

ULUSLARARASI KRİZ ve SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt | Volume: **03**
Sayı | Issue: **02**
Aralık | December **2019**
e-ISSN | **2587-1269**

Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi

(The Analysis of USA Policy Towards Iran Within the Context of Belt and Road Initiative)

Kadir Ertaç ÇELİK - Mehmet Seyfetin EROL

"Brooklyn" ve "Moscow on the Hudson" Adlı Sinema Filmlerinin Uluslararası Göç ve Uyum Ekseninde İncelenmesi

(The Examining of 'Brooklyn' and 'Moscow on the Hudson' Motion Pictures on the Axis of International Migration and Harmonization)

İbrahim İRDEM-Dorukan ÇELİK

Uluslararası İlişkilerde Göç ve Göçmenlik Sorunu: Avrupa Birliği Örneği

(Migration and Immigration in International Relations: The Case of European Union)

Bilal KARABULUT

Yönlendirici Güç: İstihbarat Servisleri

(Guiding Power: Intelligence Services)

Ünal ACAR

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)

(Iran's Strategic Vision for the Middle East (Power-Wealth Revolution))

Hazim Hamad Mousa ALJANABI

Russia and Turkey as Strategic Role Players in Syrian Crisis

(Suriye Krizi'nde Stratejik Aktörler Olarak Rusya ve Türkiye)

Dilshot RAKHMATOV

Hazar İşbirliği Örgütü: Hazar'da Bir İşbirliği Denemesi Projeksiyonu

(Caspian Cooperation Organization: Projection of a Collaboration Trial in the Caspian Sea)

Dinmuhammed AMETBEK

Kitap İncelemeleri/Book Reviews

Shavkat Mirziyoyev-Büyük Geleceğimizi Mert ve Cömert Halkımızla Beraber İnşa Edeceğiz

(Shavkat Mirziyoyev-We Will Build our Great Future Together with our Courageous and Noble People)

Kadir Ertaç ÇELİK

Haşim Türker-Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO

(Haşim Türker-Towards a New Cold War: Rising China, USA and NATO)

Burcu ERMEYDAN

Cilt: 3 • Sayı: 2 • Aralık 2019

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Dinmuhammed AMETBEK

Dr. Emre OZAN

Firas ELIAS

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Doğacan BAŞARAN

SAMİ BURGAZ

Ayşenur KIRILMAZ

Cenk TAMER

Alper VURAL

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAWI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Celaleddin Sencer İMER • Ufuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Darkhan KYDYRALI • Uluslararası Türk Akademisi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ • Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVİC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

YAZIŐMA-HABERLEŞME

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel :+90 312 474 00 46 • Faks: +90 312 474 00 45

E-Posta: uksad@ankasam.org • Web: dergipark.gov.tr/uksad

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Sami BURGAZ-Alper VURAL

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1269

YAYIN TARİHİ

27 Aralık 2019

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN • *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR • *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • *Marmara Üniversitesi*
Prof. Dr. Hacı DURAN • *İstanbul Aydın Üniversitesi*
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Edward FOSTER • *Stevens Teknoloji Enstitüsü*
Prof. Dr. Faaiz Salih MAHMOOD • *Musul Üniversitesi*
Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • *Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi*
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • *Musul Üniversitesi*
Doç. Dr. Ban Ganım AHMED • *Musul Üniversitesi*
Doç. Dr. Enkhbat AVİRMED • *Moğolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi*
Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM • *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Doç. Dr. İtir İMER • *Hacettepe Üniversitesi*
Doç. Dr. Bilal KARABULUT • *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Doç. Dr. Sezgin KAYA • *Uludağ Üniversitesi*
Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • *Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği*
Doç. Dr. Eiman Mustafa RASHAD • *Musul Üniversitesi*
Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • *Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü Başkanı*
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN • *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Doç. Dr. Baha Adnan YAHYA • *Kufa Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ankhbayar DANUU • *Moğolistan Milli Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER • *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Muwafaq Adil OMAR • *Selahaddin Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP • *Kocaeli Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Kanat YDYRYS • *Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi*
Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ • *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi*

YURTDIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

- ABD** | Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • *Baker College-Emekli*
Azerbaycan | Dr. Nazim CAFEROV • *Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-UNEC*
Etiyopya | Dr. Abdu Muhammed ALI • *University of Dilla*
Irak | Doç. Dr. İmad Khaleel İBRAHİM • *Musul Üniversitesi*
İsviçre | Prof. Dr. h.c. M. Şükrü GÜZEL • *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi USGAM*
Kazakistan | Dr. Kanat YDYRYS • *Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi*
Özbekistan | Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • *Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü*
Sudan | Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • *Assayha Journal*

Volume: 3 • Number: 2 • December 2019

Journal of International Crisis and Policy Research is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITORS

Dr. Dinmuhammed AMETBEK

Dr. Emre OZAN

Firas ELIAS

MANAGING EDITOR

Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Doğacan BAŞARAN

Sami BURGAZ

Ayşenur KIRILMAZ

Cenk TAMER

Alper VURAL

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL-MAHDAMI • Baghdad University

Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Muammer GÜL • Adıyaman University

Prof. Celalettin Sencer İMER • Ufuk University

Prof. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür University

Prof. Zayniddin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Darkhan KYDYRALI • International Turkic Academy

Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. Muharrem EKŞİ • Kırklareli University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of International Crisis and Policy Research

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

COVER DESIGN & TYPESETTING

Sami BURGAZ-Alper VURAL

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1269

PUBLICATION DATE

27 December 2019

ADVISORY BOARD

- Prof. Mustafa Nail ALKAN • *Ankara Hacı Bayram Veli University*
Prof. İbrahim Ethem ATNUR • *Atatürk University*
Prof. Giray Saynur DERMAN • *Marmara University*
Prof. Hacı DURAN • *İstanbul Aydın University*
Prof. Temuçin Faik ERTAN • *Ankara University*
Prof. Edward FOSTER • *Stevens Institute of Technology*
Prof. Faaiz Salih MAHMOOD • *Mosul University*
Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • *Al-Farabi Kazakh National University*
Prof. Hale ŞIVGIN • *Ankara Hacı Bayram Veli University*
Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • *Mosul University*
Assoc. Prof. Ban Ganim AHMED • *Mosul University*
Assoc. Prof. Enkhbat AVIRMED • *Mongolian University of Science and Technology*
Assoc. Prof. Demirhan Fahri ERDEM • *Ankara Hacı Bayram Veli University*
Assoc. Prof. İtir İMER • *Hacettepe University*
Assoc. Prof. Bilal KARABULUT • *Ankara Hacı Bayram Veli University*
Assoc. Prof. Sezgin KAYA • *Uludağ University*
Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • *National Association of Political Scientists of Tajikistan*
Assoc. Prof. Eiman Mustafa RASHAD • *Mosul University*
Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • *Head of the Institute of Science Caravan of Uzbekistan*
Assoc. Prof. Sayim TÜRKMEN • *Ankara Yıldırım Beyazıt University*
Assoc. Prof. Baha Adnan YAHYA • *University of Kufa*
Dr. Ankhbayar DANUU • *National University of Mongolia*
Dr. Ceren GÜRSELER • *Nevşehir Hacı Bektaş Veli University*
Dr. Muwafaq Adil OMAR • *Salahaddin University*
Dr. Fatma Anıl ÖZTOP • *Kocaeli University*
Dr. Kanat YDYRYS • *Akhmet Yassawi University*
Dr. Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ • *Center for New Turkey Strategic Research*

FOREIGN REPRESENTATIVES

- USA** | Prof. Hasan Bülent PAKSOY • *Baker College*
Azerbaijan | Dr. Nazim CAFEROV • *Azerbaijan State Economics University-UNEC*
Ethiopia | Dr. Abdu Muhammed ALI • *University of Dilla*
Iraq | Assoc. Prof. İmad Khaleel İBRAHİM • *Mosul Üniversitesi*
Switzerland | Prof. h.c. M. Şükrü GÜZEL • *International Strategy and Security Research Center USGAM*
Kazakhstan | Dr. Kanat YDYRYS • *Akhmet Yassawi University*
Uzbekistan | Assoc. Prof. Shahina İBRAHİMOVA • *Tashkent State Oriental Studies Institute*
Sudan | Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • *Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Muthana AKMAHDAWİ, Bağdat Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KARABULUT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cem KARADELİ, Ufuk Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri KORKMAZ, Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Dinmuhammed AMETBEK, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Dr. Öğr. Üyesi Kudaiberdi BAGASHAROV, Al Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Dr. Serdar ÇAKMAK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Ban GHANEM, Musul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Abdrasul ISAKOV, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Dr. Özlem Zerrin KEYVAN, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zhanat MOMYNKULOV, Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi
Dr. Şafak OĞUZ, Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi

© **Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.**

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of
Journal of International Crisis and Policy Studies

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The article you send cannot be given back even if they are not published.
The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their authors.

TARANAN INDEXLER VE VERİ TABANLARI INDEXES & DATABASES

Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

The Journal of International Crisis and Policy Research is indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular,

Yayın hayatına başladığımız 2017 yılında itibaren bilimsel etiğe ve yazım kriterlerine büyük önem veren ilkeli yayın politikalarımız ve hassas çalışmalarımız neticesinde okunma oranları bakımından Türkiye'nin önde gelen sosyal bilimler dergileri arasına girmeyi başardık. Kısa süre içerisinde bu başarıya ulaşmamızda çok sayıda ulusal ve uluslararası veri tabanı tarafından kabul almamızın rolü büyüktür. Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK veri tabanları tarafından taranan dergimiz, yeni indexler için de başvurularını sürdürmektedir. Bu bağlamda, TÜBİTAK ULAKBİM ve Journal Factor veri tabanları için yaptığımız başvurular değerlendirme sürecindedir.

Çok dilli yayın politikasına sahip olan UKSAD, yeni sayısında 5 Türkçe, 1 Arapça ve 1 İngilizce makaleyi ve 2 kitap incelemesini sizlerle buluşturmaktadır. Zengin bir içerik sunmayı amaçladığımız 3. Cilt 2. Sayımızda uluslararası ilişkiler, medya ve kültürel çalışmalar, göçmenlik sorunu, güvenlik ve istihbarat, bölgesel politikalar ve kriz çözümleri gibi konularda özgün makaleleri sizlerle buluşturmaya karar verdik. Bu doğrultuda Arş. Gör. Kadir Ertaç Çelik ile birlikte ele aldığımız "ABD'nin Kuşak Yol Girişimi Bağlamında İran Politikasının Analizi" adlı çalışmamızda uluslararası ilişkilerde fenomen halini alan Kuşak Yol Girişimi'ne ABD'nin İran politikaları bağlamında yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçladık. Dr. İbrahim İrdem ve Dorukan Çelik'in kaleme aldıkları "Brooklyn' ve 'Moscow on the Hudson' Adlı Sinema Filmlerinin Uluslararası Göç ve Uyum Ekseninde İncelenmesi" başlıklı eser ise medya ve kültürel çalışmaların güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Devamında Prof. Dr. Bilal Karabulut'un "Uluslararası İlişkilerde Göç ve Göçmenlik Sorunu: Avrupa Birliği Örneği" adlı çalışması, son dönemde küresel bir kriz halini alan göçmenlik olgusunu uluslararası ilişkiler perspektifinden ele almaktadır.

Dr. Ünal Acar'ın "Yönlendirici Güç: İstihbarat Servisleri" adlı makalesi, dünya siyasetinde istihbarat servislerinin önemine dikkat çekerken; Dr. Hazim Hamad Mousa Aljanabi'nin kaleme aldığı "Iran's Strategic Vision for the Middle East" adlı eser, Ortadoğu'daki güç mücadelesini ve gelecek projeksiyonlarını İran ekseninde ortaya koymaktadır. Dilshot Rakhmatov'un "Russia&Turkey As Strategic Role Players in Syrian Crisis" adlı makalesi, Suriye Krizi'nde Türkiye ve Rusya'nın üstlendiği stratejik rolleri açıklarken; Dr. Dinmuhammed Ametbek'in "Hazar İşbirliği Örgütü: Hazar'da Bir İşbirliği Denemesi Projeksiyonu" adlı eseri, yeni bir güç merkezi olarak yükselen Hazar bölgesinin işbirliği potansiyelini masaya yatırmaktadır. Son olarak dergimizde, Arş. Gör. Kadir Ertaç Çelik'in "Shavkat Mirziyoyev-Büyük Geleceğimizi Mert ve Cömert Halkımızla Beraber İnşa Edeceğiz" ve Arş. Gör. Burcu Ermeydan'ın "Haşim Türker-Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO" adlı kitap incelemeleri yer almaktadır.

3. Cilt 2. Sayımızda uluslararası ilişkilerden güvenlik ve istihbarat çalışmalarına, bölgesel politikalardan kriz çözümlerine ve göçmenlik sorunundan medya ve kültürel çalışmalara uzanan geniş bir yayın dizisiyle sizlerle buluşmaktayız. Geçmiş sayılarımızda olduğu gibi çok değerli katkılarını sunan yazarlarımıza, dergi ekibine, yayın kuruluna ve hakem heyetine teşekkürü bir borç biliyorum. Keyifli okumalar...

UKSAD Dergi Editörü
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers,

The Journal of International Crisis and Policy Research (JICPR) has managed to enter among Turkey's leading social science journals in terms of read rates since 2017, thanks to its principles of editorial policy and writing criteria. The acceptance of many national and international databases plays a major role in order to achieve this success in a short period of time. Our journal, indexes by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK databases, continues to apply for new ones. In this context, applications for TUBITAK ULAKBIM and Journal Factor databases are in the process of evaluation.

JICPR, which has a multilingual publication policy, brings together 5 Turkish, 1 Arabic and 1 English article and 2 book reviews in its new issue. Aiming to provide a rich content in Volume 3, Issue 2, we decided to bring you unique articles on issues such as international relations, media and cultural studies, immigration problem, security and intelligence, regional policies and conflict resolution. Accordingly, in our joint work titled "ABD'nin Kuşak Yol Girişimi Bağlamında İran Politikasının Analizi", I and Research Assistant Kadir Ertaç Çelik aimed to bring a new perspective Belt Road Initiative, which has become a phenomenon in international relations. Dr. İbrahim İrdem and Dorukan Çelik's "'Brooklyn' ve 'Moscow on the Hudson' Adlı Sinema Filmlerinin Uluslararası Göç ve Uyum Ekseninde İncelenmesi", is an good example of media and cultural studies. Afterwards, Prof. Bilal Karabulut examines the immigration phenomenon which has recently become a global crisis from the perspective of international relations in his work titled "Uluslararası İlişkilerde Göç ve Göçmenlik Sorunu: Avrupa Birliği Örneği".

While Dr. Ünal Acar's article "Yönlendirici Güç: İstihbarat Servisleri" draws attention to the importance of intelligence services in world politics, Dr. Hazim Hamad Mousa Aljanabi's "Iran's Strategic Vision for the Middle East" reveals the power struggle and future projections in the Middle East on the axis of Iran. While Dilshot Rakhmatov explains "The Strategic Roles of Turkey and Russia in Syria Crisis", Dr. Dinmuhammed Ametbek's "Hazar İşbirliği Örgütü: Hazar'da Bir İşbirliği Denemesi Projeksiyonu" discusses the cooperation potential of Caspian region as a rising power center. Our journal finally includes 2 book reviews such as "Shavkat Mirziyoyev-Büyük Geleceğimizi Mert ve Cömert Halkımızla Beraber İnşa Edeceğiz" written by Research Assistant Kadir Ertac Celik and "Haşim Türker-Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO" written by Research Assistant Burcu Ermeydan.

In Volume 3, Issue 2, we meet you with a wide range of publications ranging from international relations to security and intelligence studies, from regional policies to conflict resolutions, from immigration to media and cultural studies. I would like to thank the authors, the journal team, the editorial board and reviewers for their valuable contributions as in the previous issues. Enjoy your readings...

**JICPR Journal Editor
Prof. Mehmet Seyfettin EROL**

İÇİNDEKİLER

Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi | 11
Kadir Ertaç ÇELİK-Mehmet Seyfettin EROL

“Brooklyn” ve “Moscow on the Hudson” Adlı Sinema Filmlerinin Uluslararası Göç
ve Uyum Ekseninde İncelenmesi | 42
İbrahim İRDEM-Dorukan ÇELİK

Uluslararası İlişkilerde Göç ve Göçmenlik Sorunu: Avrupa Birliği Örneği | 80
Bilal KARABULUT

Yönlendirici Güç: İstihbarat Servisleri | 103
Ünal ACAR

İran'ın Ortadoğu'ya Yönelik Stratejik Vizyonu (Güç-Refah-Devrim) | 135
الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)
Hazim Hamad Mousa ALJANABI

Suriye Krizinde Stratejik Aktörler Olarak Rusya ve Türkiye | 160
Dilshot RAKHMATOV

Hazar İşbirliği Örgütü: Hazar'da Bir İşbirliği Denemesi Projeksiyonu | 193
Dinmuhammed AMETBEK

Kitap İncelemeleri

Shavkat Mirziyoyev, Büyük Geleceğimizi Mert ve Cömert Halkımızla
Beraber İnşa Edeceğiz | 231
Kadir Ertaç ÇELİK

Haşim Türker, Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO | 237
Burcu ERMEYDAN

TABLE OF CONTENTS

The Analysis of USA Policy Towards Iran Within the Context of Belt and Road Initiative | **11**
Kadir Ertaç ÇELİK-Mehmet Seyfettin EROL

The Examining of 'Brooklyn' and 'Moscow on the Hudson' Motion Pictures on the Axis of
International Migration and Harmonization | **42**
İbrahim İRDEM-Dorukan ÇELİK

Migration and Immigration in International Relations: The Case of European Union | **80**
Bilal KARABULUT

Guiding Power: Intelligence Services | **103**
Ünal ACAR

Iran's Strategic Vision for the Middle East (Power-Wealth Revolution) | **135**
Hazim Hamad Mousa ALJANABI

Russia and Turkey as Strategic Role Players in Syrian Crisis | **160**
Dilshot RAKHMATOV

Caspian Cooperation Organization: Projection of a Collaboration Trial in the Caspian Sea | **193**
Dinmuhammed AMETBEK

Kitap İncelemeleri

Shavkat Mirziyoyev, We Will Build our Great Future Together with our
Courageous and Noble People | **231**
Kadir Ertaç ÇELİK

Haşim Türker, Towards a New Cold War: Rising China, USA and NATO | **237**
Burcu ERMEYDAN

KUŞAK-YOL GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA ABD'NİN İRAN POLİTİKASININ ANALİZİ*

*The Analysis of USA Policy Towards Iran Within the Context of Belt
and Road Initiative*

Kadir Ertaç ÇELİK**
Mehmet Seyfettin EROL***

Öz

2008 küresel ekonomik kriz sonrası “Çin’in Marshall Planı” adıyla ortaya koyulan öneri, günümüzde Kuşak-Yol Girişimi adıyla uygulanmaya çalışılmaktadır. Dünya ekonomisinin %29’una tekabül eden bu proje, sadece ekonomik boyutu olan bir girişim olarak değerlendirilmemelidir. Ekonomik altyapının politik üst yapıyı belirlediği önermesinden hareketle, süreç hegemon-challenger mücadelesi şekline evrilmektedir. Bu mücadelede hegemon güç ABD, Çin’e karşı kuşak ve çevre ülkeler üzerinden de politikalar geliştirmektedir. Nitekim ABD’nin son dönem İran politikasındaki konulardan biri de Kuşak-Yol Girişimi’dir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, İran, Kuşak-Yol Girişimi, Jeopolitik.

Abstract

After the 2008 global Economic Crisis, China’s Marshall Plan proposal is now on the verge to be implemented under the name of Belt and Road Initiative. The project is not just an economic initiative. With the proposition that the economic infrastructure determines the political superstructure, the process evolves into the hegemon-challenger struggle. The United States develops policies against China through the rimland and periphery countries. One of the issues in the USA’s recent Iran policy agenda is the Belt and Road Initiative.

Keywords: USA, China, Iran, Belt and Road Initiative, Geopolitics.

---

* Makale Geliş Tarihi: 23.03.2019 – Yayına Kabul Tarihi: 05.08.2019

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: kadir.celik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7856-9411

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9175-3742

Giriş

İktisat disiplininin temel önermesi olan kaynakların kıtlığına rağmen ihtiyaçların sınırsız olması, toplumsal ve siyasal yaşamın döngüsü ile sistematikliğini belirleyen ve merkeze yerleştirilen bir husustur. Buradan hareketle özellikle Marksist görüşü savunan uzmanlara göre, politikanın temelinde artı(k) değer paylaşımı sorunu yer almaktadır. Yine aynı görüş ve bu görüşe yakın olanlara göre, ekonomik altyapı politik üstyapıyı şekillendirmektedir. Anılan yaklaşımlara reddiye veya eleştiri getiren çok sayıda ekol ve akademisyen olmasına rağmen bahse konu varsayımların pratikte karşılığının olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir.

Politika süreçlerinde ekonomik yapının belirleyici olduğuna dair varsayımın uluslararası politika bağlamında incelenmesi halinde de geçerli olduğu görülmektedir. Siyasi tarih üzerinden bir okuma yapıldığında belli kurallar dahilinde işleyen uluslararası sistemde başat aktör veya hegemon güç olan devletlerin dünya ticaret yolları üzerinde hakimiyet ya da en azından denetim sahibi oldukları görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası ekonomik sistemi kendilerinin inşa ettiği ve sistemin işlerliğiyle birlikte başat aktör ya da hegemon güç pozisyonlarını koruduklarını görmüştür. Aksi takdirde yani ekonomik sistemin sürdürülebilir olmaktan uzaklaşmasıyla politik sistemler de başarısız bir sonla karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Veyahut söz konusu ticaret yollarının denetimi veya bu yollar üzerindeki hakimiyetin başka bir aktöre geçmesi sadece ekonomik sistemde bir rol değişikliği ile kalmamış; devamında politik sistemde de rollerin yeniden dizayn edilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

Yukarıda ifade edilen teorik ve tarihsel anlatıları örneklerle netleştirmek gerekirse Avrupa siyasi tarihinde feodal yapılardan imparatorluklara geçişin tek belirleyici unsuru söz konusu ekonomik varsayımlar olmasa dahi bu husus en belirleyici nedenlerin başında yer almaktadır. Siyasi tarihin olağan dinamizmi içerisinde imparatorlukların sömürge arayışları da uluslararası politikanın dönüşümüne sebebiyet teşkil etmiştir. Sömürge ve pazar rekabetinde başarılı olamayan imparatorlukların sistemde önce ekonomik ardından da politik bir gerileme

yaşadıkları görölmüştür. Ekonominin global hal almasına ayak uyduramayan ve kendilerini dönüştüremeyen imparatorlukların günümüzde uluslararası sistemde mevcut olmadıklarına şahitlik edilmektedir. En yüzeysel ve özet şekliyle ifade edilmeye çalışılan süreç ekonomik sistemlerin yıkılmasının politik sistemlerin de sonunu getirdiği noktasında delil teşkil etmektedir. Bu noktada değinilmesi gereken diğer süreç ise coğrafi keşiflerdir. Doğunun ekonomik zenginlikleri ve ticaret yollarındaki hakimiyetinin söz konusu olduğu dönemlerde Doğu imparatorlukları/devletleri veya bu aktörlerle birlikte hareket eden aktörler uluslararası sistemin güçlü ve belirleyici aktörleri olmuşlardır. Ancak coğrafi keşifler neticesinde Batılı devletler tarafından yeni kıtaların keşfiyle ekonomik zenginliklere ulaşılması ve yeni ticaret yollarının ortaya çıkmasıyla beraber bu yollar üzerinde hakimiyet tesis edilmesi sonucunda Doğu'nun düşüşü Batı'nın ise yükselişi gerçekleşmiştir.

Günümüzdeki uluslararası sistem ise uluslararası ilişkilerin yaşadığı en büyük politik ve ekonomik buhranların ardından gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı sonunda tesis edilmiştir. Bu savaşın en net kazananı olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğinde tesis edilen ekonomik ve siyasal sistem aksak yönleri ve tıkanıklarına rağmen mevcudiyetini sürdürmektedir. Siyasal anlamda Birleşmiş Milletler (BM) üzerinden sistematize edilen yapı, ekonomik açıdan ise kapitalist bir özellik göstermektedir. Bretton Woods'da gerçekleşen konferansta ABD'nin dayatmasıyla kabul edilen, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası üzerinden şekillenen uluslararası ekonomi büyük kapitalist ülkelerin denetimine sokulmuştur.

Soğuk Savaş boyunca ekonomik olarak Batı'nın tesis ettiği kapitalist sistemin geçerli olduğu uluslararası ilişkilerde 2000'li yıllara gelindiğindeyse, Batı'nın özellikle ekonomik üstünlüğüne karşı Asya'dan bir meydan okumanın varlığı hissedilmeye başlanmıştır: Anılan dönemin hegemon gücü ABD'ye karşı, "challenger" rolüne soyunan aktör Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) olmuştur. 1900'lü yılların ortalarına kadar yarı sömürge olan ÇHC, Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından öncelikle ekonomik anlamda iç dinamikleri üzerinden ciddi bir atılım sürecini başlatmış ardından da uluslararası ekonomide önemli bir aktör halini almıştır.

Bunları barışçıl bir dış politika söylemiyle yapmaya çalışan ÇHC, son yıllardaysa uluslararası sistemi ve bütün aktörleri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyecek çok önemli bir projenin öncülüğünü üstlenmiştir. Süreç içerisinde çeşitli adlarla anılsa da son dönemde “Kuşak-Yol Girişimi/Projesi” olarak ifade edilen proje, bir yandan uluslararası sistemi ekonomik ve politik boyutta etkileme kapasitesine sahip olma diğer yandan da ABD'nin küresel hegemonyasına bir meydan okuma anlamına gelmektedir.

Hegemon-challenger mücadelesi olarak kavramsallaştırılabilecek bu sürece karşı, ABD'nin tepkisi ve geliştireceği strateji de söz konusu proje ya da meydan okuma kadar önemlidir. Bu projede yer alan önemli aktörlerden birinin İran olması da dikkate alınması gereken bir diğer mühim noktadır. Çünkü ABD açısından bir “öteki” veya “düşman” olarak ele alınan İran, bir yandan Washington'un başta Ortadoğu olmak üzere alt bölgesel sistemlerdeki varlığını “öteki” üzerinden meşrulaştırmakta; diğer yandan ise İran'dan tehdit algılayan aktörler ile ABD arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirme işlevi görmektedir. Dolayısıyla Beyaz Saray açısından İran'ın varlığı bir yandan tehditken; diğer yandan da kullanıma müsait bir enstrümandır. Ancak bahse konu tehdidin kullanılabilir olmaktan çıkması ya da tehdidin yönetilebilirlikten uzaklaşması ise gerçek manada mücadele edilmesi zor bir tehdidin varlığını beraberinde getirme riskini içermektedir. Bu nedenle Washington, Kuşak-Yol Girişimi kadar bu projede yer alan bazı kritik aktörleri de dikkate alarak politika tercihlerinde bulunmaktadır. ABD'nin Kuşak-Yol Girişimi bağlamında İran'a karşı nasıl bir politika tercihinde bulunduğu tartışıldığı bu çalışmada, jeopolitik temelde saptamalar yapıldıktan sonra elde edilen bulgular üzerinden geleceğe dair öngörülerde bulunulmaya çalışılmaktadır.

Küresel Meydan Okumanın Ekonomik Ayağı: Kuşak-Yol Projesi

2009 yılında tam anlamıyla hissedilen küresel kriz sonrasında ÇHC'nin dünya ölçeğinde altyapı yatırımlarını artırmak ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla Lin Yifu tarafından “Çin'in Marshall Planı” şeklinde bir kavramsal öneri ortaya atılmıştır. Xu

Suhanda'nın öncülüğünde ilk uygulamaları başlatılan bu projenin temelinde söz konusu kriz sürecinde ÇHC'nin ihracat endüstrisinin çökmesiyle birlikte, Pekin Hükümeti'nin önderliğinde deniz aşırı bir girişimin başlatılması fikri yer almaktaydı. Böylece hem ekonomik anlamda kötü gidişatın önüne geçilebilecek hem de yerel ihtiyaçlar karşılanacaktı.¹

2013 yılına gelindiğindeyse ÇHC Devlet Başkanı Şi Ciping tarafından Çin hükümetinin küresel ekonomik projesi deklare edildi. Bu kapsamda “Bir Kuşak Bir Yol”, “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” ve “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” olarak adlandırılan projelerle Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Orta Asya ile Ortadoğu, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayacak koridor oluşturulması amaçlanmıştır.²

ÇHC'nin inisiyatifi ve bir anlamda liderliğinde yürütülecek bu projenin “İpek Yolu”yla ilintilendirilmesi ve zaman zaman da “Yeni İpek Yolu” veya “21. Yüzyıl'ın İpek Yolu” olarak adlandırılması da dikkat çekici bir durumdur. Bu noktada ilk olarak neden böylesi bir adlandırma veya çağrışımın söz konusu olduğu irdelenmelidir. Çin ile Akdeniz ve Karadeniz kıyı kentleri arasında çeşitli ticari malların taşındığı, Asya'yı baştan sona geçen İpek Yolu, M.Ö. 2000 yılının sonuna doğru Çin'le ticaret bağlantısı kurulan bir yol olarak ortaya çıkmıştır. İpek Yolu olarak adlandırılmasının sebebi ise bahse konu güzergâh boyunca taşınan malın büyük oranda Çin'den getirilen ipek olmasıdır. Asya ile Avrupa'nın ticari birleşmesini sağlayan bu güzergâha Çin ipeğinin taşınmasına istinaden “İpek Yolu” olarak adlandıran kişi 1877 yılında Alman coğrafyacı Ferdinand Von Richthofen'dir. Ferdinand Von Richthofen tarafından adlandırılan bu yol, İpek Yolu ticaretinin gözdesi olarak belirtilen Tang Hanedanlığı döneminde başkentlik yapan Şensi şehrinde başlayıp Bışkek, Merv, Semerkand, Buhara, Karakurum, Belh, Halep, Bağdat, Tahran ve İstanbul gibi önemli şehirlerden geçerdii.³

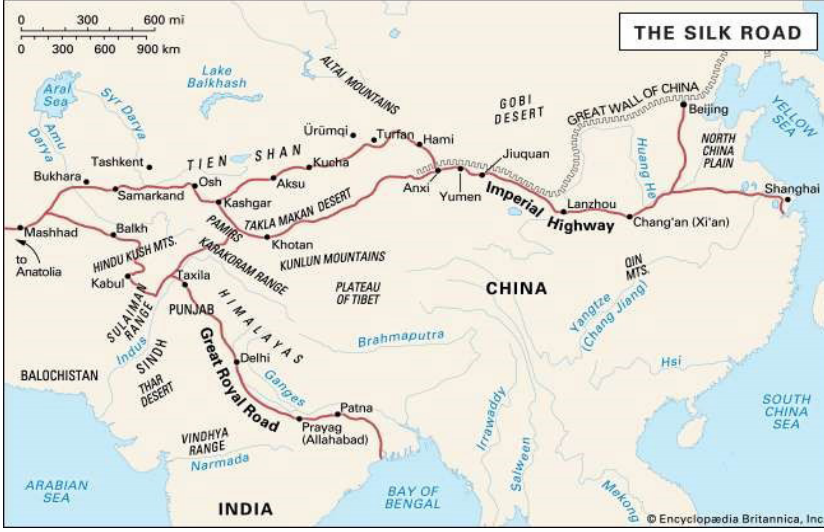
1 Nesrin Demir-Osman Tekir, “Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin-ABD Rekabeti”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 2018, s. 36.

2 Nurettin Akçay, “Turkey-China Relations Within the Concept of The New Silk Road Project”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), Aralık 2017, s. 77-78.

3 Beyhan İncekara-Rahmi İncekara, “Kervanyolu'ndan Medeniyet Yoluna: İpek Yolu Ticareti ve Çin”, *International Congress on Afro-Eurasian Research II Proceedings*, 17-20 Nisan 2017, Kütahya 2017, s. 16.

Harita 1: Tarihi İpek Yolu

Kaynak: "Silk Road Trade Route", *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-trade-route>, (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

Tarihsel motivasyonları olan söz konusu proje, bir yandan Çin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu enerji ve hammadde kaynakları ile ulaşım yollarını güvence altına almak; diğer yandan da ABD-Çin küresel rekabetinde alan kazanmak anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda özellikle doğu ve güneydoğu sınır komşularıyla sorunları olan Çin, deniz yollarında yalnız kalmış ve karşıt güçler tarafından baskı altına alınmıştır. ABD öncülüğünde bir araya gelen Güney Kore, Japonya, Vietnam ve Filipinler'in yer aldığı "Pasifik Bloku" olarak adlandırılabilir devletler, Doğu ve Güney Çin Denizi ile Pasifiklerde ÇHC'yi çevrelemiş haldelerdir. Bu nedenle ÇHC'nin hammadde ve enerji ihtiyacının karşılanması, enerji kaynakları ve ticaret yollarını kontrol edebilmesiyle söz konusu çevrelemeden kurtulması yönündeki en rasyonel seçenek Türk-İslam Dünyası üzerinden geliştirilecek stratejidir.⁴

⁴ Abdurreşit Celil Karluk, "Çin'in İpek Yolu Projesi ve Yumuşak Gücü", *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi Kitabı*, Gazi Üniversitesi Matbaası, Ankara 2017, s. 304.

Harita 2: Kuşak-Yol Girişimi

Kaynak: “‘Belt And Road’ Takes New Route”, *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2015-04/15/content_20435585.htm, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN), Güney Asya, Türk Dünyası, Kuzey Afrika ve Avrupa’yı kapsayan bu proje, 4,4 milyar insanı etkilemesiyle dünya toplam nüfusunun yaklaşık %63’üne, toplam ekonomik hacmi ise 21 trilyon dolarla dünya ekonomisinin ise %29’una tekabül etmektedir.⁵ 2018 yılı itibarıyla 1 trilyon dolarlık yatırıma ulaşan Kuşak-Yol Girişimi’ne gelecek on yıl içerisinde birkaç trilyon dolar daha kaynak aktarımı yapılacağı beklentisi, özellikle finans çevrelerinde sıkça dile getirilmektedir.⁶ Bu devasa projenin temelinde ise iki farklı hattın oluşturulması düşünülmektedir. Bunlardan ilki; Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa’yı birbirine karadan bağlayan ana hatır. Bu hat ile Orta Asya ülkelerinin altyapı imkânlarının geliştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımların artırılması ve serbest ticaretin hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda yüksek hızlı demiryolu, karayolu, limanlar, havaalanları, doğalgaz hatları ve diğer altyapı projeleri hayata geçirilecektir. Diğer hat ise Çin’i Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi’ne, oradan da Akdeniz’e denizden bağlayacak olan hatır.⁷

5 Karluk, *a.g.m.*, s. 305.

6 “Kuşak ve Yol ile 21. Yüzyıl Ekonomisi Yeniden Şekilleniyor”, *HSBC*, <https://www.business.hsbc.com.tr/tr-tr/tr/article/belt-and-road>, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

7 Erdal Tanas Karagöl, *Modern İpek Yolu Projesi*, SETA Perspektif, Sayı: 174, Mayıs 2017, s. 2.

Gelinen son noktada 5 güzergâh üzerinden projelendirilen Kuşak-Yol Girişimi'ndeki rotalar şu şekildedir:⁸

- Çin-Moğolistan-Rusya
- Çin-Merkez ve Batı Asya
- Çin-Hindiçin Yarımadası
- Çin-Pakistan
- Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar

Türkiye, bu koridorlar içerisinde Orta Koridor olarak adlandırılan Çin-Merkez ve Batı Asya Koridoru üzerinde yer almaktadır. Türkiye'nin de önemli bir ortak olarak yer aldığı projenin katılımcıları ise 65 ülkeden oluşmaktadır. Bunlar:⁹

- Doğu Asya: Çin, Moğolistan.
- Güneydoğu Asya: Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Doğu Timor, Vietnam.
- Orta Asya: Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan.
- Ortadoğu ve Kuzey Afrika: Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Filistin, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen.
- Güney Asya: Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka.

---

8 "Bir Kuşak Bir Yol Projesi Nedir?", *İktibas*, <http://iktibasdergisi.com/2018/01/12/bir-kusak-bir-yol-projesi-nedir-projeje-dahil-olan-65-ulke-hangileri/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

9 Aynı yer.

- Avrupa: Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Bosna Hersek, Hırvatistan, Çekya, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Karadağ, Polonya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna.

Kuşak-Yol Projesi'nde İran'ın Rolü ve Konumu: Jeopolitik Bir Bakış

Ana amacı Eski Dünya'yı veya Avrasya'yı ekonomik olarak entegre etmek olan Kuşak-Yol Projesi'nin söz konusu coğrafyada jeopolitik öneme haiz stratejik ülkeler ve devletlerin merkezi rol oynayacağı hatlar üzerinden tesis edilmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda anılan hatların ve(ya) güzergâhların belirlenmesinde jeopolitik etmenler ile ekonomik ve ticari hassasiyetler gözetilmektedir. Bunların yanında güvenlik de önemli bir husus olarak yer almaktadır. Dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi bağlamında konumu ve rolüne dair tespitler yapabilmek için önce İran'ın jeopolitik konumunun irdelenmesi gerekmektedir. Bu tartışmanın akademik bir zeminde yürütülmesi amacıyla da Uluslararası İlişkiler disiplininde coğrafya ile dış/uluslararası politika arasındaki ilişkiyi analiz eden jeopolitik yaklaşımların önermelerinin ele alınması gerekmektedir.

Uluslararası politika czmlerinde alelade bir parametre olarak ele alınan cvresel faktörler ve coğrafya, esasında insanların davranış biçimlerinden siyasal yapılara kadar geniş bir yelpazede etkili ve kimi zaman da belirleyici bir husus olabilmektedir. Nitekim insan-cvre ilişkisini inceleyen akademisyenler, cvresel faktörlerin insan davranışlarını hem sınırlayan hem de birtakım olanak sunan bir olgu olduğunu iddia etmektedir. Buradan hareketle siyasal birimlerin de farklı iklim ve coğrafyalara sahip olmalarının farklı sonuçları doğuracağı iddia edilmektedir.¹⁰ Dolayısıyla siyasi coğrafya bağlamında herhangi bir saha, üzerinde yaşayanlara birtakım stnlkler sağlayabilir ve bu stnlkler bazen avantaj bazen de dezavantaj olarak yansiyabilir. Uluslararası İlişkiler tarihi boyunca önemini kaybetmeden muhafaza eden *toprak parçası*

---

10 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayınları, Bursa 2008, s. 208.

veya *teritorya*, merkantilist çağ ve sömürgecilik döneminde oldukça ilgi çekici bir konu olmuş, Soğuk Savaş boyunca kısmen önemini yitirse de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeniden *jeopolitik* bağlamda öne çıkmıştır. Literatürde bahse konu kavramı ilk kullanan kişi ise Rudolf Kjellen olsa da jeopolitiğin bir bilim konusu olarak incelenmesinin ilk örnekleri Alman Friedrich Ratzel'in çalışmalarıdır.¹¹

Kjellen tarafından ortaya atılan ve bilimsel anlamda ilk defa Ratzel'in kullandığı jeopolitik kavramı, etimolojik açıdan Yunanca toprak anlamına gelen "*geo*" sözcüğü ile yine Yunanca politika anlamına gelen "*politeia*" kelimelerinin birleşimi neticesinde ortaya çıkmıştır.¹² En genel anlamda bir ülkenin dış politikasını söz konusu ülkenin coğrafyasının belirlediğini ileri süren jeopolitik yaklaşım,¹³ Haushofer tarafından yeryüzündeki ilişkilerin siyasi gelişmelerle olan bağlantısını araştıran bilim olarak ifade edilmektedir.¹⁴ Bu bağlamda jeopolitikçiler, coğrafyanın dış politikayı belirleyen yegane faktör olduğunu ileri sürerken; siyasal coğrafyacılar olarak adlandırılabilirler. Bu ekol ise devletlerin dış politikalarını açıklarken toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal nedenlerle birlikte coğrafyayı da parametre olarak ele almaktadır. Nitekim ister siyasal coğrafyacılar isterse jeopolitikçiler olsun Mackinder'den Spykman'a kadar geniş bir yelpazede coğrafyanın dış politikayı belirleyen bir unsur olduğu kabul edilen bir varsayımdır.¹⁵

Devletlerin dış politikalarını inceleyen Uluslararası İlişkiler disiplininde coğrafya-dış politika ilişkisi bağlamında öne çıkan üç ana yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar literatürde en sık kullanılan adlandırmalarıyla şunlardır: Deniz Hakimiyeti Yaklaşımı, Kara Hakimiyet Yaklaşımı ve Kenar Kuşak Yaklaşımı'dır. Bahse konu ekolün ilk temsilcilerinden olan Alfred Thayer Mahan (1840-1914) determinist bir yaklaşımla jeopolitik çevrenin siyasal davranışlar

11 Alexandros Stogiannos, *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel*, Springer International Publishing, Switzerland 2019, s. 12; İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), Yaz 2004, s. 49.

12 Graham Evans-Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London 1998, s. 2.

13 Süha Güney, *Siyasi Coğrafya*, Cilt: 2, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1993, s. 6.

14 Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 14.

15 Arı, *a.g.e.*, s. 208.

üzerindeki etkisini incelemiş ve bu kapsamda İngiltere'nin global politika izleyen büyük bir deniz gücü olduğu dönemi baz almıştır. Anglo Amerikan ekole mensup Mahan, büyük devlet olmanın ön koşulu olarak denizlerin ve özellikle de stratejik su yollarının denetim altına alınmasını ileri sürmüştür. Büyük Britanya İmparatorluğu'nu baz alarak geliştirdiği yaklaşımda söz konusu imparatorluğun yükselme dönemiyle deniz gücü arasındaki korelasyona dikkat çekmektedir.

Bahsi geöen dönemde Panama Kanalı dışında Dover, Cebelitarık, Süveyş Kanalı, Ümit Burnu ve Malakka Boğazı'nı elinde tutan İngiltere'yle aynı şekilde okyanusa çıkışı kolay olan ABD; Almanya ve Rusya'ya göre deniz ticaretinin avantajlarından daha fazla yararlanmış ve mutlak bir üstünlük elde etmiştir. Dolayısıyla Mahan, okyanuslara açılma imkânına sahip devletlerin hem olanaklarının arttığını hem de diğer devletlerle ilişkilerinde daha geniş bir hareket serbestisine sahip olduğunu dile getirmiştir. Öte yandan kara veya yarı kara devletleri ise zaruri olarak savunma yeteneklerini bölmek ve (kara ordusuna ağırlık vermek suretiyle) daha fazla harcama yapmak zorunda kalacaklardır.¹⁶

Jeopolitik okulun önde gelen isimlerinden bir diğeri İngiliz Halfrod Mackinder'in "Kara Hakimiyet Yaklaşımı"na göre; dünyayı yönetmek isteyen aktörlerin kontrol altında tutması gereken önemli bir coğrafi sınır vardır. Bu coğrafi alanda "Heartland/Kalpgah ve Dünya Adası" kavramlarıyla ifade edilen iki önemli bölge bulunmaktadır. Mackinder'e göre; Doğu Avrupa'yı ele geöiren "Kalpgah"a, kalpgahı ele geöiren ise "Dünya Adası"na hâkim olur. Dünya Adası'na hâkim olmak; Dünya'ya hâkim olmayı sağlar.¹⁷ İngiliz jeopolikçiye göre, önceki öalışmalarında mihver bölge olarak adlandırdığı kalpgah, jeostratejik açıdan en önemli bölgedir ve Batı Sibiry, Türkistan, Avrupa'nın Volga Havzası, Baltık Denizi, Tuna Nehri, Ermenistan, İran ve Tibet'i kapsamaktadır. Kalpgah'ın dışında kalan Asya toprakları ve Afrika ise dünya

---

16 Arı, *a.g.e.*, s. 214-215.

17 Halford John Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23(4), 1904, s. 421-444.

adasını oluşturmaktadır.¹⁸ Mackinder'in yaklaşımına bakıldığında Kalpgah olarak ifade ettiği bölgeyle Avrasya'nın örtüştüğü ve dünya adasının da Avrasya merkezli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla küresel anlamda merkezi öneme sahip olan coğrafya, küresel liderlik veya başat aktörlük için hâkim olunması gereken en önemli alandır.

Bir diğer jeopolitikçi yazar Nicholas J. Spykman ise Mackinder'in Hertland kavramına ve yaklaşıma alternatif bir model geliştirmiş ve Kenar Kuşak (Rimland) Yaklaşımı'nı ortaya atmıştır. Spykman da Mackinder'in Kalpgah olarak adlandırdığı bölgeyi merkeze alarak bir teorik çerçeve çizmeye çalışmıştır. Bu kapsamda çevreden merkeze bir hakimiyetin etkisinden bahsetmektedir. Rimland yaklaşımına göre dünyaya hâkim olmak için sadece Kalpgah'a değil; onu çevreleyen Kenar Kuşağa da hâkim olmak gerekmektedir. Rimland kuşağında yer alan ülkeler ise Avrupa ülkeleri, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'dir.¹⁹

Yukarıda ana hatlarıyla verilen jeopolitik yaklaşımın önermeleri üzerinden bir okuma yapıldığında coğrafyanın veya daha doğru ifadeyle jeopolitik konumun devletlerin hem dış politika tercihleri ve kararlarında hem de uluslararası politikadaki rolü ve konumlarında etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle İran'ın jeopolitik konumuna dair bir okuma yapılması suretiyle hem uluslararası politika hem de daha spesifik olarak Kuşak-Yol Girişimi bağlamında birtakım tespit ve önerilerde bulunmak mümkündür.

Ortadoğu'nun kadim medeniyet parçalarından olan İran, 25-49 kuzey enlemleri 44-63 boylamları arasında yer almakta ve doğu sınırlarında Afganistan ile 936 km, Pakistan ile 909 km, Türkmenistan ile 992 km; batısında Irak ile 1458 km, Türkiye ile 499 km; kuzeyinde Azerbaycan ve Nahçıvan ile 432 km, Ermenistan ile 35 km'lik bir sınıra sahiptir. Ayrıca güney sınırında Basra

18 Hayati Taban, "Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve 'Stratejik Derinliğin' Bu Bağlamda İncelenmesi", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 2013, s. 43.

19 Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt Brace and Company, New York 1994, s. 43.

Körfezi'ne uzanmaktadır. Güneyinden denize çıkışı olan İran'ın kuzeyde ise statüsüne dair tartışmalar bulunan Hazar Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır.²⁰ Dahası Hürmüz Boğazı ile Basra Körfezi üzerinde etkin pozisyon elde etmektedir.²¹ Yüzölçümü 1.648.195 km² olan İran, toprakları bakımından dünyanın 19. büyük ülkesidir. Söz konusu ülke genişliğinin 1.531.591 km²'sini kara parçası oluştururken 166.600 km²'si ise kıyıdır.²² Verilen koordinatlar ve özellikler bağlamında İran'ın Orta Asya, Ortadoğu, Kafkasya ve Anadolu coğrafyasının kilit ülkelerinden biri olduğu görülmektedir. Ayrıca Akdeniz, Karadeniz ve Güney Asya jeopolitiğini de etkileme kapasitesine sahip olduğunun belirtilmesi gerekir.

Harita 3: İran Haritası

Kaynak: "Iran", *CIA Factbook-Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/attachments/maps/IR-map.gif>, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

20 Yavuz Cankara, *Yeni Oyun: İran'ın Nükleer Politikası*, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2005, s. 55.

21 Nihat Ali Özcan, *İran Sorunu'nun Geleceği: Senaryolar; Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler*, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, Haziran 2006, s. 19.

22 "Iran", *CIA Factbook-Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>, (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

Kuzey Avrasya'yı Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na bağlayan İran toprakları, aynı zamanda Orta Asya ve Güney Asya'yı Batı Asya'ya bağlamaktadır. Anılan bağlantı sadece coğrafi bir işlev görmemekte; doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yolları bağlamında da önem arz etmektedir. Bu noktada İran toprakları, kuzey-güney ticaret yollarının merkezinde olup; doğu-batı ticaret yollarının ise önemli bir güzergâhıdır. Dahası İç Avrasya'da bulunan ülkelerin güneydeki uluslararası sulara çıkması noktasında da İran hayati derecede öneme sahiptir. Hazar Denizi'ndeki enerji kaynakları ve bu denizin taşımacılık bağlamındaki önemi de eklenince, İran'ın jeopolitik konumunun ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir.²³

Coğrafi anlamda önemli alt bölgesel sistemlerin kesişim düzleminde yer alan İran'ın jeopolitik önemi sadece bunlarla sınırlı değildir. Yukarıdaki paragrafta bahsedilen durumun yanı sıra söz konusu bölge İslamîyet, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm gibi yaygın dinlerin de kesişim noktalarındandır. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan İran'ın Fars, Türk, Slav ve Arap gibi medeniyet özneleriyle ilişkisi vardır. Çok sayıda medeniyet ve inanç dünyasının etkilerinin görüldüğü ülkenin böylesi bir durum arz etmesinin nedenleri ise jeopolitik konum ekseninde tarihi "*Baharat Yolu*" ve "*İpek Yolu*"nun bu topraklar üzerinden geçmesiyle ilişkilidir.²⁴

Kuşak-Yol Girişimi bağlamında ele alındığında ise İran, hem coğrafi konumu hem de jeopolitik öneminden dolayı oldukça mühim bir ülke olarak ele alınmaktadır. ÇHC'nin proje bağlamında projeksiyonuna bakıldığında üç hattın İran ve İran'ın yakın çevresiyle doğrudan ilintili olduğu görülmektedir. Bunlar; kuzey-orta ve güney hatlardır. Güney hat, doğrudan İran toprakları üzerinden planlanmaktadır. Kuzey hat, İran'ın işbirliği içerisinde olduğu Rusya üzerinden, orta hat ise İran'ın komşusu ve son dönemde işbirliği içerisinde olduğu Türkiye üzerinden dizayn edilmeye çalışılmaktadır.

23 Dinmuhammed Ametbek, *İran Dış Politikasının Jeopolitik Kodları*, Baltag Çalışmaları, Sayı: 3, ANKASAM, Ankara 2017, s. 22.

24 Hasan Kara, "Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 2006, s. 103.

İran'ın önemi sadece üzerinden hat geçmesi veya diğer iki kritik hat üzerinde etkili veya onlarla ilişkili olmasıyla sınırlı değildir. ÇHC'nin endüstri ve sanayisi ziyadesiyle önem atfettiği İran ve Türkmen gazı da Kuşak-Yol Girişimi'nin öncelikleri arasındadır. Söz konusu projenin başarıyla hayata geçirilmesi durumunda ÇHC, hem enerji ihtiyacını karşılayacak hem de Orta Asya, Kafkasya ve Akdeniz'de ekonomik etkisini artıracaktır.²⁵ Çin açısından oldukça rasyonel duran bu seçenek, İran için de oldukça önemlidir. Böylece İran, bir yandan enerji kaynaklarını uluslararası ticarete kullanabilecek diğer yandan da ÇHC'yle karşılıklı bağımlılık ve işbirliği sürecine girecektir. Bir diğer husus ise ekonomik anlamda güçlenen Tahran'ın bu sayede Avrasya'da daha etkin hale geleceğidir.

Yukarıdaki paragrafta bahsedilen fırsatı gören İran, Kuşak-Yol Girişimi noktasında gayet istekli bir politika izlemektedir. Hem gerekli altyapı çalışmaları yürütülmekte hem de projeye ilişkin uluslararası platformlarda görüntü vermeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Antik Medeniyetler Forumu'nda ÇHC Dışişleri Bakanı ile İran Dışişleri Bakanı bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmede mevzubahis proje kapsamında işbirliğinin derinleştirilmesi için anlaşmaya varılmış, ardından 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen ve 29 ülkenin devlet ve hükümet başkanı düzeyinde katılım gösterdiği "Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu"nda da Tahran yönetimi adına Ekonomi ve Maliye Bakanı hazır bulunmuştur. Forumda, İran transit bir ülke olarak İpek Yolu'nu "kazan kazan" işbirliği bağlamında gördüğünü vurgulamıştır. Bu yıl aynı zamanda çekimlerinin Türkiye, İran, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Pakistan, Almanya ve İtalya'da yapıldığı "Ekonomik Kuşak" ile ilgili bir belgesel, CCTV kanalında yayınlanmıştır.²⁶

Ekonomik çıktıları ve önemi aşikar olan projede İran'ın konumu ve rolü sadece ekonomik kaynaklar veya güzergâh hatlarıyla sınırlı değildir. Geniş katılımlı ve küresel bir proje olarak tasarlanan

---

25 Özlem Zerrin Keyvan, "İran'ın Bir Kuşak Bir Yol Girişimindeki Yeri", ANKASAM, <https://ankasam.org/iranin-bir-kusak-bir-yol-girisimindeki-yeri/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

26 Aynı yer.

Kuşak-Yol Girişimi'nin Ortadoğu üzerinden Akdeniz'e açılması noktasında Pekin yönetimi açısından en önemli partnerlerin başında Tahran gelmektedir. Çünkü İran, gerek Şii jeopolitiğindeki etkisi ve gücü gerekse Ortadoğu'daki son dönem gelişmeler bağlamında eli en kuvvetli aktörlerden birisi olarak görülmesiyle dikkat çekmektedir. Suriye Krizi'yle birlikte yayılması daha da güçlü bir şekilde gerçekleşen Tahran'ın doğrudan ve paramiliter aktörler aracılığıyla Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün kuşağında bir koridor inşası görülmektedir. Şii koridoru olarak adlandırılabilir bu koridorun İran himayesinde tesisi ise Tahran'ı hem Ortadoğu hem de küresel jeopolitikte çok daha güçlü bir konuma taşıyacaktır. Pekin ve Washington yönetimleri de bu gelecek projeksiyonunu görmektedir.

ABD'nin İran Politikasını Kuşak-Yol Projesi Perspektifinden Okumak

1979 yılına kadar ABD'nin önemli müttefiklerinden olarak Sovyetler Birliği'nin çevrenmesi projesinde ABD'nin ileri karakolu olma misyonunu üstlenen İran,²⁷ Humeyni liderliğinde gerçekleşen İslam Devrimi'yle birlikte hem kendi tarihinde hem de ABD'yle ilişkileri ve dış politika tercihlerinde yeni bir sayfa açmıştır. Tahran'ın yeni bir yola girmesiyle Ortadoğu jeopolitiğinde bütün dengeleri değiştiren yeni bir süreç başlamıştır. Kuzey Afrika'dan Orta Asya ve Hindistan'a kadar uzanan coğrafyada ciddi etkisi olan bu kırılma ABD'nin Ortadoğu politikasını yeniden ele almasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda ilk olarak Mısır'a yönelen Beyaz Saray yönetimi, İsrail ile Mısır arasında tıkanan görüşmeleri yeniden hareketlendirmiş ve 20 Şubat 1979 tarihinde Camp David'de iki ülkenin anlaşmaya varmasını sağlamıştır. Bu hamle sonucunda Mısır, İsrail'le uzlaşmış ve Washington açısından İran'dan boşalan müttefik aktör rolünü üstlenmiştir. İran'la ideolojik ve mezhepsel nedenler başta olmak üzere çeşitli sorunlar yaşayan Irak da desteklenmiş ve Tahran'a karşı Bağdat bir denge unsuru olarak ele alınmıştır.

27 Doğan Başaran, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), Ekim 2017, İran Özel Sayısı, s. 226.

Keskin bir ABD ve İsrail karşıtlığı üzerine inşa edilen İran İslam Cumhuriyeti'yle sürekli çatışma halinde olan ABD ise başta petrol olmak üzere çeşitli politik ve stratejik nedenlerden dolayı bölgeyi elinde tutmak istemekteydi. Dolayısıyla ABD, İran İslam Devrimi Lideri Ayetullah Humeyni sonrasında İran'la menfaate dayalı işbirliği yollarını aramıştır. Washington yönetiminin işbirliği girişimleri bir sonuç vermeyince karar alıcılar ekonomik ambargo ve askeri tehditlerle Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde İran'ı ve onunla işbirliğine girebilecek ülkeleri etkilemeye çalışmıştır.²⁸ Bu çerçevede İran, uluslararası sistemden izole edilmek ve ötekileştirilmek istenmiştir. Söz konusu süreç, gerek İran gerekse de İran'la işbirliği içerisinde olan devletler bağlamında askeri seçenekler gündeme alınmaksızın 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılara kadar devam etmiştir.

Uluslararası İlişkiler tarihinin kaydettiği en büyük ve sonuçları bakımından en etkileyici terör saldırılarının başında yer alan 11 Eylül saldırıları ise hem ABD'nin güvenliği yeniden okuması hem de öteki ve düşman olarak tanımladığı devlet ya da aktörlerin yer aldığı coğrafyaları dizayn etme fırsatını doğurmuştur. Anılan dönemin ABD Başkanı George W. Bush, saldırıları ABD ve onun inşa ettiği sisteme yönelik bir savaş olarak tanımlamıştır. Saldırıların şokunun atlatılmasının ardından 6 Kasım 2001 tarihinde düzenlenen "Terörizmle Mücadele Konferansı"nda bütün ulusların bu savaşta bir tarafı seçmek zorunda olduğu açık ve net olarak ifade edilmiştir.²⁹ Gergin bir havanın hâkim olduğu bir ortamda 20 Eylül 2001 tarihinde ise Başkan Bush tarafından Kongre'de yapılan konuşmada ABD'nin Ulusal Mücadele Stratejisi'nin işaretleri verilmiştir. Söz konusu belgede öne çıkan iki husus şu şekildedir:³⁰

1. Terörizm ve diktatörlükle mücadele etmek suretiyle barışın tesisi
2. Özgür ve açık toplumların desteklenmesi ve yaygınlaştırılması

28 Yaşar Semiz-Birol Akgün, "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 2005, s. 167.

29 Kemal Evcioğlu, *Büyük Ortadoğu Projesi*, Umay Yayınları, İzmir 2005, s. 96.

30 Detaylı bilgi için bkz. <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/>, (Erişim Tarihi: 18.11.2018).

11 Eylül saldırıları sonrasında önleyici güvenlik yaklaşımı çerçevesinde hareket eden ve kendini savaşta olarak niteleyen ABD açısından gerek ulusal güvenlik gerekse tüm özgür ulusların ve uluslararası sistemin güvenliğini tehdit eden terörizm ve buna destek veren “rogue states/haydut devletler” söz konusuydu. İlk olarak 1985 yılında dönemin başkanı Ronald Reagan tarafından “kanun dışı (backlash) devletler” anlamında kullanılan kavram Bill Clinton döneminde ise “haydut devlet” anlamını yüklenmiştir. Dışişleri Bakanı Madeleine Albright ise kavramın ne anlama geldiğine dair net bir tanım yapmıştır. Bu minvalde haydut devletler; özellikle uzun menzilli füzelere sahip bir tarafa bağlı olmayan ve uluslararası sistemi sabote amacı güden devletlerdir. Tanım kapsamında İran, Irak, Küba, Kuzey Kore, Libya ve Suriye, haydut devlet olarak nitelendirilmiştir. Nitekim altyapısı daha önceden oluşturulan “ötekiler”, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD tarafından net olarak ortaya konulmuştur. Yani Bush Doktrini'yle birlikte ABD'nin yeni düşman konsepti ve terörizm söylemi şekillenmiş olup; şer eksenli ve terörle mücadelede önleyici saldırı anlayışına geçilmiştir.³¹ 11 Eylül saldırılarından görev süresinin sonuna kadar terörizmle mücadeleye öncelik veren Bush, bu kapsamda İran'ın da dahil olduğu altı ülkeyi hedefe koymuş ve sırasıyla Afganistan ve Irak'a askeri müdahalelerde bulunmuştur. Bu süreçte İran'ın ciddi anlamda bir reaksiyon göstermemesi; hatta dolaylı olarak özellikle de Irak müdahalesini desteklemesi, Washington'un Tahran'a yönelik hareket planını (sadece askeri anlamda kastedilmemiştir) geciktiren nedenlerin arasında yer almıştır.

Obama döneminde ise ABD'nin küresel hegemonyasına yönelik esaslı tehdidin Asya-Pasifik'ten geldiği noktasındaki görüş, karar alıcılar nezdinde kabul edilir boyut kazanmıştır. Bu tehdide karşı alınacak tedbirler noktasında ise yumuşak güç enstrümanlarının kullanımı tercih edilmiştir. Nitekim Obama, Trans Pasifik Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu dönem içerisinde ABD ilk defa 2011 yılının Temmuz ayında Kuşak-Yol Projesi'yle ilgili olarak görüş beyan etmiştir. Bu tarihte ABD Dışişleri Bakanı

31 Engin Akçay-Özdemir Akbal, “ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 2013, s. 9.

Hillary Clinton, Hindistan'ın Madras şehrinde yaptığı açıklamada Afganistan'ın Orta Asya ve Güney Asya arasında bir ticaret merkezi olarak dizayn edilmesi kapsamında projeye dair bir tasarımları olduklarını ifade etmiştir. Ancak proje, ekonomik ve politik desteğin sağlanamamasından dolayı ABD açısından rafa kaldırılmıştır.³² Washington'un eylem planına dahil etmediği proje, küresel rakibi Pekin tarafından ise sahiplenilmiştir. Bu kapsamda gelişen inisiatifler çerçevesinde ABD yönetimi de bir yandan projeye yönelik genel bir strateji diğer yandan da projenin önemli aktörlerinden biri olmaya aday İran'a dair bir dış politika vizyonu geliştirmeye çalışmaktadır.

Bir önceki bölümde İran'ın hem jeopolitik hem de Kuşak-Yol Girişimi bağlamındaki önemi belirgin olarak açıklanmıştır. ABD'li karar alıcılar, İran'ı 1979 yılındaki devrimden itibaren öteki ve düşman olarak kodlamışlardır. Bu düşmanlık dolaylı olarak Beyaz Saray yönetiminin stratejilerinin hayata geçirilmesi noktasında da önem arz etmektedir. Son dönemin en önemli projeksiyonu için de ABD yönetimi, İran'ı bölgeyi istikrarsızlaştırıcı bir aktör olarak kodlamakta ve Kuşak-Yol Girişimi güzergâhlarının istikrarını ve güvenliğini negatif yönlü bir seyre sokmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Başkan Donald Trump'ın İran politikasını anlayabilmek için 2017 yılının Aralık ayında kamuoyunda paylaşılan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi üzerinden bir okuma yapıldığında aşağıdaki hususlar tehdit bağlamında göze çarpmaktadır.³³

- Revizyonist güçler olarak tanımlanan Rusya ve Çin. Bu noktada Rusya politik, Çin ise ekonomik olarak revizyonist güç kategorisinde ele alınmıştır.
- Serseri devletler olarak tanımlanan İran ve Kuzey Kore.
- Uluslararası tehdit grupları. Özellikle Cihatçı terörist gruplar. Belgede bu grupların Ortadoğu'da alan kazanmalarına hususiyetle vurgu yapıldığı görülmektedir.

---

32 Akçay, *a.g.m.*, s. 78.

33 National Security Strategy of the United States of America (2017 NSS)- December 2017, The White House, s. 1.

Belge okunduğunda serseri rejimler olarak sürekli İran ve Kuzey Kore'den bahsedildiği görülmektedir.³⁴ Bu noktada mevzubahis ülkelerin serseri devletler olarak tanımlanması ve direk adlarının verilmesi suretiyle hedefe konulmalarıyla Kuşak-Yol Girişimi arasında bir bağının olmadığı ifade etmek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Belgede İran'la ilgili kısımlara bakıldığında öne çıkanlar ise şu şekildedir:³⁵

- İran (ve Kuzey Kore), ABD ve müttefiklerini tehdit etmektedir.
- İran (ve Kuzey Kore) buldukları bölgeyi istikrarsızlaştırmaktadır.
- İran, açıktan terörist grupları desteklemekte ve ABD'yi yıkmaya çalışmaktadır. (Bu kısım ayrıca Kuzey Kore'nin de nükleer silahlar üzerinden bir tehdit olduğu belirtilmektedir.)
- İran, Lübnan Hizbullahı gibi yapılarla ABD ve müttefiklerini tehdit etmektedir.
- ABD, İran (ve Kuzey Kore) tarafından gelebilecek füze saldırılarına karşı savunma sistemlerini aktif olarak kullanmaktadır. Bu noktada Rusya ve Çin arasındaki ilişki ile söz konusu ülkeler birlikte anılmıştır.

Son dönemde Kuşak-Yol Girişimi'ni, söz konusu projeye dahil olan devletler için de bir tehdit olarak sunan ABD,³⁶ başta İran olmak üzere projedeki aktörleri İran'ı istikrarsızlaştırıcı bir role büründürmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Trump yönetiminin hamleleri aşağıdaki gibidir:

34 Detaylı bilgi için bkz. National Security Strategy of the United States of America (2017 NSS)-December 2017, The White House.

35 Aynı yer.

36 ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence, 2018 yılında düzenlenen APEC Zirvesi'nde Çin'in proje kapsamında vereceği kredilerle ülkeleri borç batağına düşürerek bağımsızlıklarını ele geçireceğini ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. "APEC Summit Fails to Agree on Statement Amid Us-China Spat", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/18/apec-summit-mike-pence-warns-of-chinas-constricting-belt-and-one-way-road>, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

- İnan ile imzalanan Nükleer Anlaşma tek taraflı olarak fes edilmiştir.
- İnan'a yaptırımlar devreye sokulmuştur.
- Afganistan'da Taliban ile görüşmelere başlanmış olup süreç devam etmektedir.
- Ortadoğu'dan askerlerini çekeceğini açıklamasıyla bölgenin yeniden istikrarsızlaştırılması hedeflenmiştir.
- İnan'da ekonomik nedenlerle halkın sokaklara inmesi teşvik edilmiş ve desteklenmiştir.
- Tahran'ın denetiminde olan Irak'ın güneyi Basra'da halkın sokaklara inmesi için altyapı oluşturulmuş ve süreç aktive edilmiştir.
- Doğu Türkistan meselesi yeniden Müslüman ülkelerde gündeme taşınmakta ve bu şekilde Müslümanlar üzerinden Çin karşıtlığı aktive edilmeye çalışılmaktadır. Böylece Müslüman devletlerin karar alıcıları üzerinde kamuoyu baskısı oluşturulmaya çalışılmaktadır.
- İsrail-İnan gerginliği körüklenmektedir.
- İnan'ın etkisinde olabilecek ülkelerde de istikrarsızlaştırma süreci devam etmektedir. Suriye ve Lübnan bunun en net örnekleridir.
- Keşmir Sorunu'nun kamuoyunda yeniden tartışmaya açılmasıyla İnan'ın da dahil olacağı yeni bir aktif kriz süreci planlanmaktadır.

Sonuç

Uluslararası ilişkiler ya da dünya siyasi tarihinde köklü ve yapısal değişimler yaşanmasına sebep olan en önemli dönüm noktalarından biri; dünya ticaret yollarını kontrol eden aktörlerin değişmesi veya yeni ticaret yollarının etkinleştirilmesidir. Bu önermeye delil teşkil edebilecek en somut olgu ise coğrafi keşifler sayesinde deniz yollarının keşfedilmesi ve kadim ticaret yollarının önemini yitirmesi sonucu hem uluslararası politikada baskın aktörlerin değişmesi hem de süreç içerisinde uluslararası ilişkiler aktörlerinin değişmesidir. Çünkü bireylerin, halk yığınlarının ve toplumsal yapı/organizasyonların güvenlik ve refah gereksinimlerini karşılamak üzere tesis edilen siyasi mekanizmaların günümüzdeki karşılığı olan devletlerin güç kapasitesi ve bekası bağlamında en önemli alt yapısal unsur ekonomi ya da ticaret olgusudur. Dolayısıyla kimi ekollere göre artı değer paylaşımı sorununun bir sonucu olarak özetlenebilecek politik üstyapı bağlamında ekonomik altyapı oldukça belirleyici bir parametredir.

Tarihsel olarak da teyit edilen ekonomik dinamiklerin politik yapı ve gelişmeleri etkilediği gerçeğinden hareketle günümüzde ÇHC'nin öncülüğünde hayata geçirilmeye çalışılan Kuşak-Yol Girişimi/Projesi sadece ekonomik boyutu olan bir aksiyon olmanın çok daha ötesindedir. Dünya ticaret yollarının yeniden dizaynını ve bu bağlamda hâkim aktörlerin hegemonyasını hedef alan Kuşak-Yol Girişimi'nin en ciddi boyutta tehdit ettiği ülke ise ABD'dir. Bu gerçeğin farkında olan Washington yönetimi, gerek makro düzeyde-küresel bazda gerekse mikro düzeyde-devletler bazında bahsi geçen tehdide yönelik ön almaya başlamıştır. Bu noktada ABD açısından önem arz eden devletler arasında ilk sıralarda İran yer almaktadır.

68 ülkeyi doğrudan kapsayan Kuşak-Yol Projesi'nin ana hatlarıyla okunması halinde girişime dahil olan devletlerin kara ve denizyolu üzerinden kadim ticaret yollarını referans alarak yeni bir yapılanma öngördüğü söylenebilir. Biraz daha ileri gidilmesi halinde yeni bir ekonomik sistem ve buna bağlı olarak uluslararası sistemin yapısal dönüşümü dahi ifade edilebilir. Bu noktada çeşitli

ulaştırma yollarının inşası ya da iyileştirilmesi ve deniz ticaret yollarına ilişkin dzenlemeler söz konusu olmaktadır. Ayrıca projenin tam anlamıyla uygulamaya geçmesiyle birlikte milli geliri düşük olan ülkelerde milli gelirin artması ve kalkınmanın hızlanması beklenmektedir. Bu ülkelerden birisi de İnan'dır. İnan'ın milli gelirin artması veya kalkınma göstergelerinin iyileşmesi, ABD'nin İnan izolasyonuna darbe vurulması anlamına gelmektedir.

Kuşak-Yol Projesi kapsamında belirtilmesi gereken bir diğeri husus ise projeye dahil olan ülkelerin birbirleriyle ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi durumudur. Dolayısıyla Washington yönetimi açısından, müttefiki olan devletlerle rakip, öteki veya düşman kategorisinde ele aldığı devletler arasında ilişkilerin gelişmesi çok sessiz kalınacak bir projeksiyon değildir. Örneğin ABD, Türkiye'nin İnan'la yapısal bir ekonomik işbirliği veya yakınlaşmaya girmesine sıcak bakmayacaktır. Bu örnekler hem genel anlamda hem de İnan özelinde daha da çoğaltılabilir.

ABD-İnan ilişkilerinde veya Washington'un Tahran politikasında etkili unsurlardan bir diğeri ise Kuşak-Yol Projesi'nin ana güzergâh veya hatlarıdır. Bahse konu projede önemli hatlardan bir tanesi Çin'den daha net ifadeyle Doğu Türkistan'dan başlayan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden geçip Pakistan üzerinden İnan ve Ortadoğu'ya bağlanan hattır. Bu hat bağlamında daha detaylı bir okuma yapıldığında Çin'deki Hangzhou'dan başlayıp, Beijing ve Urumçi üzerinden Orta Asya'da Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ı içine almakta, devamında Pakistan ve İnan üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır. Türkiye'de ise Erzurum üzerinden İstanbul'a, oradan Balkanlar ve Kuzey ülkelerini aşarak Amsterdam ve Madrid'e uzanan güzergâhtan oluşmaktadır. Ayrıca söz konusu hattın Kuşak-Yol Projesi'nin en önemli iki hattından biri olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir. İnan ise böylesi önemli bir hattın merkezi ülkelerinden birisidir. Dolayısıyla söz konusu ülke, bölgesel ve küresel düzeydeki yaklaşık 70 devleti doğrudan, ekonomik ve politik sistemi ise dolaylı olarak etkileme kapasitesine sahip bir ekonomik hattın merkezinde yer almaktadır. Bu projenin içerisinde yer alan İnan yönetiminin güçlenmesi de birçok yönden etki doğuracaktır. Bu bağlamda hem ABD'ye meydan okuyan cephe

genişleyip güçlenecek hem de ABD'nin özellikle Ortadoğu'da başta İsrail olmak üzere müttefiklerine yönelik tehdidin dozu artacaktır.

Washington yönetimi açısından çok yönlü bir meydan okuma olarak algılanan projenin İran ayağındaki endişelerin tamamen ütöpik olmadığı, İran ile Çin arasındaki son dönemde gelişen diplomatik ve ekonomik ilişkilerden anlaşılabilir. Bu noktada 2016 yılında Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in Tahran ziyareti oldukça önemlidir. Bu ziyaret esnasında enerjiden ekonomiye kadar çeşitli alanlarda 17 anlaşma imzalanmıştır. İmza edilen anlaşmalara dair açıklama yapan İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin iki ülke arasında stratejik ilişkilere temel oluşturacak 25 yıllık bir belge imzalandığı vurgusu önem arz etmektedir.

ABD'nin başatlığındaki uluslararası sistemin hem ekonomik hem de politik anlamda bunalım dönemini yaşadığı bir süreçte, yeni ekonomik sistemin altyapısını oluşturacak girişime karşı sert güç araçlarıyla doğrudan karşı koymanın imkânı olmadığı açık ve net bir gerçekliktir. Bu gerçeklikten hareketle ABD'nin önündeki birkaç seçenektan ikisinin üzerinde çalışıldığı söylenebilir. Bunlardan ilki, mevcut meydan okumanın bertaraf edilebilmesi noktasında karşı cepheye gelme ihtimali olan aktörleri ikna ederek sistemde tutmaya devam etmektir. İkinci seçenek ise ikna edilemeyecek aktörler ve karşıt projeksiyonlara yönelik dolaylı provokatif girişimlerin kullanılmasıdır. Bu bağlamda Washington'un Tahran politikasının ikinci seçenek üzerinden şekillendiği iddia edilebilir.

Söz konusu projenin akamete uğratılması noktasında en önemli stratejik hamlelerden birisi merkezi öneme sahip güzergâhların istikrarsızlaştırılmasıdır. Güney Asya'da yaşanan birtakım gelişmeler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Trump yönetiminin İran'la yapılan nükleer anlaşmadan çekilmesi, yaptırımların yeniden uygulanmaya başlanması ve bölgedeki kaotik durumun İran sathına yayılmaya çalışılması da aynı anlayışın bir ürünü gibi durmaktadır. Ancak İran'ın tamamen etkisizleştirilmesi ya da rejim değişikliği yoluyla ABD yanlısı bir devlete dönüştürülmesi ise Amerikalı karar alıcılara göre hem maliyetli hem de rasyonel durmamaktadır. Çünkü böylesi bir durumun olması halinde

bölgenin istikrarsızlık unsurlarından en önemlisinin ortadan kalkması diğer ölkelerin daha fazla hareket serbestisine sahip olacağı anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle tehdidin ortadan kalkması, koruyucu aktöre olan bağlılığın azalması demektir. Bu nedenle ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların öncülüğünü yaptığı gerginlik politikasının bir ayağının ÇHC'yle olan küresel rekabet noktasında ele alınması gerekmektedir. Ancak bu politikanın ne derece sürdürülebilir olduğuna dair görüş belirtmek ya da fayda-maliyet hesabı noktasında uzun vadedeki sonuçlarına ilişkin kesin bir ifadeye bulunmak hem uzmanları hem de karar alıcıları yanılığya düşürebilir.

Kaynakça

“Belt and Road’ Takes New Route”, *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2015-04/15/content_20435585.htm, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

“APEC Summit Fails to Agree on Statement Amid Us-China Spat”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/18/apec-summit-mike-pence-warns-of-chinas-constricting-belt-and-one-way-road>, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

“Bir Kuşak Bir Yol Projesi Nedir?”, *İktibas*, <http://iktibasdergisi.com/2018/01/12/bir-kusak-bir-yol-projesi-nedir-projeye-dahil-olan-65-ulke-hangileri/>, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

“Iran”, *CIA Factbook-Central Intelligence Agency*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>, (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

“Kuşak ve Yol ile 21. Yüzyıl Ekonomisi Yeniden Şekilleniyor”, *HSBC*, <https://www.business.hsbc.com.tr/tr-tr/tr/article/belt-and-road>, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

“Silk Road Trade Route”, *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-trade-route>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

AKÇAY, Engin-Özdemir Akbal, “ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 2013, s. 7-29.

AKÇAY, Nurettin, “Turkey-China Relations Within the Concept of The New Silk Road Project”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), Aralık 2017, s. 73-96.

AMETBEK, Dinmuhammed, *İran Dış Politikasının Jeopolitik Kodları*, Balgat Çalışmaları, Sayı: 3, ANKASAM, Ankara 2017.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayınları, Bursa 2008.

BAŞARAN, Doğan, “Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran’ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), Ekim 2017, İran Özel Sayısı, s. 220-244.

CANKARA, Yavuz, *Yeni Oyun: İnan'ın Nükleer Politikası*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2005.

DEMİR, Nesrin-Osman Tekir, "Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin-ABD Rekabeti", *İnönü University International Journal of Social Sciences/İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 2018, s. 32-45.

EVANS, Graham-Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London 1998.

EVCİOĞLU, Kemal, *Büyük Ortadoğu Projesi*, Umay Yayınları, İzmir 2005.

GÜNEY, Süha, *Siyasi Coğrafya*, Cilt: 2, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1993.

İLHAN, Suat, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

İNCEKARA, Beyhan-Rahmi İncekara, "Kervanyolu'ndan Medeniyet Yoluna: İpek Yolu Ticareti ve Çin", *International Congress on Afro-Eurasian Research II Proceedings*, 17-20 Nisan 2017, Kütahya 2017.

İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), Yaz 2004, s. 47-79.

KARA, Hasan, "Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 2006, s. 103-111.

KARAGÖL, Erdal Tanas, *Modern İpek Yolu Projesi*, SETA Perspektif, Sayı: 174, Mayıs 2017.

KARLUK, Abdurreşit Celil, "Çin'in İpek Yolu Projesi ve Yumuşak Gücü", *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi Kitabı*, Ankara, Gazi Üniversitesi Matbaası, 2017.

KEYVAN, Özlem Zerrin, "İnan'ın Bir Kuşak Bir Yol Girişimindeki Yeri", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/iranin-bir-kusak-bir-yol-girisimindeki-yeri/>, (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

MACKINDER, Halford John, "The Geographical Pivot of Hisory", *The Geographical Journal*, 23(4), 1904.

National Security Strategy of the United States of America (2017 NSS)-December 2017, The White House.

ÖZCAN, Nihat Ali, *İran Sorunu'nun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler*, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, Haziran 2006.

SEMİZ, Yaşar-Birol Akgün, "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 2005, s. 162-181.

SPYKMAN, Nicholas J., *The Geograpyh of the Peace*, Harcourt Brace and Company, New York 1994.

STOGIANNOS, Alexandros, *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel*, Springer International Publishing, Switzerland 2019.

TABAN, Hayati, "Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve 'Stratejik Derinliğin' Bu Bağlamda İncelenmesi", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 2013, s. 21-31.

Structured Abstract

After the 2008 Global Economic Crisis, China's Marshall Plan proposal is currently on the process of implementation under the name of Belt Road Initiative. In 2013, the Chinese government's global economic project was declared by CHC President Xi Jinping. It aimed to create a passage that would connect East, Southeast, Central, Middle East Asia, Europe and Africa through the project called "One Belt One Road" that is "Silk Road Economic Belt" and "21st Century Maritime Silk Road".

The project, which includes South East Asian Nations (ASEAN), the South Asia, Turkic World, North Africa and Europe, has affected up to 4.4 billion people, accounting for approximately 63% of the world's total population. Nevertheless, the project corresponds to 29% of the world's economy.

In regards to the project, two different lines will be constructed. Firstly, the link connecting China, Central Asia, Russia and Europe. It aims to improve the infrastructure facilities of Central Asian countries, increase domestic and foreign investments and implement free trade. Additionally, high speed rail, road, ports, airports, natural gas lines and other infrastructure projects will be implemented as well. Secondly, the link connects China to the Indian Ocean, Persian Gulf and Mediterranean Sea.

Normally, when carrying an analysis regarding the Belt and Road Initiative, it is advisable to consider aspects of the geopolitical school. Mahan emphasizes the importance of mastering sea routes while Mackinder points out the dominance of the land. Spykman, on the other hand, pointed out an alternative perspective to Mackinder's approach who based his argument on Rimland. Thence, the Iranian geographical position revolves around the three names mentioned above.

Looking at the geopolitical theories and the Belt and Road Initiative, Iran plays a major role in terms of its geographical position with in the trade routes in relation to the project. Furthermore, Iran neighbor countries within the Central Asia,

Middle East, Caucasus and Anatolia. Moreover, it has the capacity to influence the geopolitics of the Mediterranean, Black Sea and South Asia. Nonetheless, this relation is not just based on the geographical perspectives. Rather, it is based on the East-west and North-South trade routes. Additionally, Iran's geopolitical position plays major role in terms of the energy resources and transportation capabilities via the Caspian Sea.

Iran's geopolitical significance is not limited to its point of intersection which is geographically located within the sub regional systems. In addition, the region comprises of common religions such as Islam, Christianity, Hinduism and Buddhism. Iran, which hosts several civilizations in the historical sphere, has relations with subjects of civilization e.g. the Persians, Turkish, Slavic and Arabs. Iran, is largely afflicted with a great number of civilizations and world beliefs because the Spice and Silk Road passed through these lands regardless of their geopolitical location.

In the context of the Belt-Road Initiative, Iran is of great importance, given that its geographical location is valuable. In regards to the China's project, the three lines are directly related to Iran and its environmental activities. Moreover, the North-Central and Southern lines directly pass on Iran's territory. The Northern line passes through Russia, where Iran's cooperation is largely endorsed. The Central line will pass through Turkey which is currently in cooperation with Iran and its neighbors.

Iran's importance is not limited to the fact that it passes through the line nor the fact that it is associated with the two critical lines. Iran and Turkmen gas are equally important for China's industrial activities hence, being the priority of the Belt-Road Initiative. If the project is successfully implemented, the PRC will meet its energy needs and increase its economic impact in Central Asia, the Caucasus and the Mediterranean regions. The above implementation might sound rational to China as well as to Iran. Thus, Iran will be able to use energy resources within the international trade sphere and forge alliances with the PRC cooperation. In addition, Tehran will be economically stable, which will result to the effectiveness of Eurasia.

The United States has recently presented the Belt-Road Initiative as a threat to the states involved in this project. Hence, Trump's strategy is as follows:

- The nuclear agreement signed with Iran was terminated unilaterally.
- Sanctions against Iran have been implemented.
- The USA has started negotiations with the Taliban in Afghanistan.
- It was aimed to re-destabilize the region with Trump's announcement that he will draw his troops from the Middle East.
- In Iran, people were encouraged and supported to protest because of economic reasons.
- In south Iraq, which is currently under the control of Tehran, infrastructure has been established for the people to protest on the streets and the process has been activated.
- The issue of East Turkestan has been publicly brought to the agenda in Muslim countries thus, anti-Chinaism is recreated through Muslims. Thus, creating public pressure on the decision-makers of Muslim states
- Israeli-Iranian tension have been provoked.
- The destabilization process continues in the countries that might be under the influence of Iran. Syria and Lebanon serve as examples.
- With the opening of the Kashmir Problem in the public opinion, a new active crisis processes and instability, including Iran, is in process.

"BROOKLYN" VE "MOSCOW ON THE HUDSON" ADLI SİNEMA FİLMLERİNİN ULUSLARARASI GÖÇ VE UYUM EKSENİNDE İNCELENMESİ*

The Examining of 'Brooklyn' and 'Moscow on the Hudson' Motion Pictures on the Axis of International Migration and Harmonization

İbrahim İRDEM**
Dorukan ÇELİK***

Öz

Göç, tarihsel süreç içerisinde çeşitli nedenlerle sürekli karşılaşılan bir gerçeklik olması sebebiyle güncel bir konu niteliği taşımaktadır. İster zorunlu nedenlerle gerçekleşsin ister iradi unsurlara dayansın uluslararası göç hareketleri neticesinde uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla hem uluslararası göçün kendisi hem de göç etme eylemi neticesinde ortaya çıkan uyum meselesi incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu çalışma göç konusuna disiplinler arası bir perspektiften yaklaşarak uluslararası göç ve uyumu iki sinema filmi üzerinden ele almaktadır. Çalışmada 'Brooklyn' ve 'Moscow On the Hudson (İltica Planı)' filmleri üzerinden uluslararası göç ve buna bağlı olarak göçmen ve mültecilerin yerel topluma uyum süreçleri ele alınmaktadır. Bu kapsamda çalışmada nitel araştırma yöntemi kapsamında söylem analizi ve betimleyici analiz türlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Uyum, Sinema, Brooklyn, İltica Planı

Abstract

The phenomenon of migration is an up-to-date issue since it is a reality that is constantly encountered for various reasons in the historical process. Regardless of whether it is for compulsory reasons or based on voluntary factors, harmonization problems are encountered as a result of international migration movements. Therefore, both the international migration itself and the adaptation issue that emerges as a result of the migration are important issues to be examined. This study approaches the issue of migration from an interdisciplinary perspective and deals with international migration and harmonization through two films. In this study, international migration and the harmonization process of migrants and asylum seekers to the local community are examined through motion pictures titled 'Brooklyn' and 'Moscow On the Hudson'. In this context, in the scope of qualitative research method, discourse analysis and descriptive analysis were used.

Keywords: International Migration, Harmonization, Cinema, Brooklyn, Moscow on the Hudson

---

* Makale Geliş Tarihi: 12.12.2019

** Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, Ibrahim.irdem@pa.edu.tr, ORCID: /0000-0003-0559-3418.

*** Medya ve Kültürel Çalışmalar Bilim Uzmanı, İstanbul Arel Üniversitesi, celikdorukan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9431-8244.

Giriş

Ülkeler üzerinde siyasi, hukuki, sosyo-ekonomik ve kültürel etkilere neden olan uluslararası göç, göç eden aktörler üzerinde de benzer yansımalara neden olmaktadır. Disiplinler arası bir boyuta haiz olan ve farklı teoriler ekseninde açıklanabilecek uluslararası göç olgusu, bireylerin veya toplulukların kaynak ülkelerden varış ülkelerine çeşitli nedenlerle yer değiştirme hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bireyler göç ettikleri toplumlarda yeni bir sosyal çevre içerisine girerek; kültürel, toplumsal ve ekonomik değişim sürecinin öznesi haline gelmektedirler. Kimi zaman yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla kimi zaman ise vatandaşı olduğu veya mevcut durumda ikamet ettiği ülkeler tarafından uygulanan politikalar ve baskılar nedeniyle daha güvende bir yaşama olanağına sahip olmak üzere başka ülkelere göç etmektedirler. Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte bilginin, malların, sermayenin ve ulaşım olanaklarının gelişmesi insanları yaşadıkları yerlerden başka ülkelere göç etmeye teşvik etmiştir. Kaynak ülkeleri ile ilişkisini sürdürmeye devam eden insanlar gittikleri yeni ülkelerde yeni bir sosyal çevre ile etkileşim kurmaktadırlar. Bireylerin göç ettikleri ülkelerin toplumlarına uyum sağlamaları bireyler için o ülkelerdeki farklılıklardan kaynaklı olarak çeşitli sorunlar doğurabilmektedir. Bu sorunlara lisan problemleri, sosyo-kültürel farklılıklar, ülkeler arasındaki siyasal yönetim ayrılıkları, ekonomik düzeylerin değişkenlik göstermesi, gibi hususlar örnek olarak verilebilir. Ancak bireylerin kaynak ülkelerde yaşadıkları sorunlar göçmenlerin varış ülkelerinde karşılaştıkları imkanlar sayesinde aşılabilecek düzeye de gelebilmektedir. Yani bireylerin göç etme eylemini gerçekleştirmeleri, onların, hedefledikleri yaşam çizgisine ulaşabilmesinde önemli bir faktör niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmada 'Brooklyn' ve 'Moscow On The Hudson (İltica Planı)' filmleri üzerinden uluslararası göç ve buna bağlı olarak göçmen ve mültecilerin yerel topluma uyum süreçleri incelenecektir. Hedef ülkelerde var olan sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal farklılıkların göçmenlerin ve mültecilerin yerel topluma uyumu üzerindeki etkisinin Brooklyn ve İltica Planı filmlerinde nasıl işlendiği çalışmanın araştırma sorusunu oluşturmaktadır.

Her iki sinema filminin de göç ve uyum süreçleri üzerinde durması, ayrıca söz konusu filmlerde ana karakterlerin ABD’ye göç etmeleri bu filmlerin tercih edilmesinin en önemli sebepleri arasındadır. Bu noktada ABD’nin çok sayıda sosyo-kültürel grubun bir arada yaşadığı ve kuruluş itibarıyla çeşitli ülkelerden aldığı göçle temellerinin atıldığı bir ülke olması önemli bir etken olmuştur. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada analiz türleri olarak betimleyici analiz ve söylem analizinden yararlanılmıştır. Ele alınan filmlerde araştırma sorusuna bağlı olarak sosyal olayların ve olguların açıklanmasında betimleyici analiz yönteminden; karakterler arasındaki diyalogların ve sosyal ilişki biçimlerinin filmdeki konuşmalara bağlı kalınarak açıklanmasından ise söylem analizi türünden faydalanılmıştır.

Multi disiplinler bir çerçevede göç ve uyum konularının ele alındığı bu çalışma, gelecek zaman dilimlerinde dünyadaki ülkelerin inşa edeceği kamu politikalarının şekillenmesinde, bireylerin ve toplumların göç ve uyum meselelerine bakış açılarının geliştirilmesinde, göç ve uyuma ilişkin kitleler üzerindeki bilincin sinema filmleri aracılığıyla kitlelere ulaştırılmasında önem arz etmektedir. Bununla birlikte çalışmayı önemli kılan bir diğer etmen mevcut literatürde sinemadaki göç temalı filmleri temel alarak analiz eden akademik çalışmaların eksikliğini giderme kaygısı taşımasıdır. Çalışmada öncelikle uluslararası göç olgusuna, göç türlerine ve göç teorilerine yer verilmiş; akabinde ise film analizlerine yer verilerek ‘Brooklyn’ ve ‘Moscow On The Hudson’ filmleri çerçevesinde göçmenlerin ve mültecilerin yerel topluma uyum süreçleri tartışılmıştır.

Göç Olgusu

Tarih boyunca insanlığın daima gündeminde olan göç olgusu mekânsal olarak yer değiştirme hareketi olmakla birlikte; gerek göç eden bireylerin gerekse de göç alan toplumun topyekûn olarak zihin dünyasını değiştiren, şekillendiren, farklı anlam ve değerleri benimsemelerine neden olan nüfus hareketliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlihazırda ‘göç’ kavramı; yaşanan coğrafi mekânının idari sınırının aşılmasıyla hedeflenen yeni bir mekânda kısa veya uzun süreli bulunmak amacıyla gerçekleştirilen yer değiştirme hareketi

olarak nitelendirilebilir. Ülke içerisinde ve ülke dışarısında gerçekleştirilen bu yer değiştirme hareketliliği ülke içindeki ve ülke dışındaki söz konusu bu ayırımına göre ‘iç göç’ ve ‘dış göç’ olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna göre iç göç; bir ülkenin sınırları içerisinde herhangi bir yere yerleşmek üzere gerçekleştirilen yer değiştirme hareketiyken; dış göç ise sınır ötesi gerçekleştirilen göç hareketliliği olup; başka bir ülkeye yerleşme süreci ile ilgilidir. Ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel sebepler hem iç göçün hem de dış göçün gerçekleşmesindeki temel dinamiklerdir.

Göç olgusunu; sosyo-ekonomik, kültürel veya siyasi nedenlerle ortaya çıkan ve coğrafi mekân değiştirme sonucunda toplum yapısını etkileyen demografik hareketlilik olarak tanımlamak mümkündür. Uluslararası Göç Örgütü göçü; “bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içerisinde yer değiştirmesi” olarak ele almakta; “süresi, yapısı ve nedeni her ne olursa olsun insanların yer değiştirme hareketi” olarak tanımlamaktadır.¹ TDK ise göçü iktisadi, toplumsal, siyasal nedenlere dayanarak bireylerin ya da toplulukların ülkeler arası yer değiştirmesi veya bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine taşınması, hicreti, muhacereti olarak ele almaktadır.² Farklı ve temelde aynı noktalar üzerinde kesişen tanımlarda görüldüğü üzere, göç olgusunun temel karakteristiğini ‘yer değiştirme hareketi’ oluşturmaktadır. Göç ve nüfus hareketlerine neden olan temel sebepler ise deprem, sel, kuraklık, kıtlık gibi a) *doğal afetler*; ailevi, dini, kültürel nedenlere bağlı olarak gerçekleşen b) *sosyo-kültürel sebepler*; bireylerin veya toplulukların iktisadi olarak daha iyi bir imkâna kavuşması amacıyla (daha iyi istihdam olanağı, daha yüksek ücret temini, iyi koşullarda çalışma arzusu vb.) göç etmenlerinde itici unsuru oluşturan c) *ekonomik sebepler* ve siyasal baskı, zulüm, sosyal güvenlik sistemine erişim imkânlarının kısıtlı olması, güvenlik kaygısı gibi hususlarla göçün gerçekleşmesine neden olan d) *politik nedenlerden* oluşmaktadır.

Göç olgusunun dinamik ve süreklilik içeren yapısı göç hareketlerini belli tasniflere göre ayırarak tanımlamak gerekliliğini

1 Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, No: 31 Richard Perruchoud-Jillyanne Redpath, der., İsviçre 2011, s. 35.

2 “TDK Sözlüğü”, *Göç*, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=goc>, (Erişim Tarihi: 13.11.2019).

ortaya çıkarmıştır. Bu ayrımlardan ilki göçün iradi etmenlere ya da zorunluluk içeren durumlara dayalı olarak gerçekleşmesidir. Sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle gerçekleşen gönüllü göç; daha iyi yaşam imkanına, sağlık ve eğitim hizmetlerine, istihdam olanaklarına ve daha yüksek ücretlere sahip olmak maksadıyla iradi olarak gerçekleşmektedir. Göç etme niyetinde olan bireylerin ya da toplulukların gitmek istedikleri yerlerle ilgili kendi tercih ve iradeleri ön plana çıkmaktadır. İrade dışında gerçekleşen zorunlu göç ise bireylerin buldukları yerleri terk etmek zorunda kalmaları durumunu ifade etmektedir. Savaş; ülke içerisinde var olan çatışma ortamı; siyasi ve etnik baskı; doğal, çevresel, kimyasal felaketler; gibi nedenler zorunlu göçün itici unsurlarıdır.

Göçün iradi faktörlere göre gönüllü ve zorunlu göç şeklinde sınıflandırılması genellikle birbirleri yerine kullanılan ancak gerçekte farklı anlamlar içeren ‘göçmen’, ‘mülteci’, ‘sığınmacı’ gibi kavram ve statülerin açıklanmasını da önemli hale getirmektedir. Evrensel olarak üzerinde mutabık kalınmış bir ‘göçmen’ kavramı bulunmamakla birlikte; bir yerden bir başka yere daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacıyla göç eden kişilere ‘göçmen’ adı verilmektedir. Bireylerin göç etme kararı alırken, bu kararı herhangi bir dış faktörün etkisi altında değil, tamamen kendi istekleri doğrultusunda almaları göçmen kavramının temel belirleyici unsurudur. Hür bir irade ile maddi ve sosyal koşulların iyileştirilerek daha fazla refaha kavuşma göçmenlerin temel hedefidir.³ Göçmen bireyler hayalini kurdukları veya arzu ettikleri imkanlara kavuşmak için bir ülkeden başka bir ülkeye göç etmektedirler. Birleşmiş Milletler kısa süreli seyahatte bulunan kişileri (turiist, iş adamı vs.) göçmen olarak kabul etmezken; Avrupa Birliği ise göçmen için en az bir yıllık süre kısıtlaması getirerek gönüllü veya istemsiz olarak bir yıldan fazla süreye müteakip vatandaş olunan devlet ülkesinin sınırları dışında bulunan kişileri esas almaktadır.⁴

3 Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *a.g.m.*, s. 37.

4 European Commission, *Asylum and Migration Glossary 6.0 A Tool for Better Comparability Produced By the European Migration Network*, 2018, s.252. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/docs/interactive_glossary_6.0_final_version.pdf, (E.T. 14.11.2019).

'Mülteci' ve 'sığınmacı' kavramları gönüllü göç eden kişiler için kullanılan göçmen teriminin ötesinde bir anlam içermektedir. Mülteci; ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba üyeliği veya siyasi fikirleri nedeniyle menşei ülkesinden kaçmış olan veya haklı gerekçelere dayanarak zulüm göreceğinden korktuğu için geri dönme konusunda isteksiz olan kişilerdir. 1951 tarihli *'Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'* ve *'Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Tarihli Protokol'* mülteci statüsünün yasal çerçevesini çizmektedir. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinin 1. Maddesinin (A) fıkrasının 2.bendinde mülteci; *"1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsı"* kapsamaktadır. 1967 tarihli protokolde ise taraf devletler yeni mülteci akımlarının baş göstermesi sebebiyle '1 Ocak 1951'den önce gelmiş olaylar' şeklindeki zaman sınırlandırmasını lağvetmişlerdir. Böylece Cenevre Sözleşmesinin ilgili maddesindeki kriterlere uyan tüm mültecilerin eşit hukuki statüden yararlanması arzu edilmiştir.⁵ 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesindeki bir diğer sınırlama ise coğrafi sınırlamadır. Sözleşme'nin B.(1). Maddesinde '1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar' tabiri; ya a) *"1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar"* veya b) *"1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar"* anlamında anlaşılacak denilerek, bu konuda taraf devletlerin beyanda bulunması istenmiştir. 1967 tarihli Protokol'de ise hem coğrafi hem de tarihi sınırlandırmalar kaldırılmıştır.⁶ Uluslararası koruma arayan bir kişi olarak sığınmacı ise; mülteci statüsü elde etmek için başvuruda bulunan; ancak henüz başvuruda bulunduğu ülke

5 "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü", *BM Ankara Enformasyon Merkezi*, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin_ant3.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2019).

6 Türkiye ise 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesine 1961 yılında taraf olmuş; sözleşmenin kapsamını genişleten 1967 tarihli New York protokolüne 1968'de katılmış; ancak sözleşmeye taraf olurken coğrafi çekince koymuştur. Buna göre Türkiye sadece Avrupa'dan gelen kişilere mülteci statüsü tanımaktadır.

tarafından hakkında mülteci statüsünün tanınmadığı kişilerdir.⁷ Mülteci statüsü elde etmek için başvuruda bulunan sığınmacılar, yaptıkları başvurunun olumsuz sonuçlanması durumunda ülkeyi terk etmek zorundadırlar.

‘Gönüllü’ ve ‘zorunlu göç’ yanında göç hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili olan diğer kıstas ise ‘zaman’ bakımından yapılan ayırımdır. Süresine göre göç çeşitleri ‘mevsimlik göçler’ ve ‘sürekli göçler’ olmak üzere iki türdür. Mevsimlik göçler; tarım, hayvancılık, turizm gibi sebeplerle çalışmak ya da gezmek maksadıyla yapılan göçlerdir. Sürekli göçler ise; bireylerin sosyo-ekonomik, siyasal ve doğal nedenlerle halihazırda yaşadıkları yeri temelli olarak terk etmeleridir. Sürekli göçler gönüllü olarak yapılabileceği gibi zorunlu olarak da gerçekleşebilmektedir.

Göç olgusuna ilişkin bir başka sınıflandırma ise düzenlilik kıstası ile ilgilidir. Düzenlilik kıstası bağlamında göç; ‘düzenli göç’ ve ‘düzensiz göç’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Düzenli göç; bireylerin uyruğunda bulunduğu ülke dışındaki herhangi bir ülkede yasal mevzuatları gözetmesi, transit olarak kullandıkları ülkenin ve hedef ülkenin yasalarına uygun davranış sergileyerek kısa ya da uzun süreli olarak orada bulunması durumudur. Düzensiz göç ise, bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, kalmak veya yasal kaidelere uygun olarak giriş yapıp o ülkede ikamet süresi geçmesine rağmen halen çıkış yapmamaktır. Düzensizlik hem hedef hem kaynak hem de transit ülkeler için söz konusudur. Hedef ülkelere göre düzensiz göç; ülkeye giren kişilerin yasadışı yollara başvurarak girmesini veya yasal yollardan girip çıkış süresine riayet etmemesini kapsamaktadır. Kaynak ülkeler açısından düzensiz göç ise ülkeyi terk eden kişilerin, ülkeden çıkarken uyması gereken prosedürlere uymamasıdır. Transit ülkeler açısından bakıldığında ise kaynak ülkelere hedef ülkelere ulaşmak amacıyla yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girilerek söz konusu sınırının aşılması durumudur. Burada transit ülke geçiş ülkesi olarak kullanılmaktadır.⁸

7 “What’s the Difference Between A Refugee and An Asylum Seeker?”, *Amnest International*, 2019, <https://www.amnesty.org.au/refugee-and-an-asylum-seeker-difference/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2019).

8 “Düzensiz Göç”, *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakinda>, (Erişim Tarihi: 26.11.2019).

Göç Kuramları

Uluslararası göç hareketleri, göç olgusunu farklı yaklaşımlar çerçevesinde açıklayan disiplinlerin etkisiyle bütüncül bir kuram ekseninde değil; çeşitli kuramlar aracılığıyla farklı veçheleri ele alınmaktadır.

Bilhassa 19. yüzyılın ortalarında göç olgusunu tek ve kapsamlı bir kuramla açıklama çabalarına karşılık, içinde bulunduğumuz yüzyılda göçün karmaşık bir nitelik kazanmasıyla birlikte bütüncül yaklaşımlardan zamanla vazgeçilmiştir. 1885 yılında Ernest George Ravenstein tarafından geliştirilen 'Göç Kanunları' adlı çalışma göç kuramları konusundaki ilk girişim olmuştur. Ravenstein göç hareketlerine ilişkin genellemeler yapmıştır. Özellikle Büyük Britanya üzerine odaklanan Ravenstein; sanayi ve ticaret merkezlerinde emeğe olan ihtiyacın göç akımlarının ana nedeni olduğunu dile getirmiştir. Ravenstein göçle ilgili yaptığı genellemede göç yasası olarak yedi ana madde saymıştır. Buna göre;⁹

- Göçmenler kısa mesafede göç etmektedirler. Nüfus hareketleri özellikle göçmenleri kendisine çeken büyük ticaret ve sanayi merkezleri yönünde gerçekleşmektedir.
- Menzili sınırlı /dar; ancak ülke çapında genel bir özellik arz eden göç hareketleri sonucunda kentlere yakın mesafede olan bölgelerden kentlere doğru göç akışı gerçekleşmesiyle birlikte uzak yerlerden gelen göçmenler kırsal kesimde bulunan yerlere yayılma eğilimi göstermektedirler.
- Bu yayılma süreci göçü içerisine çeken sürecin tersi olmakla birlikte benzer özellikler göstermektedir.
- Her ana göç akımı, kendisini denkleştirici bir karşı akım üretmektedir.
- Uzun mesafelerle göç eden bireyler genellikle ticaretin ve endüstrinin yoğun olduğu yerleri tercih etmektedirler.

---

9 Ernst Georg Ravenstein, "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 1885, s. 198-199.

- Şehirlerin yerlileri ülkenin kırsal alanlarında yaşayan nüfusa göre daha az göç etmektedirler.
- Kadınlar, erkeklerden daha fazla göç ederler.

Göç konusunda ilk kapsamlı teorik çalışma olarak kabul edilen Ravenstein’in göç yasaları akabinde çok sayıda kuram göç olgusunu analiz etmeye çalışmıştır. Göç olgusunu daha çok kentler, iç göç ve endüstri temelinde ele alan Ravenstein’in açıklamaları göç hareketlerinin gerçekleşmesini sağlayan tüm dinamikleri açıklamak açısından yetersizdir. Yine göç olgusunu kısa mesafede gerçekleşen hareketlilik olarak değerlendirmek de kendisinden sonraki teorilerin göçe farklı perspektiften bakmasını zorunlu hale getirmiştir. Göçü açıklayan teorik yaklaşımların ortaya koydukları farklılıkların sebebi ise göç etme eylemini şekillendiren faktörler üzerine yapılan vurgularla ilgili olmuştur.

Ravenstein’in kuramı sonrasında uluslararası göç hareketlerinin sebeplerini ve sonuçlarını açıklayan birtakım teoriler ortaya atılmıştır. İtme- çekme kuramı, neoklasik ekonominin mikro ve makro kuramı, yeni iş gücü ekonomisi, ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, dünya sistemleri teorisi, ilişkiler ağı teorisi gibi bir dizi teoriler geliştirilmiştir.

İtme-çekme kuramı ‘Bir Göç Teorisi’ isimli yayınıyla 1966 yılında Everett Lee tarafından ortaya atılmıştır. Lee’ye göre göç hareketleri dört temel etmenden etkilenmektedir. Bunlardan ilki göç edilen yere özgü, kaynak bölgedeki ‘itici faktörlerdir’. Düşük istihdam oranı, düşük gelir düzeyi, yoksulluk, eğitim, sağlık ve alt yapı hizmetleri gibi imkanların elverişli olmaması itici faktörler olarak nitelendirilebilirken; hedef ülkedeki istihdam fırsatları, eğitim, sağlık gibi hizmetlerin daha elverişli olması, düşük suç oranı, daha nitelikli yaşam kalitesi, daha güvenli ortam vb. gibi hususlar ise göçün oluşmasına neden olan ‘çekici faktörleri’ oluşturmaktadır. Bunun yanında göçü azaltıcı etkiye sahip, göç hareketlerini etkileyen üçüncü faktör ise ‘aradaki engellerdir’. Kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki mesafenin fazla olması, göçün getireceği maliyet vb. gibi hususlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Göç hareketlerine neden olan dördüncü etmen ise ‘kişisel etmenlerdir’. Göç edecek kişinin yaşı, cinsiyeti, sağlık durumu, medeni hali,

bakmakla yükümlü olduğu çocuk sayısı vb. faktörler göç etme kararı almalarında bireylerin tercihini etkilemektedir. İtme-çekme kuramına göre refah seviyesinin yüksek olduğu sanayileşmiş bölgeler; sosyal güvenlik imkanlarının yeterli olmadığı, düşük refah şartlarında çalışan ve düşük ücretler alan bireyler için çekici gelmektedir.¹⁰

Neoklasik teori göç hareketlerinin temel sebebini iş gücünün çeşitli pazarlarda karşı karşıya kaldığı getiri farklılıkları ile ilişkilendirmektedir. Lewis (1954), Todaro (1969), Harris ve Todaro (1970) tarafından geliştirilmeye başlanan neo-klasik teori; kalkınma süreci içerisinde göç sürecini açıklamakta; göçün çeşitli piyasalar ve farklı ülkelerde karşılaşılan işgücü piyasası katılıklarının heterojenlik derecesi nedeniyle ortaya çıkan fiili ücret farklılıklarından kaynaklandığını ifade etmektedir.¹¹ Neo-klasik ekonominin mikro yaklaşımı; göç eyleminin bireyin rasyonel tercihine bağlamaktadır. Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun öncülük ettiği bu teoriye göre, bireyleri göçe sürükleyen temel husus kâr/maliyet hesabı yapmalarıdır. Buna göre bireyler her daim kendi faydasını maksimize etmek isteyeceklerinden daha yüksek fayda sağlayacağı yerlere göç edeceklerdir. Dolayısıyla göç sürecini başlatan daha yüksek kazanç elde etmek isteyen bireyin kendisi olup; birey bu kararı yolculuk ve taşıma masrafları, yeni bir dil öğrenme, gideceği ülkeye uyum sağlama, yasadışı bir şekilde göç etmesi durumunda ise hedef ülkedeki yaptırımlar, cezalar vb. gibi hususları göze alarak göç etmektedir.¹²

Beşeri bir sermaye olan bireylerin nitelikleri de hedef ülkedeki istihdam olasılığını ve beklenen kazancını artıran bir etkiye sahiptir. Teori, neo-klasik ekonominin makro yaklaşımının ötesinde analizine sadece ücret farklılıklarını değil; bunun yanında istihdam ve ücretleri belirleyen bireysel özellikleri ve göç maliyetini düşüren sosyal ve teknolojik faktörleri de ele almaktadır. Gerek bireysel, gerek sosyal gerekse teknolojik faktörlerin tümü teoriye

10 Nazlı Yücel Batmaz-Refik Yaslıkaya, "Yönetim ve Göç", Mehmet Akif Özer, der., *Yönetim ve Göç*, Gazi Kitabevi, Ankara 2019. s. 96.

11 Deniz Ela Özcan, "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", *İş ve Hayat*, 2(4), 2016, s.195-196.

12 Fuat Güllüpinar, "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kurumları", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 2012, s. 59-60.

göre bireylerin bir ülkeden başka bir ülkeye göç etme olasılığını artırmaktadır. Neoklasik iktisatın makro seviyedeki yaklaşımı ise göçü iş gücü arzı ile iş gücü talebi arasındaki coğrafi farklılıkların bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Söz konusu coğrafi farklılıklar uluslararası düzeyde ülkeler arasında olabileceği gibi ulusal düzeyde aynı ülke içerisinde de olabilmektedir. Teoriye göre uluslararası göç hareketleri ülkeler ve iş gücü piyasaları arasındaki ücret seviyelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Yoksul ülkeler zengin ülkelerle kıyaslandığında daha fazla iş gücü arzına sahip olduklarından ve zengin ülkeler ise yoksul ülkelere göre daha çok sermaye arzına sahip olduklarından göç yoksul ülkelere zengin ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Yoksul ülkelere zengin ülkelere göçle birlikte kademeli olarak zengin ülkede iş gücü artışı gözlenecek ve böylece ücret oranları zamanla azalacaktır. Benzer şekilde yoksul ülkede de iş gücünün azalmasına bağlı olarak ücret oranlarının artması ile karşılaşılacaktır.¹³ Ülkeler arasındaki sermaye ve emek dağılımı ile ücret farklılıkları ne kadar ise bu duruma paralel olarak emek göçü de minimum düzeyde olmakta ve yavaşlamaktadır. Emek piyasası uluslararası iş gücü göçünü etkileyen en temel mekanizma olup, hükümetlerin göç alan veya göç veren ülkelerdeki emek piyasasına müdahaleleri ve yaptıkları düzenlemeler göç akımlarını kontrol etmelerini beraberinde getirmektedir.¹⁴

Yeni iş gücü ekonomisi kuramı neoklasik teorisinin varsayımlarını sürdürmekle birlikte göç etme kararı üzerinde ailelerin ve hane halklarının rolleri, ortak kararları üzerine odaklanmaktadır. Göç etme kararının yalnızca birey seviyesine indirgenemeyeceğini belirten teori; aileler, haneler gibi aktörleri de bu kararın alınmasına dahil etmektedir. Teoriye göre rasyonel seçim tıpkı neoklasik ekonomi teorisinde olduğu gibi yalnızca ücret ve gelir maksimizasyonu ile ilişkilendirilmemekte, gelir farklılığı yaratmak, risklerden ve piyasanın ortaya çıkardığı olumsuz dışsallıklardan

---

13 Melih Görgün, “Ekonomi Temelli Göç Yaklaşımları Perspektifinde Göçmenlerin Karar Alma Süreçleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 2018, s. 1157.

14 Douglas S. Massey vd. “Theories Of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, 19(3), 1993, s. 434.

olabildiğince uzak kalmayı da içermektedir.¹⁵ Aileler gelirlerini yükseltmeyi hedefleyerek göç kararı almakta, iş gücü pazarının dışındaki pazarlarda da kendilerini başarısızlığa sürükleyecek riskleri minimize etmeyi arzu etmektedirler. Bunun yanında göç kararı haneler tarafından aile üretim faaliyetlerindeki sermaye kısıtlamalarının aşılması için alınmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla göç kararı alınırken bireyler ailelerinin yararını da kendi yararları kadar gözeterek, onların da menfaatlerini hesaba katarak bu kararı almaktadırlar. Ya da benzer şekilde göç kararının alınmasına temel olan faktör bir stratejinin parçası olarak kaynak ülkede gerçekleştirilmeye çalışılan varlık birikimi veya yatırımdır.

İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı, 1970'lerin sonunda Michael J. Piore tarafından geliştirilen teoridir. Uluslararası göç hareketlerini modern sanayi toplumları için bir gereklilik olarak nitelendiren teori gelişmiş ülkelerde niteliksiz iş gücüne daima ihtiyaç duyulduğundan ve bu tür işlerde yerli vatandaşlar çalışmayı kabul etmediklerinden göçün sürekli arttığını dile getirmektedir. Teoriye göre kaynak ülkelerdeki itici faktörlerden ziyade hedef ülkelerin çekici özellikler daha fazladır. Gelişmiş ülkelerde sürekli olarak iş gücüne duyulan talep neticesinde göç sürekli artmaktadır. Bu tür ülkelerde iş gücüne sürekli talep duyulmasının sebebi ise yapısal enflasyon, motivasyona dayalı sorunlar, ekonomik ikililik ve iş gücü arzının demografisi şeklindeki endüstriyel sosyo-ekonomik yapıya bağlıdır.¹⁷ Göç; modern sektör olarak nitelendirilen yüksek ücrette çalışanların olduğu, beşeri sermayenin yeterli düzeyde olduğu 'birincil sektör' ile istihdamın sabit olmadığı, düşük ücrette çalışan, beşeri sermaye bakımından daha az elverişli 'ikincil sektör' arasındaki ayrıma bağlı olarak ikincil sektördeki ihtiyaçları karşılamak üzere artış göstermektedir. Göç modern toplumların içinde bulunduğu ekonomik koşulların zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

---

15 Russell King, "Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer Willy Brandt Series of Working Papers", *International Migration and Ethnic Relations*, 12(3), Sweden 2012, s. 23.

16 Massey vd, *a.g.m.*, s. 432.

17 Deniz Sert, "Küresel Hareketlilik ve Göç", Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 509.

Dünya sistemleri teorisi göçe sosyalist bir temelde yaklaşım sergileyerek göçü kapitalist ekonomik ilişkiler çerçevesinde açıklamaktadır. Immanuel Wallerstein’e göre toplumsal değişimi anlamının en iyi yolu modern dünya sistemidir. Merkez, çevre ve yarı çevre ülkelerden oluşan dünya ekonomik sistemi içerisinde servet çevreden merkeze doğru hareket etmekte; zenginler daha zengin hale gelirken, fakirler ise daha da fakirleşmektedir.¹⁸ Örneğin ABD, Japonya gibi ülkeler merkezdeyken; Güney Amerika, Orta Amerika, Afrika ve Asya ise çevre ülkeler olup; çevre ülkeler merkez ülkeler için ucuz iş gücü ve hammadde sağlamaktadır.¹⁹ Emek arzı çevre ülkelerden merkeze doğru yer değiştirmektedir.²⁰ Yarı çevre ülkeler ise bu sistem içerisinde merkez ülke olmak için çaba gösteren ülkelerdir. Toprak, hammadde ve emeğin kaynak yerlerinden dünya ekonomisine sürülmesi uluslararası göçü ortaya çıkarmaktadır.²¹ Kapitalist ekonomik ilişkilerin çevre ülkeler üzerinde yaptığı etki, kapitalist olmayan toplumlardan merkez ülkelere doğru göçe neden olmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, ulaşım imkanlarının artması uluslararası göç hareketlerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır.

İlişkiler ağı kuramı göçmenlerin kendilerinden daha önce hedef ülkelere göç eden kişilerle etkileşimi ve iletişimi sayesinde hem göç etme kararı almalarının kolaylaşmasına hem de gittikleri yerlerde karşılaşacakları maliyet ve risklerin azalmasına vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda akrabalar, arkadaşlar, hemşeriler vb. gibi ağlar vasıtasıyla ve küreselleşme olgusunun etki alanının artmasıyla da birlikte göç hareketlerinin artması ihtimali güçlenmektedir. Göçmenlerin kendi aralarında kurdukları ilişkiler ve etkileşim göçü hızlandırıcı, yaygınlaştırıcı ve kolaylaştırıcı bir özellik taşımaktadır. Buna göre²²; a) göçmenler, göç etme eyleminin beraberinde getirdiği huzursuzluklardan ve masraflardan büyük ölçüde kurtulmakta, b) göçmenlerin kendi ülkeleri ile ilişkilerinin

18 Bahattin Cizreli, “Dünya Sistemleri Kuramı Bağlamında Batı’nın Göç Haritası”, *Sosyoloji Divanı*, 6, 2015, s. 34.

19 Aynı yer.

20 Zeynep Aksoy, “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 2012, s. 295.

21 Barış Özdal, *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Dora Yayıncılık, Bursa 2018, s. 49.

22 Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004, s. 54-56.

sürekliliğini sağlamakta, c) göçün başlangıcını, hedefini ve kimlerin göç edeceğini belirlemekte, d) göçmenlerin vardıkları toplumlara uyumunu kolaylaştırmakta, e) göç edilen mekanla ve toplumla ilgili gelişmeler konusunda göç etmeyi düşünen kişilere haber iletme görevi görmekte, f) göçün hızı ve büyüklüğünü etkilemektedir.

Uluslararası Göç ve Uyum

Göçle gerçekleşen mekânsal değişiklik neticesinde toplumsal sistemin yapısında birtakım değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Göç hareketleri sonucunda etnik, kültürel, demografik ve toplumsal dinamikler yeniden biçimlenmektedir.²³ Göçe bağlı olarak gerçekleşen yer değiştirme hareketi ile birlikte; a) nüfusun mekânda yeniden dağıtılması meydana gelmekte, b) üretimin daha etkin kılınması adına işgücünün dağılımı gerçekleşmekte ve göç mekân organizasyonunun yeni şartlara uyumunda en etkili mekanizmalardan birisi olmaktadır.²⁴

Bireyler veya topluluklar uluslararası göçle birlikte yaşadıkları ülkelerin sosyal ve ekonomik koşullarından uzaklaşarak yıllardır yaşadıkları ülkelerden, yeni bir yaşama kapı aralamaktadırlar. Göç eylemi sonucunda gerçekleşen yer değiştirme hareketi neticesinde göçmenler hedef ülkelerde politik, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan pek çok alanda önemli farklılıklarla karşılaşmaktadır. Göçmenlerin kaynak ülkelerindeki politik istikrarsızlıklar, siyasal iktidarsızlıklar, güvenlik sorunlarından kaynaklanan hususlar ve göç ettikleri ülkelerdeki farklı siyasal rejimler göçmenlerin yeni topluma uyum sürecini etkilemektedir. Benzer şekilde kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki gelişmişlik farkı göçü tetiklerken; aynı zamanda ekonomik eşitsizliklerin iki ülke arasında fazla oluşu göçmenlerin varış ülkesinde daha rahat yaşama isteğini de beraberinde getirmektedir. Ancak ekonomik kaynakların yerli nüfusla göç eden nüfus arasında paylaşılması sorunu ve istihdama ilişkin yerli nüfusla göçmen nüfus arasındaki rekabet, göçmen veya mültecilere karşı ötekileştirici tutumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

---

23 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Kırımızı Yayınları, İstanbul 2008, s.569.

24 İlhan Tekeli, "Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1975, s. 153.

Göçmenlerin hem kendileri hem de aileleri için sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek amacıyla çalışarak vardıkları ülkelerde geçimini sağlayabilmek için ihtiyacı olan geliri elde etmeleri ekonomik uyumla ilgilidir.²⁵ Uyumun diğer iki boyutu ise hukuki ve sosyo-kültürel boyuttur. Hukuki boyut; göçmenlerin /mültecilerin gittikleri ülkelerde, orada yaşayan yerel halkın uymakla zorunlu olduğu kanuni müeyyidelere tıpkı onlar gibi bağlı olmaları ve onlarla aynı haklara sahip olmalarıdır. Sosyal kültürel boyut ise göçmenlerin herhangi bir ayrımcılık ya da dışlama hissetmeden buldukları ülkelerde sosyo- kültürel bağlar kurması ve mevcut yapıya katkıda bulunmalarıdır.²⁶ Uyum süreci bu noktada hem ev sahibi toplumun hem de göçle gelen nüfusun karşılıklı olarak katkı sunması gereken bir süreç olarak ele alınabilir.²⁷

Sosyo-kültürel uyumu kolaylaştıran anahtar kavram ise dildir. Özellikle farklı kültürden insanların aralarında kurdukları iletişimde veya yeni gidilen ülkenin kültürünün öğrenilmesinde ‘dil’ önemli bir boyuta sahiptir. Çünkü dil, kültürü aktaran en önemli araçtır. Dil; bireyler arasındaki iletişimi sağlamasının yanında kültürel değerlerin, kültürel kimliklerin, gelenek ve göreneklerin aktarılmasında, yine tüm bunların anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir unsurdur. Kimi zaman ev sahibi toplumla aynı dile sahip olmak uyumu kolaylaştırdığı gibi, kimi zaman ise aynı dilin farklı şivesini konuşmak uyum konusunu kısmen de olsa negatif bağlamda etkileyebilmektedir. Dil yeterliliği yanında iletişim kapasitesi, kültürel yatkınlık, yeni kültürde yaşama süresi ve baskın toplumla ilişki düzeyi gibi değişkenler de sosyo-kültürel uyumu doğrudan etkilemektedir.²⁸ Bireylerin yeni geldiği çevre ile eski yaşam çevresi arasındaki kültürel farklar uyum sorununu ortaya çıkarmaktadır. Yani bireylerin yeni geldikleri ülkelerdeki kültür biçimi ile eski ülkeleri arasındaki kültürel yaşam biçimi arasında az fark varsa uyum problemi ile karşılaşılmamakta; ancak aradaki uçurum fazla ise uyum problemi ile karşı karşıya

25 Verda Canbey Ozguler, “Göç ve Uyum Politikaları”, *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1(1), 2018, s. 3.

26 Canbey Ozguler, *a.g.m.*, s. 4.

27 Coşkun Taştan vd., *Politika ve Uygulamalarıyla Göç ve Uyum*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2018, s. 15.

28 Betül Dilara Şeker, “Göç ve Uyum Süreci: Sosyo Psikolojik Bir Değerlendirme”, Betül Dilara Şeker vd., der., *Göç ve Uyum*, Transnational Press London, 2015, s. 22-23.

kalma ihtimali artmaktadır. Ülkede yaşayan nüfusun giymeyi tercih ettiği kıyafetlerden dini inanışlara, etnik farklılıklardan yeme alışkanlıklarına kadar pek çok faktör uyumu etkilemektedir.

Göçmenlik kaynak ülkedeki aileleriyle göçmenlerin bağıni kopartıcı bir etkide bulunduğu için ailelerin parçalanmasına, sosyal bağlantılarının eskiye oranla azalmasına ve psikososyal strese de neden olmaktadır.²⁹ Dolayısıyla göç olgusu siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyuta haiz olduğu gibi, aynı zamanda psikolojik bir muhtevaya da sahiptir. Göçün bu boyutuyla uyum konusunda da karşılaşılmaktadır. Bu kapsamda Ward ve Kennedy; kültürlerarası uyumun hem psikolojik hem de sosyo-kültürel uyum olarak iki biçimde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Buna göre psikolojik uyumdan kasıt bireylerin farklı bir kültürle karşılaşması durumunda maruz kalacağı stresi bertaraf edebilmesi, üstesinden gelebilmesi iken; sosyo-kültürel uyumdan kasıt ise bireylerin karşı karşıya kaldıkları yeni kültüre alışabilmeleri, içinde buldukları yeni kültüre uygun davranışlar sergilemesidir.³⁰

Özellikle göçün ilk dönemlerinde sıklıkla karşılaşılan şey, göçmenlerin bırakıp geldikleri yere yoğun özlem duygusu içerisinde olmalarıdır. Bu durumun uzun bir süre devam etmesi göç eden kişi üzerinde birtakım fiziksel sıkıntılara (mide ağrısı, iştahsızlık, uyku bozukluğu, baş ağrısı vb.) neden olduğu gibi kişinin depresif duygular sergilemesine de neden olmaktadır.³¹ Kişinin bu depresif duygulardan arınmasının önemli bir yolu gittiği ülkede yeni sosyal bağlar kurmasından geçmektedir. Göçmenlerin hedef ülkelerde yeni arkadaşlıklar ve sosyal bağlar kurması hem çekilen yurt özlemini azaltmakta, hem ait olma ihtiyacını karşılamalarına neden olmakta, hem de sosyal dışlanmaya maruz kalmalarını engellemektedir.³² Böylece göçmenlerin yerel topluma uyum süreci daha da kolaylaşmaktadır.

---

29 Melike Baş, vd., "Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2017, s. 1685.

30 Colleen Ward-Antony Kennedy, "Where's the "Culture" in Cross-Cultural Transition?: Comparative Studies of Sojourner Adjustment", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24 , 1993, s. 221-249.

31 Meral Gezici Yalçın, *Göç Psikolojisi*, Pharmakon, Ankara 2017, s. 58-59.

32 Gezici Yalçın, *a.g.e.*, s. 60-64.

Brooklyn Filminin Uluslararası Göç ve Uyum Ekseninde Analizi

Brooklyn filminde İrlanda’dan Amerika’ya göç eden Eilis isimli genç bir kızın hikayesi anlatılmaktadır. Eilis, İrlanda’da annesi ve kız kardeşiyle yaşamaktadır. İrlanda’da sevmediği bir işte çalışan Eilis, maddi gücünü artırabilmek için ablasının tanıdığı olan bir papaz aracılığıyla New York’un Brooklyn bölgesine göç etmektedir. Eilis’in Amerika’ya giriş yaparken masum görünmemesi, bakımlı bir birey olarak gözükmemesi, bir Amerikalı gibi düşünmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Karakter, Brooklyn’e vardktan sonra yeni bir işe girmektedir. Daha sonra karakterin duygusal olarak etkilendiği bir erkek arkadaşı olmaktadır. Filmde Eilis’in ülkesine duyduğu bağlılık ve özlem çeşitli sahnelerde yansıtılmaktadır. Bu süreç içerisinde bireyin varış ülkesinde yaşadığı uyum sürecine değinilmektedir. Filmde bireyin, varış ülkesine uyum sağlama çabası gösterdiği zaman diliminde çeşitli sosyo-ekonomik, kültürel farklılıklar ortaya konmaktadır. Eilis’in de bu farklılıklara çevresinden aldığı telkinlerle uyum sağladığı görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere filmin ana karakteri olan Eilis’in İrlanda’dan ABD’ye göç etmesi ablasının bir tanıdığı aracılığıyla olmaktadır. Hikâyedeki bu unsurun, ilişkiler ağı kuramının, kişinin göç etme kararını almasında bireyin tanıdıklarının etkili olduğunu vurguladığı düşünüldüğünde, bu kuramla ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Yine kurama göre; göç eden birey varış ülkesinde yaşadığı mutsuzluklardan ve maddi olarak onu zorlayan durumlardan bu ilişkileri sayesinde kurtulmaktadır. Nitekim filmde de Eilis, duygusal olarak yaşadığı zor zamanlarda ve kalacağı evin ayarlanması hususlarında ablasının tanıdığı kişiden destek almaktadır. Böylelikle karakter varış ülkesindeki uyum sürecini daha kolay atlatma imkânını yakalamaktadır.

Eilis’in hedef ülkeye daha kaliteli yaşam imkânlarına ulaşmak için gittiği görülmektedir. Karakterin bu amacı Everett’in ortaya koyduğu itme-çekme kuramıyla açıklanabilir. Zira Everett’in söz ettiği itme-çekme kuramının itici faktörleri arasında yer alan; daha nitelikli yaşam kalitesi filmdeki ana karakterin ABD’ye göç etmesindeki çekici faktör olarak değerlendirilebilir. Filmde

karakterin varış ülkesine uyum sağlaması da, kendisini gc etmeye teşvik eden bu faktörü ne kadar gerekleştirebildiğiyle ilgili bir husustur.

Gcmen bireyler gc ettikleri ülkelerde fiziksel olarak ağır işlerde çalışabilmektedirler. Bu husus filmin ana karakteri Eilis ile papaz arasında Amerika'dan İrlanda'ya giden yaşlı İrlandalılar hakkında geçen bir diyalogla ortaya konmaktadır:

-“Neden İrlanda'ya gitmiyorlar.”

-“Orada senin gibi genç ve akıllı kızlara göre bir Şey (iş kastedilmektedir) yoksa, böyle adamlara göre Őeyler hi olmaz. Bazıları 50 yıldır buradalar. Herkesle bağlantıları kopmuş. Bunlar tünelleri, köprüleri, yolları yapan adamlar. Şimdi ne ile geçindiklerini ancak Tanrı bilir.”

Burada ikincil sektörde çalışan bireylerden bahsedilmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki diyalogda anlatılanlar ile Piore'nin ikiye blnm emek piyasası kuramı arasında bir bağ kurulabilir. Zira kuramda gcn modern sanayi ülkelerinde niteliksiz iş gücüne duyulan ihtiyaçtan kaynaklı olarak ikincil sektörde çalışabilecek bireylerin o ülkelere gc ettiğine vurgu yapılmaktadır.

Birey doğup büyüdüğü ülkenin kültürünü zaman içerisinde benimsemekte, benimsediği kültürle bütünleşmekte ve bireyin kişisel özellikleri sahip olduğu kültürle Őekillenmektedir. Bu zaman dilimi, gcmenin yeni tanıştığı kültürle uyum süreci içerisine girdiği dönemi kapsamaktadır. Birey uyum süreci içerisinde bulunduğu yeni ortama uyum sağlama çabası gösterirken, kendisini dışarıya karşı yalnız ve yabancı hissedebilir. Filmde Eilis'in Amerika'daki yeni çalışmaya başladığı iş yerinde müşterilere karşı sergilediği çekingen davranış biçimi, hedef ülkede yabancılaşma hissini yaşayan bireyin psikolojik durumuna örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte Eilis'in zaman içerisinde yeni ülkesine uyum sağladığı görülmektedir. Yani birey varış ülkesinde uyum sürecini atlattıktan sonra yabancılaşma duygusundan kurtulmaktadır. Bu durum Eilis'in, çalıştığı iş yerinde daha önce iletişim kurma girişiminde bulunamadığı müşterileriyle sıcak ilişkiler kurabilmesi

üzerinden gösterilmektedir. Nitekim filmde Eilis üzerinde görülen farklılık Eilis’in patronu tarafından fark edilmektedir:

-“... farklı biri oldun sanki, nasıl başardın? Belki aynı şekilde hisseden bir sonraki kıza yardımım olur.”

Ayrıca filmde Eilis’in varış ülkesine uyum sağlama sürecini başarıyla geçirdiği, onun, Amerika’da kalmakta olduğu evin sahibi tarafından da dile getirilmekte ve Eilis de bu tespiti zamanın kendisi için hızlı geçtiğini ifade eden bir cümleyle onaylamaktadır:

-“Sınavı geçtin ve erkek arkadaşın var. Geçen kış evine dönmek isteyen sefil kız değilsin.”

-“Yıllar önceymiş gibi geliyor.”

Kültür kavram olarak geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla birçok unsur kültür kavramı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Filmde Eilis’in ev arkadaşları Eilis’e makarnayı (spagetti) nasıl yemesi gerektiğinin öğretilmesi hususunda çaba göstermektedir. Eilis, erkek arkadaşının ailesiyle yemek yerken de, makarna yemeyi öğrenmiş bir biçimde görülmektedir. Bu husus Ward ile Kennedy’nin vurguladığı; bireyin farklı bir ülkeye sosyo-kültürel yönden uyum sağlaması açısından değerlendirilebilir. Zira bireyin burada kendisi için yeni olan bir kültüre uygun davranmak için çabası gösterilmektedir.

ABD’nin kozmopolitik bir yer ve göçle kurulan bir ülke olmasından kaynaklı olarak değişik kültürlere sahip insanlarla karşılaşılma olasılığı yüksektir. Nitekim filmde Eilis’in İtalyan bir erkek arkadaşı vardır ve bu nedenle Eilis erkek arkadaşından bir İtalyan yemeği olan spagettinin nasıl yenmesi gerektiğini öğrenmektedir. Söz konusu eylem bireyin farklı kültürlere adapte olma hususuyla ahenk sağlamaktadır.

Bireyin farklı bir kültüre uyum sağlama süreci açısından filmin başka bir sahnesinden de örnek verilebilir. Filmde Eilis, İtalyan sevgilisi Tony ile bir adaya gidecektir. Bunun üzerine Eilis’in kaldığı ev arkadaşları onun güneş gözlüğü takması gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca Eilis’in ev arkadaşları ile ev sahibi onu giydiği mayoya dikkat etmesi gerektiği hususunda uyarmaktadırlar.

Bunun yanında Eilis'in çalıştığı iş yerinin patronu, Eilis için uygun bir bikini seçmekte ve İtalyan erkekleri hakkında vardığı genel kanyı, çoğu İtalyan erkeğinin dolgun bir vücut seveceğini söyleyerek belirtmektedir. Nitekim sevgililerin buluştuğu sahnede Eilis'in çevresinden aldığı uyarıların haklı olduğu yansıtılmaktadır. Bu sahnede Tony, Eilis'in giydiği bikiniyi beğenmektedir. Netice olarak birey, yabancı olduğu kültür tarzını benimseyerek doğru giyim tercihiyle farklı bir kültüre sahip insanın zevkine hitap edebilmeyi başarmaktadır.

Birey hedef ülkeye uyum süreci içerisinde kendi ülkesine zlem duyabilir ve duygusal anlamda problemler yaşayabilir. Filmde bireyin psikolojik olarak verdiği mücadele yansıtılmaktadır. Eilis'in kız kardeşinden aldığı mektubu okuyup duygusallaşması, gelmiş olduğu ülkeye zlem duyması, iş yerinde duygusallığının devam etmesi söz konusu sahnelere birer örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Eilis ile papaz arasında geçen diyalog, bireyin kendi ülkesinde yaşama isteğini ifade etmektedir. Bu sahnede papazın ise Eilis'i teselli ettiği görülmektedir:

-“Keşke İrlanda'da bir İrlandalı kız olmayı istemekten vazgeebilsem.”

-“Tek söyleyebileceğim bunun geçici olduğu... Evini özlemek hastalıklara benzer, kendini perişan hissetmene yol açar. Sonra da başka birine geçer.”

İnsanın g ettiği ülkeye psikolojik yönden uyum sağlayabilmesi bireyin kendisini duygusal olarak yakın hissettiği kişiler yardımıyla sağlanabilir. Filmde Eilis'in erkek arkadaşına (Tony) karşı yoğun duygular beslemesi, onun Amerika'ya uyum sağlaması hususunda önemli bir aşama olarak yansıtılmaktadır. Bu aşama Ward ve Kennedy'nin üzerinde durdukları; bireyin farklı bir kültürle karşılaştığı noktada duygusal olarak atlatması gereken sorunları bertaraf ederek psikolojik uyumunu sağlaması çerçevesinde değerlendirilebilir. Eilis'in Amerika'dan İrlanda'daki ablasına yazdığı mektubun içeriği bunu açıkça ortaya koymaktadır:

-“Her gün seni ve annemi düşünüyorum. Ama Tony burada bir hayatım olduğunu hissetmemi sağladı.

Onunla tanışmadan önce yoktu. Bedenim buradaydı, ama aklım İrlanda’da sizinleydi. Şimdi denizin yarısında... Bu da bir şey değil mi?”

Filmde Eilis’in yine ablasına yazdığı başka bir mektubun içeriği de bu hususu desteklemektedir:

“Sanırım Amerika’ya geldiğimden beri ilk kez gerçekten mutlu olduğumu söyleyebilirim. Bunun Tony ile çok alakası var.”

Filmin sonlarında da Eilis’in Brooklyn’e gidecek olan başka bir insana tavsiyeler verdiği konuşmasında, Eilis kendisini varış ülkesine ait hissettiğini dile getirmekte ve bunun nedenini dile getirmektedir. Ayrıca Eilis’in bu konuşması, geçirdiği uyum sürecinin bir özeti şeklinde de değerlendirilebilir:

“Öyle çok memleket hasreti çekeceksin ki, ölmek isteyeceksin ve katlanmak dışında yapabileceğin bir şey yok. Ve katlanacaksın. Bu seni öldürmeyecek. Ve bir gün güneş doğacak. Hemen fark etmeyebilirsin. O kadar zayıf olacak. Sonra kendini geçmişle hiçbir bağlantısı olmayan bir şeyi veya birini düşünürken bulacaksın. Sadece senin olan birini. O zaman anlayacaksın ki; hayatın aslında burada.”

Filmde İrlanda’dan Amerika’ya göç eden Eilis isimli karakterin ana diliyle göç ettiği ülkenin dili aynıdır. Dolayısıyla karakterin lisanının birey için bir problem teşkil etmediği görülmektedir. Ancak iki ülke arasında kullanılan lisanın aynı olması, şive farklılıklarının olmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu farklılıktan kaynaklı olarak bireyin başka bir söyleyişe sahip olduğu fark edilebilir. Nitekim Eilis’in sahip olduğu lisan ile hedef ülkede kullanılan dil arasında şive farklarının olduğu filmde işlenmektedir. Göçmen bireyin şivesi farklılık gösterse de, kullandığı lisanın varış ülkesinde kullanılan lisanla aynı olması bireyin bu husustaki uyum sürecini kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Filmde de lisan konusu sorun yaratan bir unsur olarak ele alınmamakta, fakat bireyin kullandığı şivenin fark edilebileceğine işaret edilmektedir. Lokantada bir çalışanın, Eilis’in İrlandalı şivesiyle konuştuğunu anlaması buna bir örnek teşkil etmektedir.

Brooklyn filminde görüldüğü üzere bir göçmenin sosyo-kültürel olarak çeşitli farklılıklarla karşılaştığına dair hususlara değinilmektedir. Filmde bireyin varış ülkesinde karşılaştığı farklılıklara, çevresindeki insanlardan aldığı yardımlarla, zaman içerisinde uyum sağlayabildiği görülmektedir. Filmdeki ana karakterin kendisine yeni bir hayat kurma gayesi taşıdığı işlenmektedir. Bu noktada bireyin göç ettiği ülkede iş bulabilmesi ve duygusal olarak bağlılık hissedebileceği bir kişiyle tanışması önemli bir faktör olarak yansıtılmaktadır. Dolayısıyla eserde göç ve uyum arasındaki ilişki sosyo-kültürel, psikolojik ve ekonomik boyutlarıyla değerlendirilebilir. Filmdeki ana karakter göç ettiği ülkede ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri elde ederek ekonomik uyumu, sosyal yönden gerekli ilişkileri kurarak da hem psikolojik hem de sosyo-kültürel uyumu gerçekleştirmekte, böylelikle mevcut yapının içerisinde kendisine yer bulmakta ve o yapıya katkıda bulunabilecek konuma gelmektedir. Yani göçmen birey böylelikle varış ülkesine adapte olma sürecini aşmayı başarmaktadır.

İltica Planı Adlı Filmin Uluslararası Göç ve Uyum Ekseninde Analizi

Film, bir saksafoncu olan Ivanoff'un SSCB'den ABD'ye sığınma sürecini ve sonrasını anlatmaktadır. Ivanoff sığınma girişimini içinde bulunduğu sirk grubuyla beraber New York turnesine çıktığı zaman KGB ajanlarından kaçarak gerçekleştirmektedir. SSCB'deki siyasi rejimin baskısından kurtulmak isteyen Ivanoff'un hikâyesi mizahi unsurlara yer verilerek işlenmektedir. Filmde anlatılan dönemde SSCB ile ABD arasındaki rejim farklılıklarının birey ve toplum üzerindeki etkileri irdelenmektedir. ABD'de bireylere daha özgür bir yaşam hakkının tanındığına dair vurgular yapılmakta, SSCB'de ise siyasi rejimin birey üzerindeki baskıcı niteliği ve toplumun yoksulluğu öne çıkartılmaktadır. Filmde ABD'deki yozlaşmaya, suça, yoksulluğa, enflasyona dair de atıflar yapıldığı görülmesine karşın, SSCB'nin daha eleştirel bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. SSCB'deki siyasi rejimin insanlar üzerinde kurduğu baskının ve bireyin maddi imkânlarının yetersiz kaldığının çeşitli sahnelerle seyirciye sunulması filmde bireyin göç etme sebeplerinin doğması hususuna zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla filmde bireyin özgür bir yaşam biçimine ve daha güçlü ekonomik imkânlara ulaşma isteği onu göç etme arzusu içine itmektir.

Eserde kaynak ülke olarak işlenen SSCB’de yaşayan vatandaşların ABD’de var olan kapitalist ekonomik düzenin sunduğu ürünlere ilgi gösterdikleri, zira komünizme yakın bir iktisadi düzene sahip SSCB’de bu imkanları bulamadıkları yansıtılmaktadır. Ayrıca filmde SSCB’de tekdüze bir yaşam düzeni olduğu işlenmekte; ABD’de ise farklı yaşam tarzlarının olduğu vurgulanarak toplumun daha özgür bir hayat sürdürdüğü gösterilmektedir.

Eserde özellikle özgürlük kavramı üzerine dikkat çekilmekte ve bu kavram ABD ile ilişkilendirilmektedir. Bütün bunlar da filmde bireyin göç etme eğilimi göstermesinin bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözü geçen durumların birey üzerindeki etkileri ve göç etme eylemini gerçekleştirmesi, ağırlıklı olarak, bir sığınmacı olan filmin ana karakteri Viladimir Ivanoff üzerinden yansıtılmaktadır. Bu bağlamda filmde sığınmacı bireyin hedef ülkeye uyum sağlama süreci gözlemlenebilmektedir.

Filmde, ana karakter olan İvanoff’un başka bir ülkeye göç etme nedenleri arasında yoksulluk ve siyasi rejimin birey üzerindeki baskın tutumu olduğu vurgulanmaktadır. Karakter sözü edilen sebeplerden dolayı özgür bir yaşam arzusu içinde göç etme eyleminde bulunmaktadır. Hem politik nedenlerden kaynaklı olarak üzerinde hissettiği baskıdan kurtulacağı, hem de ekonomik özgürlüğünü elde edebileceği bir hayat tarzına ulaşabileceğini düşündüğü varış ülkesine sığınarak da göç etme eylemini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla filmde yansıtılan bu gelişmeler Everett Lee’in itme-çekme kuramıyla açıklanabilmektedir. Everett Lee’in ileri sürdüğü kuramda bireyin göç etme nedenleri arasında bulunan ve itici faktörler içerisinde yer alan; düşük gelir düzeyi veya yoksulluk, ana karakter üzerinden işlenen hikâyede görülmektedir. Bununla birlikte yine kuramda bireyin göç etmesine sebep olarak gösterilen çekici faktörler içerisinde yer alan ‘daha kaliteli bir yaşam’ filmdeki ana karakterin göç etme nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın aşağıda değinileceği üzere; filmde karakterin hedef ülkede saldırıya uğraması ve bu olaydan rahatsızlığını dile getirmesi, kuramın içerisinde bulunan itici faktörlerden; daha düşük suç oranı ve daha güvenli ortam unsurlarını devre dışı bırakmaktadır. Dolayısıyla filmde sözü edilen gelişmelerin itme-çekme kuramıyla kısmen bağdaştırılabileceği

söylenbilir. Ayrıca bütün bunlar bireyin hedeflediği yaşam çizgisine ulaşip ulaşamaması konusunda varış ülkesindeki uyum sürecini zorlaştıran ya da kolaylaştıran etkenler olarak karşısına çıkabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında da; filmde ana karakterin varış ülkesinde ulaştığı imkanların, onun mutluluk düzeyini artırdığı yönünde olduğu görülmektedir.

Filmin ilk sahnesinde Ivanoff'un ABD'deki yaşama uyum sağladığı görülmektedir. Bu sahnede yolcu otobüsüne binen bir kişinin Ivanoff'a İngilizce dilinde adres sorduğu ve film boyunca İngilizce konuşabilme hususunda eksiklikler yaşayan Ivanoff'un da hiçbir problem yaşamadan adres tarifini İngilizce dilinde kolaylıkla verdiği görülmektedir. Ana karakterin kendinden emin tavrıyla daha filmin başında tıpkı bir Amerikalı gibi olduğu gösterilmekte, yani filmin ilk sahnesi hikâyenin sonunda karakterin geçirdiği değişimin yansıtıldığı bir sahne olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel farklılıklar sığınmacıların göç ettikleri ülkelerde yaşadıkları uyum sürecinin önemli bir parçasıdır. Dil de insanlar arasındaki en önemli iletişim aracı olarak, uluslararası göç söz konusu olduğunda önemi artan unsurlardan bir tanesidir. Özellikle kendi konuştukları dilden farklı dillerin konuşulduğu ülkelere göç eden bireyler, başka bir dilin konuşulduğu ülkelere göç etmeleri halinde hedef ülkelerde uyum sorunu yaşayabilmektedirler. Bu husus filmde kısmen yansıtılmaktadır. Ancak bireyin iyi bilmediği bir dille iletişime geçme çabası filmde mizahi bir biçimde ele alınmaktadır. Ayrıca bu durum filmin ana karakteri Ivanoff için bir sorun olmaktan ziyade eğlenceli dakikaların geçtiği zaman dilimleri olarak seyirciye sunulmaktadır. Yani filmde birey, lisanına hâkim olmadığı başka bir kişiyle iletişime geçtiğinde yanlış anlama ve yanlış geri bildirim yapmakta, ancak bu durumlar bir problem oluşturmamaktadır. Dolayısıyla filmde işlenen lisan hususunun tam anlamıyla bir sorun olarak ele alınmadığı görülmektedir.

Ülkeler arası kültür farklılıkları temel alındığında ve özellikle filmde söz konusu olan SSCB ve ABD gibi ülkeler incelendiğinde kültürel açıdan çok sayıda farklılıkla karşılaşılabilir. Ivanoff ABD'ye sığındıktan sonra sokakta yürürken varış ülkesindeki gözlemlerini evinde kendisini misafir eden yeni dostuna anlatmakta ve kaynak ülkeyi yermektedir:

-“Burada farklı farklı insanlar var, ama fazla beyaz yok.”

-“İşte burası getto denen şeyin ta kendisi.”

-“Sevdim. Güzelmiş. Müzik de çok serbest.”

-“Rusya pek kötü olmalı.”

-“İnsanca değil.”

Toplumlar arasında var olan kültür farklılıkları kimi zaman bireylerin hedef ülkede uyum sorunları yaşamasına neden olabilmekte, kimi zaman da uyum sağlamasını kolaylaştırabilmektedir. Bu durum bireyin hangi sebeplerle kendi ülkesinden başka bir ülkeye göç ettiğiyle yakından ilgilidir. Filmde yukarıdaki diyalogdan anlaşılacağı üzere Ivanoff için varış ülkesi genel olarak arzu ettiği yaşam kültürünü benimsemiş bir ülkedir. Kaynak ülkesi ise hoş karşılamadığı bir yaşam biçimine sahiptir. Tabii burada Ivanoff’un kaynak ülkesi olan SSCB’de mevcut siyasi rejimin onun istediği bir düzene izin vermemesi en büyük etkenlerden biridir. Siyasi rejimler birey ve toplumları sosyo-kültürel olarak önemli derecede etkilemektedir. Filmde de bu hususa yer verilerek göç eden bireyin varış ülkesinde istediği yaşam biçimini gördüğü yansıtılmaktadır. Ayrıca bireylerin göç ettikleri ülkelere uyum sağlaması sürecinde evrensel niteliği bulunan değerlerin olumlu yönde etkisi olabilmektedir. Filmde bu husus bir sanat dalı olan müzik üzerinden işlenmektedir. Bir saksafoncu olan Ivanoff’un mesleğinin müzik ile ilgili olması varış ülkesinde toplumla kaynaşmasını kolaylaştırmaktadır. Nitekim filmde karakterin ABD’de sahneye çıkma fırsatı bulduğu gösterilmektedir. Zaten yine yukarıdaki diyalogda görüleceği üzere Ivanoff varış ülkesinde müziğin serbest bir şekilde icra edilebilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmektedir.

Bir ülkeye sığınma girişiminde bulunan bireyin o ülkeye uyum sağlaması, sığınmak istediği ülkenin kanunlarıyla, o ülkenin yerli toplumunun sığınmacıyı ne kadar kabul ettiğiyle ilgili bir husustur. Filmde sığınmacı Ivanoff’un, ABD kanunları tarafından güvence altına alındığı ve ABD vatandaşlarının Ivanoff’a sahip çıktığı görülmektedir. Bu durum karakterin yeni ülkesinde uyum sürecini

olumlu yönde geçirmesine yardımcı olan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani Ivanoff'un varış ülkesinde uyum sürecini kolaylıkla açması, hem yasalar aracılığıyla hem de insanların ona olumlu anlamda gösterdikleri ilgiye bağlanabilir. Nitekim filmde bir güvenlik görevlisi, Ivanoff'u kendi evinde misafir etmektedir. Ayrıca güvenlik görevlisi de ABD'ye daha önce göç etmiş bir karakterdir. Bu hususun filmde işlenmesi ABD'nin oldukça fazla g alan bir ülke olmasıyla ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte Ivanoff'un ABD'ye sığınma girişiminde bulunduğu sırada alışveriş merkezinde alışan İtalyan bir kadın Ivanoff'a yardım etmektedir. Hikâyedeki bu gelişmeler de filmde yerli toplumun sığınmacı bireye sahip çıktığını gösteren yönlerden birisidir. Filmin ilerleyen sahnelerinde kadın karakter daha sonra Ivanoff'un sevgilisi olmaktadır.

Bireyler kendi ülkelerinin içinde buldukları çeşitli şartlar nedeniyle kendilerini güvende hissetmeyebilmekte ve güvenli olduğunu düşündükleri başka ülkelere göç etmek isteyebilmektedirler. Fakat bazen bireyler hedef ülkelerde arzu ettikleri güvenlik endişelerini giderememektedirler. Bu husus filmde, bireyin göç ettiği ülkede yaşadığı güven sorunu olarak ele alınmakta ve hatta kaynak ülkede bireyin daha güvende olduğu şeklinde işlenmektedir. ABD'ye göç eden Ivanoff zerinden New York'ta bireylerin yeteri kadar güvende olmadığı hususu üzerinde durulmaktadır. Ivanoff'un New York'ta kaldığı evinin kapısını kilitli tutması, yine Ivanoff'un New York'ta iki genç tarafından soyguna uğraması New York'ta güvenli bir ortam olmadığına dair bir düşünce uyandırmaktadır. Filmde ABD'nin bireylere zgr bir yaşam sunduğu birçok kez vurgulanmasına karşın, bireylerin güvensizlik tehdidiyle de karşı karşıya kalabileceği işlenmektedir. Bu husus, bireyin ABD gibi yaşam standartlarını olumlu derecede iyileştiren bir ülkeye göç etmesinin, o ülkede güven problemi yaşamasına engel olamayabildiği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği üzere filmde ana karakter Ivanoff'un SSCB'de, yani kaynak ülkede güvenlik sorunuyla karşılaşmayacağına dair cümleler sarf ettiği görülmektedir. Ivanoff ABD'de yaşadığı güvenlik sorunuyla ilgili avukatına serzenişte bulunduğu sahnede, ABD'deki özgürlük anlayışını eleştirmektedir:

-“Rusya’da kimin düşman olduğunu bilirdim. Burası fazla karmaşık.”

-“Aşırı tepki gösteriyorsun. Rusların olayları abarttığını duymuştum.”

-“Özgürlük bu mu? Öyleyse bu sahte. Şairler nerede?”

-“Yaşanacak mükemmel bir yer mi arıyorsun? Öyle bir şey yok.”

Ivanoff ile avukatının oturdukları bir kafede de Ivanoff ABD’deki özgürlük anlayışıyla ilgili serzenişlerini sürdürmektedir. Bu sahnede kafe sahibi bir Rus çıkmaktadır. Kafe sahibi ABD’deki kendi yaşamını övmekte, SSCB’deki yaşamı ise yermektedir. Karşılıklı tartışma halinde süren diyalog seyirciyi iki farklı ülkenin siyasal rejimi hakkında düşünmeye sevk etmektedir:

-“Sokakta rahatça yürüyemeyeceksen ne biçim özgürlük bu?”

-“Rusya’da durumunun daha iyi mi olduğunu düşünüyorsun?”

-“Bir kadının şu dergideki gibi bacaklarını açması mı özgürlük?”

-“Hey dostum sen özgür müsün?”

-“Burada özgürlük yok. Varsa bile öksüz kalmış. New York beni korkutuyor doğrusu? Vahşi bir yer. Çılgın.”

-“Yedi yıldır buradayım ve burayı seviyorum.”

-“Moskova’da bir parça özgürlük için mücadele ediyoruz. Burada kıymeti bilinmiyor.”

-“Eğer kanun ve düzen istiyorsan geri dönüp ekmek kuyruğuna gir. Bayat ekmek.”

Ivanoff yukarıdaki diyalogda ABD'deki özgürlüğü eleştirmekte; ancak aynı sahne içerisinde bağımsızlık günü kutlaması için dışarıda havai fişeklerin patlamasıyla birlikte kafedekilerle beraber bağımsızlık gününün anlamını ifade eden cümleler sarf etmektedir. Bu noktada yine insanların temel hakları olarak görülen insanların eşitliği, yaşama, özgürlük ve mutluluk kavramları üzerinde durulmaktadır. Böylelikle Ivanoff biraz önce yaşadığı soygunun etkisiyle dile getirdiği sert eleştirilerini yumuşatmaktadır. Ivanoff ABD'de çeşitli problemlerle karşılaşabilmekte; fakat en temel insan haklarına yine ABD'de sahip olabilmenin değerini anlamaktadır. Yani filmde ana karakter Ivanoff üzerinden ABD'de bireye sunulan özgürlüğün önemine dikkat çekilmektedir. Ayrıca filmde Ivanoff'un temel insan haklarını ABD'de bulduğu ve bu sayede varış ülkesine uyum sağladığı yansıtılmaktadır. Zira Ivanoff, SSCB'de yaşadığı en büyük problemi olan temel insan haklarından mahrum kalmış, ABD'ye göç ettikten sonra ise bu sorunlarını aşmayı başarmıştır.

Ivanoff'un ABD'de kahve alışverişı yapacağı sırada birçok kahve çeşidiyle karşılaşması filmin dikkat çekici sahnelerinden birisidir. Zira filmde SSCB'de devlet tekelinde olduğu gösterilen ürün satışlarının; rekabete ve özel sektöre dayalı bir ekonomik düzene sahip ABD'de olmadığı vurgulanmaktadır. Bu hususla karşılaştığında ana karakter Ivanoff oldukça şaşırmakta ve şok geçirmektedir.

Bireyler başka bir ülkeye göç ettiklerinde kendi mesleklerini icra etme fırsatı bulamayabilmektedirler. Bu bağlamda birey varış ülkesinde bir uyum sorunuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Zira yabancı olduğu meslekleri becerebilme yetisini kendisinde bulamayan birey bu hususta problemler yaşayabilmektedir. Filmin ana karakteri Ivanoff da saksafon çalan bir kişi olarak mesleği olmayan çeşitli işlerde çalışmaktadır. Yalnız, karakterin farklı meslekleri icra etmiş olması filmde bir sorun olarak yansıtılmamaktadır. Aksine filmde bireyin farklı meslek dallarında çalışarak para kazanması onu mutlu etmektedir. Ivanoff'un yol kenarında küçük, portatif bir dükkânda gıda ürünleri sattığı görülmekte ve Ivanoff ailesine yazdığı mektupta para kazanma konusunda umutlu olduğunu dile getirmektedir:

-“Bugün kendi restoranımı açtım, çok para kazanacağım.”

Burada Piore'nin ikiye bölünmüş emek piyasası kuramına değinilmesi yanlış olmayacaktır. Zira kuramda modern sanayi toplumlarındaki göç artışının gereklilik olduğuna vurgu yapılarak, bu ülkelerin ikincil işlerde çalışacak insanlara ihtiyaç duyulduğu ortaya konmaktadır. Dolayısıyla filmde ana karakterin de ikincil işlerde çalıştığı yansıtıldığı düşünülürken, hikâyede sözü edilen faktörlerin 'ikiye bölünmüş emek piyasası kuramında belirtilen bu unsurları destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir. Kuramda göçlerin fazlaşmasının esas nedeni itici faktörlerden ziyade çekici faktörlerdir. Ancak filmde bu husus incelendiğinde; ana karakter için hem itici faktörün, hem de çekici faktörün onun göç etmesinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Filmde işlenen bu unsurlar bireyin uyum süreci açısından da önem arz etmektedir. Zira birey icra ettiği işlerle birlikte hem psikolojik olarak hem de ekonomik olarak mutluluğunu artırma ve bununla birlikte uyum sürecini kolaylıkla aşabilme fırsatı bulabilmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere filmde karakterin ikincil işlerde çalışması onun uyum sürecini zorlaştıran bir etken olarak yansıtılmamaktadır.

Birey; yeni bir ülkeye göç etmesinden kaynaklı olarak ailesinden ayrı kalmış ise ailesine duyduğu özlem bireyin varış ülkesine uyum sürecinde çeşitli zorluklar yaşayabilmesine neden olabilmektedir. Ivanoff da ailesine yazdığı mektupta onları çok özlediğini belirtmektedir. Ancak filmde karakterin ailesine duyduğu özlem onun yeni ülkesinde uyum sürecini zorlaştıran bir etmen olarak ele alınmamaktadır.

Ana karakter Ivanoff'un uyum sürecini başarıyla sağladığı, filmin sonlarında ailesine yazdığı mektubun içeriğinden açıkça anlaşılmaktadır. Mektupta bireyin hem kendi işini yapma imkânını bulduğu, hem de özgür bir yaşam sürmenin keyfini çıkarttığı işlenmektedir:

-“Yeniden saksafon çalmaya başladım. Evet, nihayet bir müzisyen olarak iş buldum. Gündüzleri yasal olduğu sürece canım ne isterse onu yapıyorum. Burası özgür bir ülke, hemen herkese kucak açıyor. Bir gün burada bana

katılacağınızı umuyorum... Evet, Amerika'da her Şey mümkün."

Filmde ABD'nin bir varış ülkesi olarak bireyin uyum sürecini kolaylıkla geçirebileceği bir ülke olarak yansıtıldığı kanaatine varılabilir. Zira sirk grubundan sorumlu olan KGB ajanının da, Ivanoff'un ABD'ye sığınması neticesinde SSCB'de zor duruma düŐecek olması nedeniyle ABD'ye göç ettiği, onun da tıpkı Ivanoff gibi filmin sonunda mutlu bir Şekilde yaşadığı gösterilmektedir.

Filmde karakterin göç ettiği ülkeye uyumu genel anlamda incelendiğinde; uyum süreci ekonomik, hukuki ve sosyo-kültürel açıdan ele alınabilir. Ana karakterin iktisadi özgürlüğüne varış ülkesinde ulaştığını düşünmesi ekonomik boyut, bireyin hedef ülkeye sığınma girişiminde bulunmasından sonra o ülkenin yasalarının güvencesi altına girmesi hukuki boyut, varış ülkesinde yerli toplumun onu sahiplenmesi sosyo-kültürel boyut olarak açıklanabilir. Dolayısıyla bireyin filmde üç boyutta da yeni ülkesine uyum sağlamayı başardığı, hedeflediği kaliteli yaşam çizgisini yakaladığı söylenebilir. Bu nedenle Ward ile Kennedy'nin ifade ettikleri; bireyin varış ülkesindeki psikolojik ve sosyo-kültürel uyum süreci filmdeki ana karakter tarafından başarıyla aşılmaktadır. Zira ana karakter varış ülkesinde sosyo-kültürel açıdan arzu ettiği bir kültürle karşılaşmakta ve sosyo-kültürel uyum hususunda problem yaşamamaktadır. Yine Ward ile Kennedy'nin üzerinde durdukları; bireyin yeni ülkesindeki psikolojik uyumu, orada saldırıya uğramasından duygusal olarak olumsuz anlamda etkilense de, genel anlamda bakıldığında filmde ana karakterin psikolojik uyumu gerçekleştirdiği görülmektedir.

Sonuç

G kavramı farklı tanımlamaları olan, üzerinde tartışmalar yapılan, ülkelerin tarih boyunca karşı karşıya kaldıkları bir olgudur. Basit ifade Şekliyle; yer değiştirme hareketi olarak tanımlanan g olgusu üzerinde çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. G; itme-çekme kuramı, neo-klasik teori, yeni iş gücü ekonomisi kuramı, ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, dünya sistemleri teorisi, ilişkiler ağı kuramı gibi kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Göç; iç göç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışmada ele alınan filmler uluslararası göçle ilgili olup; incelenen filmler dış göç kapsamında değerlendirilmiştir. Bireyler uluslararası göç hareketliliği sonucunda vardıkları ülkelerde birçok farklılıklarla karşılaşmaktadırlar. Bu farklılıklar sosyo-ekonomik, kültürel, politik, psikolojik vb. unsurlar üzerinden biçim kazanmaktadır. Dolayısıyla çalışmada ele alınan filmler de göç ve uyum bağlamında ele alınmıştır.

Bireyin kaynak ülkeden hedef ülkeye göç etmesi ve hedef ülkeye uyum süreci, analiz edilen Brooklyn (2016) ve İltica Planı (1984) adlı filmlerde ağırlıklı olarak ana karakterler üzerinden yansıtılmıştır. Bu noktada filmlerin bireyin uyum sürecine farklı açılardan yaklaştığı görülmekte; bununla birlikte sözü edilen süreç içerisinde ortak hususlarda da buluştukları gözükmemektedir.

Ele alınan filmlerde ana karakterlerin kaynak ülkeleri farklı ülkelerdir. Brooklyn filminde bireyin kaynak ülkesi İrlanda iken, İltica Planı filminde bireyin kaynak ülkesi SSCB’dir. Ancak filmlerde bireylerin hedef ülkeleri (ABD) aynıdır. Dolayısıyla filmlerdeki ana karakterlerin varış ülkelerine uyum süreçleri aynı ülke üzerinden değerlendirilebilmektedir. Brooklyn filminde bireyin uyum süreci ile ilgili üzerinde durulan hususların daha çok sosyo-kültürel ve ekonomik boyutla ilintili olduğu kanısına varılmıştır. İltica Planı filminde ise sosyo-kültürel ve ekonomik boyuta ek olarak hukuki boyuta ve politik mesajlara da değinildiği göz çarpılmaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen hususta iki film arasında ortaya konabilecek ayrımın hukuki ve siyasi boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Bu farkı ortaya çıkaran temel unsur; İltica Planı (1984) adlı filmin, Soğuk Savaş döneminde (1947-1991) gösterime girmiş bir film olarak, o dönemin politik ve ideolojik tartışmaları üzerinden seyirciye sunulmak istenmesidir. Brooklyn (2016) filminde ise böyle bir kaygının olmadığı görülmektedir. Filmlerde ana karakterlerin uyum süreçleri göz önüne alındığında; her iki filmde de bireyler varış ülkelerine uyum sağlamaktadırlar. Brooklyn filminde karakterin kaynak ülkesi (İrlanda) ile varış ülkesi (ABD) arasındaki ayrımlar ağırlıklı olarak sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik farklar üzerine, İltica Planı filminde ise bireyin kaynak ülkesi (SSCB) ile varış ülkesi (ABD) arasındaki ayrımlar ise daha çok siyasi rejim

üzerine şekillendiğinden, filmlerde karakterlerin uyum süreçlerini nasıl yaşadıkları hususunda ayrımlar göze çarpmaktadır. Ayrıca bireylerin göç ettikleri ülkelerdeki uyum süreçleri onların kişisel özelliklerine, kaynak ülkelerinde bulunan aileleriyle olan ilişkilerine, maddi güçlerine, varış ülkesinde karşılaştıkları durum ve olaylara vb. bağılı olarak da biçimlenmektedir. Tüm bunların neticesinde doğal olarak filmlerin ana karakterleri kendilerine özgü kişisel özellikleriyle işlenmiş ve dolayısıyla karakterler uyum süreçlerini aşmaları noktasında farklı yollardan geçmişlerdir. Yani incelenen filmlerde her iki ana karakter de uyum sürecini başarıyla aşmış, ancak uyum sürecinde yaşadıkları bazı durum ve olaylar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Çalışmada ele alınan filmlerde de görüldüğü üzere; bireyin bir ülkeye uyum sağlaması belirli nedenlere bağılı olmaktadır. Bu nedenle göç hususunda bireylerin, toplumların ve ülkelerin içinde buldukları şartlar önem teşkil etmektedir. Belirtilmesi gereken diğere bir husus ise; sinema filmlerinin yüksek derecede etki gücüne sahip bir kitle iletişim aracı olarak hem toplumlar, hem de ülke politikaları üzerinde etki edebilme potansiyeli taşıdığıdır.

KAYNAKÇA

“Düzensiz Göç”, *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda>, (Erişim Tarihi: 26.11.2019).

“Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü”, *BM Ankara Enformasyon Merkezi*, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin_ant3.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2019).

“TDK Sözlüğü”, *Göç*, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=goc>, (Erişim Tarihi: 13.11.2019).

“What’s the Difference Between A Refugee and An Asylum Seeker?”, *Amnest International (2019)*, <https://www.amnesty.org.au/refugee-and-an-asylum-seeker-difference/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2019).

AKSOY, Zeynep, “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 2012, s. 292-303.

BAŞ, Melike vd., “Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2017, s.1680-1693.

BATMAZ, Nazlı Yücel-Refik Yaslıkaya, “Yönetim ve Göç”, Mehmet Akif Özer, der, *Yönetim ve Göç*, Gazi Kitabevi. Ankara 2019. s.96.

CİZRELİ, Bahattin, “Dünya Sistemleri Kuramı Bağlamında Batı’nın Göç Haritası”, *Sosyoloji Divanı*, 6, 2015, s. 33-42.

CROWLEY, John (Yönetmen), *Brooklyn*, İrlanda, İngiltere, Kanada, ABD: Vildgaze Films, Paralell Film Productions, 2016.

European Commission, Asylum and Migration Glossary 6.0 A Tool for Better Comparability Produced By the European Migration Network, 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/docs/interactive_glossary_6.0_final_version.pdf, (Erişim Tarihi: 14.11.2019).

GİDDENS, Anthony, *Sosyoloji*, Kırımızı Yayınları, İstanbul 2008.

GÖRGÜN, “Ekonomi Temelli Göç Yaklaşımları Perspektifinde Göçmenlerin Karar Alma Süreçleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 2018, s. 1153-1162.

GÜLLÜPİNAR, Fuat, “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kurumları”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 2012, s. 53-85.

KING, Russell, “Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer Willy Brandt Series of Working Papers”, *International Migration and Ethnic Relations*, 12(3), Sweden 2012, s. 23.

MASSEY, Douglas S vd., “Theories Of International Migration: A Review And Appraisal”, *Population and Development Review*, 19(3), 1993, s.431-466.

MAZURSKY, Paul (Yönetmen), *Moscow On The Hudson*, ABD 1984.

OZGULAR, Verda Canbey, “Göç ve Uyum Politikaları”, *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1(1), 2018, s. 1-10.

ÖZCAN, Deniz Ela, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *İş ve Hayat*, 2(4), 2016, s. 183-215.

ÖZDAL, Barış, *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Dora Yayıncılık, Bursa 2018.

RAVENSTEİN, Ernst Georg, “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 1885, s. 167-235.

SERT, Deniz, “Küresel Hareketlilik ve Göç”, Evren Balta, editör, *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ŞEKER, Betül Dilara, “Göç ve Uyum Süreci: Sosyo Psikolojik Bir Değerlendirme”, Betül Dilara Şeker vd., der., *Göç ve Uyum*, Transnational Press London, London 2015.

TAŞTAN, Coşkun vd., *Politika ve Uygulamalarıyla Göç ve Uyum*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2018.

TEKELİ, İlhan, “Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1975, s. 153-176.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, No: 31, Richard Perruchoud-Jillyanne Redpath, der., İsviçre 2011.

WARD, Colleen-Antony Kennedy, “Where’s the “Culture” in Cross- Cultural Transition ? : Comparative Studies of Sojourner Adjustment”, *Journal of Cross-Cultural Pyschology*, 24, 1993, s. 221-249.

YALÇIN, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

YALÇIN, Meral Gezici, *Göç Psikolojisi*, Pharmakon, Ankara 2017.

Structured Abstract

The phenomenon of migration, which has always been on the agenda of humanity throughout history, is the spatial displacement movement. It affects both immigrant individuals and communities receiving immigration by altering and shaping their world of mind. It is the population mobility that causes them to adopt different meanings and values. Currently the concept of 'migration' can be defined as the movement of displacement carried out with the aim of staying short or long term in a new place targeted by exceeding the administrative boundary of the geographic place where it was lived.

The dynamic and continuous structure of the phenomenon of migration have revealed the necessity to define migration movements by separating them according to certain classifications. The first of these distinctions is that migration occurs based on voluntary factors or obligatory situations. Migration mobility based on voluntary factors can also be described as voluntary migration. Voluntary migration takes place under the influence of social and economic factors. Individuals voluntarily migrate to somewhere to achieve better living conditions, health and education services, employment opportunities and higher wages. In this type of migration, individuals or communities who intend to migrate have their own preferences and desires. Another type of migration, which is forced migration, is the situation that individuals have to leave their places due to some reasons such as war, natural disaster, political or ethnic pressure etc.

Various theories have been developed in the international migration literature due to different reasons that shape migration. Despite the efforts to explain the phenomenon of migration in a single and comprehensive theory, particularly in the mid-19th century, holistic approaches have been abandoned over time by the reason of complex nature of migration. Therefore, international migration movements are discussed through various theories and different aspects with the effect of disciplines that explain the phenomenon of migration within the framework of different approaches. Following the Ravenstein's Laws of Migration,

which is considered to be the first comprehensive theoretical study on migration, a number of theories have tried to analyze the phenomenon of migration. A number of theories have been developed such as push-pull theory, micro and macro theory of neoclassical economy, new labor economy, divided labor market theory, world systems theory and network theory.

Together with international migration, individuals or communities move away from the social and economic conditions of the countries in which they live and open the door to a new life. When people migrate to another country, they encounter with significant differences in the countries they go in terms of political, economic and socio-cultural terms. Political instability in the source countries of migrants, lack of authority, issues arising from security problems and different political regimes in the destination countries affect the harmonization process of immigrants to the new society. Harmonization has different dimensions: economic, socio-cultural and legal. Psychological distress is also encountered due to the longing of migrants for their homeland.

In this study, international migration and the harmonization process of migrants and asylum seekers to the local community are examined through motion pictures titled ‘Brooklyn’ and ‘Moscow On the Hudson’. The main research question of the study is how international migration and harmonization are approached in this two motion pictures. ‘Brooklyn’ tells the story of a young girl named Eilis who emigrated from Ireland to America. Eilis lives in Ireland with her mother and sister. Eilis has a job she doesn’t like in Ireland. In order to increase his financial capability, she emigrated to Brooklyn in Newyork through a priest whom his sister knew. The main character in the film is intended to create a new life for herself. Eilis realizes economic harmonization by obtaining the income that can meet her needs in the country where she emigrated. In addition by establishing the necessary social relations; she has achieved both psychological and socio-cultural harmonization.

The film ‘Moscow On The Hudson’ tells the story of Ivanoff, who is a saxophonist. Film is about Ivanoff’s asylum process from USSR to USA and its aftermath. Ivanoff runs the asylum attempt with

his circus group when he is touring in New York. He escapes from KGB agents and requests asylum in the United States. Ivanoff, who wants to get rid of the pressure of the political regime in the USSR, is narrated with humorous elements. Film examines the effects of regime differences between USSR and USA on the individual and society. On the one hand 'Moscow On The Hudson' mentions that individuals in the United States are given the right to a more free life; on the other hand, it gives place to the oppressive character of the political regime on the individual and the poverty of the society in the USSR. When the character's adaptation to the country of migration is examined, harmonization process can be considered in the economic, legal and socio-cultural aspects. It is about the economic dimension that the main character thinks that he has achieved economic freedom in the country of destination. Ivanoff's attempt to seek asylum under the guarantee of the destination country reveals the legal dimension of harmonization. Finally, the harmonization of Ivanoff to the host society and vice versa are good example of the socio-cultural dimension of harmonization. As emphasized in the theoretical part, it is important to note that harmonization is based on bilateral and mutual interaction. Therefore, it can be said that the character has managed to adapt to his new country in all three dimensions of harmonization and that he has achieved the quality life line he targeted.

In both films, Eilis and Ivanoff are processed with their own personal characteristics and passed through different ways to overcome the adaptation process. In spite of the fact that there have been differences between some situations and events during their stay in USA, both characters successfully overcome the harmonization process.

Motion pictures have the potential to influence both society and country policies as a mass media with a high degree of influence. Therefore, performing film analysis in migration studies both makes the work multi-disipliner and adds an artistic perspective to the study. Inasmuch as cinema films have a high audience capacity, governments should not be ignored their impacts in the public policy building process.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÖÇ VE GÖÇMENLİK SORUNU: AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ*

*Migration and Immigration in International Relations: The Case of
European Union*

Bilal KARABULUT**

Özet

Tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun çeşitli sebeplerle farklı coğrafyalardan göç ettiği bilinen bir gerçektir. Çoğu zaman ekonomik sebepler, kimi zamanlarda ise savaş, siyasal ayrımcılık, çevresel ve ekolojik sorunlar, eğitim, sağlık ya da kültürel ve dini arayışlar insanları bireysel ya da topyekûn göçe zorlamıştır. Düzensiz göç hareketleri analiz edilirken tüm bu faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra göç edilen ve göç alan ülke açısından göçün farklı anlamları vardır. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin göç sorununa ilişkin yaklaşım ve politikaları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Göçmenlik, Yabancı Düşmanlığı, Küreselleşme, Avrupa Birliği.*

Abstract

It is a known fact that human beings migrated from different geographies for different reasons in the historical process. Most of the time economic reasons, sometimes war, political discrimination, environmental and ecological problems, education, health or cultural and religious quests have forced people to migrate individually or collectively. All these factors should be considered when analyzing irregular migration movements. In addition to this, migration has different meanings in terms of the countries that are migrated and receiving. In this context, the approaches and policies of the European Union regarding the migration problem will be analyzed.

Keywords: *Migration, Immigration, Xenophobia, Globalization, European Union.*

---

* Makale Geliş Tarihi: 25.09.2019-Yayına Kabul Tarihi: 07.12.2019

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
bilalkarabulut@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0002-4751-6165.

Giriş

Nüfus ve göç hareketleri tarihin her döneminde uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerin başlıca ilgi alanlarından biri olmuştur. Göçün nedenleri, sonuçları, olumlu ya da olumsuz etkileri konusunda literatürde çok sayıda bilimsel çalışma vardır. İşte bu çalışma da göç ve göçmenlik olgusunu Avrupa Birliği örneğinden hareketle analiz etmeyi ve sorunun güncel yönünü irdelemeyi amaçlamaktadır. Göç ve göçmenlik söz konusu olduğunda konunun güvenlik ve siyaset boyutları da ön plana çıkmaktadır. Çalışmada ağırlıklı olarak göç ve göçmenliğin siyaset ve güvenlikle bağlantısı üzerinden analizler yapılacaktır.

Göç konusunda en belirgin gerçekliklerden birisi göçün yönüyle/istikametiyle ilgilidir. Ekonomik, sosyal, dini, etnik, eğitimsel, çevresel ve kişisel sebeplerle insanlar göç etmektedirler. Bu göç hareketlerinin akış istikameti ise hiç kuşkusuz yoksul ülkelerden zengin ülkelere yöneliktir. Tarihin her döneminde göç hareketlerinin en belirgin özelliği bu olmuştur. Immanuel Wallerstein'ın Soğuk Savaş döneminde ortaya koymuş olduğu Merkez-Çevre Yaklaşımı'ndan hareketle de bu gerçeklik ortaya konabilir. Yine benzer şekilde Stouffer'in (1940) Kesişen Fırsatlar Kuramı veya Everett Lee'nin (1966) İtme Çekme Kuramı ve Zelinsky'nin (1971) Hareketlilik Geçiş Hipotezi üzerinden de göç hareketlerinin bu en temel karakteristik özelliği anlaşılabilir. Tüm bu kuramsal yaklaşımlar göç hareketlerinin sebepleri üzerine yoğunlaşmış, göç sonrası entegrasyon ya da göç sonrası kültürel çatışmalar gibi konulara göreceli olarak daha yakın tarihlerde ilgi duyulmaya başlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde belli seviyelerde olan göç hareketleri, günümüzde küreselleşme sürecinin itici etkisiyle inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Doğudan-batıya, güneyden-kuzeye her gün binlerce insan göç etme girişiminde bulunmaktadır. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı bilgi devrimi ve teknolojik gelişmeler marifetiyle dünyanın en geri kalmış bölgelerindeki insanlar bile, başka bir dünyanın olduğunu keşfetmişlerdir. Kabuklarını kıran bu insanlar daha insancıl bir yaşam adına ülkelerini terk etmektedirler.

Bu nedenle günümüzdeki göç hareketleri analiz edilirken, sürece etki eden araçlar içinde küreselleşme sürecinin oldukça önemli bir yeri olduğu unutulmamalıdır. Bu kapsamda çalışma iki temel bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde; göç olgusunun kavramsal ve tarihsel yönleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise günümüzde göç ve göçmenlik konularında en fazla sorun yaşayan coğrafya olan Avrupa kıtası, Avrupa Birliği üzerinden analiz edilecektir.

Göç Olgusunun Kavramsal ve Tarihsel Boyutu

Sosyal bilimlerin önemli çalışma alanlarından biri haline gelen göç çalışmaları, göç olgusuna yönelik çok farklı bakış açıları ve yaklaşımları bünyesinde barındıran ve akademik zenginliği oldukça yüksek olan bir alandır. Bu yaklaşımlar ekonomi kuramları, küreselleşme kuramları, asimilasyon kuramları ya da güvenlik kuramları gibi pek çok alanla iç içe geçmiştir. Bu nedenle göç çalışmaları sosyoloji, psikoloji, güvenlik, uluslararası ilişkiler ve ekonomi gibi pek çok disiplinden düşünürlerin katkı yaptığı, “inter-disipliner” bir alandır.¹ Göç kavramsal açıdan, en genel biçimiyle; “kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda hareketin uzaklığına veya hareketin gönüllü veya istem dışı niteliğine herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Ayrıca dış ve iç göç arasında bir ayırım da yapılmamıştır.²

Uluslararası göç denildiğinde, bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçmesi ifade edilmektedir.³ Uluslararası göçün nedenlerine dair çeşitli bir dizi kuramsal model önerilmiştir. Bunların her biri aynı şeyi açıklamayı amaçlamasına karşın birbirinden radikal olarak farklı kavramlar, varsayımlar ve referans noktaları kullanılmaktadır. Örneğin Neoklasik Ekonomi Yaklaşımı, ülkeler arasındaki ücret ve istihdam şartlarındaki farklılara ve göçün maliyetine odaklanmaktadır ve genel olarak hareketi geliri maksimize etmek amaçlı bireysel bir karar olarak açıklamaya

1 Karen O'Reilly, *International Migration and Social Theory*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012, s. 5-6.

2 Everett S. Lee, “A Theory of Migration”, *Demography*, 3(1), 1966, s.49.

3 Ayşenur Kırılmaz-Mehmet Seyfettin Erol, “İran Diasporası'nda Kadın Üzerinde Bir Okuma”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 18.

çalışmaktadır. Yeni Göç Ekonomisi Yaklaşımı ise sadece emek piyasasındaki koşullara değil, çeşitli diğer pazarlardaki koşullara da bakmakta ve analizlerini bu yönde yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre göç, hane halklarının ailenin geliri üzerindeki riskleri azaltmak ya da ailenin üretim faaliyetleri üzerindeki sermaye sınırlamalarını aşabilmek amacıyla aldığı bir hane halkı kararı olarak görülür. İkili İşgücü Piyasası Kuramı ve Dünya Sistemleri Kuramı genel olarak böyle mikro düzey karar verme süreçlerini önemsemez ve daha üst düzeyde yürüyen güçlere ve etkilere odaklanırlar. İkili İşgücü Piyasası Kuramı, uluslararası işçi göçünü modern sanayileşmiş ekonomilerin yapısal gereksinimlerine bağlarken, Dünya Sistemleri Kuramı ise göçü ekonomik küreselleşmenin ve pazarın ulusal sınırları aşarak yaygınlaşmasının doğal bir sonucu olarak görür.⁴ Aslında bu iki yaklaşım da kapitalizmi açıklama nesnesi olarak kullanan, sömürgecilik ve emperyalizm gibi kavramsallaştırmalardan yararlanan Neo-Marksist yaklaşımlardır.

Bu ekonomi temelli yaklaşımların yanı sıra göçü sosyolojik açıdan analiz eden Göç Sistemleri ve Ağları Kuramı gibi yaklaşımlar da mevcuttur.⁵ Eleştirel kuramdan inşacı kurama, postmodernizmden feminizme kadar pek çok farklı kuramın göçe dair farklı görüşler ortaya koyduğu görülmektedir. Kimlik, hegemonya, cinsiyet, eşitsizlik, özgürleştirme gibi yaklaşımlar üzerinden göçü anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır.⁶

Göç, kişilerin gelecek yaşantılarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere, sürekli ya da geçici bir süre için bir yerleşim ünitesinden bir başkasına yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayını kapsayan sosyal bir değişim sürecidir. Toplumsal ve ekonomik değişim süreçlerinin hem bir sonucu hem de bir nedeni olarak da değerlendirilebileceğimiz göç, her şeyden önce kendine özgü olan bir süreçtir. Göç, çok farklı kültürlerden gelen bireylerin etkileşimi ile ortaya çıkan kültürel uyum sorunlarını beraberinde getirmektedir. Göç ile dil, din, gelenek, kültür vb. pek çok açıdan birbirinden tümüyle farklı geçmişlere

4 Douglas S. Massey vd., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", *Göç Dergisi*, 1(1), 2014, s.13.

5 O'Reilly, *a.g.e.*, s.6.

6 Kadir Ertaç Çelik, 21. Yüzyılda Kimlikler-Güç Dengesi ve İttifaklar (Kazakistan Örneği), *ANKASAM*, Yayın No: 13, Kitap No: 1, Ankara 2017, s. 14-55.

sahip bireyler aynı ortamda yaşamını sürdürmek durumunda kalmaktadır.⁷ Bu durumun doğal bir sonucu olarak şiddet, çatışma ve radikalleşme gibi eğilimler artmaktadır. Yerleşik halklar ile göçmenlerin entegre olamaması zaman içinde ilgili ülkeye çok önemli zararlar verebilecek bir çatışma zeminine dönüşmektedir.

Tarih boyunca çok önemli bir toplumsal olgu olan göç, toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, politik biçimlenmelerini doğrudan etkileyen temel öğelerden birisi olarak kabul edilmektedir. Özellikle göçün ekonomi boyutunun bu unsurlar içinde öne çıktığı söylenebilir. Ekonomik göç olgusunda öne çıkan sorun alanları ise: Kronik işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, düşük ücret ve kişi başına düşen milli gelirin azlığı şeklinde sıralanabilir.⁸ Tüm bu sebeplerle her yıl milyonlarca insan ülkelerinden göç etmek zorunda kalmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1970'li yıllardan günümüze kadar, dünyadaki göçmen sayısındaki artış, net bir biçimde görülmektedir.

Tablo 1: 1970-2015 Arası Dünya Göç İstatistikleri⁹

YIL	GÖÇMEN SAYISI	GÖÇMEN SAYISININ DÜNYA NÜFUSUNA ORANI
1970	84,460,125	% 2.3
1975	90,368,010	% 2.2
1980	101,983,149	% 2.3
1985	113,206,691	% 2.3
1990	152,563,212	% 2.9
1995	160,801,752	% 2.8
2000	172,703,309	% 2.8
2005	191,269,100	% 2.9
2010	221,714,243	% 3.2
2015	243,700,236	% 3.3

7 Ayla Tuzcu-Kerime Bademli, "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 2014, s. 56-57.

8 Christina Boswell, "Addressing the Causes of Migratory And Refugee Movements: The Role of the European Union", *New Issues In Refugee Research Working Paper*, 73, The UN Refugee Agency, 2002, s.3.

9 Marie McAuliffe-Martin Ruhs, "World Migration Report 2018", *The Un Migration Agency International Organization for Migration*, 2017, s. 15.

Avrupa Parlamentosu'nun 2019 yılında yayınladığı rapora göre bu tablodaki en g¼ncel rakam 258 milyon kişidir. ¼lkelerinden g¼çe eden insanların en yoğun olduğu yerler ise sırasıyla; Suriye, Nijerya, Fildişi Sahilleri, Gine, Fas, Irak, Pakistan, Bangladeş, Gambia, Mali, Afganistan, Arnavutluk, Cezayir, Eritre ve Tunus'tur. Bu ¼lkelerden g¼ç eden insanların, d¼nyadaki g¼çmenlerin toplamı içindeki oranı % 53'tür. Diğer ¼lkelerden kaynaklanan g¼ç hareketlerinin oranı ise % 47'dir.¹⁰ Bu ¼lkelerin ortak noktaları yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, zayıf siyasi ve demokratik kurumsallaşmadır. Yine bu ¼lkelerden g¼ç eden insanların b¼y¼k çoğunluğu M¼sl¼man kimliğine sahiptir. G¼ç edilen b¼lgelerin de b¼y¼k çoğunluğu Hıristiyan ¼lkelerdir. Diğer bir anlatımla g¼ç hareketlerinin teolojik bir boyutu vardır ve M¼sl¼man ¼lkelerde yaşayan insanlar, mevcut hayatlarından memnun değillerdir.

G¼ç olgusunun olumlu yanları da vardır. ¼ncelikli olarak g¼ç eden insanlar, g¼ç ettikleri ¼lkelerde daha yaşanabilir bir hayata sahip olabilmekte, daha y¼ksek bir yaşam standardı yakalayabilmekte ve g¼ç ettikleri ¼lkelere nazaran kendilerini çok daha g¼vende ve huzurlu hissedebilmektedirler. G¼ç alan ¼lke bakımından d¼ř¼n¼ld¼đ¼nde, g¼çmenlerin ilgili ¼lke ekonomisinde iřg¼c¼ olarak sağladıkları değer, en ¼ncelikli katkı olarak d¼ř¼n¼lebilir.¹¹ Ayrıca genel g¼çmen eğilimi, g¼çmen ailelerin çok ocuk yapmasıdır. Bu durum ekonomik olarak riski minimize etmek, daha fazla gelir elde etmek ve geleneksel sebeplerle ortaya çıkmaktadır. G¼çmen ailelerdeki çok ocuk yapma eğilimi, g¼ç edilen ¼lkeadaki genç n¼fus oranının artışına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu aileler çocuklarının eğitim almalarını ve nitelikli insan g¼c¼ne d¼n¼řmelerini teşvik etmektedirler.¹² ¼zellikle Avrupa ¼lkelerindeki yaşlı n¼fus oranları g¼z ¼n¼nde bulundurulduğunda, bu genç n¼fus ilgili ¼lkelerin ekonomilerine b¼y¼k katkı sağlamaktadır. Almanya İkinci D¼nya Savaşı'ndan g¼n¼m¼ze g¼çmenleri en rasyonel şekilde ¼lke çıkarları için kullanan Avrupa ¼lkesidir. G¼n¼m¼zde de Avrupa kıtasında en fazla g¼çmen kabul eden ¼lke yine Almanya'dır.

10 Joanna Apap vd., "The Migration Issue", *EU Policies-Delivering for Citizens*, European Parliamentary Research Service (EPRS), 2019, s. 2.

11 McAuliffe-Ruhs, *a.g.e.*, s. 3.

12 Masood Gheasi-Peter Nijkamp "A Brief Overview of International Migration Motives and Impacts, with Specific Reference to FDI", *Economies*, 5(31), 2017, s. 3.

Göçmen politikaları aslında devletlerin önemli dış politika araçlarından biridir. Zira göç veren ülkeler belli bir süre sonra diğer ülkelerde hatırı sayılır bir diasporaya sahip olabilmektedirler. Diasporalar eğer doğru yönlendirilebilir ve yönetilebilirse ilgili ülkenin dış politikada kullanabileceği önemli bir araç haline dönüşebilmektedir. Bunun yanı sıra göçmenler vasıtasıyla ülkeler topraksal genişlemeler de yaşayabilmektedirler. İsrail'in Filistin topraklarında yeni yerleşim yerleri açması ve kendi vatandaşlarını bu bölgelere göç ettirmesi buna örnek gösterilebilir.¹³ Yine İsrail'in ABD'deki Yahudileri ulusal çıkarları adına kullandığı bilinen bir gerçektir.

Göç sorununun askeri yapılanma ve özellikle silahlanmayla da yakın bir ilişkisi vardır. Uluslararası arenada bir devletin ulusal gücü, realist paradigmayla bakıldığında, çoğu zaman sahip olduğu askeri güçle ölçülmekte ve değerlendirilmektedir. Askeri alanda yetersiz olan devletler siyasi ve diplomatik alanda da yeterli düzeyde etkinlik ortaya koyamamaktadır.¹⁴ Bu durumun bilincinde olan çoğu az gelişmiş ülke hem dış politikada prestij kazanmak hem de ülke içindeki olası çatışma, başkaldırı ya da isyan hareketlerini bastırarak gerekli silah kapasitesine sahip olabilmek adına önemli ölçüde silah ithalatı yapmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki bu genel eğilim, ilgili ülkelere göçü hızlandıran bir diğer etkidir. Bu ülkelerdeki hükümetlerin silahlanmaya büyük bütçeler ayırması ekonomi, siyaset, eğitim, sağlık ve adalet gibi diğer alanlarda zafiyetlere yol açmaktadır. Yine bu ülkelerde savunma harcamalarının yüksekliği, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmakta, kronik işsizlik yükselmekte ve yoksulluk yaygınlaşmaktadır.

Kitlesel göçlerin sebeplerinden bir diğeri de ilgili ülkelere dışarıdan yapılan askeri müdahalelerdir. Gerekçesi her ne olursa olsun, çoğunlukla uluslararası hukuka aykırı olarak yapılan bu dış müdahaleler, bu ülkelerde yaşayan insanları göç etmeye zorlayan

13 Christopher Mitchell, "International Migration, International Relations and Foreign Policy", *The International Migration Review*, 23(3), 1989, Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's, s.687-689.

14 Hüsnü Özlü, "Türkiye'de Savunma Sanayi Gelişim Tarihi İçinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Kuruluş Dönemi Faaliyetlerinin Analizi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(1), 2019, s. 198.

önemli bir faktördür. Bu ülkeler büyük çoğunlukla zaten ekonomik ve siyasi sıkıntılarının yaşandığı, diğer bir anlatımla vatandaşlarının ülkede yaşamaktan memnun olmadığı ülkelerdir. Yapılan dış müdahaleler, diplomatik baskılar ya da yaptırımlar ise var olan bu gerçekliği daha da keskinleştirme ve ilgili ülke vatandaşları için göç etmek adeta kaçınılmaz bir yazgı haline dönüşmektedir.¹⁵ Yasadışı göçmen, sığınmacı ya da mülteci olarak adlandırılan bu insanlar ülkelerinde yaşanan çatışma ve şiddetten uzaklaşmak maksadıyla genel olarak ya komşu ülkelere ya da daha uzak coğrafyalardaki gelişmiş Batı ülkelerine göç etme eğilimindedir. Koruma Sorumluluğu ya da İnsanı Müdahale olarak kavramsallaştırılan bu müdahalelerin, müdahale edilen ülkenin vatandaşlarını ne kadar “koruduğu” ve bu müdahalelerin ne kadar “insani” olduğu tartışmaya açıktır.

Göç olgusunun günümüzdeki yapısının genel görünümüne bakıldığında, küreselleşmenin pek çok olguyu ve durumu etkilediği gibi, göç olgusunun da bu süreçten etkilendiği görülmektedir. Küreselleşme, göç sebebinin oluşmasından, göç kararının alınmasından, göç edilecek yerin seçimi ve göç edilen yerdeki yaşama koşullarının belirlenmesine kadar, geniş bir yelpazede göç hareketleri üzerinde etkili olmaktadır. Küreselleşme sürecinin, siyasi, sosyal, ekonomik yapılarda meydana getirdiği değişimler ve bu değişimlerin birbirini tetiklemesinin daha hızlanmış olması, göçü ve göçmeni daha fazla etkilemesine neden olmakta ve bu sürecin daha sert yaşanması sonucunu doğurmaktadır. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı bu tarz gelişmeler, sosyal bilimcilerin göç olgusunu daha karmaşık ve çok boyutlu ele alarak, bu yönde bir bakış açısı geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Ancak böyle bir bakış açısının geliştirilmesi sosyal bilimcileri, ulus aşırı nüfus hareketleri, bunun getirdiği çok kültürlülük ve gerek uzak coğrafyalar arasında gerekse de yakın coğrafyalar içinde oluşan yeni tip topluluklar vb. gibi pek çok faktörün yapılacak analize dâhil etmeye zorlamaktadır.¹⁶ Bu da göç çalışmalarının disiplinler arası bir işbirliğiyle yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

15 Michael S. Teitelbaum, “Immigration, Refugees, and Foreign Policy”, *International Organization*, 38(3), 1984, s.433-434.

16 Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 2006 17(1), s. 88-89.

Bu kapsamda göç sorununun bir başka boyutu da “çevresel faktörler”dir. Küreselleşme süreciyle yaşanan yoğun tüketim, çevresel bozulma ve diğer faktörler kıtlık, susuzluk, tarımsal arazilerin bozulması, çevre kirliliği, doğal kaynakların azalması ya da bozulması gibi faktörler kimi zaman kitlesel göç dalgalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum literatürde “İklim Savaşları” ve “İklim Göçleri” şeklinde adlandırılmaktadır. Malthusizm olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre çevresel faktörlerle çatışma ve göç arasında zincirleme bir reaksiyon vardır. Bu nedenle çevresel faktörler bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmelidir.¹⁷ Özellikle orta ve uzun vadede içilebilir temiz su kaynaklarının giderek azalacağı ve çoğu bölgede tükeneceği öngörülmektedir. Temiz su kaynaklarının en fazla azalacağı bölgeler ise hâlihazırda en fazla göç veren Ortadoğu ve Afrika ülkeleridir. Mevcut ekonomik koşullara, bir de çevresel faktörlerdeki bozulmalar eklendiğinde Avrupa’ya yönelik göç baskısının çok daha fazla artacağı çok net bir biçimde öngörülebilir.

Göç sorunu küreselleşme sürecinin etkisiyle, günümüzde devletlerin tek başlarına mücadele edecekleri bir konu olmaktan çıkmıştır. Geleneksel bakış açısı içinde devletlerin toprak bütünlüğü, egemenlikleri ve sınır güvenlikleri ile ilişkilendirilen göç sorunu, günümüzde yaşanan değişimler sonucu bambaşka bir boyuta taşınmıştır.¹⁸ Bunun yanı sıra göç sorunu giderek artan bir oranda insan hakları konusuyla beraber düşünölmeye başlanmış ve göç çalışmaları ile insan hakları çalışmaları ya da politikalar birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.¹⁹ Özellikle son yıllarda yaşanan denizden gelen göçmen ölümleri çok dramatik boyutlara ulaşmış ve dünya kamuoyu bu konuda çok daha duyarlı hale gelmiştir. Bu ölümlerin azaltılması, eğer hedef ülkeye ulaşabilirlerse göçmenlere insani muamele yapılması ve göçmenlerin sağlıklı şartlarda barınması gibi konular insan hakları konusu ile göç sorununun beraber

17 Jan Selby-Clemens Hoffmann, “Water Scarcity, Confl Ict, and Migration: A Comparative Analysis and Reappraisal”, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30(1), 2012, s. 997-998.

18 Saskia Sassen, “Regulating Immigration in a Global Age: A New Policy Landscape”, *Parallax*, 11(1), 2005, s. 35.

19 Anne McNevin, “Ambivalence and Citizenship: Theorising the Political Claims of Irregular Migrants”, *Millennium: Journal of International Studies*, 41(2), 2013, s. 182-183.

düşünülmesi gerekliliğini ortaya koyan somut durumlardır.²⁰ Bu kapsamda artık yalnızca devletlerin tekelinde olmayan göç politikalarına devlet-ötesi birimler, devlet-altı aktörler ve özellikle bölgesel ya da uluslararası örgütlerde müdahil olmaya başlamış ve göç sorunu çok boyutlu ve çok kapsamlı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

Avrupa Birliği'nin Göç Sorununa İlişkin Yaklaşım ve Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'na kadar "göç gönderen" konumda olan Avrupa ülkeleri, Soğuk Savaş döneminden beri göç alan topraklar haline gelmiş, bunun yanı sıra kendi göç politikalarını oluşturmaya başlamıştır. Avrupa Birliği bünyesinde entegrasyon süreci, bu ulusal göç politikalarının uyumlaştırılmasını ve Birlik çapında göç politikasının oluşturulmasını gündeme getirmiştir.²¹ Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nde İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan göç politikaları belirli evreler halinde incelenebilir. Söz konusu bağlamda, Avrupa'ya göçün ilk aşaması özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden inşa çalışmalarında güneydeki çevre ülkelerden kuzeydeki sanayileşmiş ülkelere istihdam edilmek üzere vasıfsız "misafir işçilerin" davet edilmesi uygulamasıyla başlamıştır. Çünkü savaş döneminde yaşanan can kayıpları Avrupa'da önemli bir işgücü eksikliği yaratmıştı. Diğer bir evre, bu ülkelerde hayatlarını kuran göçmenlerin aileleriyle birleştirilmeleriyle birlikte gerçekleşmiştir. Bu süreç 1960'lı ve 1980'li yıllarda tavan yapmıştır, günümüze kadar da süreç devam etmektedir. Üçüncü aşamada ise, Soğuk Savaş'ın sona erip, Doğu Bloku ülkelerindeki komünist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte Batı'ya iltica eden insanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.²² Nihai aşamayı ise daha çok yoksul ülkelere ve başarısız devletlerden gelen göç dalgası oluşturmaktadır. Bu evrelerden Avrupa Birliği için en çok sorun yaratanı ise hiç kuşkusuz son aşamadır.

20 Jørgen Carling-María Hernández-Carretero, "Protecting Europe and Protecting Migrants? Strategies for Managing Unauthorised Migration from Africa", *British Journal of Politics and International Relations*, 13(1), 2011, s. 45.

21 Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği*, Platin Yayınları, Ankara 2007, s. 28.

22 Cansu Güleç, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", *Tesam Akademi Dergisi*, 2015, 2(2), s. 83.

Avrupa'nın ekonomik zenginliğinin yanı sıra düzensiz göçmenler için bir cazibe merkezi olmasının diğer nedenleri; birinci olarak Avrupa'daki İngiltere, Fransa, Portekiz, Hollanda, İspanya gibi ülkelerin kolonyal geçmişleri ve bu kapsamda kurulan bağıdır. İkincisi ise Avrupa'nın liberal değerlere, insan haklarına ve demokrasiye verdiği değerdir.²³ Avrupa'ya geçmiş dönemlerde göç etmiş kişilerin kendi ülkelerindeki bağlarını koruması ve bu kapsamda akrabalık ilişkilerinin bu göç dalgasını tetiklediği de akıldan çıkarılmamalıdır. Tüm bu nedenlerden ötürü Avrupa Birliği'nin göç dalgasına her dönemde maruz kalacağı çok nettir. Coğrafi açıdan ABD kadar şanslı olmayan Avrupalılar, ABD'nin yaptığı gibi Meksika sınırına duvar çekme tarzı stratejiler benimseyemez. Coğrafi konumunun doğal bir sonucu olarak göç, Avrupalılar için sürekli bir sorun alanı olmaya devam edecektir.

Avrupa Birliği için göçmen sorununun önemli bir yönü, göçmenlerin Avrupa ülkelerindeki siyasal yapıya büyük bir etkisinin olmasıdır. Hem zamanla ilgili ülkelerde vatandaşlık olarak oy kullanma hakkına sahip olan göçmenler, hem de göçmen karşıtlığı üzerinden göçmenlerin siyasal alanda önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.²⁴ Bu durum doğal olarak göçmen sorununun güvenleştirilmesi ve siyasal bir araç haline gelmesinin önünü açmaktadır. Sınır güvenliği, Avrupalı kimliği, ekonomik ve sosyal entegrasyon, kültürel ve sosyal sorunlar, göçmenlerin entegrasyonu,²⁵ terörizm, radikalleşme, İslamofobi ve yabancı düşmanlığı gibi söylemler aracılığıyla göçmen sorunu Avrupa Birliği açısından en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

Uluslararası göç konusundaki en önemli sorun alanlarından biri hiç kuşkusuz yabancı düşmanlığıdır (xenophobia). Yabancı düşmanlığı denince akla ilk gelen coğrafya Avrupa olsa da dünyanın farklı bölgelerinde benzer sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin Hindistan'a göç etmiş olan milyonlarca Bangladeşli vardır ve göç

23 Simon Hix ve Abdul Noury, "Politics, Not Economic Interests: Determinants of Migration Policies in the European Union", *International Migration Review*, 41(1), 2007, s. 186.

24 Terri Givens-Adam Luedtke, "The Politics of European Union Immigration Policy: Institutions, Saliency, and Harmonization", *The Policy Studies Journal*, 32(1), 2004, s. 145.

25 Jef Huysmans, "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, 2000, 38(5), s. 770.

dalgası sonucu Hindular'da önemli bir Bangladeşli düşmanlığı baş göstermiştir.²⁶ Bangladeşlilerin özellikle Hindistan sınırındaki Assam bölgesine çok yoğun bir göçleri vardır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel nedenlerle yapılan bu göçler ilgili bölgenin demografik yapısını bozmuş ve sınır güvenliği önlemlerinde yetersiz kalan Hindistan hükümeti halk tarafından yoğun tepkilere maruz kalmıştır.²⁷ Bu göçlerin doğal sonucu olarak Hindistan'ın bu bölgelerinde yabancı düşmanlığı eğilimlerinde önemli bir artış olmuştur.

Konuya Avrupa açısından bakıldığında, küreselleşme sürecine öncülük eden Avrupa toplumlarında ırkçılıkla iç içe geçmiş bir milliyetçilik anlayışının yükselişe geçtiği görülmektedir. Buna bağlı olarak söz konusu toplumlar, İslamofobi gibi ırkçı eğilimlerin yükselişe geçtiği toplumlar haline gelmiştir.²⁸ Dolayısıyla son dönemde Avrupa'da, aşırı sağcı partiler sık sık kendilerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Özellikle 2014 Avrupa Parlamentosu seçimleri göstermiştir ki bugün birçok Avrupa Birliği üyesi ülkede aşırı sağcı partiler toplumun büyük bir kesiminden destek bulmakta ve oy oranlarını günden güne artırmaktadır. Aşırı sağcı partilerin Avrupa'nın siyasi arenasındaki varoluş süreçlerini incelediğimizde zaman zaman düşüşler yaşanmış olsa da genel olarak yükselen bir tablo ile karşı karşıya kalınmaktadır. Aşırı sağ partilerin seçim sonuçlarındaki oy artışı beraberinde yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi gibi olguları da Avrupa gündemine yerleştirmiştir. Özellikle İslam karşıtlığı Avrupa ülkelerinde siyasi liderlerin seçim propagandalarında ve söylemlerinde başlıca unsur olarak ön plana çıkmıştır. Çıkarılan yasalar, yapılan referandumlar Avrupa'daki İslamofobi'nin ne denli yaygınlaştığının bariz örnekleri olmuştur. Avrupa'da göçmenlerin özellikle Müslüman göçmenlerin "ötekileştirilmesi" toplumsal açıdan bu durumu savunan ya da bu duruma karşı çıkan grupların çatışmalarına zemin hazırlamıştır.²⁹

26 Jonathan Crush-Sujata Ramachandran, "Xenophobia, International Migration and Development", *Journal of Human Development and Capabilities*, 11(2), 2010, s. 214-215.

27 Ashima Ahmed Saikia, "Illegal Bangladeshi Immigration into Assam: Conflict in Political Context", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, 22(9), 2017, s.4-5.

28 Doğancaş Başaran, "Betül Karagöz Yerdelen'in Uluslararası Milliyetçilik Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, Güz 2018, s. 104.

29 Mustafa Nail Alkan, "Avrupa'da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği", *Akademik Bakış*, 8(16), 2015, s. 286-287.

Soğuk Savaş dönemi boyunca “düşman” algısını SSCB ve dolayısıyla komünizm olarak belirlemiş Batı Avrupa ülkeleri, şimdilerde bu düşmanı İslam karşıtlığı üzerinden inşa etmeye çalışmaktadırlar.

Ulusal güvenlik, radikal sağ partilerin göç karşıtı söylemlerinde en yoğun olarak kullanılan ve en bilinen temalardan sayılabilir. Günümüzde göçün ulusal güvenlikle ilişkisi sınır güvenliğinin ötesindedir. Dolayısıyla ulusal güvenlikten yola çıkarak yapılan sınırlamalar da sınır kontrolleriyle kısıtlı kalmamaktadır. Radikal sağ partiler ulusal güvenliği başarılı bir şekilde seçim kampanyaları, manifestoları, yerel ve ulusal seçim programları, sloganları ve parti liderlerinin konuşmalarıyla göç karşıtı söyleme entegre etmektedirler. İltica taleplerinin kabulü, yerleşim ve vatandaşlık hakkının verilmesi, çalışma izinleri ve buna ilişkin kotalar, yabancıların kayıt usulleri ve gereklilikleri aslında tekrar düzenlenmesi ve sınırlandırılması gereken birer ulusal güvenlik tehdidi olarak sunulmaktadırlar.³⁰ Özellikle Avusturya, İtalya, Macaristan, Fransa ve Almanya’da bu söylemleri kullanan partilerin güçlenme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir.

Özellikle 11 Eylül terör saldırıları ve ardından Avrupa’nın Fransa ve Belçika gibi kimi ülkelerinde gerçekleştirilen terör saldırıları Avrupa halkları ve siyasetçilerini anti-terörizm anlayışı altında birleştirmiştir. Fakat söylemdeki bu birliklilik eyleme yani somut gerçekliğe yansımamıştır.³¹ Düzensiz göç hareketlerinde son yıllarda yaşanan muazzam artış, sorununun güvenlik boyutunu ön plana çıkarmıştır. Terörizm, radikalleşme, aşırılıkçılık ve kriminal suçların yanı sıra özellikle sınır güvenliği bağlamında göç ve göçmen meselesi Avrupa güvenliğinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.³² Hatta Avrupa Birliği üyeleri için göç sorunu artık bir ulusal mesele olmaktan çıkmış ve birliğin geleceğini tehdit eden bir unsur olarak görülmeye başlamıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği için günümüzde en öncelikli konulardan biri üyelerin ulusal

30 Nazif Mandacı-Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 2013, s. 112.

31 Joao Esteve, “Migration Crisis in the EU: Developing A Framework for Analysis of National Security and Defence Strategies”, *Esteve Comparative Migration Studies*, 6(28), 2018, s. 5.

32 Sarah Leonard, “EU Border Security and Migration into the European Union: FRONTEX and Securitisation through Practices”, *European Security*, 19(2), 2010, s. 231.

sınır güvenliği önlemleri ve politikaları ile birliğin sınır güvenliği uygulamaları ve stratejilerinin uyumlaştırılmasıdır.³³ Düzensiz göç sorunundan çok daha fazla etkilenen, Avrupa Birliği'nin kanat ülkeleri konumundaki Yunanistan ve İtalya'nın diğer üye ülkelere nazaran bu sorunla mücadele adına daha fazla zorluk yaşadığı bir gerçektir. Avrupa Birliği bu sorunu aşmak adına 2004 yılında, Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi'ni (FRONTEX) kurmuştur. Bu birimin en temel görevi başta düzensiz göç hareketleri olmak üzere, Avrupa Birliği'ne yönelik her türlü tehditle mücadele amacıyla birliğin sınırlarını korumaktır.

Düzensiz göç hareketleriyle ilgili mücadele stratejilerinde ve özellikle sınır güvenliği konusunda Avrupa Birliği'nin tam bir kaos içinde olduğu söylenebilir. Avrupa Birliği'nin sınırlarını Birlik olarak mı koruması gerekmektedir? Yoksa her ülke kendi ulusal sınırlarını kendisi mi korumalıdır?³⁴ İşte bu sorulara verilen cevaplar ülkeden ülkeye değişmektedir ve özellikle Yunanistan, Macaristan, İtalya gibi ülkeler tarafından oldukça yoğun bir şekilde tartışılmaktadır.

Avrupa Birliği sınır güvenliği ya da sosyal politikalar konusunda olduğu gibi göç ve göçmenler konusunda da yeknesaklığa sahip değildir. Birliğe üye olan ülkelerin ekonomik ve sosyal durumları aynı olmadığı için sosyal politikalar ve göçmenlere dair düzenlemeler serbest bırakılmıştır. Dolayısıyla, her ülkenin yasal ve kurumsal mevzuatı farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklara rağmen özellikle göçmen politikaları konusunda Avrupa Birliği kapsamında görüşmeler söz konusu olmaktadır. Hatta son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerine doğru başta Suriyelilerin fazla sayıda göç etmeleri birliği zor durumda bırakmıştır. Hatta Schengen vize sistemi durdurulmuş, güvenlik kaygısı öne çıkmış ve entegrasyon politikaları olumsuz bir yöne doğru evrilmeye başlamıştır.³⁵ Diğer bir anlatımla düzensiz göç dalgası adeta Birliğin kimyasını bozmuş ve entegrasyon sürecini büyük ölçüde sekteye uğratmıştır.

33 Andrew Geddes, "Europe's Border Relationships and International Migration Relations", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 43(4), 2005, s. 788-789.

34 Martin A. Schain, "The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union", *The European Journal of International Law*, 20(1), 2009; s. 94.

35 Orhan Koçak-Demet Gündüz, "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 2016, s. 86-87.

Göç ve göçmenliğe dair politikalar tek bir düzeyde izole edilemez. Bu sorunlara çok düzeyli ve çok katmanlı bir anlayış ile çözüm bulunabilir. Sorunun ekonomik, siyasi, askeri, demografik, kültürel boyutları birlikte düşünülmelidir. Yine benzer şekilde Avrupa Birliği'nin göç ve göçmenliğe dair sorunlar lokal düzeyde alınan ulusal önlemlerle çözüme kavuşturulamaz.³⁶ Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin gerçek bir Birlik gibi hareket etmesi gereken konuların başında göç ve göçmenlik sorunu gelmektedir. Zira düzensiz göç dalgası Avrupa Birliği'nin sonunu getiren olaylar silsilesinin en büyük ve en güçlü halkası olabilir.

Sonuç

Göç ve göçmenlik olguları hiç kuşku yok ki gelecek dönemlerde de tüm dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri olacaktır. Özellikle göç hareketlerinin geçiş güzergâhı üzerinde yer alan ülkeler ve göçmenlerin hedef ülkelerinde bu konular çok daha hassas bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca çoğu devlet bu sorunu bir ulusal güvenlik meselesi olarak görme eğiliminde olacaktır. Söz konusu ulusal güvenlik olduğunda konuya siyasetçilerin dâhil olması ise kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nedenlerden ötürü göç ve göçmenlik olgularına objektif ve somut olarak yaklaşanlar olabileceği gibi konuyu siyasal olarak araçsallaştıranlar da olacaktır. Diğer bir anlatımla göç ve göçmenlik konuları önümüzdeki dönemde özellikle siyasilerin en fazla "güvenikleştirme" yapacakları, oy potansiyellerini arttırma malzemesi olarak kullanacakları konulardan biri olacaktır.

Bu kapsamda göç ve göçmenliğin siyasi bir araç olarak kullanılacağı yerlerin başında Avrupa gelmektedir. Hâlihazırda Avrupa'nın genelinde yükseliş eğiliminde olan aşırı sağ hareketler ve yabancı düşmanlığının artarak devam etmesi muhtemeldir. Bu artışın iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi Avrupa'ya yönelik düzensiz göçün durmaksızın devam etmesi ve bu durumun çok ciddi bir demografik baskı unsuru haline gelmesidir. İkinci olaraksa Avrupa'nın genelinde, birkaç istisnai ülke dışında, nüfus artış hızının durma noktasına geldiği ve hatta eksi yönlü

36 Virginia Guiraudon, "European Integration and Migration Policy: Vertical Policy-Making As Venue Shopping", *Journal of Common Market Studies*, 38(2), 2000, s. 251-252.

bir eğilimde olduğu bilinmektedir. İşte bu iki sebep Avrupa'nın demografik yapısının zaman içinde çok farklı bir yöne evrileceği ve bu kapsamda göçmen ve yabancı düşmanlığının artacağı öngörülebilir. Ayrıca radikalleşme ve terörizmin de bu kapsamda Avrupa'da yükselişe geçeceği ve Avrupa'da zaten var olan İslamofobi'nin de artış eğiliminde olacağı söylenebilir.

Avrupa Birliği'nin göç ve göçmen sorununda göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur ise Türkiye'dir. Avrupa'ya yönelik düzensiz göç güzergâhlarından birisi ve belki de en önemlisi Türkiye'dir. Bu nedenle Avrupa'nın sınır güvenliği açısından Türkiye ile koordineli çalışması ve bu alanda işbirliğini daha ileri seviyelere taşıması gerekmektedir.³⁷ Özellikle Suriyeli göçmenler konusunda Türkiye'nin üstündeki yükü hafifletmesi ve bu konuda Türkiye'nin politikalarını desteklenmesi Avrupa Birliği'nin kendi çıkarlarını koruması adına elzemdir. Fırat'ın doğusunda bir güvenlik koridoru kurulması ve yalnız Türkiye'deki değil, Avrupa'daki Suriyelerin de ülkelerine dönüş yapması hem Avrupa Birliği'nin hem de Türkiye'nin ortak çıkarıdır.

Bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nin göçmen sorununda Türkiye ile işbirliği içinde olması gereken bir diğer konu da Avrupa'da yaşayan Türk diasporasıdır. Zaman içinde büyük bir oranda Avrupa'ya entegre olmuş olan Türk diasporası, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde çok ciddi bir güç unsuru anlamına gelmektedir. Türkiye de son yıllarda bu diasporayı bir güç olarak görmekte ve devlet düzeyinde kamu diplomasisi aracılığıyla yumuşak gücünü arttırmaya çalışmaktadır.³⁸ Fakat son yıllarda Türkiye'den kaçan çeşitli terör örgütlerinin ya da diğer suçluların Avrupa'da barınma imkânı bulması hem Türkiye'yi hem de Avrupa'daki Türk diasporasını oldukça rahatsız etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın genelinden çıkarılacak en önemli sonuç Avrupa Birliği'nin göç ve göçmen sorunuyla tek başına mücadele etmesinin rasyonel olmadığı ve bu konuda işbirliğine daha açık olması gerektiğidir. Avrupa Birliği, Türkiye gibi jeopolitik

37 Haydar Çakmak, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*, 4. Baskı, Barış Kitap Basım Yayın, Ankara 2014, s. 74.

38 Muharrem Ekşi-Mehmet Seyfettin Erol, "The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public Diplomacy", *Gazi Akademik Bakış*, 11(23), Kış 2018, s. 28.

açından önemli ülkelerle ve Birleşmiş Milletler ve NATO gibi uluslararası örgütlerle birlikte hareket ederek bu sorunu minimize etmelidir. Ayrıca birliğin kendi içindeki göç ve göçmenliğe ilişkin farklı ulusal politika ve stratejileri tek potada eritmesi ve yekvücut olarak hareket etmesi gerekmektedir. Çünkü göç ve göçmenlikle bağlantılı sorunlar Avrupa Birliği'nin "aşıl tendonu" haline gelmiştir. Güvenlikten ekonomiye, kültürel yapıdan diğer sosyal süreçlere kadar pek çok alanda, göç ve göçmenlik gerçeği zaman içinde Avrupa Birliği'ni en çok zorlayan konulardan biri olacaktır.

Kaynakça

ALKAN, Mustafa Nail, "Avrupa'da Yükselen İrkçilik: Pegida Örneği", *Akademik Bakış*, 8(16), 2015, s. 275-289.

APAP, Joanna vd., "The Migration Issue", *EU Policies-Delivering for Citizens*, European Parliamentary Research Service (EPRS), 2019.

BAŞARAN, Doğan, "Betül Karagöz Yerdelen'in Uluslararası Milliyetçilik Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), Türk Milliyetçiliği Özel Sayısı, Güz 2018, s. 99-120.

BOSWELL, Christina, "Addressing the Causes of Migratory and Refugee Movements: The Role of the European Union", *New Issues in Refugee Research Working Paper*, 73, The UN Refugee Agency, 2002.

CARLING, Jørgen-María Hernández-Carretero, "Protecting Europe and Protecting Migrants? Strategies for Managing Unauthorised Migration from Africa", *British Journal of Politics and International Relations*, 13(1), 2011, s. 42-58.

CRUSH, Jonathan-Sujata Ramachandran, "Xenophobia, International Migration and Development", *Journal of Human Development and Capabilities*, 11(2), 2010, s. 209-228.

ÇAĞLAYAN, Savaş, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 17(1), 2006, s. 67-91.

ÇAKMAK, Haydar, *Avrupa Güvenliği*, Platin Yayınları, Ankara 2007.

ÇAKMAK, Haydar, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*, 4. Baskı, Barış Kitap Basım Yayın, Ankara 2014.

ÇELİK, Kadir Ertaç, *21. Yüzyılda Kimlikler-Güç Dengesi ve İttifaklar (Kazakistan Örneği)*, ANKASAM, Yayın No: 13, Kitap No: 1, Ankara 2017.

EKŞİ, Muharrem-Mehmet Seyfettin Erol, "The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public Diplomacy", *Gazi Akademik Bakış*, 11(23), Kış 2018, s. 15-45.

ESTEVENS, Joao, "Migration Crisis in the EU: Developing A Framework for Analysis of National Security and Defence Strategies", *Estevens Comparative Migration Studies*, 6(28), 2018, s. 1-21.

GEDDES, Andrew, "Europe's Border Relationships and International Migration Relations", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 43(4), 2005, s. 787-806.

GHEASİ, Masood-Peter Nijkamp, "A Brief Overview of International Migration Motives and Impacts, with Specific Reference to FDI", *Economies*, 5(31), s. 1-11.

GIVENS, Terri-Adam Luedtke, "The Politics of European Union Immigration Policy: Institutions, Salience, and Harmonization", *The Policy Studies Journal*, 32(1), 2004, s. 145-164.

GUIRAUDON, Virginie, "European Integration and Migration Policy: Vertical Policy-Making as Venue Shopping", *Journal of Common Market Studies*, 38(2), 2000, s. 251-271.

GÜLEÇ, Cansu, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", *Tesam Akademi Dergisi*, 2015, 2(2), s.81-100.

HIX, Simon-Abdul Noury, "Politics, Not Economic Interests: Determinants of Migration Policies in the European Union", *International Migration Review*, 41(1), 2007, s.182-205.

HUYSMANS, Jef, "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 2000, s. 751-77.

KIRILMAZ, Ayşenur-Mehmet Seyfettin Erol, "İran Diasporası'nda Kadın Üzerinde Bir Okuma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 14-43.

KOÇAK, Orhan-Demet GÜNDÜZ, "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 2016, s. 66-91.

LEE, Everett S., "A Theory of Migration", *Demography*, 3(1), 1966, s. 47-57.

LEONARD, Sarah, "EU Border Security and Migration into the European Union: FRONTEX and Securitisation through Practices", *European Security*, 19(2), 2010, s. 231-254.

MANDACI, Nazif-Gökay Özerim, "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 2013, s. 105-130.

MASSEY, Douglas S. vd., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", *Göç Dergisi*, 1(1), 2014, s. 11-46.

MCAULIFFE, Marie-Martin Ruhs, "World Migration Report 2018", *The Un Migration Agency International Organization for Migration*, 2017.

MCNEVIN, Anne, "Ambivalence and Citizenship: Theorising the Political Claims of Irregular Migrants", *Millennium: Journal of International Studies*, 41(2), 2013, s. 182-200.

MITCHELL, Christopher, "International Migration, International Relations and Foreign Policy", *The International Migration Review*, 23(3), 1989, Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's, s. 681-708.

O'REILLY, Karen, *International migration and Social Theory*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012.

ÖZLÜ, Hüsnü, "Türkiye'de Savunma Sanayi Gelişim Tarihi İçinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Kuruluş Dönemi Faaliyetlerinin Analizi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(1), 2019, s. 177-216.

SAİKİA, Ashima Ahmed, "Illegal Bangladeshi Immigration into Assam: Conflict in Political Context", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, 22(9), 2017, s. 1-6.

SASSEN, Saskia, "Regulating Immigration in a Global Age: A New Policy Landscape", *Parallax*, 11(1), 2005, s. 35-45.

SCHAIN, Martin A., "The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union", *The European Journal of International Law*, 20(1), 2009; s. 93-109.

SELBY, Jan and Clemens Hoffmann, “Water Scarcity, Confl Ict, and Migration: A Comparative Analysis and Reappraisal”, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30(1), 2012, s. 997-1014.

TEITELBAUM, Michael S., “Immigration, Refugees, and Foreign Policy”, *International Organization*, 38(3), 1984, s. 429-450.

TUZCU, Ayla-Kerime Bademli, “Göçün Psikososyal Boyutu”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(1), 2014, s. 56-66.

Structured Abstract

Population and migration movements have been one of the main interests of different disciplines of social sciences such as international relations, political science, sociology and psychology in every period of history. There are many scientific studies in the literature on the causes, consequences and positive or negative effects of migration. This study analyzes the phenomenon of migration and immigration from the example of the European Union.

Migration movements, which were at certain levels during the Cold War, have reached incredible levels with the impulsive effect of the globalization process. When the general view of the current structure of the phenomenon of migration is seen, it is seen that globalization affects many phenomena and situations as well as the phenomenon of migration.

Migration is a process of social change that involves the geographical displacement of people to move from one settlement unit to another, either permanently or temporarily, to spend all or part of their future lives.

In this framework, migration policies in the European Union since the Second World War can be examined in certain stages. In this context, the first phase of migration to Europe began with the invocation of unskilled “guest workers” to be employed from neighboring countries in the south to industrialized countries in the north, particularly during reconstruction after the Second World War. Because the loss of life during the war created a significant lack of labor in Europe. Another stage took place with the integration of immigrants who established their lives in these countries with their families. This process has peaked in the 1960s and 1980s, and the process continues until today. In the third stage, it was carried out by the people who defected to the West after the end of the Cold War and the collapse of communist regimes in the Eastern Bloc countries. The final stage consists of a wave of immigration from poor countries and failed states. Of course, the most problematic problem for the European Union is the final stage.

In addition to the economic wealth of Europe, other reasons for being a center of attraction for irregular migrants; Firstly, it is the colonial history of the countries such as England, France, Portugal, Netherlands, Spain in Europe and the bond established within this scope. The second is the value that Europe places on liberal values, human rights and democracy.

An important aspect of the immigration problem for the European Union is that immigrants have a great influence on the political structure in European countries.

This naturally paves the way for the immigration problem to be secured and become a political tool. Through the discourse such as border security, European identity, economic and social integration, cultural and social problems, integration of immigrants, terrorism, radicalization, Islamophobia and xenophobia, the immigration problem has become one of the most important agenda items for the European Union.

From a European point of view, the far-right parties in Europe have often started to make themselves known. In particular, the European Parliament elections in 2014 have shown that in many European Union member countries, far-right parties are receiving support from a large part of the society and increasing their vote day by day. When we examine the existence of extreme right-wing parties in the political arena of Europe, there is a rising picture in general, although there have been decreases from time to time. The increase in the voting results of the far right parties has brought xenophobia, racism and Islamophobia into the European agenda. In particular, anti-Islamicism has come to the forefront as a key element in the electoral propaganda and discourse of political leaders in European countries. Extreme right-wing movements and xenophobia, which are currently on a rising trend throughout Europe, are likely to continue increasingly. Therefore, migration and the problems related to immigration have become the Avrupa Achilles tendon in of the European Union. Migration and immigration will become one of the most challenging issues of the European Union in many areas from security to economy, cultural structure and other social processes.

YÖNLENDİRİCİ GÜÇ: İSTİHBARAT SERVİSLERİ*

Guiding Power: Intelligence Services

Ünal ACAR**

Öz

İstihbarat servislerinin temel görevi, gelecek ile ilgili genel çerçeveler çizerek ve alternatif senaryolar üreterek geleceği anlaşılır hâle getirecek analizler üretmektir. Ülkelerin sosyolojik yapısından, teknolojik gelişmelere, askeri gücünden, moral gücüne kadar her konuda bilgi toplamak istihbarat servislerinin görevidir. İstihbarat, diplomasinin, askerî gücün, propagandanın, psikolojik savaşın, örtülü operasyonların, ekonominin, teknolojik gelişmelerin yönünü belirler. İstihbarat servisinin yapısına ve devlet içindeki yerine yönelik tercih, ülkenin rejiminin ve demokrasi anlayışının da göstergesidir. Makalemizde, ülkenin öncelikleri nelerdir? İstihbarat servisi hangi ihtiyacı karşılayacaktır? Haber alma çalışmalarının hedefi nedir? İstihbarat servisinin önceliği ulusal güvenlik mi? ulusal çıkar mı olmalı? sorularına yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, İstihbaratın Önemi, İstihbarat Servisleri, Küresel Güçler, Operasyon,

Abstract

The main task of intelligence services is to produce analyzes that will make the future understandable by drawing general frameworks for the future and creating alternative scenarios. It is the duty of the intelligence services to gather information about sociological structure, technological developments, and military power. It determines the direction of intelligence, diplomacy, military power, propaganda, psychological war, economic and technological developments. In our article, what are the priorities of the country? Which need will to intelligence service meet? What's the point of getting news? The intelligence service's priority is national security? Is National interest? The answers to the questions will be looked through.

Keywords: Intelligence, Importance of Intelligence Intelligence Services, Global Forces, Operation,

---

* Makale Geliş Tarihi: 09.09.2019 – Yayına Kabul Tarihi: 08.12.2019

** Dr., Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilimi, İçişleri Bakanlığı, uacar1@hotmail.com, ORCID 0000-0002-6144-7186

Giriş

İstihbarat mantığına göre dost yoktur. Düşman ve düşman olması muhtemel hedefler vardır. Yine istihbarat anlayışına göre, bu hedefler hakkında bilgi toplarken, her türlü imkân, yöntem ve metot kullanılır. Toplanacak bilgilerde de sınır yoktur. İhtiyaç duyulan ekonomik, teknolojik, demografik, biyografik, askeri, siyasi konular başta olmak üzere, her konuda istihbarat servisleri bilgi toplamak durumundadır.¹ Ne kadar istihbarat gerekliydi ve bunun ne kadarı sağlanabildi? Bu istihbaratı sağlarken yasal sınırların dışına çıkıldı mı? Yasal sınırların dışına çıkanlar tespit edilip, gerekli yasal işlem yapıldı mı? İstihbarat faaliyetlerine izin veren yasal düzenleme, temel kişi hak ve özgürlüklerine azami ölçüde saygı gösteriyor mu? İstihbarat servislerinin denetimi yapılıyor mu? Bu soruların cevapları bize bir ülkede yapılan iç istihbaratın kalitesini gösterecektir.² Yapılan istihbari çalışmalar sonucunda:

- Devletin genel güvenliği ile ilgili alanlarda yaşanabilecek tehdit ve tehlikeler önceden tespit edilerek önlem alınır.
- Ülkenin ve dünyanın yaşayabileceği muhtemel krizler konusunda elde ettiği bilgileri karar vericilere sunarak, önceden önlem alınmasına yardımcı olunur.
- Yabancı istihbarat servislerinin ülke üzerinde yürüttüğü espionaj çalışmaları önlenir.
- Ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyu oluşturmak için psikolojik operasyonlar düzenlenir.³

Günümüzde istihbarat servislerinin gücü ülkelerin gücünden bağımsız değildir. ABD, Rusya, İngiltere ve İsrail istihbarat servisleri, dünyadaki gelişmeleri sadece takip eden değil aynı zamanda yönlendiren istihbarat servisleridir. Almanya, Fransa, Çin gibi birkaç ülkenin istihbarat servisleri de sahip oldukları bilgilerle, isabetli analizler yaparak olayları değerlendirebilir. Diğer ülkelerin

1 Michael Herman, *Intelligence Power in Peace And War*, The Press Syndicate of the University of Cambridge 1996, s.116.

2 Sedat Çolakoğlu, "Devletin İstihbarat Çalışmalarının Düzenlenmesi MİT ve Emniyet İstihbarat Örneği", *Journal of the Korean-Turkish Academic Society*, 2000, s. 161.

3 Ünal Acar, *İstihbarat*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2011, s. 98.

istihbarat servisleri ise rakip istihbarat servislerinin verdikleri bilgilerle ve/veya medyaya intikal eden yönlendirici bilgilerle kanaat sahibi olur ve strateji üretir.⁴ Eksik ve/veya yönlendirici bilgi ile üretilen stratejiler ise sorunu çözemediği gibi ülkenin yeni ve daha ağır sorunlarla karşılaşmasına da neden olabilir.⁵

Modern istihbaratın en önemli özelliklerinden biri de kullanılan yüksek teknolojidir.⁶ Teknolojik gelişmeler, bilgi birikimini ve bilgiye ulaşmayı kolaylaştırırken aynı zamanda espionaj faaliyetlerini de kolaylaştırmaktadır.⁷ Bu nedenle teknolojiyi üreten ülkelerin istihbarat servisleri, bilgi toplamada çok geniş imkânlarla sahiptir. Teknolojiyi üretemeyip satın alan ülkeler ise son teknolojiyi satın alma şansları olmadığı için, gelişmiş ülkelerin istihbarat servisinin anlık istihbarat yardımına ihtiyaç duymak zorunda kalırlar. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere aldıkları teknik cihazlar gerekli önlemler alınsa da aktarıcı olarak kullanılmasının engellenmesi oldukça güçtür. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu iç istihbarata yönelik çalışırken, gelişmiş ülkelerin istihbarat servislerinin ise dış istihbarata yönelik çalıştığı bilinir.⁸

Ülkelerin istihbarat anlayışlarını ve yapılanmalarını, gelişmişlik düzeyine, ülkeye yönelik tehdit ve tehlikenin boyutuna, jeopolitik konumuna göre sınıflandırılır. Çalışmamızda; ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı Anglo-Sakson ülkeleri başlığı altında, Almanya, Fransa ve İtalya'daki istihbarat anlayışını Kıta Avrupası başlığı altında, Rusya ve İsrail'in istihbarat anlayışını ise ayrı bir başlık altında kısaca değerlendirdikten sonra, istihbarat hizmetlerinde çalışmış devlet adamları istihbarat servislerinin ülkelere göre değişen önemi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

---

4 Abraham Moles, *Belirsizliğin Bilimleri-İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 24.

5 Muazzez. Şenel-Turhan Şenel, *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*. İDB Yayınları, Ankara 1997, s. 45.

6 John Perdikaris, *Physical Security and Environmental Protection*. CRC Press, ABD 2014, s. 158.

7 Mehmet Yayla, "Hukuki Bir Terim Olarak Siber Savaş", *TBB Dergisi*, 104, 2013, s. 196.

8 Kemal Girgin, *Uluslararası İlişkiler, Modern İstihbarat ve Türkiye*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2003, s. 280

Anglo-Sakson İstihbarat Anlayışı

Çağdaş anlamda, 1530'lu yıllarda kurulan “İngiliz Kraliyet Gizli Sevisi” kurumsal olarak bilinen ilk istihbarat servisidir. ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda'nın oluşturduğu Anglo-Sakson istihbarat kültürü, dünya istihbarat servisleri içerisinde ayrı bir anlayışa sahiptir. İngiltere'nin etkisi altında olan Anglo Sakson ülkelerde, istihbarat ve İKK yapılanması farklı bir anlayış geliştirmiştir. İstihbaratın karşılığı olarak zeka, akıl, bilgi anlamına gelen “intelligence” kullanılmaktadır. Anglo-Sakson istihbarat anlayışının temel hedefi, batının medeniyet ve stratejik çıkarlarını garanti altına almak için soğuk savaşın sona ermesiyle ele geçirdiği ayrıcalıklı konumunu sahip olduğu bütün imkânları kullanarak, muhafaza etmektir. Anglo-Sakson istihbarat mantığı, “tarihin akışını kendi haline bırakmayı değil, kontrol altına alarak kendi lehine değiştirmeyi” amaçlamaktadır. Bunun için de en tecrübeli olduğu alan olan istihbarat oyunları, darbeler, örtülü askeri-siyasi-ekonomik operasyonlar, medya üzerinden yürütülen psikolojik savaş teknikleri ile provokatif şiddet yöntemlerini sonuna kadar kullanmaktır. Bir ülkeyi istikrarsızlaştırmak veya bir iktidarı devirmek istediğinde ülke içinde kimi müttefik olarak seçeceklerini konjonktüre ve amaca en uygun biçimde belirleme bilgi ve tecrübesine sahiptir. Bu istihbarat servisleri çağın ve teknolojinin gelişen koşullarına uyum sağlamak için kendilerini sürekli güncellemeyi de başarmışlardır.⁹

II. Dünya Savaşı yıllarında ABD ile İngiltere arasında imzalanan UKUSA sinyal istihbarat (elektronik istihbarat) antlaşması daha sonra Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda'yı da içine alarak genişlemiş ve “Beş Göz” (Five Eyes) olarak ifade edilmiştir. Kod adı ECHELON olan küresel casusluk ağı, dünyanın her köşesindeki her türlü telefon görüşmesi, faks, elektronik mektup ve teleks mesajlarını tespit ve analiz eden bir sistem olarak bilinmektedir. İnternet trafiğinin %90'ı bu sistem tarafından denetlendiği iddia edilmektedir. ECHELON sistemi, UKUSA Güvenlik sözleşmesine imza atan beş ülke (Beş Göz) adına, ilk olarak 1971 yılında üretilmiş ise de geçmişi 1947'lere kadar gitmektedir. Bu elektronik

⁹ Jan Goldman, *Words of Intelligence: An Intelligence Professional's for Domestic and Foreign Threats*. The Scarecrow Pres, Lanham 2011, s. 240.

dinleme ağı özellikle Soğuk Savaş döneminde başta Doğu Bloku ülkeleri olmak üzere hedef olarak gördükleri ülkelerin askeri ve diplomatik faaliyetlerini yakından takip etmiştir. 1940'lı yıllardan itibaren kullanılan ECHELON sisteminin varlığı sürekli ret edilmiş, 1988 yılında yaşanan gelişmeler sonucu varlığı kabul edilmek zorunda kalınmıştır.¹⁰

Anglo-Sakson anlayışına göre yapılanan istihbarat servisleri konu merkezli örgütlendikleri ve her istihbarat servisi spesifik konularla ilgili bilgi toplamakla görevlendirildikleri için, istihbarat servisleri arasında oto-kontrol sistemi sağlanmıştır. Bu durum, istihbarat servisinin birçok bilgiye sahip olup, bilginin kişisel kullanımını, istihbarat servislerinin de siyasal bir güç olmasını engellemiştir. Askeri İstihbaratı, Güvenlik İstihbaratı, Suç İstihbaratı ve Dış İstihbaratı gibi karar alıcıları destekleyen birbirinden bağımsız istihbarat servisleri vardır.¹¹

Kıta Avrupası İstihbarat Anlayışı

Almanya'nın büyük etkisi altında olan kıta Avrupa ülkelerinin istihbarat anlayışı da kendine özgü özellikler içermektedir. Almanya'daki istihbarat servisleri; Başbakanlığa bağlı "Federal İstihbarat Servisi", İçişleri Bakanlığı'na bağlı "Federal Anayasayı Koruma Teşkilâtı", 16 ayrı Eyaletin "Anayasayı Koruma Teşkilâtı", "Enformasyon Teknolojisi Güvenliği Federal Teşkilâtı" Savunma Bakanlığı'na bağlı "Federal Silahlı Kuvvetler İstihbarat Teşkilâtı" ve "Askeri Güvenlik Servisi"nden oluşmaktadır.¹²

Bu istihbarat servisleri arasındaki işbirliğinin esasları 27.6.1973 tarihinde yayınlanan "İşbirliği Tüzüğü" ile belirlenmiş, bir de yetkili koordinatörlük kurulmuştur. Almanya'nın Federal İstihbarat Servisi olan BND Espiyonaj, K/Espiyonaj faaliyetlerini yürütmekle yükümlüdür. BND, Almanya'nın dış ülkelerdeki güç ve imajı ile doğru orantılı olarak güçlü bir kadroya, ekipmana ve bütçeye sahip istihbarat servsidir.

10 Pam Dixon, *Surveillance in America: An Encyclopedia of History, Politics and The Law* ABC-CLIO, Santa Barbara 2016, s. 131.

11 Nurullah Aydın, *Osmanlı İmparatorluğunda İstihbarat*, Paraf Yayınları, İstanbul 2011, s. 19.

12 Ünal Acar, *İstihbarat*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2011, s. 236.

II. Dünya Savaşı sonrasında CIA tarafından yeniden yapılandırılan BND, özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya'ya karşı faaliyet gösterdiği "Soğuk Savaş" döneminde, kısmen ABD ve müttefiklerinin kontrolü altında bulunması nedeniyle bağımlı bir statüye sahipti. Soğuk Savaş döneminin gereği jeopolitik ve teknik ihtiyaçları karşılayacak biçimde yapılanmıştır.¹³

Batı Almanya istihbarat servisi, Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar, Doğu Almanya'da, Romanya'da, Yugoslavya'da, Polonya'da, Türkiye'de espionaj çalışmaları yaparken, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte, faaliyetlerini küreselleştirmiştir. Alman istihbaratı, İran, Irak, Libya ve Çin Halk Cumhuriyeti istihbarat servisleri ile eğitim ve bilgi desteği dahil ikili istihbarat antlaşmaları imzalayarak büyük güç ve etkinlik kazanmıştır. İki Almanya'nın birleşmesi, Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilân etmesi; Arnavutluk, Bosna ve Kosova'daki gelişmeler, Ortadoğu ve Orta Asya petroleri, Türkiye'deki etnik ve mezhepsel konularında yaşanan gelişmeler, BND'nin ilgi alanı kapsamındadır.

2014 yılında Alman "Der Spiegel" dergisi üzerinden sızdırılan bilgilere göre, Alman hükümetinin 2009 yılında hazırladığı güncel görev profilinde, Türkiye'nin de izlenmesi gereken hedefler arasında yer aldığı belirtiliyor. Türkiye'nin beş yıl süresiyle izlendiğini ve üst düzey görevlilerin görüşmelerinin kayda alındığını açıklıyordu. Haberde ayrıca, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin uydu telefonuyla yaptığı görüşmenin, BND'nin Ortadoğu üzerindeki dinleme ağına takıldığı, benzer bir şekilde ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan ile yaptığı bir telefon görüşmesinin de tesadüfen dinlendiğini açıklıyordu. Der Spiegel haberinde Alman istihbarat makamlarının, söz konusu kişileri doğrudan hedef almadığını, tesadüfi şekilde dinlemeye takıldıklarını ifade ediyordu.

ABD Ulusal Güvenlik Kurumu NSA'nın eski sistem analisti Edward Snowden'ın 2013 yılında sızdırdığı gizli belgelerde, Amerikan istihbaratının, Başbakan Angela Merkel'in cep telefonunu dinlediği ortaya çıkmıştı. 2014 yılı Temmuz ayı başında

13 Andrew Rathmell, "Towards Postmodern Intelligence. Intelligence and National Security". London, , 17(3), 2002, s. 91.

da, Almanya Federal İstihbarat Teşkilatı (BND) ve Savunma Bakanlığı'nda çalışan iki kişinin ABD adına casusluk yaptıklarının ortaya çıkması, ABD ile Almanya arasında diplomatik krize yol açmıştı. Bunun zerine Amerikan istihbaratının Berlin'deki en st düzey temsilcisi Almanya'nın talebi üzerine ülkeden ayrıldı.

Medyaya istihbarat örgütleri tarafından servis edilen bu bilgiler, istihbarat servislerinin rakip istihbarat servislerine vermek istedikleri bazı mesajları medya üzerinden verdiklerini göstermektedir. Her istihbarat servisi medya üzerinden yapılan bu mesajlaşmada kendi payına düşen dersi alacak bilgi ve tecrübeye sahiptir. Alman istihbarat servisinin tesadüfen dinlediğini iddia ettiği kişilerin kariyerine baktığımızda, dünya politikasına yön veren kişiler olduğunu görüyoruz. Bu haberi tersinden okuduğunuzda ise, Alman istihbarat servisi de uzay teknolojisini kullanarak öyle bir istihbarat ağı kurmuş ki, tesadüfen bu ağa takılanlar ABD Dışışleri Bakanları ve BM Genel Sekreteri! Tesadüfen değil bilinçli bir şekilde bu ağa takılanların ise en az Devlet Başkanı seviyesindeki yöneticiler mi olduğu sorusunu sormamıza neden oluyor. Tesadüfen Dışışleri Bakanları ve BM genel sekreterini dinleyecek bir teknolojik haber alma sistemine sahip ülkelerin, izlemek zorunda oldukları El-Kaide- DAES, El Nusra gibi örgütlerin haberleşmelerini izleyememeleri ve bu terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri büyük çaplı eylemlerden haberdar olmaları ne kadar inandırıcı olabilir.

BND, uydu teknolojisinin yanında ayrıca, iletişimin takibi için, yüksek kapasiteli ve çok gelişmiş bir bilgisayar sistemine de sahiptir. Bu sistem, tüm dünyadaki telefon, faks, e-mail dahil elektronik haberleşmeyi ve elektronik arşiv belgelerini, izleyen ve sürekli kendini geliştiren, ABD'nin "Echelon ağı"na karşı geliştirilmiş bir sistemdir. İngiltere'nin, ABD Ulusal Güvenlik Kurumu NSA'ya lojistik destek vermesinden rahatsız olan Almanya, benzeri bir istasyonun Fransa'da da kurulması için bu ülkeye teknik yardımda bulunduğu bilinmektedir.¹⁴

Almanya'nın öncülüğünü yaptığı lkeler, ABD'nin Avrupa'yı artık yönlendirilen bir güç değil, stratejik ortak olarak kabul etmesi

---

14 Acar, a.g.e., s.227.

gerektiğini, bunun için de özellikle, yüksek askeri güç ve güçlü bir istihbarat servisinin kurulmansın zorunlu olduğunu düşünüyorlar. Yapılanmalarını bu yönde geliştirerek istihbarat servislerinin gücünü ve etkinliğini her geçen gün artırıyorlar.¹⁵

Rusya'nın İstihbarat Anlayışı

Anglo Sakson ülkelerinde istihbarat, bilgi ve zekâya vurgu yaparken, Rusya'da istihbarat servislerinde vurgunun güvenliğe yapıldığı farklı bir istihbarat anlayışı görüyoruz. Rusya'nın etkilediği eski Doğu Bloku ve Asya ülkelerinin birçoğunda da istihbarat, güvenlik anlamına gelmektedir. Eski SSCB'nin istihbarat örgütü KGB (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti) "Devlet Güvenlik Komitesi" iken, Rusya Federasyonun iç istihbarat örgütü FSB (Federalnaya Slujba Bezopasnosti) "Federal Güvenlik Örgütü"nde de vurgu güvenliğe (Bezopasnosti) yapılmaktadır.

Eski SSCB istihbarat servisi KGB, SSCB dağıldıktan sonra yeniden yapılandırılmıştır. KGB, 1991'den sonra dış istihbarat birimini SVR adı altında, iç istihbarat örgütü ise önce FSK (Karşı İstihbarat Federal Servisi) 1996 yılında da FSB'ye (Federal Güvenlik Servisi) dönüştürmüştür. 1920'de Kızıl Ordu'nun başındaki Troçki'nin kurduğu, GRU (Rus Askerî İstihbarat Servisi) ise, aynı isimle faaliyetlerine devam etmektedir. KGB, 1999 yılı sonunda tamamen kapatılmıştır.

Günümüzde, Rusya'nın bilinen dört istihbarat servisi vardır. İç istihbarattan sorumlu "FSB", dış istihbarata bakan "SVR", haberleşmeyi izleyen "FAPSI" ve askeri istihbarat servisi "GRU". FSB, hakkında en çok yazılan ve bilinen istihbarat servisi iken, GRU (Glavnoye Razvedyvatelnoye Upravleni/ Rus Ordu Haber Alma Dairesi) hakkında bilinen ve yazılanlar son derece sınırlıdır.

İç istihbarat servisi FSB,(Rusya Federal Güvenlik Servisi) Anglo-Sakson ülkelerinde, ayrı istihbarat birimleri tarafından yapılan istihbarat çalışmalarını tek başına yapmaktadır. Bu yapılanma istihbarat servisinin birçok bilgiyi elde etmesine, gücün tek bir birimde toplanmasına ve istihbarat servisinin siyasi

15 Yusuf Özer, "Terörizmle Mücadelede İstihbaratın Rolü: Kültürel İstihbarat Konsepti". İ.G.Ü.S.B.D., 2, 2015, s. 61

bir güç olmasına da neden olabilmektedir. Rusya'daki istihbarat servislerinin KGB'den kalma bir alışkanlıkla, resmi daireler ve halk üzerinde etkileri çok fazladır. İstihbarat servislerinin, Rusya'nın nüfusunun tamamını denetim altına almaya, siyasi olayları etkilemeye çalıştığı, bu amaçlarına ulaşabilmek için kitlesel dinleme ve gözetleme yaptığı siber kapasitesini savunma ve saldırı yönünde geliştirme arayışı içinde olduğu bilinmektedir.¹⁶

Kısa adı SVR olan (Sluzhba Vineşnoy Razvedki) Rus dış istihbarat servisi de Rus dış politikasının belirlenmesinde birinci derecede önemli görevler üstlenmektedir. Dış politikanın belirlenmesinde, SVR'nin, Dışişleri Bakanlığından çok daha fazla rol oynadığı, Rus devlet adamları tarafından defalarca açıklanmıştır. İstihbarat toplayarak dış politikanın oluşmasına katkı yapması beklenen SVR, Rus dış politikasının yönünü de belirleyebilmektedir.

2000'li yılların başından itibaren SVR, FSB, GRU başta olmak üzere diğer istihbarat servislerinin yetkilerinin ve görev alanlarının yeniden planlanması kapsamında Rusya Federasyonu'na siber kapasitesini geliştirme yönünde önemli çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Rusya Federasyonu, 1993 yılında kurulmuş olan elektronik ve sinyal istihbaratı ile kriptoloji alanlarında faaliyet gösteren "Federal İletişim ve Enformasyon Ajansı" (Federal Agency of Government Communications and Information / FABSİ)'ni 2003'de kapatarak bu kuruluşun yetki ve sorumluluklarını FSB, SVR, Savunma Bakanlığı ve "Federal Koruma Servisi" (Federalnaya Sluzhba Okhrany/FSO) arasında dağıtmıştır. FABSİ'nin kapatılmasının en önemli nedeni kurum içerisindeki yolsuzluk ve organize suç örgütleri ile bağlantılı yapılanma iddiası olmuştur. FSO'nun siber güvenlik alanındaki temel görevi, Rusya Federasyonu'nun ilgili kurumları ve yöneticileri arasındaki üst düzey ve gizlilik içeren iletişimin güvenli bir şekilde sürdürülmesini denetlemek ve yönetmektir. Doğrudan Devlet Başkanına bağlı olarak faaliyet yürüten FSO ayrıca ülke genelindeki kablolu-kablosuz telefon hatlarının, internetin ve her türlü iletişimin kontrolü ve denetiminden sorumludur. Ayrıca uydular üzerinden

---

16 Burak A Darıcılı-Bariş Özdal, "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu ve Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 2017, s. 12.

toplanan sinyal istihbaratının değerlendirilmesi ve raporlanması, Rus nükleer silah sisteminin güvenliğin sağlanması yönünde görevleri de bulunmaktadır.¹⁷

İsrail'in İstihbarat Anlayışı

İsrail istihbarat anlayışı, kendine özgü bir yapılanma içerisindedir. İsrail istihbarat servisleri; dünya genelinde faaliyet gösteren, en gizli, en bilinmeyen istihbarat servisleridir. İsrail gibi küçük bir devletin, güçlü bir istihbarat servisine sahip olması ve dünyaya meydan okuması aynı zamanda güçlü bir istihbarat servisinin neler yapabildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. İsrail devleti, istihbarat servislerini, hedef olarak belirlediği ülkeler hakkında bilgi toplamak ve operasyon yapmakla görevlendirmiştir.

İstihbarat servislerinin öncelikli amacı milli menfaatleri gerçekleştirecek politikaların belirlenmesine katkı sağlamak ve korumaktır.¹⁸ Bir devlet eğer dünyada söz sahibi olmak istiyorsa, öncelikle istihbarat servisini güçlendirmek zorunda olduğu gerçeğine İsrail istihbarat servisleri güzel bir örnektir.1948 yılında İsrail devletinin kurulmasına kadar geçen sürede istihbarat ihtiyacını karşılamak üzere faaliyette bulunan Sherut Yediot (SHAI), ilk Yahudi istihbarat örgütüdür. İsrail devletinin kurulması üzerine, istihbarat ihtiyacını karşılamak üzere beş ayrı istihbarat servisi kurulmuştur.

Mossad: "İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü" isimli İsrail gizli servisinin kısa adıdır. İbranice: "Ha-Mossad le-modi'in u-le-tafkidim meyuhadim" dur. Yurt dışı istihbarat faaliyetlerinden sorumludur.

Aman: İbranice "Agaf ha-Modi'in"dir. Anlamı "İstihbarat Kanadı"dır. Askeri haber alma birimidir. Altı bölümden oluşur. Aman'ın sınır ötesi harekâtlar için oluşturduğu çok gizli komando birliğinin adı "Sayeret Matkal"dır. Askeri istihbaratın görevi, hedef ülkelerin ordularının gücü, yetenekleri, teknolojileri, demografik

17 Roland. Heickerö, (2010). "Emerging Cyber Threatsand Russian Views on Information Warfare and Operation". *Swedish Defense Research Agency Press*, 2010, s. 28-29.

18 Yılmaz Aklar, "Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması". *Stratejik Analiz*, 88, Ağustos 2007, s. 48.

yapısı başta olmak üzere askeri çatışmalara dayanabilme gücü hakkında bilgi toplamaktır.¹⁹

Shin-Beth: Karşı casusluk ve iç güvenlik servsidir. İbranicesi “Sherut-ha-Bitachon ha-Khali.” Genel Güvenlik Servisi anlamındadır. Shin Beth, “Destek” ve “Operasyon” olmak üzere iki bölümden oluşur. Destek bölümü, sorgulama teknolojileri, koordinasyon ve operasyonlar için gereken lojistik desteği sağlamaktadır. Operasyon bölümünün görevi ise üç başlık altında toplanabilir:

- Koruma ve güvenlik: İsrail elçilikleri, siyaset ve devlet adamları, İsrail savunma sanayinin korunması.
- Müslüman ülkelerle ilişkiler.
- Müslüman olmayan ülkelerle ilişkiler.

Varash: İsrail istihbaratının uluslararası kolunu oluşturan yurt dışından sorumlu istihbarat servsidir. Varash'ın toplantı saati, yeri açıklanmaz. Görevi, çeşitli gizli servisler arasında bağlantı kurmaktır.

Aliyah Beth: (Yer Altı Gizli İşleri Servisi). İsrail dışında yaşayan Yahudilerin İsrail'e göç etmelerini sağlamakla görevli istihbarat birimidir. İsrail dışında yaşayan Yahudileri İsrail'e getirmek için seyahat şirketleri ağı kurarak, kuruluşunun ilk dört yılında İsrail nüfusunu iki katına çıkarmayı başarmıştır.

İsrail Devleti'nin güvenliğinde istihbarat servislerinin hayatı bir önemi vardır. İstihbarat faaliyetinin öneminin farkında olan İsrail Devleti, tüm ulusal kaynaklarını seferber ederek güçlü bir istihbarat servisi kurmuş ve bunu tamamen milli unsurlardan meydana getirerek, servisin içine yabancı servislerin sızmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. İsrail istihbarat servislerinin en önemli özelliklerinden birisi de operasyonlarını çoğunlukla başka bir ülkenin gizli servisi üzerinden gerçekleştirmeleri ve zorunluluk olmadıkça operasyonu üslenmeyip perde arkasında kalmayı tercih etmeleridir.

---

19 Joseph, Uri Bar, “Military Intelligence as The National Intelligence Estimator: The Case of Israel”. *Armed Forces & Society*, 36 (3), 2010, s. 511.

Ülkemizin İstihbarat Anlayışı

Ülkemizdeki istihbarat anlayışı ile gelişmiş ülkelerin istihbarat anlayışı karşılaştırıldığında temel farkın, “amaç ve sistem” farklılığı olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki istihbarat servisleri “ulusal güvenlik” temelinde çalışmalar yürütürken, gelişmiş ülkelerin istihbarat servisleri “ulusal çıkar” eksenli çalışmalar yürütürler. Gelişmiş ülkelerin istihbarat servislerini incelediğimizde, hiçbirinde asker, polis, jandarma adı altında, terörizmimle mücadeleyi asli görev kabul eden kurumsal istihbarat servisleri olmadığını, konu merkezli örgütlendiklerini, her konu ile ilgilenen ayrı istihbarat servisleri olduğunu ve günün koşullarına göre gerekli yapısal değişimi süratle tamamladıkları bilinmektedir.

Ülkemizdeki istihbarat servisleri ulusal güvenliği sağlamak üzere çalıştıkları için ulusal güvenliği sağlamakla görevli Polise ve Askere istihbarat toplama görevi verilmiştir. Dolayısıyla Polis İstihbarat, Jandarma İstihbarat, Genel Kurmay istihbarat adı altında istihbarat örgütleri kurulmuştur. MİT’e bile yakın tarihe kadar muvazzaf askerler müsteşar olarak atanmış, teşkilat askerler tarafından yönetilmiştir. PVSK Polise vatandaşın can, ırz ve malını koruma görevi vermiştir. Polis bu görevini yerine getirirken Polis İstihbaratından bir destek görememektedir. Polis istihbaratta görev yapan her seviyedeki görevli asayişe müessir bir olayla ilgili istihbarat çalışması yapmayı görev alanı içinde değerlendirmez. Ancak ülkemizin gündemini işgal eden asayişe müessir olaylarla ilgili olarak polis istihbarat, asayiş birimlerine yardımcı olur. Oysa polisin asli görevi stratejik istihbarat üretmek değil vatandaşın can, ırz ve malına yönelik tehditleri önlemektir. Polis kriminal istihbarat çalışması yapmadığı için uyuşturucu tacirleri, silah ve insan kaçakçıları, otomobil hırsızları hem vatandaşa zarar vermekte hem de mili servetin kaybına neden olabilmektedir. Polisin stratejik istihbarat üretmesi sonucu kriminal istihbarat alanında büyük bir boşluk oluşmaktadır. Polisin söz konusu alan yerine stratejik istihbaratta çalışması, stratejik istihbarat üretmekle görevli MİT’in görev alanına müdahalesi ve aynı işi yapan iki istihbarat servisinin istemeden de olsa birbirlerinin görevlerini olumsuz etkilemesine neden olabilmektedir.

Bu nedenle ÷lkemizdeki istihbarat servislerinin yeniden yapılanması önemlidir. Yeniden yapılanma süreci içerisinde polis istihbaratın kriminal istihbarata yönelmesi, stratejik istihbarat üretiminin ulusal çıkar anlayışı temelinde konu merkezli örgütlenen istihbarat birimlerine verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. ÷lkemizdeki istihbarat servisleri ulusal güvenlik anlayışının sonucu “kurumsal merkezli” örgütlenirken, gelişmiş ÷lkelerin istihbarat servislerinin ise “konu merkezli” örgütlendiklerini görüyoruz. ÷lkemizdeki istihbarat servislerinin gerek kamu gerekse özel sektörle istihbarat üretimi konusunda işbirliği yapmadığı, iç güvenlik konusunda yoğunlaştığı, aynı alanda faaliyet gösterdiği, aynı bilgileri topladığı ve dolayısıyla aynı yöndeki çalışmaların yarattığı gereksiz tekrarlar nedeniyle zaman ve para kaybına neden olduğu bir gerçektir.

Gelişmiş demokrasilerde gücü tek bir birimde toplamak yerine, gücün kurumlar arasında paylaştırıldığını biliyoruz. Her konuda bilgiyi toplayan, değerlendiren, yorumlayan gerektiğinde operasyon yapma yetkisine sahip olan bir istihbarat birimi, demokrasi için büyük bir tehdit oluşturur. Demokrasiler için en büyük tehlike istihbaratta tekelleşme eğilimlerinin artmasıdır.

÷lkemizde büyük bir çoğunluk istihbarat servislerinin tek bir çatı altında toplanmasının gerekli olduğunu düşünür. Ancak demokrasilerde temel yaklaşım; “gücü bölmek”, “denetlemek” ve “verimlilik” için ÷lkeadaki istihbarat servisleri arasında rekabet ortamı yaratmaktan geçer. Gelişmiş demokrasiler hiçbir kişi ve kuruma özellikle de iç istihbarat servisine mutlak güç ve yetki verilmemiştir.

İstihbarat servisi hangi ihtiyacı karşılayacaktır? Ülkenin öncelikleri nelerdir? Haber alma çalışmalarının hedefi nedir? İhtiyaç duyulan bilgi hangi yöntemlerle elde edilecektir? Personelin eğitimi, bilgisi, tecrübesi ve teknik imkanlar buna yeterli midir? Sorularına verilecek yanıt, istihbarat servisinin ÷lkeadaki konumunu ve demokrasinin kalitesini belirleyecektir. İstihbaratın artan önemi uluslararası ve bölgesel hesaplaşmaların tam merkezinde yer alan ÷lkemizin, “Yeni Dünya Düzeni”nde figüran değil, aktör olabilmesi için istihbarat servislerimizin kurumsal istihbarattan, konu merkezli istihbarat anlayışına uygun yapılanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ülkemizdeki mevcut istihbarat yapılanmasında, her konu ile ilgilenen bir istihbarat servisi ve başında bu işleri koordine eden tek bir yetkili kişi olduğunu biliyoruz. Gelişmiş ülkelerin istihbarat servislerini incelediğimizde, hiçbirinde asker, polis, jandarma adı altında, terörizmle mücadeleyi asli görev kabul eden, kurumsal istihbarat servisleri olmadığını, konu merkezli örgütlendiklerini ve “ulusal çıkar” eksenli her konu ile ilgilenen ayrı istihbarat servisleri olduğunu ve günün koşullarına göre gerekli değişimi süratle tamamladıklarını görüyoruz.

Ülkemizdeki realite 15 yıl istihbaratın belirli alanında uzmanlaşmış bir personel, tayin olduğu İl’de tamamıyla farklı bir alanda çalıştırılabilmektedir. İstihbaratta bilgi kadar tecrübenin de önemli olduğu unutulmamalıdır. Bilgiyi doğru yorumlamak, tecrübe ile doğru orantılıdır. İstihbarat servisleri için personelin bilgi birikimi, kişiliği son derece önemlidir. Bu nedenle istihbarat personelinin büyük bir çoğunluğunun gerek özel gerekse kamuda çalışan kişiler arasından seçilmesi istihbarat personelinin kalitesi artıracığı için istihbarat servislerinin başarısını da olumlu yönde etkileyebilecektir.

İstihbarat Servislerinin Denetimi

Ülkemizde istihbarat servislerinin görev, yetki ve sorumluluklarının belirlendiği yasal düzenlemelerde ki yetersizlik, istihbarat servislerinin denetim ve teftişini zorlaştırmış, bu durum da istihbarat birimlerindeki görevli personelin ve yapılan işlemlerin denetim dışı kalmasına neden olmuştur. Devletin genel güvenliği için çok önemli görevler yerine getiren, bu görevi yerine getirirken de çok büyük fedakârlıkta bulunan istihbarat birimlerinin, toplumda bu kadar yanlış anlaşılmasının en önemli nedeni, gizlilik kuralları içinde çalışmaları ve denetime kapalı olmalarıdır. Ülkemizde bütün kurumlar, değişik birimler tarafından denetlenirken, çok önemli görevler yerine getiren ve gizlilik kurallarına göre çalışan istihbarat birimlerinin de kamuoyunun şüphelerini giderecek şekilde denetlenmeleri gerekir. İstihbarat servislerinin kamuoyunun güvenini kazanabilmeleri ve desteğini alabilmesi için denetime açık olmaları gerekir. İstihbarat servislerinin denetimindeki en önemli zorluk, yapılacak denetimin,

istihbaratın en önemli ilkesi olan gizlilięi²⁰ zaafa uğratacağına olan inançtır.

Devletin genel güvenliğinin sağlanması gibi çok önemli bir görevi yerine getiren ve özel yetkilerle donatılan istihbarat servislerinin, sahip olduğu özel yetkileri kötüye kullanıp kullanmadığına saptanabilmesi için, farklı birimler tarafından denetlenmesi gerekir. Karar alıcılar, kendilerine sunulan bilgileri, doğrudan haber kaynağına inerek inceleme olanağına sahip değildir. Karar alıcılar, istihbarat servisleri tarafından hazırlanmış bilgileri doğru kabul ederek güvenmek zorundadır. Bilgilerin, doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılmasında kullanılan evrensel yöntem ise istihbarat servislerinin tarafsız ve bağımsız birimler tarafından denetlenmesidir. İlk aşamada istihbarat birimlerinin teknik ve mali açıdan denetlenmelerinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Teknik Denetim

İletişim özgürlüğüne zarar veren yasadışı dinleme izleme ve kayda alma olaylarını önleme yükümlülüğü kamu kurumlarına verilmişken, bazı kamu görevlilerinin bu hakkı ihlal etmelerine izin verilmemelidir. Bunun için teknolojik imkânlar kullanılarak görevlilerin denetimi sağlanmalı, iletişim özgürlüğünü ihlal eden görevliler hakkında yasal işlem yapılmalıdır.

Mali Denetim

Harcamalarını örtülü ödenekten yapan istihbarat servislerinin sarf evrakları, belirli bir süre sonra yine harcamayı yapan istihbarat birimleri tarafından imha edilmektedir. Ancak örtülü ödenek tartışmaları harcama evraklarının imha edilmesinden sonra da sürmektedir. Bu nedenle istihbarat servisinin harcamaları denetlendikten sonra, denetleyen birim elemanlarının da imzalayacağı tutanakta sonra imha edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

İstihbarat Servislerinde Çalışmış Devlet Adamları

Büyük Selçuklu devletinin, istihbarat teşkilatını kuran Nizam'ül Mülk, istihbarat biriminde çalışacak kişilerin doğrudan hükümdar

---

20 , Abram N Shulsky-Gary J Schmitt, *Silent Warfare*, Brassey's, Washington DC 1993, s. 122.

tarafından belirlenmesine, hükümdarların bu seçimi yaparken kişilerin, psikolojik ve karakter tahlili yapmasının önemine vurgu yaparak, casusların görev yaptıkları bölgeyi ve o bölge insanını iyi tanıyan, onların konuştuğu dili bilen, ağız sıkı zeki ve soğukkanlı kişiler olmalarının önemli olduğunu, bu kişilerin görevlerini suiistimal etmemeleri için de gerekli denetimlerin yapılması gerektiğini belirtmektedir.²¹ Günümüzde de ABD, Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa, İsrail gibi dünya politikasına yön veren ülkelerin lider kadrosunun birçoğu istihbarat kökenli kişilerden oluşması tesadüf olmasa gerekir.

Burada en önemli örnek Rusya'dır. FSB, Rusya'nın değişimini sağlayan, dünyayı çok iyi tanıyan, iyi eğitim görmüş kişilerden oluşmuş güçlü bir istihbarat örgütüdür. Rejimin temelini oluşturan Komünist Partiyi tasfiye etmiş ve ordu buna karşı direnememiştir. Putin'in arkasındaki en önemli güç de FSB'dir. 16 yıl boyunca gizli servis mensubu olarak görev yapan Putin, Rusya'nın istihbarat teşkilatından gelen ikinci devlet başkanıdır. KGB mensubu devlet başkanlarının ilki 1982-1984 yılları arasında Komünist Parti Genel Sekreteri olarak görev yapan Yuri Vladimiroviç Andropov'dur. Rusya'nın bilinen ilk istihbaratçı devlet başkanı olan Andropov, 1967 ile 1982 yılları arasında 25 yıl boyunca KGB'de çalıştıktan sonra, Komünist Parti tarafından Genel Sekreterliğe getirilmiş ve ölümüne kadar bu görevi yürütmüştür. Andropov'un KGB'yi özellikle haberleşme, ekonomi, teknoloji konularında yeniden yapılandırmaya başladığı dönemde KGB'de çalışmaya başlayan Putin, Leipzig'de bulunan "Alman-Rus Dostluk Evi" nde görevlendirilmiştir. Boris Yeltsin'in 31.12.1999 tarihinde istifa etmesi sonucu yönetime gelen Vladimir Putin, yakın çalışma arkadaşlarının bir çoğunu da KGB'de birlikte çalıştığı arkadaşları arasından seçmiştir. Başbakan yardımcıları İgor Seçin ve Sergey İvanov, İçişleri Bakanı Raşid Nurgaliyev, Federal Göçmen Dairesi FMS Başkanı Konstantin Romodanovski, Fedaral Gümrük Servisi Başkanı Andrey Belyaninov bu isimlerden sadece birkaçıdır. Putin istihbarat kökenli bu arkadaşlarıyla birlikte çok zor durumda olan Rusya'yı yeniden güçlü bir pozisyona getirmeyi başarmıştır. Kırım,

21 Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular: Türkiye Selçuklularında Ordu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 113.

Orta Asya ve Ortadoğu başta olmak üzere Rusya etkili bir politika izliyorsa istihbarat kökenli Putin'in ve istihbaratçı arkadaşlarının rolü büyüktür.

Rusya örneği dışında istihbaratçıların devlet mekanizmasında kritik görevler üstlendiği bir diğer ülke ise Amerika Birleşik Devletleridir. George Bush, 1976-1977 yılları arasında Amerikan Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) Başkanlığı görevinden sonra, 1988-1993 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak görev yapmıştır. İstihbarat kökenli bir diğer ABD yöneticisi ise özellikle Ortadoğu konusunda önemli bir CIA uzmanı olan ve 95 yaşında olmasına rağmen ABD Başkanlarının hala görüşlerine önem verdiği Henry Kissinger'dır. Amerikan dış politikasına damgasını vuran Kissinger, 1973-1977 yılları arasında ABD Dışişleri Bakanı olarak da görev yapmıştır. CIA Başkanı Mike Pompeo, 2018 yılında ABD Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır.

Uzun yıllar boyunca Batı Alman Gizli Servisinde çalışan eski Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel de ülkesini uluslararası alanda başarıyla temsil etmiş istihbarat kökenli bir devlet adamıdır.

İsrail'in, Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı, Başbakan yardımcısı ve Başbakanlığı görevlerinde bulunan Ehud Barak da birçok İsraili yönetici gibi istihbarat kökenlidir. İsrail'de üst düzey yöneticilerin birçoğu istihbarat kökenli olduğu bilinmektedir. Batılı gelişmiş ülkelerde de bu örnekler çok fazladır.

Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri ise istihbarata haber olarak bakmaktadır. Bu farklılık bahse konu ülkelerin istihbarat örgütlerinin isimlerine de yansımıştır. Örneğin ülkemizde "haber alma" anlamına gelen istihbarat, yeni öğrenilen bilgi anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. Aslında ülkelerin istihbarat örgütlerinin ismine baktığımız zaman, o ülkenin istihbarattan ne anladığını veya ne anlamadığını kolayca görebiliyoruz. Ülkemizde istihbarat, haber ve bu kelimedenden türemiş ihbar, muhbir olarak değerlendirirken, Anglo-Sakson ülkeleri istihbaratı zeka bilgi ve entelektüel bir faaliyet olarak algıladıklarını biliyoruz. Türkiye'nin en temel sorunlarından biri haritalar yeniden çizilirken, bölgemizde yoğun işgal ve terör eylemleri gerçekleşirken, başta ABD olmak üzere küresel güçlerin ülkemiz hakkında ne düşündüğünü bilecek

istihbarat servislerinden ve istihbarat personelinden yoksun olmasıdır. Batıda büyük rakamlara ulaşmasına karşın ülkemizde bilinen istihbarat kökenli politikacılar ise, 1959-1960 yılları arasında MİT Müsteşarlığı yapan Celalettin Tevfik Karasapan ile 1986-1988 yılları arasında MİT müsteşarlığı yapan Hayri Ündül'dür. Bu iki MİT müsteşarı da istihbarat kökenli değildir. Karasapan diplomat, Ündül ise asker kökenlidir. Yasalarımızda istihbarat personelinin devletin yönetim kademesinde görev almasını engelleyen herhangi bir hüküm olmamasına karşın, bugüne kadar devletin üst makamlarında görev yapan herhangi bir istihbarat servisi mensubunun olmayışı sorgulanması gereken bir konu olması gerekir.

Batılı istihbarat servislerin aksine, Türk istihbarat servislerinin iç istihbarata yönelmesi istihbarat personeli denince ilk akla telefon dinlemelerinin gelmesi hem kamuoyu hem de yöneticiler tarafından istihbarat personelinin kabul görmesini zorlaştırmaktadır. Dünyadaki örneklerine karşın ülkemizde yöneticilerin ve halkın istihbaratçılara bakış açısı değişmedikçe istihbaratçıların önemli görevlere gelmesinin çok zor olacağı değerlendirilmektedir. Türkiye'de istihbaratın devlet yaşamındaki öneminin anlaşılmasının, istihbarat servisi mensuplarının devlet yönetiminde önemli görevlere gelmesini engelleyen en önemli faktör istihbarat denildiğinde ilgili ilgisiz herkesin aklına telefon dinlemelerinin gelmesidir diyebiliriz. İstihbaratçıların görevlerinde edindiği bilgi ve tecrübe ile dünya ve ülke meselelerine diğer yöneticilere göre daha farklı bakabilen ve çoğu zaman olayların perde arkasını düşünen en azında olayların perde arkasının sorgulanması gereğine inanan insanlar olduğu unutulmamalıdır. Ancak ülkemizdeki istihbarat servislerinin ağırlıklı olarak içe dönük çalışmaları, uluslararası gelişmeleri takip etmemeleri ve personelin kendilerini yetiştirememeleri, gelişmiş ülke servislerinde çalışan meslektaşlarının gerisinde kalmalarına neden olmuştur. Bu durum birleşik kaplardaki su teorisi gibidir. Uluslararası düzeyde ne kadar edebiyatçı, fizikçi, mimarın varsa o kadar da yetişmiş istihbarat personelin var demektir. Bu nedenle ülkemizde karar mekanizmasının üst seviyesinde istihbaratçıların yer almıyorsa bu durum ülkede istihbarat servislerine ve personeline olumsuz yaklaşımın sonucu diyorsak da aslında

yetişmiş istihbarat personelinin sayısının azlığı da bunda etkilidir. Aslında ülkemizde dünya siyasetini iyi bilen, gelişmeleri doğru analiz edebilen istihbaratçı sayısı ne kadardır? Bu özelliklere sahip istihbaratçı sayısı fazla olsaydı kamuoyunda istihbarat ve istihbaratçılar hakkında böyle olumsuz yaygın bir kanı oluşur muydu? Bu da cevaplanması gereken önemli bir sorudur.

İstihbarat Eksikliği Var Mıdır?

Dün olduğu gibi bugün de güçlü devletler, iyi bir haber alma ağına sahip olan devlettir. Bunun bilincinde olan devlet adamlarının, devletin genel güvenliğine yönelik, içeriden ve dışarıdan gelecek her türlü tehdit ve saldırıları daha hazırlık aşamasında haber alıp ona göre tedbirlerini almaya yönelik teşkilatlar kurduğu bilinmektedir.²² Kamuoyunda düşünüldüğü gibi, küresel ölçekte bir istihbarat boşluğu yoktur. Şüphesiz istihbarat servisi ne kadar gelişmiş olursa olsun, her şeyden haberdar olması mümkün değildir. Ancak güçlü bir istihbarat servisi için dünya siyasetini etkileyecek, sınırların değişimine neden olacak derecede önemli bir eylemden haberdar olmaması düşünülemez. İstihbarat servislerin böylesine büyük bir olaydan haberdar olamaması bir yana, bu olayların “yönlendiricisi” olma ihtimali çok daha yüksektir. İstihbarat servisinin bilgisi dışında gelişen olaylar önemsizdir ve bu bilgi eksikliği nedeniyle olabilecek olaylar kitlesel ve tehlikeli değildir.

Oysa iddia edilen istihbarat boşluğu, çok etkili terör örgütleri ve çok önemli eylemlerle ilgilidir. DAESH ve El-Kaide gibi aşağı yukarı istediği her ülkede eylem gerçekleştirme kapasitesine sahip bir örgüt, hiçbir istihbarat servisi farkına varmadan oluşmuş ve tüm dünya dengelerini değiştirecek eylemler yapabilecek bir güce erişmiş olması düşünülemez. Üstelik bu örgütleri kuran ve destekleyen küresel güce ait bir istihbarat servisi olmadan, bu terör örgütlerinin dünya genelinde örgütlenmeleri, lojistik destek sağlamaları, ağır silah satın almaları, petrol satmaları söz konusu olamaz. Küresel istihbarat servislerinin bilgisi olmadan örgüt militanlarının değil bir ülkeden bir başka ülkeye, bir şehirden

---

22 Süleyman Özbek, “Zübdetü Keşfü'l Memalik'de Türk Devlet Telakkisinin Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı (I-II), 2009, s. 88.

başka bir şehire gitmeleri bile zordur. Bu terör örgütlerinin kurulması, değişik ülkelerde yapılanması, on binlerce kişiyi örgüte kazandırması ve bütün bu olanlardan ABD başta olmak üzere küresel güçlerin istihbarat servislerinin haberi olmaması ve bütün dünya istihbarat servislerinin de bu konuda başarısız olmaları, birçok olasılığın peş peşe gerçekleşmesi ile mümkündür. Buna da mucize denir. Hiçbir terör örgütü ile bağlantısı olmayan iki kişinin değil telefonla konuşmasını, yüz yüze yaptığı konuşmayı kayıt altına alabilecek teknolojik donanıma sahip gelişmiş ülkelerin istihbarat servislerinin, binlerce militanı olan terör örgütünün eylem ve faaliyetlerinden haberdar olamaması bu günkü koşullarda inandırıcı değildir.

ABD, Rusya, İngiltere ve İsrail istihbarat servisleri, DAEŞ ve El-Kaide'yi kimlerin hangi amaçla kurduğunu, 11 Eylül saldırılarının sebebini bilir. Almanya, Fransa, Çin gibi birkaç ülkenin istihbarat servisleri de bu konuda sahip oldukları bilgilerle sağlam analizler yaparak olayı değerlendirebilir. Diğer ülkelerin istihbarat servisleri ise medyaya intikal eden ve yukarıda adı geçen ülkelerin istihbarat servislerinin verdiği yönlendirici bilgilerle kanaat sahibi olur ve strateji üretir. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere, eksik bilgi ile üretilen stratejiler ise sorunu çözemediği gibi ülkenin yeni ve daha ağır sorunlarla karşılaşmasına neden olabilir.

Burada olayı bilen diğer istihbarat servisleri bu gerçekleri niye açıklamıyor diye bir soru akıllara gelebilir. Bunun iki sebebi vardır. Birinci sebebi istihbarat oyunun kuralı budur. Birinin oyununu bozarsanız o da sizin oyununuzu bozar. Kuralda anlaşmak, çatışmamak anlamında değildir. İstihbarat servisleri arasında amansız bir mücadele ve çatışma vardır. Ancak bir istihbarat servisinin yaptığı operasyonun bir başka istihbarat servisi tarafından deşifre edilmesi, dünya kamuoyunda istihbarat servislerinin güvenilirliğini bitireceği gibi, istihbarat servislerini çalışamaz konuma da getirir. İkinci sebebi de olayı deşifre eden ülkenin istihbarat servisinin iddiaları kesin bir dille reddedildikten sonra, karşı saldırı başlatılır. Bu durum ise nükleer silaha sahip bu ülkelerin birbirleriyle çatışması da dahil çok büyük olaylara neden olabilir.

11 Eylül 2011 saldırısı, DAEŞ'in geçici bir sürede olsa devlet

kurması, çok gelişmiş silahlara sahip olması, yukarıda saydığımız ülkelerin istihbarat servislerinin bilgisi ve hatta katkısı olmadan gerçekleşemez. ABD Dışışleri Bakanlarını, BM Genel Sekreterini tesadüfen! dinleyebilen istihbarat servislerinin teröristleri kontrol edememesi açıklanması gereken bir paradokstur.

Bu boyuttaki olayların, dağ başındaki eğitimsiz teröristler tarafından yapıldığını kabul etmek dünyayı çok tehlikeli ve güvensiz bir konuma getirir. İnsanlar kendilerini güvende hissetmedikleri zamanlarda²³ günlük ihtiyacını karşılaya bilmek için sokağa dahi çıkamaz hale gelir.

El Kaide lideri Usama Bin Ladin'i Pakistan'da saklandığı evde, Saddam Hüseyin'i saklandığı kuyuda, Kaddafi'yi kaçarken aracın içerisinde bulabilen bir gücün, terör örgütleri ile mücadelede yetersiz olduklarını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. İstihbarat servislerinin sahip oldukları teknolojik imkân, yetişmiş personel sayısı, bütçe, terör örgütlerinin sahip oldukları imkanlar ile mukayese dahi edilemez. Günümüzde DAES'i bitme noktasına getiren ve etkinliğini azaltan başta ABD olmak üzere küresel güçlerin istihbarat servisleri bu mücadeleyi daha önce niye yapmadıklarını açıklamak durumundadırlar.

Medyaya servis edilen bilgilere göre Usame Bin Ladin'e yönelik operasyon 20 dakika içerisinde başlıyor ve bitiyor. Operasyon timi eve girdikten 90 saniye sonra Ladin 12 kurşunla öldürülüyor ve cesedi denize atılıyor. 11 Eylül saldırısından yaklaşık 10 yıl sonra, 2 Mayıs 2011 günü Ladin'e operasyon düzenlenmesi Ladin'in son kullanma tarihinin dolmasını için mi bu kadar beklenildi sorusunu da akıllara getiriyor.

ABD'nin Irak'ı İşgal Nedeni Yanlış İstihbarat Mı?

ABD'nin Irak'ı işgal nedeni, Irak'ta kimyasal kitle imha silahları bulunduğu iddiası idi. Bu iddianın kaynağı da CIA'nın verdiği istihbarattı. Ancak ABD, Irak'ta kimyasal silahları bulamadı. Dönemin ABD Başkanı ve Savunma Bakanı, Irak'ta kitle imha silahları bulunmadığını, CIA'nın yanlış istihbarat verdiğini

---

23 Ken Booth, *Theory of World Security*. Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 101.

açıkladılar. Eğer CIA'nın yanlış istihbarat verdiği doğru ise yanlış yaptığında başkanını dahi yargılamakla övünen ABD, yüzbinlerce insanın ölmesine, milyonlarca insanın ülkelerini terk etmelerine ve sakat kalmasına neden olan CIA'dan, verdiği yanlış istihbaratın hesabını neden sormadı. Bu olay ABD'nin istediği zaman, istediği ülkeyi CIA'nın istihbarat raporları doğrultusunda işgal edebileceğini, bu raporların doğru ya da yanlış olmasının hiçbir önemi olmadığını, bu yanlış raporu yazan ve yüzbinlerce insanın ölmesine neden olan sorumluların hiç kimseye hesap vermeyeceğini dünya kamuoyuna ilanıdır.²⁴ Aslında CIA'nın yanlış bilgi verdiği de yok. Çünkü Körfez Savaşı, Saddam'ın en yakınında bulunan kişilerin CIA'nın ajanı olduğunu göstermiştir. Savaş başlamadan önce Saddam'ın en güvendiği komutanları, ABD'nin desteği ile Irak'ı terk ettikleri ve ABD askeri Irak'a girdiğinde, Irak ordusunda savaşıcak komutan olmadığı artık bilinmektedir.

1965-71 ve 1975-77 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapan İhsan Sabri Çağlayangil, 1988 yılında bir gazeteye verdiği mülakatta: "...CIA'nın nasıl hareket edeceği tahmin edilemez. Şimdi nasıl yapar CIA? Organik bağlarıyla yapar. Benim istihbarat şefim, kendisi farkında bile olmadan CIA benim altımı oyar. Elinde imkân var adamın. Girmiş benim içime. Nasıl yaptı bulamam..." diyerek, CIA'nın 40 yıl önce yaptığı operasyonunu anlamının zorluğuna vurgu yapmaktadır. Günümüzde ise bu zorluk daha da artmıştır. ABD istihbarat servisinin operasyonları onun kadar güçlü istihbarat servisiniz olduğunda anlaşılabilir.

Saddam'ı saklandığı kuyuda bulan, Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren bölücü terör örgütü hakkında anlık istihbarat veren CIA'nın, gökyüzündeki binlerce casus uydusu ile Irak'ta kimyasal kitle imha silahları olmadığını bilememesi inandırıcı değildir. Teknolojik ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ile dünya lideri olan gerek havacılık ve uzay, gerekse sensör teknolojisi alanlarında önemli gelişmeler elde eden²⁵ ABD gibi en az 16 adet güçlü istihbarat servisine sahip bir ülkenin, sadece CIA'nın verdiği rapora göre operasyon yapmayacağını istihbarattan biraz anlayan

24 Ünal Acar, *A'dan Z'ye Terörizm*, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 81.

25 Georgescu Stefan-Marian Zidaru, "İstihbarat Dünyası", Sait Yılmaz (der), İstihbarat Servislerinde Değişim, Kripto Basım, Ankara 2015, s. 26.

herkesin bilmesi gerekir. İstihbarat, tek bir bilgiden çıkarım yapmak değildir. Birçok bilginin bir araya getirilip, ilişkilendirilip, sentez ve analiz yapılmasıyla ortaya çıkan sonuçtur. İstihbaratın oluşturulmasında kullanılan verileri içeren istihbarat kaynakları; medya ve internet gibi açık kaynaklar olabileceği gibi, insan, muhabere ve elektronik yayınlar, İHA'lar, radar izleri ile görüntü gibi gizli kaynaklar da olabilmektedir.²⁶ Bu bilgi kaynaklarının haricinde Truva Atı, rootkit, klavye dinleyici gibi, kullanıcıdan habersiz olarak bilgisayarlarda çalışan ve bilgisayarlardaki verileri belirli sunuculara gönderen binlerce Casus Yazılımlar²⁷ sayesinde sıradan insanların özel bilgilerine dahi sahip olabilen istihbarat servislerinin, terör örgütlerinin iletişiminden haberdar olamaması beklenemez. Eylül 2004'de yapılan bir araştırmada 3 milyon işletme bilgisayarı incelenmiş ve bilgisayarlar üzerinde 83 milyon casus yazılım tespit edilmiştir.²⁸

Bir TV programına mülakat veren istihbarat uzmanı James Lewis, ABD'nin en az üç istihbarat servisinden gelen bilgilere göre istihbarat değerlendirmesi yaptığını şu sözleriyle açıklamaktadır: "...ABD'nin iyi olduğu konulardan biri de farklı sistemlerden gelen bilgileri bir araya getirmektir. Bu U2 gibi bir uçak da olabilir, predator de olabilir ve bir uydu da olabilir. ABD'nin iyi başardığı şey en az bu üç kaynaktan gelen bilgiyi bir araya getirmek. Böylece çok daha kesin istihbarat elde edersiniz." demektedir. İstihbarat analistleri çok değişik kaynaklardan gelen bilgilerin tamamını dikkate alarak, ön yargıdan uzak ve alternatiflere açık bir şekilde analize tabi tutmaları, "Çoklu Kaynak İstihbarat Analizi"nin başarıyla uygulanmasını sağlamaktadır. Çoklu Kaynak İstihbarat Analizi'ni yapacak analistlerin sürekliliği tecrübe kazanmaları ve isabetli analiz yapmaları açısından da önemlidir.²⁹

1960'lı yıllarda güçlü istihbarat servisine sahip olduğu imajını veren ABD, bunun KGB'nin çıkarına olduğunu görünce, bu

26 Richard Russell, "Handbook of Intelligence", K.L. Johnson (der.), *Achieving All-Source Fusion in the Intelligence Community*, 2007, s. 190.

27 Hasan Çiftçi, *Her Yönüyle Siber Savaş*. Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2013, s. 295.

28 Gürol Canberk-Şeref Sağıroğlu, "Kötücül ve Casus Yazılımlar: Kapsamlı Bir Araştırma". *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 22(1), 2007, s. 123.

29 Herman, *a.g.m.*, s. 239.

politikasından vazgeçtiği bilinmektedir. CIA'nın yanlış istihbarat verdiğini söylemekle, ABD'nin güçlü ve korkulacak bir istihbarat örgütü olmadığı mesajını vermek istediği değerlendirilmektedir. Bu durum zengin insanların değil de fakir insanların zenginliği ile övünmelerine benziyor. İstihbarat açısından güçlü olduğu bilinen ABD, İsrail, İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa vb. ülkeler, yapmış oldukları istihbarat operasyonları ile övündükleri neredeyse hiç duyulmamıştır. Usame-bin Ladin'in ölü olarak ele geçirildiği özel operasyonları değişik yöntemlerle çok nadir olarak kamuoyu ile paylaştıkları bilinmektedir.

Sonuç

İstihbarat hizmetleri pahalı ve ekonomik güç gerektiren çalışmalardır. Her ülkenin istihbarat servisleri, etki alanlarını dünya geneline yaymak istemişlerse de bu konuda yalnızca ekonomik, teknolojik ve askeri bakımdan güçlü devletler başarılı olmuştur. İstihbarat servisine ne kadar maddi destek ve teknolojik yatırım yapılırsa, personelin eğitimine ne kadar önem verilirse o derecede başarılı olunması mümkündür. Dolayısıyla istihbarat örgütlerinin gücünü devletlerin gücünden bağımsız ele almamak gerekir. ABD'nin gücünden bağımsız bir CIA, İsrail'in gücünden bağımsız bir MOSSAD olamaz. Türkiye'nin gücünden bağımsız bir MİT de olamaz. Teknolojinin her gün çok hızlı geliştiği günümüzde, ülkemiz istihbarat servislerinin teknolojik gelişmeleri izleyebildiğini söyleyemeyiz. Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve teknolojik geri kalmışlıktan istihbarat servisleri de olumsuz olarak etkilenmektedir. Ülkemizdeki istihbarat servislerinin, gelişmiş ülke gizli servislerinden geride kaldığını, bu sahada kayda değer bir çalışmasının bulunmadığını kabul etmeliyiz. Çünkü, Zhuge Liang'ın söylediği gibi "Kendini tanıyarak düşmanını tanımazsan yüz savaştan ellisini kazanırsın. Hem kendini hem düşmanını tanırsan yüz savaştan yüzünü kazanırsın. Hem kendini hem de düşmanını tanımazsan yüz savaştan yüzünü de kaybedersin". Ülkemizde özellikle istihbarat servislerimiz bu gerçeği bilerek, çok güçlü olduklarını iddia etmek yerine, gelişmiş ülke istihbarat servislerinin sahip olduğu olanaklara ulaşabilmenin gayretini göstermelerinin daha doğru bir yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir. ABD ve İsrail'in 1977'den itibaren kullandığı

insansız istihbarat uçaklarını, ülkemiz kırk sene sonra üretmeyi başarabilmiştir. Aradaki 40 yıllık tecrübe farkını hemen kapatmak da kısa sürede mümkün olamamaktadır. Bu nedenle ülkemiz, ABD'nin ürettiği İHA ve SİHA'lara hala ihtiyaç duyabilmektedir. Teknik dinleme ve izleme açısından da istihbarat servislerimiz gelişmiş ülkelere bağımlıdır. Kendi imalimiz olan casus uçak ve casus uydu teknolojilerimiz olmadan bu ülkelerin istihbarat servisleri ile yarışamayacağımız açıktır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen mevcut imkanlar çerçevesinde istihbarat birimlerimizin başarısız olduğunu söylemek de haksızlık olur.

Burada ifade edilen husus kendini olduğundan güçlü görmenin ve göstermenin istihbarat çalışmalarında başarıyı getirmeye yetmediğidir. Bu nedenle istihbarat servisleri denildiğinde akla ABD, İsrail, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya gelmektedir. Bu devletlerin istihbarat yapılanmaları güçlü olmasına karşın hiçbirisi istihbarat servislerinin gücü ile övünmedikleri aksine istihbarat servislerinin yanlış bilgi vererek karar vericileri yanılttıklarını ifade ettikleri bilinmektedir. Oysa bu ülkelerin istihbarat servislerinin, teşkilat yapısı, istihbarat operasyonları ve haber toplama yönteminde profesyonel çizgileri yakalamış, uydu teknolojisinin her çeşidini kullanarak ülkelerinin amaçlarını gerçekleştirmede büyük oranda başarılı olmuşlardır.

İstihbarat servislerinin görev tanımı yapılırken, 1980 öncesi dönemde eylemlerin gerçekleşmeden önce haber alınmasına vurgu yapılırdı. Günümüzde ise istihbarat servislerinin "önleyici" değil "yönlendirici" fonksiyonu daha önem kazanmıştır. Küresel güçlerin istihbarat servislerinin en önemli görevi, hedef ülkede örtülü ve gizli istihbarat operasyonları gerçekleştirerek amaçlarını gerçekleştirmeleridir. Örtülü operasyonda eylemin gerçekleşmesinde istihbarat servisinin rolü olduğu bilinir ancak ispat edilmesi çok zordur. Gizli operasyonda ise istihbarat servisinin izini göremezsiniz. Çünkü olayı değerlendirdiğinizde her şey hayatın normal akışı içerisinde gerçekleşiyormuş gibi gözükür. Yıllar sonra bunun bir istihbarat operasyonu olduğu anlaşılır. Gizli istihbarat operasyonunu bir örnekle anlatacak olursak, 1991 Körfez Savaşında yüzbinlerce peşmerge sınırlarımızı geçerek ülkemize geldi. Bu insanların geldikleri yere dönmesi gerektiğini

doğal olarak Türkiye'nin söylemesi gerekiyordu ve öylede oldu. Bu insanların gittikleri yerde can güvenliğinin sağlanması gerekiyordu bunun için de 36. Paralelin kuzeyi Irak merkezi yönetiminin denetimi dışında kalması gerektiğini Türkiye söyledi. Gelişmelerin seyrine baktığımızda mantığa aykırı bir şey yoktu. Her şey doğal akışı içinde olması gerektiği şekliyle gerçekleşmişti. Ancak aradan 20 yıl geçtiğinde bu bölgede fiilen bir Kürt devleti kurulduğunu görüyoruz. Bu örnekte anlattığımız olay küresel güçlerin istihbarat servislerinin gizli bir operasyonudur veya değildir demek durumunda değiliz. Burada vurgulamak istediğimiz bu bir gizli istihbarat operasyonu olsaydı ancak bu şekilde olurdu. Bugün Suriye'nin kuzeyinde yaşanan durumun, 20 yıl önce Irak'ın kuzeyinde yaşanan olayla büyük bir benzerlik göstermesini tesadüf olarak açıklamak doğru bir analiz olmaz.

Gelişmiş ülkelerin istihbarat örgütleri dünyaya şekil verirken, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin istihbarat servisleri iç istihbarata yönelmiş, kişileri okuduğu gazete ve dergilere göre fişlemiş, derin devlet ve çete ilişkileri, telefon dinleme dedikoduları ile uğraşmaktan değil; uluslararası gelişmeleri, ulusal ve bölgesel gelişmeleri bile izlemekte zorlanır bir konuma gelmiştir. Bütün bunlar sokaktaki vatandaşın, devletin en üst makamındaki kişiye kadar, birçok insanın istihbarat servislerimizi insanları fişleyen birimler olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu olumsuz algılamada, II. Abdülhamit dönemindeki istihbarat faaliyetini anlatan yazarların, ağırlıklı olarak Abdülhamit'in muhalifleri için yaptığı istihbarattan bahsetmeleri, yakın tarihimizde ise 12 Mart 1971 sonrası Ziverbey Köşkü'nde birçok ünlü kişinin sorgusuna istihbarat personelinin de katıldığı ve ağır sorgular yapıldığı, çete mensupları ile istihbarat servislerinin ilişki içerisinde olduğu, son yıllarda ise herkesin telefonunun dinlendiği iddialarının da büyük bir payı vardır.

Dolayısıyla günümüzde ülkenin huzur ve güveninden sorumlu bazı yöneticiler ve siyasetçiler, istihbarat servislerinden uzak durmayı demokratik bir duruşun gereği olarak görürler. Çünkü onlara göre istihbaratın uygulamaları antidemokratiktir. Oysa demokratik rejimin kendisine yönelik tehdit ve tehlikeleri önleyebilmesi için güçlü bir istihbarat servisine ihtiyacı vardır. İstihbarat,

ülkenin karşı karşıya olduğu fırsatları ve tehditleri öngörmede en önemli faktördür. Bir kısım yöneticiler ise istihbaratı iktidarın muhalifleri hakkında bilgi toplayan birimler olarak algırlar ve istihbarat servislerinden böyle görevler isteyebilirler. Bir istihbarat servisi için en büyük tehlike, istihbarat örgütlerinin iktidarın, muhalifleri hakkında bilgi toplayan özel örgütler haline geldiği iddialarıdır. Bunun neticesi, istihbarat servisleri, başarılı olmaları için çok önemli olan devlet ve halk desteğini istenilen seviyede alamazlar. Ülkemizde istihbaratın tartışıldığı her ortamda telefon dinlemelerinin, özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesinin gündeme getirilmesi, istihbarat örgütleri için çok önemli olan halk desteğinin kazanılmasına engel olmuştur. İstihbarat birimlerine yardım etmek ve istihbarat örgütlerinde çalışmak neredeyse bir suç olarak algılanmıştır.

Çağımızın bu karmaşık ve belirsiz güvenlik ortamı, nitelikli istihbarata duyulan ihtiyacı daha da arttırmıştır. İstihbarat servisleri, “karar vericilere duymak istediği değil bilmesi gerektiği bilgileri vermek zorundadır”. Karar vericilerin ihtiyacı olan doğru ve güvenilir istihbaratın oluşturulabilmesi için de öncelikle günümüzde istihbaratın taşıdığı anlamın tüm yönleri ile özellikle yöneticiler tarafından bilinmesi gerekir. Çünkü doğru ve güvenilir bir istihbarat olmadan devlet güvenliğinin sağlanması oldukça güçtür.

Kaynakça

- ACAR, Ünal. İstihbarat, Akçağ Yayınevi, Ankara 2011.
- ACAR, Ünal, *A'dan Z'ye Terörizm*, Kripto Yayınları, Ankara 2012.
- AKLAR, Yılmaz, "Milli Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması". *Stratejik Analiz*, 88, Ağustos 2007, s. 42-56.
- AYDIN, Nurullah, *Osmanlı İmparatorluğunda İstihbarat*, Paraf Yayınları, İstanbul 2011.
- BAR-Joseph, Uri, "Military Intelligence as The National Intelligence Estimator: The Case of Israel", *Armed Forces & Society*, 36(3), 2010, s. 505-525.
- BOOTH, Ken, *Theory of World Security*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- ÇİFTÇİ, Hasan, *Her Yönüyle Siber Savaş*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2013.
- ÇOLAKOĞLU, Sedat, "Devletin İstihbarat Çalışmalarının Düzenlenmesi MİT ve Emniyet İstihbarat Örneği". *Journal of the Korean-Turkish Academic Society*, 3, 2000, s. 155-167.
- GİRGİN, Kemal, *Uluslararası İlişkiler Modern İstihbarat ve Türkiye*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2003.
- CANBERK, Gürol-Sağiroğlu, Şeref, "Kötücül ve Casus Yazılımlar: Kapsamlı Bir Araştırma". *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 22(1), 2007, s. 121-136.
- DARICILI, Burak A-Özdal, Barış, "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu ve Türkiye İlişkilerinin Analizi". *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, (1), 2017, s. 19-40.
- DIXON, Pam, *Surveillance in America: An Encyclopedia of History. Politics and The Law* ABC-CLIO, Santa Barbara 2016.
- GOLDMAN, Jan, *Words of Intelligence: An Intelligence Professional's for Domestic and Foreign Threats*. The Scarecrow Pres, Lanham 2011.

HEICKERÖ, Roland, “Emerging Cyber Threatsand Russian Views on Information Warfare and Operation”, *Swedish Defense Research Agency Press*, 2010, s. 1-70,

HERMAN, Michael, “Intelligence Power in Peace And War”. *The Press Syndicate of the University of Cambridge*, 1996.

KESİK, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular: Türkiye Selçuklularında Ordu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

MOLES, Abraham, *Belirsizliğin Bilimleri-İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji*, çev. Nuri Bilgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

ÖZBEK, Süleyman, “Zübdetü Keşfü'l Memalik'de Türk Devlet Telakkisinin Yansımaları”. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı I-II, 2009, s. 82-93.

ÖZER, Yusuf, “Terörizmle Mücadelede İstihbaratın Rolü: Kültürel İstihbarat Konsepti”, *İ.G.Ü.S.B.D.*, 2, 2015, s. 51-80.

PERDIKARIS, John, *Physical Security and Environmental Protection*, CRC Press, ABD 2014.

RATHMELL, Andrew, “Towards Postmodern Intelligence. Intelligence and National Security”. *London*, 17(3), 2002, s. 87-104.

RUSSELL, Richard, *Achieving All-Source Fusion in the Intelligence Community*, K.L. Johnson (der.) Handbook of Intelligence, 2007.

SHULSKY, Abram. N.-Schmitt,Gary, J., *Silent Warfare*, Brassey's, Washington DC 1993.

STEFAN, Georgescu-ZİDARU Marian, “İstihbarat Servislerinde Değişim”, Sait.Yılmaz (der.), *İstihbarat Dünyası*, Kripto Basım, Ankara 2015.

ŞENEL, Muazzez-ŞENEL Alaaddin Turhan, *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*, İDB Yayınları, Ankara 1997.

YAYLA, Mehmet, “Hukuki Bir Terim Olarak Siber Savaş”, *TBB Dergisi*, 104, 2013, s.194-198.

Structured Abstract

The main task of the intelligence services is to produce analyzes that will make the future easier to understand by eliminating the absolute uncertainty of the future by drawing general frameworks about the future and producing alternative scenarios. It is the duty of the intelligence services to collect information on everything from sociological structure, technological developments, military power and moral power of countries.

Intelligence determines the direction of diplomacy, military power, propaganda, psychological warfare, implicit operations, economy, technological developments. Today, intelligence services are very important in the economic, technological and military success of the states. The duty and organizational structure assigned to the intelligence services varies according to the economic, technological, geostrategic and geopolitical position of the country. The preference for the structure of the intelligence service and its place in the state is an indicator of the country's regime and understanding of democracy.

Today, global powers, especially the US, who decide which country is a terrorist, punish those countries that do not follow the rules, and turn the countries into war zones with the promise of democracy, implement these strategies with the help of intelligence services.

In our article, what need will the intelligence service meet? What are the country's priorities? What is the goal of receiving news? In what ways will the information needed be obtained? Are the training, knowledge, experience and technical facilities of the personnel sufficient? What is the location and quality of the intelligence service? What is the priority of the intelligence service? Answers to these questions will be searched through.

Intelligence services are expensive and require economic power. Although the intelligence services of each country wanted to spread their spheres of influence throughout the world, only economically, technologically and militarily powerful states were successful in this regard. The more financial support and

technological investment is made to the intelligence service, the more importance is given to the training of the personnel, the more successful it is. Therefore, the power of intelligence organizations should not be considered independently of the power of states. A CIA independent of the power of the United States cannot be a MOSSAD independent of the power of Israel. Turkey's MIT can not have an independent power. We cannot say that the intelligence services of our country are able to monitor the technology in our day when technology is developing rapidly. Intelligence services are also adversely affected by the economic difficulties and technological backwardness of our country. We have to admit that the intelligence services in our country are behind the developed countries' secret services and that there is no significant work in this field. Because, as Zhuge Liang said, If you know yourself and don't recognize your enemy, you will win fifty in a hundred battles. If you know both yourself and your enemy, you will win %100 of the battles. If you don't recognize both yourself and your enemy, you will lose all of your battles. Forty years later, our country was able to produce the unmanned intelligence aircraft used by the USA and Israel since 1977. It is not possible to close the gap of 40 years of experience in a short time. For this reason, our country may still need US-produced UAVs and SIHA. In terms of technical listening and monitoring, our intelligence services depend on developed countries. It is clear that we cannot compete with the intelligence services of these countries without our own manufactured spy aircraft and spy satellite technologies. In spite of all these negativities, it would be unfair to say that our intelligence units have failed within the existing means. Therefore, when it comes to intelligence services, the USA, Israel, England, Germany, France and Russia come to mind. Although the intelligence structures of these states are strong, they are shaped according to the conditions of the day. They have achieved professional lines in the organizational structure, intelligence operations and news gathering methods, and have been successful in achieving the goals of their countries by using all kinds of satellite technology.

This complex and uncertain security environment of our age has increased the need for qualified intelligence. Intelligence services "have to give decision-makers the information they need

to know, not what they want to hear". In order to create the right and reliable intelligence that decision makers need, first of all, the meaning of intelligence today should be known in all aspects, especially by the managers. Because it is very difficult to ensure state security without proper and reliable intelligence.

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)*

Iran's Strategic Vision for the Middle East (Power-Wealth-Revolution)

Hazim Hamad Mousa ALJANABI**

المخلص

إن الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط مزدوجة المعايير، وهذا واضح من المخططات والنوايا والحركات الاستراتيجية، فالدور مزدوج المعايير جعل منها مركز استقطاب وتنافر في آن واحد، فالسلوك الإيراني مبني على قاعدة مختلة التوازن أساسها الجمع بين دوري الهيمنة والصدقة أو العداوة وحسن الجوار لتشيع العلاقات الإيرانية-الشرق أوسطية الضبابية والغموض، فكلما اعتمدت الرؤية الاستراتيجية الإيرانية على الركيزة ثلاثية الأبعاد (القوة-الثروة-الثورة)، ازداد اختلال التوازن الاستراتيجي في الشرق الأوسط، وتحقق الحلم الإيراني.

الكلمات المفتاحية: الرؤية الاستراتيجية، التوازن الاستراتيجي، إيران، القوة، الثروة، الثورة.

Abstract

The Iranian strategic vision has double standards; this is obvious from its plans, intentions and strategic movements. That the double standards role makes it as a center of attraction and antagonism in the same time. The Iranian behavior builds on unstable base, because of choosing between the two roles of dominance and friendship or enmity and good neighborly in order to make the Iranian-Middle east relationships seems foggy and vagueness. The more adopting of the Iranian strategic vision on the three-dimensional pillar (power-wealth-revolution), the more increasing of strategic imbalance in the Middle East, and achieving the Iranian dream.

Keywords: Strategic Vision, Iran, Power, Wealth, Revolution

* Received on: 19.05.2019 – Accepted on: 28.08.2019

** Assistant Professor, Doctor of International Relations Branch Faculty of Political Science in Mosul University, e-mail: hazim@uomosul.edu.iq, ORCID: 0000-0003-1369-3140.

المقدمة

يعد البحث في موضوع الاستراتيجية الإيرانية وفقاً لثلاثية (القوة-الثروة-الثورة)، وأثرها الإقليمي من الموضوعات المعقدة والمتشعبة الجوانب والإبعاد، إذ تعد المدركات الاستراتيجية الإيرانية من جهة، وإدراك التهديد من الجهة دول الجوار الإقليمي من المعايير المهمة التي يتم على أساسها قياس تأثير نشاطات معينة لطرف ما على المصالح الاستراتيجية للطرف الآخر.

وولدت الاستراتيجية الإيرانية أزمة مع دول الطوق لتنعكس على منطقة الشرق الأوسط بالكامل، لا بل ولدت أزمة دولية حول برنامجها النووي لتكون نموذجاً لازمات الشرق الأوسط التي تحدث بسبب وجود إدراك للتهديد المتبادل بين الطرفين، إذ عدت الرؤية الإيرانية للشرق الأوسط مصدر شك وريبة من قبل الفاعلين في الشرق الأوسط فهي محملة بالتهديد، بل واعدتها الكثير بمثابة الدولة الأكثر خطورة بعد عام 2003، ومنذ ذلك الحين اتخذت موقفاً شديد التصلب تجاه الأطراف المناوئة لها، ولاسيما المنافسين التي وضعت في قائمة دول «محور الشيطان الأكبر».

الأهمية: تنبع من كونها تتطرق سواء في إطارها النظري أو عن طريق الحالة المدروسة، لموضوعات مهمة وجوهرية شكلت الأسس والإبعاد المهمة للعلاقات السياسية الإقليمية بشكل عام وعلى مر العصور وفي كل الأنظمة السياسية المتعاقبة، ولا سيما النظام السياسي الإيراني القائم في الوقت الحاضر (الملاي)، فهذه الدراسة تتطرق لموضوعات غاية في الأهمية، وهي جوهر أي تفاعلات إيرانية إقليمية كانت أو دولية، إلا وهي ثلاثية (القوة-الثروة-الثورة)، والتي تعد من المداخل المهمة المفسرة لطبيعة العلاقات والتفاعلات السياسية الدولية وأحداثها ليس لكونها تمثل المنطلق الذي تبنى عليه الدول سلوكها وأهدافها فحسب بل، لأنها المفتاح الذي يكشف لنا نوايا الدول، وما يقف خلفها من دوافع الصراع والتعاون، فالاستراتيجية الإيرانية وما تتضمن من مخططات ونوايا لتحقيق تلك الثلاثية انقسمت إلى ثلاثة مستويات تفاعلية: الأول: تفاعلات دائرة الجوار الجغرافي معها، والثانية: تفاعلاتها الصراعية والتعاونية مع دائرة الجوار الجغرافي، الثالثة: مستويات التفاعل بين الدائرة المحيط والدائرتين الإقليمية والعالمية، إذ تمثل إيران نقطة المركز بين تلك الدوائر التفاعلية ومن هنا نبعت أهميتها

الإشكالية: تتبع الإشكالية من الدور مزدوج المعايير الذي تلعبه الاستراتيجية الإيرانية في الشرق الأوسط، فهي مركز استقطاب وتنافر في آن واحد، فالسلوك الإيراني مبني على قاعدة مختلة التوازن أساسها الجمع بين دوري الهيمنة والصداقة أو العداوة وحسن الجوار لتشجيع العلاقات الإيرانية-الشرق أوسطية الضبابية والغموض.

الفرضية: تنطلق الدراسة من فرضية مفادها: ((كلما اعتمدت الرؤية الاستراتيجية الإيرانية على الركيزة ثلاثية الأبعاد القوة-الثروة-الثورة، ازداد اختلال التوازن الاستراتيجي في الشرق الأوسط، وتحقق الحلم الإيراني)).

الأهداف: الكشف عن وجود التناقض والاختلاف والتضارب في الدوافع والأهداف بين الاستراتيجية الإيرانية والاستراتيجيات الإقليمية الأخرى، لا سيما المتنافسة على الدور والباحثة عن المكانة، (تركيا، دول مجلس الخليج العربي)، مما أدى إلى حدوث التناقض في المدركات، وإن هذه التناقضات بشتى أنواعها من شأنها أن تؤدي إلى خلق علاقات تأزمية-تصادمية، الذي ينطلق من ثلاثية (القوة-الثروة-الثورة).

المنهجية: ونظرا لما يتضمنه الموضوع من أبعادٍ متعددة ومتشعبة يتعلق بعضها بالإطار النظري للدراسة، والبعض الآخر بالحالة المدروسة، واستجابة لحاجة مادة البحث ولتحقق من الفرضية عمدنا إلى استخدام المنهج التحليلي والذي يفسح أمامنا الطريق لاستخدام أدوات التحليل المستقبلي لبناء المشاهد والسيناريوهات في محاولة لاستقراء الرؤية الإيرانية على وفق المتغيرات المحتملة.

الهيكلية: إن من متطلبات البحث هو إيجاد هيكلية للبحث لتكون لنا بمثابة دليل يرشدنا إلى الطريق الصحيح في البحث ويجنبنا حالة الفوضى، ولهذا عمدنا إلى تقسيم البحث إلى محثين: الأول: الاستراتيجية الإيرانية والشرق الأوسط، وينشطر إلى مطلبين، الأول: الاستراتيجية الإيرانية رؤية تاريخية، والثاني: ممكّنات الاستراتيجية الإيرانية، وإما المبحث الثاني والذي عنون بـ: الاستراتيجية الإيرانية والرؤى المستقبلية، انقسم إلى مطلبين: الأول: الرؤية الاستراتيجية الدولية للاستراتيجية الإيرانية، والثاني: مستقبل الاستراتيجية الإيرانية في ظل التغيير الدولي، لتختتم البحث بجملة من النتائج.

توطئة

إن استقراء الاستراتيجية الإيرانية في الشرق الأوسط، ضرورة لفهم الحراك الاستراتيجي الإيراني، وتفسير المرجعية الفكرية في السياسة الخارجية، وهذا الاستقراء كان حافزاً للغوص في عمق الاستراتيجية الإيرانية والبحث عن ركائزها التي تركز عليها وهي تشيد بنائها الإقليمي، إذ لم

يكن من اليسير التنبؤ بحراك الاستراتيجية الإيرانية، بعيداً عن الركائز التي استندت عليها وهي تتعامل مع الشرق الأوسط، فبانت على الكثير ملامح الحيرة والارتباك وهم يحاولون البحث عن سبل تفسير ذلك المعطى حتى ظن البعض منهم أن ذلك الجهد سيوصلهم إلى بناء مقترحات تكشف عنها الإشكاليات المتشعبة التي تكتظ بها الاستراتيجية الإيرانية فكان دفعهم للاعتماد على بعد دون غيره، لتكون هي الركيزة الأساسية في تفسير التفاعلات الإيرانية، وهذا ما دفعنا إلى شطر البحث إلى مبحثين، وكالاتي:

المبحث الأول

الاستراتيجية الإيرانية والشرق الأوسط

لا يخطئ من يقول، أن تاريخ الاستراتيجية الإيرانية الحافل بالمشاكل والمعاكسات الدولية كان رهين فرص التغيير، إذ حمل لنا جملة من الأمور المفصحة عن اقتناص فرص التغيير من قبل الاستراتيجية الإيرانية، ليدلنا على إن إيران من الدول الأقل عرضة للتغيير نظراً لتمكّنها، من تجنب سلبيات تغيير النظام الدولي على مر حقبة التاريخية.

ومن اجل استجلاء ملامح التغيير الإيرانية والاستفادة من تجارب الماضي ودروس التاريخ، جاء هذا المبحث، محاولة منا لتشخيص الرؤى والسلوكيات التي تحرك الاستراتيجية الإيرانية، لاسيما بعد إن تنادى للجميع، بان إيران لا يمكن إن تستمر دونما تحالف لمواكبة التغيير ومواجهته، والتحكم في حراكه.

وإذا ما أردنا معرفة تأثير التغيير الدولي على الاستراتيجية الإيرانية توجب علينا إدراك المسيرة التاريخية للتغيير الدولي ومكانته ودوره في بناء الاستراتيجية الإيرانية، لهذا ترانا نعتمد إلى عرض ذلك التأثير على الشرق الأوسط من منطلق ثلاثية (القوة-الثروة-الثورة) على وفق التقسيم الاتي:

المطلب الأول

الاستراتيجية الإيرانية: رؤية تاريخية

قبل الخوض في خصوصية العلاقات الإيرانية ودورها الإقليمي لا بد لنا من التذكير ببديهية سياسية إلا وهي ((إن الجمع بين دور الهيمنة والصدقة أو بين الاحتلال وحسن الجوار أمراً

مستحيل))¹، وإذا ما تحرنا بما تحويه الاستراتيجية الإيرانية من محطات تأثير وتغيير لوجدنا إنها انعكست على الأداء الاستراتيجي الإيراني، فكان أداءً سلبياً على طول الخط، فدورها ومكانتها كانا في أزمة على طول الخط، لما حمل الفكر الاستراتيجي الإيراني من نوايا عدوانية -توسعية(قوة)، فكان الأداء الاستراتيجي الإيراني صراعياً -مأزوماً بحث عن الثروة،² فعلى طوال المسيرة التاريخية للعلاقات الإيرانية الإقليمية -الدولية كانت مشبعة بالشك وسوء النية والضبابية(تصدير الثورة).³

وان الذي يتتبع الدور الإيراني؛ يجدان القوة لم تغب ولا للحظة واحدة عن السلوك الإيراني في الساحة الإقليمية، برغم من، انه كان ذو نظرة سلبية الاتجاه، لاسيما بعد تعليمة المصلحة الذاتية على المصلحة الإقليمية، وجعل مبدأ الدولة القطب أو المركز والقائد أساساً لتعاملها مع دول الإقليم.⁴

ومن هذا المنطلق، ظل الساسة الإيرانيون يبحثون عن بؤر توتر للتدخل للسيطرة على الموقع والثروة بحجة أنهم المخلصون أو المنقذون، في محاولة لبناء قنوات النفوذ وشق الطرق لتحقيق الذات،⁵ وهذا ما يفسره السلوك الاستراتيجي الإيراني، ومنها قانون النفوذ والتوسع، الذي أتاحتها فرصة التقارب الإيراني -الأمريكي، الذي عد تحلفاً استراتيجياً حيوياً.⁶

ويخطئ من يظن، أن قيام ما يسمى بثورة إيران الإسلامية عام 1979 هي نقطة تحول أو انتقال ونوعية في السياسة الإيرانية محطمة المصلحة الأمريكية في الشرق الأوسط، إذ أنها ظلت محسوبة على النفوذ الأمريكي، وإنها مرفقة ومتناسقة غير متقاطعة مع الاستراتيجية الأمريكية في الجوهر، أما في الإطار الظاهري فهي تناقضه عدائية، في إيران والولايات المتحدة

- 1 حسيب عارف العبيدي، العلاقات العربية -إيران (Alealaqat Alearabiat Al'iirania)، سلسلة إيران والعالم، عدد 22، جامعة البصرة، مركز الدراسات الإيرانية، (2005)، ص2.
- 2 أيفو الدر، وآخرون، هلال الأزمات: الاستراتيجية الأمريكية -الأوروبية حبال الشرق الأوسط الكبير (Al'azmat: Hilal Al'istrajijat Al'amrikiat -Alawrbyat Hial Alshrq Al'awsat Alkabir)، (بيروت، الدار العربية للعلوم ناشرون، 2006)، ص23.
- 3 سوسن العساف، استراتيجية الردع، العقيدة العسكرية الأمريكية الجديدة والاستمرار الدولي (Al'istrajijat Al'ardc)، (بيروت، الشبكة العربية للأبحاث والنشر، 2008)، ص12.
- 4 طاهر لبيب، التنمية الاجتماعية واتجاهاتها في البلدان العربية (Altanmiat Alajitimaieat) (Waitijahatuha fi البلدان العربية)، مركز دراسات الوحدة، (2000)، ص23-24.
- 5 قحطان كاظم الخفاجي، الاستراتيجية العربية في القرن الواحد والعشرين (Alqarn Al'istrajijat Alearabiat fi)، (بيروت، جامعة النهرين، 2001)، ص78.
- 6 سيار جميل، الخلافات العراقية - الإيرانية الحدودية -الإقليمية (Alhududiat Al'iraniyat -Alhududiat Al'iraqiyat)، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، 1996)، ص69.

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)

يتقاربان في سلوكهما السياسي من حيث المصلي-التوسعي،⁷ ومن زاوية أخرى، إن النظام الدولي كلما تبدل أو اهتز خدم إيران، فتذبذبه في اتخاذ موقف سلمي تجاه إيران بدا أمراً صعباً.⁸

ومن المعروف، أن التاريخ السياسي للعلاقات الإيرانية - الشرق أوسطية مثقلاً بالتأزم والصراع، وإذا ما تناولنا هذا الموضوع بشيء من الواقعية وقرأناه قراءة منهجية لوجدناها علاقات صراعية - جذرية ، فالأداء الاستراتيجي الإيراني ارتبط دوماً بالمطمح ((التوفيقي - التوسعي)) الذي كان متناغماً مع دور الوكيل الدولي ، وتهيئة الساحة الإقليمية لتقبله كفاعل رئيسي عن طريق ((مبدأ تصدير الثورة الإيرانية)) على غرار ما يجري في الساحة الإقليمية المجاورة ، بعد إن تسلحت السياسة الإيرانية بالقدرات التناورية المتلونة لإدامة الفعل الإيراني في المنطقة.⁹

وهذا المبدأ كان له دور فاعل في استنهاض الحركات والمنظمات ذات النشأة والتطبع الإيراني في خطوة محسوبة لبناء نظام عقائدي-إيديولوجي كجزء من مشروع مستقبلي لإعادة بناء إمبراطورية إيرانية غابرة بعد تعميم التجربة على الشرق الأوسط هو ما يسمى ب«الحلم الإيراني».¹⁰

وما زاد التعقيد تعقيداً، هو الاعتقاد بأنها هي المسؤول الأول عن امن المنطقة وان أي ملف امني إقليمي يمر عبر إيران، والقدر يفرض أو يحتم عليهم فرستها، لتحقيق حلمهم المنشود (الإمبراطورية الإيرانية).¹¹

وكثيراً ما حاولت فرض نفوذها باتجاه المعايير المزدوجة لتفاعلاتها المتقلبة مع الولايات المتحدة تارة ، ومع دول الجوار تارة أخرى، بالأخص العرب ، وخصوصاً دول الخليج العربي، وما شعار ((إيران لا شرقية ولا غربية)) إلا دليل على بناء الأنموذج الخاص (تصدير الثورة)، بعد إن جهزت نفسها بالعديد من محطات التأثير، فالساسة الإيرانيون تعاملوا مع المنطقة من منطلق رؤاهم العقائدية بدليل انهم لم يستطيعوا التحرر من ارثهم التاريخي-الحضاري

7 ضاري رشيد الباسين، إيران في الاستراتيجية الأمريكية (Iran fi Al'iistratijatAl'amrikiia)، سلسلة إيران والعالم، عدد(20)، (جامعة البصرة، مركز الدراسات الإيرانية، 2005)، ص2.

8 محمود سريع قدوم، وآخرون، مستقبل الشرق الأوسط، تأثير الخط الشمالي (Al'awsat) (Al'awsat) (Mustaqbal Alshrq) Mathir Alkhathi Alshamalii، ترجمات استراتيجية، عدد(6)، (مركز الدراسات الاستراتيجية والدولية، بغداد)، سلسلة شهرية، 1996)، ص69.

9 شعلان العبيني، الخلاف بين الإمارات وإيران حول الجزر الثلاث (Hawl Aljuzur) (Alkhilaf BaynAl'amarat Wa'iran) (Althalath)، مجلة المستقبل العربي، عدد(206)، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، 1996)، ص22.

10 مازن إسماعيل الرمضان، نحو تخطيط سياسي خارجي عربي (Earabiin) (Nahw Takhtit Siasiin Kharijiun)، مجلة العلوم السياسية، عدد (7)، (بغداد، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1987)، ص99.

11 محمود سريع قدوم، وآخرون، مستقبل الشرق الأوسط، تأثير الخط الشمالي (Al'awsat) (Mustaqbal Alshrq) Mathir Alkhathi Alshamalii، مصدر سبق ذكره، ص19.

الأول وهم يحاورون العرب،¹² ويتناغم هذا، مع ما قاله فيهمهم وقائدهم الأسبق الخميني ((إننا نواجه العالم مواجهه عقائدية)) وما الترويج الإيراني لمشروع شرق أوسطي الإيراني إلا تأكيداً على ذلك، إذ توارث الساسة الإيرانيون شعوراً مفاده إن هناك فراغاً استراتيجياً -عقائدياً لايد من ملته، هذا جعل من الاستراتيجية الإيرانية تقف على ركيزتين أساسيتين: هما: ¹³ الأولى: الذرائعية؛ التي تعتمد على ترسيخ الطرح القومي وتحقيق المطمح الإيديولوجي . أما الثانية: الدفاعية؛ والتي جل اهتمامها هو تثبيت الهوية الفارسية وبناء الأمن القومي الإيراني.

المطلب الثاني

ممكّنات الاستراتيجية الإيرانية

وانسجاماً مع ما مضى، يعتقد الباحث إن الاستراتيجية الإيرانية، وفقاً لنهج القوة، لاسيما النووية منها تنطلق من مدركات حضارية-صّدامية أساسها تصدير الثورة الإيرانية... وفرنسّته المنطقة... وامتلاك الثروة... لبناء إمبراطوريتها المأمولة على أنقاض الآخرين، ولهذا نجد امن الخليج العربي في تحدٍ مستمر من جهة الشرق.¹⁴

وتحقيقاً لذلك كانت المسؤولية الإيرانية الأولى: هي التأثير القيمي والمفاهيمي (المعنوي)، والثانية: التأثير الواقعي الملموس (المادي) على المنطقة حتى تطغى عليها الصبغة الفارسية، وهذا يتطلب مبدأ التقنع ولبس الإرادية للتنكر وإخفاء الوجه الحقيقي؛ لتمرير مشاريعها الاستراتيجية في المنطقة، لتكون قوى إقليمية يحسب حسابها في أي فعل أو رد فعل إقليمي أو دولي.¹⁵ ثمة العديد من العوامل التي دفعت إيران للحصول على التكنولوجيا النووية،¹⁶ وجعلت من الخيار النووي حلماً إيرانياً مذ أكثر من أربعة عقود من الزمان، حيث استحوذ البرنامج النووي الإيراني ولايزال على حيز كبير من اهتمامات الحكومات الإيرانية المتعاقبة

12 سعيد رشيد، القدرات العسكرية الإيرانية بني الزعم والوهم (Alzaem) (Alqudrat Aleaskariat Al'iraniatBayn) (بغداد، جامعة بغداد، 2001)، ص1.

13 منعم صاحي العمار، مستقبل النظام الإقليمي العربي في ضوء المتغيرات الدولية الجديدة (Alnizam) (Mustaqba) (Aljadida Almutaghayirat Alduwaliyat Aljaddida) (بغداد، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1997)، ص56.

14 غانم محمد صالح، امن الخليج العربي، وأثره على العلاقات العربية (Aman Alkhalij Alearabii) (Wa'athrah Ealaa العربية) (بغداد، مجلة العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1997)، ص14-15.

15 طارق عبد ثابت، الاستراتيجية الإيرانية تجاه الخليج العربي (Alkhalij Alearabii) (Al'istratijiat Al'iraniat Tujah) (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2002)، ص2.

16 كوري أن شيك، جوديث أس باي، المضامين الاستراتيجية للتسلح النووي الإيراني (Al'iistratijiat) (Almudamin) (بغداد، بيت الحكمة، 2001)، ص7.

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)

بحثاً عن مصدر التهديد(القوة)،¹⁷ فايران تقع في بيئة إقليمية شديدة الاضطراب تقع بني اغني منطقتين في العالم هما :منطقة الخليج العربي، ومنطقة بحر قزوين(مركز الثروة)، وثمة تنافس دولي محموم وخاصة من قبل الولايات المتحدة الأمريكية للسيطرة على هاتين المنطقتين اللتين يتمتعان بموقع خاص في الاستراتيجية العالمية الأمريكية، بحكم ثرواتها الطبيعية الهائلة من النفط والغاز الطبيعي، كما إن لإيران امتداداتها العرقية والمذهبية المتشابكة مع العديد من دول الجوار مع ما يعنيه ذلك من احتمالية نشوء تهديدات محتملة لوحدة الجبهة الداخلية الإيرانية وتحتم التهديدات الكامنة في البيئتين الداخلية والخارجية على ايران إن تؤمن نفسها بكل الوسائل(توريد ثورة).

ومن هنا، فقد تركز في الفعل الاستراتيجي الإيراني أهمية امتلاك تكنولوجيا متقدمة تتيح لها أو تمكنها من إنتاج السلاح النووي ليكون ذلك كفيلاً لردع ومواجهة التحديات كافة، خاصة بعد حرب الخليج الثانية عام 1991، وما أفرزته تلك الحرب من وجود أمريكي كثيف ومباشر في منطقة الخليج العربي وبالشكل الذي ساهم في تكريس الهاجس الأمني لدى إيران وقيد من حركتها الإقليمية، وخلق نفوذها في منطقة الشرق الأوسط.¹⁸

ووسط هذه التهديدات المختلفة التي فصح عنها العجز في الاستراتيجية الدولية،¹⁹ ومع اتساع نطاق المصالح الإيرانية خارج حدودها، ادرك صانع القرار الإيراني إن الاستراتيجية الإيرانية فاقدة قيمتها بدون السلاح النووي، ولعل هذا التصور ينبع من ادراك ايران لضرورة ربط الأيديولوجية الدينية بالنظام السياسي للمؤسسة العسكرية المذهبي فحسب، بل كذلك لدعم هياكل الدولة ومؤسساتها، ومد نفوذها إلى نطاق سياسي أكبر واشمل، وإزاء تلك المطامح سارعت ايران لردم الفجوة الحاصلة بين الكم والنوع في التسليح الذي تشهده المنطقة، وذلك تبعاً لديناميكية تواتر الأحداث التي تشهدها منطقة الخليج العربي خصوصاً، والشرق الأوسط عموماً، والتي جعلت منها منطقة غير مستقرة بمجملها، فضلاً عن، إصرار القيادات الإيرانية على مواجهة تلك الأوضاع بإظهار الحاجة لضرورة التوجه لاكتساب الأسلحة النووية(مكتة القوة).²⁰

17 تنوتن كوردسمان ، قدرات ايران العسكرية: هل هي مصدر تهديد ؟ في إيران والخليج البحث عن الاستقرار Qudrat Alaistiqrar (Ean Alaistiqrar) (Iran Walkhalij Albahth) ? fi 'Iran Masdar Tahdid ? fi 'Iran Walkhalij Albahth) (Ean Alaistiqrar) (Iran Walkhalij Albahth) ، مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، (1996)، ص 399.

18 منعم صاحي العمارة، التسليح النووي الإيراني، نظرة جيو-ستراتيجية في حيثياته، (Al-iirani) (Altasaluh Alnawawiu) Nazrat Jyw-Stratijiatan Fi Haythiatih ، سلسلة أوراق استراتيجية عدد (29)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، شباط، 2000)، ص 1 .

19 باسكال يونيفاس: إرادة العجز نهاية الطموحات العالمية والاستراتيجية (Altumuhat Aliradat Aleajz Nihayat) (Alealiamiat Wal-iistratijia ، ترجمة: صالح السنوسي (بنغازي، منشورات جامعة قار يونس، 1998)، ص 41.

20 منعم صاحي العمارة، التسليح النووي الإيراني، نظرة جيو-ستراتيجية في حيثياته، (Al-iirani) (Altasaluh Alnawawiu) Nazrat Jyw-Stratijiatan fi Haythiatih ، مصدر سبق ذكره، ص 2 .

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)

لتحسين إداائه الاستراتيجي،²² بيد إن ذلك الأداء الاستراتيجي المتلون انعكس بطبيعة الحال على الإداء الاستراتيجي للقوى الفاعلة،²³ فتارة يتعاملون مع إيران وكأنها حليف استراتيجي أو شريكاً لا يمكن الاستغناء عنه، وتحترم عليهم تلك العلاقة احتضان إيران ودعمها، وتارة أخرى، يُعدّوها خصماً-عدواً ومهدداً من مهددات الأمن الدولي، واصفيها محور من محاور الشر، ودولة من الدول المارقة، واحدة من أهم منابع الإرهاب، فضلاً عن، إنها وحدة من الدول المنتهكة لحقوق الإنسان، وغيرها، وهذا يحتم عليهم استخدام آليات الضغط والتأثير والترهيب والترغيب للتغيير.²⁴

ولعل الذي يتطلع إلى مؤسسات صنع القرار في إيران يجدها متعددة المراكز والأقطاب، وهنا نجد تفسيراً للتلون والتناقض في السياسة الخارجية الإيرانية بعد إن انقسم بين الإصلاحين والمتشددين،²⁵ وبطبيعة الحال انعكس هذا الفعل على شكل رد فعل لينقسم الموقف الأمريكي إلى موقفين موقف متشدد للمحافظين الجدد وأنصار المدرسة الواقعية والذي يعتقد بوجوب استخدام القوة ضد إيران معتبرها من القوى المناوئة ومن مهددات الأمن القومي الأمريكي، وموقف العقلاني وأنصاره هم الذين يعتقدون باستخدام القوة اللينة مركزين جل اهتمامهم على الجهد الدبلوماسي وضرورات تنمية نقاط التلاقي وجوانب التعاون، معززين المصالح الاستراتيجية بين الطرفين، وهذا ما تفضله القوى الأوربية.²⁶

والجدير بالذكر، هو إن شرط نهوض إيران مرهون بالإذعان للولايات المتحدة الأمريكية والمحفل الغربي، وهذا ما أكد عليه كيسنجر، إذ أشار إلى جملة من الأمور على إيران أن تأخذ بها، منها على سبيل المثال: (تخلي إيران عن مبدأ تصدير الثورة، وكبح الإرهاب ووقف عمليات التدخل لمعارضة عمليات السلام في الشرق الأوسط، ووقف عمليات تطوير القدرات النووية، والالتزام بمعاهدة حضر انتشار الإصحاح النووي، والحد من عمليات التصعيد في

22 احمد النعيمي، السياسة الخارجية الإيرانية تجاه الولايات المتحدة من (1979-2008) (Alkhariziat) (Alsiyasat) (1979 Min Almutahidat Alwilayat Tujah Al'iraniat 2008)، مجلة العلوم السياسية، عدد(36)، (بغداد، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 2008)، ص12.

23 معتر سلامة، التفاعلات الخليجية-الخليجية (2000-2001) (2000) (AlkhalijiatAlkhljia) (Altafaeulat Alkhariziat)، التقرير الاستراتيجي الخليجي 2000-2001، (دار الخليج للصحافة والطباعة والنشر، دبي، 2001)، ص ص22وما بعدها.

24 بيورن هاغلني والترايبث سكونز، القطاع العسكري في محيط متغير (Mutaghayir) (Alqitae Aleaskariu fi Muhit)؛ بيورن هاغلين، وآخرون، نزع السلاح والأمن الدولي، معهد ستوكهولم لأبحاث السلام، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، 2003)، ص885.

25 طارق عبدالله ثابت، الاستراتيجية الإيرانية تجاه امن الخليج العربي (Al'iraniat Tujah Aman Alkhalij) (Al'iistratijiat Al'iraniat Tujah Aman Alkhalij) (Aman Alkhalij) (98)، (مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2002)، ص1.

26 هادي قبيسي، السياسة الخارجية الأمريكية بني مدرستي: المحافظين الجدد والواقعية» (Alkhariziat) (Alsiyasat) (Al'amrikiat Bayn Mudarsaty: Almuhafizin Aljudud Walwaqieia) (Amrikiat Bayn Mudarsaty: Almuhafizin Aljudud Walwaqieia) (بيروت، الدار العربية للعلوم والنشر، 2008)، ص54.

الخطاب الإيراني ضد إسرائيل)،²⁷ بيد إن التهديد الإيراني للمصلحة الأمريكية والأمن القومي الإسرائيلي وأمن حلفاءها وأصدقاءها في الشرق الأوسط بدأ يزعم الساسة ويثير المفكرين الأمريكيين، مما جعلها بحاجة إلى مراجعة سياستها الخارجية.²⁸

المطلب الثاني

مستقبل الاستراتيجية الإيرانية في ظل التغيير الدولي

بداية، يعترض طريقنا سؤالاً يرد له جواب هو: إذا كان التهديد العراقي للأمن القومي الأمريكي انتهى وإلى أمداً طويلاً بإفناء ذلك التهديد وقلعة من جذوره بعد فرض طوق استراتيجي عليه ((سياسياً، واقتصادياً، وعسكرياً، وجيوبوليتيكياً))، بتعبير آخر عزله وتفريغه من مقومات القدرة والقوة، فُغُيرت خارطته ((الجيوسياسية والجيواستراتيجية))، فهل هذا الفعل التهديدي الإيراني يرد بفعل تغييره؟ أم ستلتقي المصالح، وتتفي المواقف، وترجع المياه إلى مجاريها التي انحرفت عن مسارها بعد عام 1979؟ وللإجابة عن هذا التساؤل تحتم علينا طرح بعض المشاهد والسناريوهات التي نحاول فيها رسم رؤية استراتيجية للدور الإيراني الإقليمي في المستقبل، وكلاقي: الأول: سيناريو الهدم والإرجاع، والثاني: سيناريو الاستمرار والبقاء، والثالث: سيناريو التكيف والإرضاء، وهذا ما نعرضه على الشاكلة التالية بشيء من الإيجاز، وكما يلي:

السيناريو الأول: الهدم والإرجاع:

في لحظة تاريخية معينة غيرت الولايات المتحدة حساباتها تجاه إيران بغية تحقيق أهدافها بفاعلية وتأثير أكثر، نتيجة لتغيير تكتيكي في استراتيجية احتواء السوفييت ومدته الشيوعي، بعد ادراك صانع القرار الأمريكي بان استراتيجية تعتمد البعد العقائدي هي الأفضل تأثيراً وأقوى فاعلية في صراعها المرير، فعملت على بناء وتأهيل إيران واعدتها لدورها الجديد، إلى جانب أفغانستان لفرض طوق أو درع واقى للمصلحة الأمريكية في الشرق الأوسط، ومن ثم عزل الحركات والمنظمات الموالية لموسكو وتحفيز الحس الديني واستنهاض الحركات الإسلامية لتخلص من الوباء الشيوعي بعد إن رفعت الولايات المتحدة شعاراً ((توحيد الأديان السماوية لمقاتلة الكفرة والملحدين)).

27 سوسن إسماعيل العساف، إيران في الثابت والمتغيرات استراتيجية الأمن القومي الأمريكي (Alththabit Iiran fi) Walmutaghayirat Alistratijiāt Alabamni Alqawmii Al'amrikii، سلسلة أوراق دولية، عدد(139)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 2004)، ص2.

28 هزي كيسنجر، هل نحتاج أمريكا إلى سياسة خارجية؟ نحو دبلوماسية للقرن الحادي والعشرين (Hal) Tahtaj Nahw d Diplomasiat Kharijia? Nahw d Diplomasiat Lilqarn Alhadi Waleishrin)، ترجمة: عمر الأيوبي، (بيروت، دار الكتاب العربي، 1998)، ص25.

وما إن لبست إيران ثوبها الجديد(الثيوقراطي-الرهباني) بدت تفتش عن طريق خاص بها يحقق لها مآربها ويمرر مصالحها، ومن هنا بانث الفجوة الإيرانية-الأمريكية وبدت تتسع ليتحول التغيير الإيراني من فعل مسيطر عليه إلى فعل غير مسيطر عليه متحوّلة النتائج إلى نتائج سلبية؛ بعد إن اختفى العامل المساعد على التحالف والاندماج المصلحي ((الاتحاد السوفيتي)).²⁹

وفي ضوء هذه الإشكالية بدت الإدارات الأمريكية المتعاقبة تعمل على قلب المعادلة التغييرية إلى سابق عهدها، راغبين بإرجاع إيران إلى الحاضنة الأمريكية بإعادة هيكلتها وتأهيلها للعب دور الشرطي مرة ثانية،³⁰ بيد إن قلب نتائج تلك المعادلة باتت مرهونة باستخدام القوة، بعد إن تمكن صانع القرار الإيراني من تثبيت نتائج المعادلة ودعم أواصرها الاندماجية وتغذية جزئياتها حتى لا تتفكك،³¹ إذ تمكن صانع القرار الإيراني من تعليقه مصلحته القومية((الفرستة)) على المصالح الأخرى بما فيها المصلحة الأمريكية، وظهرت على أرض الواقع إشكالية تقاطع المصالح الغربية-الإيرانية، فولد علاقات دولية هجينة³²

الغريب في الأمر، إن إيران الدولة الوحيدة التي تُعد مناوئة وبشكل علني للولايات المتحدة الأمريكية ومتناقضة معها، برغم من علامات الشك التي تدور حول ذلك التناقض، إذ عدّ الساسة والمفكرين الأمريكيين إيران هي دولة عدو تملك مقومات التهديد المادية والمعنوية، وبالمقابل يُعدّ الساسة والمفكرون الإيرانيون إن الولايات المتحدة الأمريكية ((الشيطان الأكبر)) وبد التناقض يأخذ طابع صراعي-حضاري.³³

وانه من الضروري أن نذكر هنا، إن التهديد الذي صنع الولايات المتحدة الأمريكية، بدت توظفه إيران لإعادة أمجادها وبناء ذاتها، ففكرة العدو والتهديد تعد محفز ومولد لبناء وإدامة آليات التفوق، منتهزين فرصة الاختلال التوازني.³⁴

29 طارق عبدالله ثابت، الاستراتيجية الإيرانية تجاه امن الخليج العربي Al'iistatijiati Al'iraniat Tujah) Aman Alkhalij العربي (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2002)، ص1.

30 نغم نذير شكر، المشكلة النووية الإيرانية... إلى أين؟ (Ayn) 'lila' ... 'Almushkilat Alnawawiat Al'irania "لسلة أوراق دولية، عدد (142) ، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2005) ، ص2.

31 عبد السلام البغدادي، العلاقات الأمريكية-الإيرانية، المستجدات والتداعيات -Alealaqat Al'amrikiatu) Al'iiraniat, Almustajaddat Waltadaeiat، سلسلة أوراق أمريكية، عدد (39) ، (مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2000) ، ص1.

32 يان ندرفين بيترسه، العولمة والتهجتي (Aleawlamat Waltahajin) : في فرانك جي ليتشزوجون بولي، وآخرون، العولمة الطوفان أمر الإنقاذ الجوانب السياسية والثقافية والاقتصادية، ترجمة: فاضل جيكر، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربي، 2004)، ص185.

33 حسني حافظ وهيب، العلاقات الأمريكية-الإيرانية وتأثيرها على الأمن الوطني العربي (Alealaqat) Al'amrikiat Al'arabi (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2008) ، ص23.

34 أميرة عبد الرحمن، إيران من الإصلاحين إلى البنائين انتكاسة أمر تحقيق للحلم (liran Min Al'iislahin) ('lilaa) (القاهرة، مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية، إبريل/نيسان 2004)، ص132.

وتبعاً لذلك، يمكن القول: إن ذلك التناقض ولد سببه الأساس التقاطع الفكري، وبما إن الولايات المتحدة الأمريكية لا يمكن لها لاستمرار بقوتها وتديم فعلها وتحفز نفسها بدون عدو مروراً بالقوى الأوروبية وإلى جمهوريات الاتحاد السوفيتي السابقة إلى أفغانستان إلى العراق إلى إيران إلى كوريا الشمالية إلى الصين نقطة النهاية للهيمنة على العالم (صناعة العدو)، إن هذا السلم العدائي بدت الولايات المتحدة الأمريكية تصعده خطوة خطوة، والخطوة وصلت إلى إيران، فعملية الهدم وإعادة البناء باتت حاجة لا بد منها؛ بغية تحقيق المصلحة الأمريكية تحقق الحلم الأمريكي وهذا يتطلب مواجهة جميع الأعداء،³⁵ وهنا يستوقفنا تساؤلاً يرد له جواب، هو: هل مستقبل إيران مرهون بالتفتت والانحيار للقوى الشرق الأوسط، وهذا رهن التحالف الاستراتيجي التهديدي الإيراني-الأمريكي؟ وإذا صح ذلك كيف؟

للإجابة على هذا التساؤل يتحتم علينا الاستناد ببعض الأسس لسند الحجة والدفاع عن الرؤية المستقبلية، ويمكن تقسيم ذلك إلى عدت عوامل يمكن إجمالها بنوعين من العوامل وكالاتي:

أولاً: العوامل داخلية: (يعاني المجتمع الإيراني من غياب النسق الاجتماعي، إذ يمكن وصفه بأنه مجتمع متنوع-متناقض، وتنامي الوعي القومي للشعوب غير الفارسية ليتأطر على شكل حركات مسلحة وغير مسلحة لتحقيق مطالبها واسترجاع حقوقها المسلوبة، منها على سبيل المثال: حق تقرير المصير، حق المواطنة، حقوق الإنسان، الديمقراطية، وغيرها، وشيوع ظاهرة الانحلال الأخلاقي والإدمان والفقر والجريمة المنظمة، وتجارة المخدرات، والبطالة، وغيرها، والتطلعات الفتية نحو التغيير ومواكبة العصر).

ثانياً: العوامل الخارجية: بداية على الصعيد الدولي: (المصالح الإيرانية - الأمريكية المتناقضة والمتقاطعة مع القوى الدولية والأخص الولايات المتحدة الأمريكية، وتهديد الأمن القومي العالمي عن طريق دعم العنف وقيادته و هذا يتناغم مع الوثيقة استراتيجية الأمن القومي في 2002\9\22 تحت عنوان اتحاد التطرف مع التكنولوجيا الخطرة والذي يوضح الموقف الأمريكي تجاه الملف النووي الإيراني،³⁶ ، وطموحات ونوايا إيران تقف بوجه الحلم الأمريكي بالسيطرة على منطقة اوراسيا،³⁷ وأنموذج إيراني ((الفرنسة)) يهدف لأنموذج الأمريكي ((الأمركة))، وتجاوزت إيران قوانين اللعبة الدولية بعد إن اعتمدت التقنية النووية).

35 ريتشارد كلارك، في مواجهة جميع الأعداء من داخل حرب أمريكا على الإرهاب « Al'aeda» Min (fi Muajahat Jmye) (Amrika Ealaa Al'iirhab، Dakhil Harb، تعريب: وليب شحاذه، بيروت، شركة الحوار الثقافي للنشر، 2004)، ص65.

36 حسني حافظ، الطموح النووي الإيراني ومستقبل النووي الإيراني ومستقبل الأمن الإقليمي في منطقة الخليج (Altamuh Alnawawiu Al'iiraniu Wamustaqbal Al'nawawii Al'iiraniu Wamustaqbal (Al'amn Al'iiaqlimii Fi Mintaqat Alkhalij، سلسلة أوراق دولية، عدد (6)، (مركز الدراسات الدولية، بغداد، 2008)، ص2.

37 نغم نذير شكر، المشكلة النووية الإيرانية... إلى أين؟ (Ila (Ayn ... (Almushkilat Alnawawiat Al'iirania) "أوراق دولية، عدد (142)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2005)، ص1.

-أما على الصعيد الإقليمي تضمن: (تهديد الأمن القومي التركي، و تهديد الأمن القومي العربي، و تهديد حلفاء وأصدقاء الولايات المتحدة الأمريكية، ومعارضة عملية السلام في الشرق الأوسط)،³⁸ كل تلك العوامل وغيرها الكثير تعد من الأسباب التي تحتم على الولايات المتحدة الأمريكية حسم الموقف والحد من الطموح الإيراني بأسرع ما يمكن قبل فوات الأوان

وتناغمًا مع مطالبة الأصدقاء والحلفاء بالحد من التهديد الإيراني بدت الآراء والأفكار تطرح وتسن النظريات في كيفية تغيير إيران مولدًا تناقضاً فكرياً لينقسم جراء هذا التناقض إلى تيارين: الأول: يؤمن بالتغيير القسري باستخدام القوة الخشنة ((القوة العسكرية))، والتبار الثاني: يؤمن بجدوى القوى الناعمة ((الاقتصاد والدبلوماسية)) أي الوسائل غير العسكرية، من بين هذا وذاك يمكن القول إن التغيير القسري لإيران قادم فعملية الهدم والبناء هي الطريقة التي تعودت الولايات المتحدة على سلكها مع القوى المناوئة.⁽³⁹⁾

السيناريو الثاني: الاستمرار والبقاء

لعلنا لا نجافي الحقيقة في شيء إذا قلنا إن الولايات المتحدة الأمريكية غير مستعدة لأعاده تجرية تلك الاستراتيجية حاملة لخطأ قاتل عصف بمستقبل المانيا ودمر قدراتها.

و دعماً للمثال المطروح آنفأً، إن الولايات المتحدة الأمريكية واستراتيجية حربيها الوقائية من الأعداء، فتحت عدة جهات في آن واحد وكانت تجربتي أفغانستان والعراق قاسيتين ومكلفتين عليها، فهل الولايات المتحدة مستعدة لشن حرب أخرى مع إيران تزيد من العبء عبئاً وتخطر بأمن إسرائيل تلك الدولة التي لا تملك عمقاً استراتيجياً ومحاطة بالحركات والمنظمات المسلحة ذات الولاء والعلاقات الحسنة مع إيران؟⁴⁰ وعلى هذا الأساس فأً الحديث عن الحرب مع ايران على غرار الفعل العراقي حديث سابق لأوانه، وببساطة إن ايران لا زالت بعيدة عن الخطوات التي اعتمدت لتدمير البنى التحتية والاستراتيجية العراقية منها، فرض طوق جيوبوليتيكي، فرض حصار، تجريد عسكري، كسب الساحة الداخلية، وغيرها.⁴¹

38 ايفو دالدر، وآخرون، هلال الأزمات: الاستراتيجية الأمريكية-الأوروبية حيال مشروع الشرق الأوسط الكبير Hilal Mashru'e (Albazarat: Albiistratijjat Al'amrikiatu-Alawrby Hial Mashru'e)، ص16، 2006، للعلوم ناشرون.

39 علاء سالم، أمريكا وإيران وانهيار الرهانات الاستراتيجية (Amrika Waiiran Wainhiar Alrihanat) سلسلة مختارات إيرانية، عدد(13)، (بغداد، مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية، 2001)، ص ص57-58.

40 سوسن إسماعيل العساف، إيران في الثابت والمتغير استراتيجيات الأمن القومي الأمريكي (liran fi) (Alththabit) Amrikii (Alqawmii Al'amn Al'istratijjat Walmutaghayirat) ، أوراق دولية، عدد(139)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2004)، ص2.

41 عبد الوهاب الرومي، الدور الإيراني مريب الفرس، في الانسحاب الأمريكي من العراق « Al'iiraniu Marbit) (Aldawr) min Aleiraq (Alfars, fi Alainsihab Al'amrikii)، مجلة الرؤية، عدد (402) ، (أبو ظبي ، 2009) ، ص3.

فضلاً عن، الاختراق الإيراني لساحة الشرق الأوسط وبناء لوبي فاعل ومؤثر على المصلحتين الأمريكية والأوروبية، وما تملكه إيران من مقومات قوة وقدرة تمكنها من جر الولايات المتحدة الأمريكية لخسائر غير محسوبة تنعكس سلباً على مكائنها دولياً، فمن المستحسن التركيز على بؤر التعاون التي إذا ما فعلت واستمرت كان خيرها يعود على الطرفين.⁴²

وهنا علينا، أن نذكر قدرة صانع القرار الإيراني على المناورة والباع الطويل في التفاوض، والتكيف والتلون تقضي بنتيجة مفادها إن صانع القرار الأمريكي يلجأ إلى تغيير استراتيجيته والتنازل عن أهدافه الرئيسية إلى أهداف فرعية بغية تحقيق أهدافه الرئيسية في المستقبل، لكن يراد له حقبة زمنية أطول تضمن لنظام إيران الاستمرار والبقاء لأطول مدة ممكنة على أمل أن تتعرض الولايات المتحدة الأمريكية لمتغيرات مفاجئة داخلية (أزمة مالية، عجز اقتصادي، تغيير سياسي مصحوب بتغيير استراتيجي يهتم بالداخل) أو تغيير خارجي (بروز قوى فاعلة، وتكوين تحالفات وتآلفات استراتيجية تديم المصلحة الإيرانية، وكثرت الأخطاء والعثرات الأمريكية في العالم تعصف بالولايات المتحدة أو على الأقل ترجعها كقوة عظمى ضمن نظام تعددي أو ثنائي).⁴³

فضلاً عن المناورة والمماطلة لحين امتلاك السلاح النووي الذي يدخل إيران النادي النووي ويجعلها قوة إقليمية فاعلة ويحسب لها حساب في الساحة الدولية، كل تلك الافتراضات تديم استمرار النظام الإيراني وتديم تحقيق طموحاته.⁴⁴

واستكمالاً لما مضى، من الممكن لإيران تطبيق استراتيجية الحياد والعزلة التي تجنبها المواجهة مع الولايات المتحدة الأمريكية مطبقة استراتيجية التوسع الحذر والمساومة مع الولايات المتحدة، كما فعلت الولايات المتحدة في حقبة ما قبل الحرب الباردة وكما فعلت إيران مع القوى الأوروبية بالأخص مع بريطانيا (التمكين مقابل مكافئة).

وإذا لم تحجم إيران وأطلقت يدها على العرب، هل ستجتاح الخليج؟ هل اللوبي الإيراني بإمكانه أن يغيّر مقاليد الحكم في الدول العربية؟ هل سيضم العراق لإيران؟ هل ستهاجم السعودية؟ هل ستحتل اليمن؟ هل ستيبد الشعب السوري؟ هل التغيير العربي سيتحول إلى تغيير إيراني؟

42 سوسن إسماعيل العساف، إيران في الثابت والمتغير استراتيجية الأمن القومي الأمريكي «Alththabit (Iran fi) Nazrat Jyw-Stratijiatan fi Haythiatih»، سلسلة أوراق دولية، عدد(140)، (مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2004)، ص1.

43 منعم صاحي العمارة، التسليح النووي الإيراني، نظرة جيوسراتيجية في حينياته، (Al'iraniu, Altasaluh Alnawawiu)، مصدر سبق ذكره، ص2.

44 نادية فاضل عباس، مستقبل إيران بعد احتلال العراق (Mustaqbal (Iran Baed Aihtilal Aleiraq)، سلسلة أوراق دولية، عدد(139)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2004)، ص2.

الجواب هو ليس إيران بالقوة الكافية التي تمكنها بوجود الولايات المتحدة الأمريكية وروسيا والقوى الإقليمية الأخرى والحلفاء والأصدقاء وأصحاب المصالح في المنطقة من القيام بأي فعل من هذا القبيل، بيد إن حالتها الغير مستقرة وطموحها الغير متحقق ونظامها المتجذر سيكيف وضعها مع كل الظروف والمتغيرات للبقاء على ارض الواقع والاستمرار إلى أطول حقة ممكنة.

السيناريو الثالث: التكيف والإرضاء

انطلاقاً من مشروع حوار الحضارات الذي يركز على التعاون والتشارك الإيراني-الإقليمي-الدولي وانسجاماً⁴⁵، وما قاله رئيس وفد إيران في الوكالة الدولية للطاقة الذرية جواد حيدري والتي تص على انه ((يمكن للولايات المتحدة الأمريكية أن تلحق الأذى بإيران، لكن الولايات المتحدة الأمريكية سوف تتعرض للأذى والألم مثل إيران))،⁴⁶ نبى هذا السيناريو أي إن التقارب والتفاهم هو الحل المثل والأصلح لكلي الطرفين، مجنبن الساحة الإقليمية حرباً طاحنة مفتوحة الجوانب ومتعددة الأطراف، لتتعقد وتتشابك المصالح الأمريكية والإيرانية في المنطقة، لربما يسأل سائل هل بمكان حدوث ذلك في ظل تلك الظروف والمتغيرات؟

والجواب نعم من الممكن لكن كيف؟ يمكن الاعتقاد بهذا السيناريو اذا ما ركزنا على الضغوطات الاستراتيجية وعلى مختلف الأصعدة الدولية والإقليمية والمحلية، إضافة إلى التلويح باستخدام القوة وتهديد بها بتحريك دور الأمم المتحدة، كل هذا يحتم على صانع القرار الإيراني الذي يتمتع بالمكر والدهاء أن يذعن ويستجاب لتلك الضغوط استجابة إيجابية مرضية هذا من جانب، وبناء مدرك إيراني أساسه التعاون والمشاركة مع الولايات المتحدة الأمريكية وعدم التقاطع معها، وحل الإشكاليات وتضييق العقبات وتوسيع الفرص، وهذا نجد بادرته في صناع القرار الإيرانيين، على سبيل المثال: ما قاله روحاني ((إننا نود حل المشاكل مع الولايات المتحدة الأمريكية ونعتقد بعدم وجود مشكلة في العالم لا يمكن إيجاد حل لها)).⁴⁷

45 سوسن إسماعيل العساف، استراتيجية الردع: العقيدة العسكرية الأمريكية الجديدة والاستقرار (Istratijiät) الوطني، عدد (58)، (بيروت، وزارة الدفاع، 2006)، ص57-58.

46 نزار عبد القادر، السياسة الخارجية الأمنية الإيرانية (Alsiyasat Alkharijiat Al'amniat Al'irania)، مجلة الدفاع

47 طهران تدعو واشنطن إلى حل الخلاف بلغة الحوار (Tahrän Tadeu Washintun 'iläa Hali) Alkhilaf Bilughat) العدد9، 13379 فبراير / شباط 2008. (Alhiwar)، جريدة الرياض،

ولاریب، إن صانع القرار الإيراني عند ما يتحاور مع صانع القرار الأمريكي يضع نصب عينیه ما جرى للعراق وأفغانستان،⁴⁸ وما فعله صانع القرار الليبي لإرضاء صانع القرار الأمريكي قبل التغيير، وما فعلت مصر وتونس واليمن والعراق ما بعد التغيير.

واستجابتاً لكل تلك الأسباب من الممكن عقد ما يسمى بـ «الصفقة الكبرى التي تعني أعادت النظر بالمواقف والإشكاليات بشكل عام بين الطرفين والوصول عن طريق التفاوض وقنوات الحوار، علماً إن الإدارات الأمريكية على طوال مسيراتها السياسية أبدت استعدادها للتعاون وفتح قنوات التواصل إلا إن الخلل يكمن في الإدارات الإيرانية التي جعلت من الخط الخميني نموذجها السياسي، وإذا ما تمكن الخط الثاني خط الإصلاحيين السيطرة على مقاليد الحكم في إيران أو ادرك المتشددین خطورة الموقف وضعف حجتهم سوف يستجابون للولايات المتحدة والرغبة الدولية، بيد إن هذا يراد له تقوية ودعم التيار الإيراني القائل بضرورة التعاون والانفتاح وتحجيم دعاة الرأي القائل بضرورة الامتلاك وتوسع.

الخاتمة

وبعد كل تلك السيناريوهات يترك الخيار ليجيب عليها الزمن وتمهد لها المتغيرات الدولية والإقليمية الطريق لتفصح عن مستقبل إيران وإن رشحنا السيناريو الأول، بيد إن على صانع القرار الإيراني إن يستذكر مصير من قال لأمريكا ((إننا سندفنكم)) ومن قال للإسرائيليين ((سنميكم في البحر)) ومن قال لهم ((سنحرقكم بالنار)) ومن قال لهم ((دولة الشر)) قبل أن يقول لأمريكا ((الشيطان الأكبر)) ويقول لإسرائيل ((سنمحيكم من الخريطة))،⁴⁹ إذ إن التفاوت بين الوسائل والقدرات والأهداف في رسم الاستراتيجية يعصف بصانع القرار ونظامه وهذا ما يجب أن يدركه صانع القرار الإيراني.

وختاماً يمكن القول إن الاستراتيجية الإيرانية نجحت في رسم هلالها الاستراتيجي في الشرق الأوسط، وبدت تعمل على إتمام بدرها الاستراتيجي، وإذا لم تردع فأن نهاية القرن الواحد والعشرين سيفصح عن إمبراطورية اندثرت في الشرق الأوسط منذ سنين.

48 فرقد داود سلمان، الولايات المتحدة والبرنامج النووي الإيراني (Walbarnamaj Alwilayat Almutahidat) (Alnawawiu Al'iraniyu عدد(5)، سلسلة شؤون إيرانية، (البصرة، جامعة البصرة، 2005)، ص5.

49 جوين دابار، الفوضى التي نظمها: الشرق الأوسط بعد العراق (Al'awsat Alshraq) (Alfawdaa Alty Nazamuha: Alshraq) (بيروت، الدار العربية للعلوم ناشرون، 2008)، ص143.

ومن كل ما عرض نصل إلى جمل من النتائج:

1. الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط تركز على الأبعاد الثلاثية القوة-الثروة-الثورة
2. تتبع إيران استراتيجية مد الأذرع للتوسع على حساب قوى الشرق الأوسط.
3. إمكانية الاستراتيجية الإيرانية على توظيف الاستراتيجيات الدولية اتجاه الشرق الأوسط وهذا واضح في توظيف الاستراتيجية الأمريكية تجاه العراق ما بعد 2003، وتوظيف الاستراتيجية الروسية اتجاه سوريا، والاستراتيجية الأمريكية تجاه اليمن.
4. الشرق الأوسط يعاني من الأمركة والفرسنة في آن واحد، وهذا يدل على إن هناك تقارب توظيفي
5. الاستراتيجية الإيرانية تطلق من مكّنة القرب الجغرافي والتأثير الأيديولوجي والتحالفات مع الحركات والتيارات الموالية لولاية الفقيه.
6. إن الجمع بين دور الهيمنة والصدقة أو بين الاحتلال وحسن الجوار أمراً مستحيل، وهذا سيكشف النوايا العدوانية التوسعية الإيرانية في الشرق الأوسط.
7. كلما ازدادت إيران سلب حقوق ومستحقات الدول التي تمد ذراعيها فيها تتولد ردة فعل معاكسة مضادة للتوسع الإيراني.
8. المستقبل يشير إلى ثلاث سيناريوهات: الأول: سيناريو الهدم والإرجاع، والثاني: سيناريو الاستمرار والبقاء، والثالث: سيناريو التكيف والإرضاء، والباحث يرشح السيناريو الأول بعد المفاضلة واستقراء الحركات الاستراتيجية الدولية وما تحمل من رؤى استراتيجية تجاه الاستراتيجية الإيرانية.

واستناداً على تلك النتائج صحت فرضيتنا الناصّة على: ((كلما اعتمدت الرؤية الاستراتيجية الإيرانية على الركيزة ثلاثية الأبعاد القوة-الثروة-الثورة، ازداد اختلال التوازن الاستراتيجي في الشرق الأوسط، وتحقق الحلم الإيراني)).

قائمة المصادر

- احمد النعيمي، السياسة الخارجية الإيرانية تجاه الولايات المتحدة من (1979-2008) (Alsiyasat) 1979 (Min Almutahidat Wilayat Tujah Al'iiraniat Alkharijat) (2008)، مجلة العلوم السياسية، عدد(36)، (بغداد، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 2008).
- اليسون.ج. ك بايلز: اتجاهات وتحديات في الأمن الدولي (Al'amn Aitijahat Watahadiyat Fi) (Alduwali) في اليسون.ج. ك بايلز، وآخرون، معهد ستوكهولم لأبحاث السلام الدولي، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، 2004).
- أميرة عبد الرحمن، إيران من الإصلاحين إلى البنائين انتكاسة أمر تحقيق للحلم (Al'iislahin liran Min) (Al'ama Tahqiq Lilhulm 'Albanayiyin Aintikasatan) (156)، (الغاهرة، مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية، ابريل/نيسان 2004).
- يفو الدر، وآخرون، هلال الأزمت: الاستراتيجية الأمريكية-الأوربية حبال الشرق الأوسط الكبير (Hilal Al'awzat Alkabir) (Al'awsat Alkabir) (Al'awrat: Al'iisratijiat Al'amrikiat -Alawrbyat Hial Alshrq) (بيروت، الدار العربية للعلوم ناشرون، 2006).
- يفو الدر، وآخرون، هلال الأزمت: الاستراتيجية الأمريكية-الأوربية حبال مشروع الشرق الأوسط الكبير (Hilal Al'awzat: Al'iisratijiat Al'amrikiatu-Alawrbyat Hial) (Al'awrat: Mashru' Alshrq Al'awzat Alkabir) (بيروت، حسان البستاني، (بيروت، الدار العربية للعلوم ناشرون، 2006).
- باسكال يونيفاس: إرادة العجز نهاية الطموحات العالمية والاستراتيجية (Nihayat Al'awrat) (Al'awrat: Nihayat Al'awzat) (بنغازي، منشورات جامعة قار يونس، 1998).
- بيورن هاغلين واليزابيث سكوز، القطاع العسكري في محيط متغير (Alqitaa Aleaskariu) (Fi Muhit Mutaghayir) في بيورن هاغلين، وآخرون، نزع السلاح والأمن الدولي، معهد ستوكهولم لأبحاث السلام، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية 2003).
- جوين دايار، الفوضى التي نظمها: الشرق الأوسط بعد العراق (Alfawdaa Alaty) (Nazamuha: Alshrq Al'awzat Baed Aleiraq) (بيروت، الدار العربية للعلوم ناشرون، 2008).
- حسيب عارف العبيدي، العلاقات العربية -الإيرانية (Alealaqat Alearabiat Al'iirania) (Silsila Iran wal'alam) (الغاهرة، عدد 22، (جامعة البصرة، مركز الدراسات الإيرانية، 2005).
- حسين حافظ وهيب، العلاقات الأمريكية -الإيرانية وتأثيرها على الأمن الوطني العربي (Alealaqat Alearabii) (Al'awrat: Al'amn Alwatanii) (Al'amn Alwatanii) (بيروت، (بيروت، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2008).

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)

حسين حافظ، الطموح النووي الإيراني ومستقبل النووي الإيراني ومستقبل الأمن الإقليمي في منطقة الخليج (Al'iraniyu Wamustaqbal Alnawawii) (Al'iraniyu Wamustaqbal Alnawawii) Altamuh Alnawawiu Al'iraniyu Wamustaqbal Alnawawii) (مركز الدراسات الدولية، بغداد، 2008).

ريتشارد كلارك، في مواجهة جميع الأعداء من داخل حرب أمريكا على الإرهاب « Muajahat Jmye » (Bayn Alzaem Walwahm) (مركز الدراسات الدولية، عدد(74)، بغداد، جامعة سعيدي رشيد، القدرات العسكرية الإيرانية بين الزعم والوهم (Al'iiraniyat Aleaskariat) (مركز الدراسات الدولية، عدد(74)، بغداد، جامعة Bayn Alzaem Walwahm) ، أوراق أسبوعية، مركز الدراسات الدولية، عدد(74)، بغداد، جامعة Alqudrat Aleaskariat) ، الحوار الثقافي للنشر، 2004).

سوسن إسماعيل العساف، استراتيجية الردع: العقيدة العسكرية الأمريكية الجديدة والاستقرار (Walaistiqrar) (Al'amrikiyat Aljadidat) (Al'amrikiyat Aljadidat) (بيروت، الشبكة العربية للأبحاث والنشر، 2008).

سوسن إسماعيل العساف، إيران في الثابت والمتغيرات الاستراتيجية الأمن القومي الأمريكي (liran Fi) (مركز الدراسات الدولية، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 2004).

سوسن إسماعيل العساف، إيران في الثابت والمتغيرات الاستراتيجية الأمن القومي الأمريكي (liran) (مركز الدراسات الدولية، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 2004).

سوسن إسماعيل العساف، إيران في الثابت والمتغيرات الاستراتيجية الأمن القومي الأمريكي (liran) (مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2004).

سوسن العساف، استراتيجية الردع، العقيدة العسكرية الأمريكية الجديدة والاستمرار الدولي (Walaistimrar Alduwaliu) (Al'amrikiyat Aljadidat) (بيروت، الشبكة العربية للأبحاث والنشر، 2008).

سيار جميل، الخلافات العراقية - الإيرانية الحدودية - الإقليمية (Al'iraniyat Al'iqlimiyat) (مركز دراسات الوحدة العربية، 1996).

شعلان العيني، الخلاف بين الإمارات وإيران حول الجزر الثلاث (Al'amarat Wa'iiran) (مركز دراسات الوحدة العربية، 1996).

ضاري رشيد الياسين، إيران في الاستراتيجية الأمريكية (Al'amrikiyat Al'iqlimiyat) (مركز الدراسات الإيرانية، 2005).

طارق عبد ثابت، الاستراتيجية الإيرانية تجاه الخليج العربي (Tujah Al'iiraniat Al'iistratijiat) (Alkhalij Alearabii، محطات استراتيجية، عدد (98)، بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2002).

طارق عبدالله ثابت، الاستراتيجية الإيرانية تجاه امن الخليج العربي (Tujah Al'iiraniat Al'iistratijiat) (Aman Alkhalij Alearabii، سلسلة محطات استراتيجية، عدد (98)، (مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2002).

طارق عبدالله ثابت، الاستراتيجية الإيرانية تجاه امن الخليج العربي (Al'iiraniat Al'iistratijiat) (Tujah Aman Alkhalij Alearabii، سلسلة محطات استراتيجية، عدد(98) ، (بغداد ، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2002).

طاهر لبيب، التنمية الاجتماعية واتجاهاتها في البلدان العربية(altanmiat Alajitimaieiat) (Waitijahatuha Fi Albuldan Alearabia، مجلة المستقبل العربي، عدد(253) (بيروت، مركز دراسات الوحدة، 2000).

طهران تدعو واشنطن إلى حل الخلاف بلغة الحوار (Hali Alkhalif) (Tahrn Tadeu Washintun 'ililaa) (Bilughat Alhiwar، جريدة الرياض، عدد9، 13379 فبراير / شباط 2008.

عبد السلام البغدادي، العلاقات الأمريكية-الإيرانية، المستجدات والتداعيات (Alealaqat) (Al'amrikiatu-Al'iiraniat، Almustajaddat Waltadaeiat، سلسلة أوراق أمريكية، عدد (39) ، (مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2000).

عبد الوهاب الرومي، الدور الإيراني مرتبط الفرس، في الانسحاب الأمريكي من العراق (Aldawr) (Al'iirani Marbit Alfars، fi Alainsihab Al'amrikii Min Aleiraq، مجلة الرؤية، عدد (402) ، (أبو ظبي، 2009).

علاء سالم، أمريكا وإيران وانتهيار الرهانات الاستراتيجية (Amrika Wa'iiran Wainhiar) (Alrihanat Al'iistratijia، سلسلة مختارات إيرانية، عدد(13)، (بغداد، مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية، 2001).

غانم محمد صالح، امن الخليج العربي، وأثره على العلاقات العربية (Aman Alkhalij) (Alearabii، مجلة العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1997).

فرقد داود سلمان، الولايات المتحدة والبرنامج النووي الإيراني (Alwilayat Almutahidat) (Walbarnamaj Alnawawiu Al'iirani، سلسلة شؤون إيرانية، (البصرة، جامعة البصرة، 2005).

الرؤية الاستراتيجية الإيرانية للشرق الأوسط (القوة-الثروة-الثورة)

قحطان كاظم الخفاجي، الاستراتيجية العربية في القرن الواحد والعشرين (Al'iistratijiat Al'nehrin، 2001).
أطروحة دكتوراه، (Alearabiat Fi Alqarn Alwahid Waleishrin)، كلية العلوم السياسية، جامعة النهريين، 2001).

كوري آن شيك، جوديث أس بافي، المضامين الاستراتيجية للتسلح النووي الإيراني (Almudamin Al'iirani Al'iwawii Liltasaluh)، ترجمة: إبراهيم عبد الرزاق، (بغداد، بيت الحكمة، 2001).

مازن إسماعيل الرمضاني، نحو تخطيط سياسي خارجي عربي (Nahw Takhtit Siasiiin Kharijiun Earabiin)، مجلة العلوم السياسية، عدد (7)، (بغداد، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1987).

محمود سريع قدوم، وآخرون، مستقبل الشرق الأوسط، تأثير الخط الشمالي (Alshrq Al'iirani) (Mustaqbal Al'dawliya، بغداد، سلسلة شهرية، 1996).

معتز سلامة، التفاعلات الخليجية -الخليجية (2000-2001) (Alkhljia) - (Altafaeulat Alkhalijiat) (2001-2000)، التقرير الاستراتيجي الخليجي 2000-2001، (دار الخليج للصحافة والطباعة والنشر، دبي، 2001).

منعم صاحي العمار، التسلح النووي الإيراني، نظرة جيو-ستراتيجية في حيثياته (altasaluh Nazrat Jyw-Stratijiatan Fi Haythiatih Al'iraniu، Nazrat Jyw-Stratijiatan Fi Haythiatih)، سلسلة أوراق استراتيجية عدد (29)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، شباط، 2000).

منعم صاحي العمار، مستقبل النظام الإقليمي العربي في ضوء المتغيرات الدولية الجديدة (Alduwaliat Aljadida Al'iqlimii Alearabii Fi Daw' Almutaghayirat) (Mustaqbal Alnizam Al'iqlimii Alearabii Fi Daw' Almutaghayirat)، أطروحة دكتوراه، (بغداد، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1997).

نادية فاضل عباس، مستقبل ايران بعد احتلال العراق (Aleiraq Baed Aihitilal) (Mustaqbal 'Iran)، سلسلة أوراق دولية، عدد (139)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2004).

نتوني كوردسمان، قدرات ايران العسكرية: هل هي مصدر تهديد؟ في إيران والخليج البحث عن الاستقرار (Alaistiqrar) (Al'irani) (Walkhalij Al'abath Ean Al'irani)، (ابو ظبي، مركز الإمارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، 1996).

نزار عبد القادر، السياسة الخارجية الأمنية الإيرانية (Al'irania) (Alsiyasat Alkharijiat Al'amniat)، مجلة الدفاع الوطني، عدد (58)، (بيروت، وزارة الدفاع، 2006).

نغم نذير شكر، المشكلة النووية الإيرانية... إلى أين؟ 'ila ... 'iirania) (Almushkilat Alnawawiat) "سلسلة أوراق دولية، عدد (142)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2005).

نغم نذير شكر، المشكلة النووية الإيرانية... إلى أين؟ 'ila ... 'iirania) (Almushkilat Alnawawiat) "أوراق دولية، عدد (142)، (بغداد، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 2005).

هادي قيسي، السياسة الخارجية الأمريكية بين مدرستي: المحافظين الجدد والواقعية» (Alsiyasat Alkharjiyat Al'amrikiat Bayn Mudarsaty: Almuhafizin) (Aljudud Walwaqieia) (بيروت، الدار العربية للعلوم والنشر، 2008).

هنري كيسنجر، هل تحتاج أمريكا إلى سياسة خارجية؟ نحو دبلوماسية للقرن الحادي والعشرين (Hal Tahtaj 'Amrika 'lilaa Siasat Kharijia? Nahw d Diblumasiat Lilqarn Alhadi Waleishrin) ترجمة: عمر الأيوبي، (بيروت، دار الكتاب العربي، 1998).

يان ندرفين بيترسه، العولمة والتهجين (Aleawlamat Waltahajin) : في فرانك جي ليتشزوجون بولي، وآخرون، العولمة الطوفان أم الإنتقاذ الجوانب السياسية والثقافية والاقتصادية، ترجمة: فاضل جيكتتر، (بيروت، مركز دراسات الوحدة العربي، 2004).

Structured Abstract

From the extrapolation of Iran's strategic thinking and the behavior of Iranian decision-makers towards the Middle East, we find that the strategic vision of Iran based on the realization of the "Iranian dream". Throughout history, it has exploited all its capabilities and it used various means to revive its lost status by imperial influence towards the circle of geographical proximity more. Adopting the approach of capturing the strategic opportunities occurred because of the strategic imbalance. The Iranian act to restore the strategic balance generated an adverse reaction by Saudi Arabia and Turkey. They deal with the premise of the "pole state", "Center" and "leader" by employing hotbeds of intervention. The Iranian strategic performance has linked to the "compromise-expansionist" aspiration, which was in harmony with the role of the international agent to export the Iranian revolution. Its politicians believe that they are responsible for the security of the region and any security file of an Iranian Middle East project. As a result, Iranian politicians have inherited the feeling that there is a strategic and ideological void that needs to be filled.

This leads the Iranian strategy to stand on two pillars: First, the rationalism. It depends on establishing the national identity. The second is achieving the ideological aspiration. The most important part of this strategy is the establishment of the Persian identity and Iran uses it in order to increase its influence between the two richest regions of the world: the Arabian Gulf and the Caspian region. That's why any Iranian movement is perceived as a threat to major international peace and led to form of global security concern. So, most of the international strategic visions agree that the Iranian role in the East has negative effects. Because it is a threat to international peace and it is characterized by axis of evil state, and this requires them to use mechanisms of pressure because of the desire for change.

At a certain historical moment, the US changed its calculations towards Iran in order to achieve its objectives more effectively. As a result of tactical change in the strategy of containment of the Soviets and its communist dimension, American decision makers realized that adopting a strategy based on the ideological dimension is

the best and most effective in its cold conflict. They understood that the rehabilitation of Iran is important to impose a protective shield for the US interest in the Middle East. At the same time the mobilization of Islamic movements to get rid of the “red threat” came as a necessity and matched the US demand. It was a part of the Iran strategy of US to repel communist influence. So US raised the slogan of “heavenly religions unite to fight the infidels and atheists”.

Once this threat ended, the US began to paint a new scene: to change the equation into a precedent by destroying Iran’s theocratic regime and restoring the democracy in Iran. In other words, the US started to play the role of policeman again.

However, according to the principle of “enemy industry” we face a question: Is the future of Iran dependent on the return demolition?

Answer is yes. Because the US does not allow the emergence of any state in the Middle East with an ideology that differs from its ideology and threatens its international standing. The Iranian society suffers from a lack of social structure, low standard of living and a theocratic class.

So the most likely the Iran strategy of US in near future is reduce the Iran’s soft and hard power that perceived as a threat to the national security the US and its allies including Turkey and Arab states.

The second question: Will the Iranian strategy continue to remain in future in the Middle East?

One of the motivations of the Iranian strategy for survival is that the US does not ready for a war that destroys its interests and threatens its allies in the Middle East. On this basis, talking about the war with Iran is similar to the Iraqi act.

The Iranian understanding based on cooperation and partnership with the US and not contradicting with it. Iran seeks to solve problems, narrow the obstacles and expand opportunities. This is evident in decision-making process in Iran. For example, the US believe that there is no problem in the world cannot be solved. And this scene favored by Iran.

RUSSIA & TURKEY AS STRATEGIC ROLE PLAYERS IN SYRIAN CRISIS*

Suriye Krizi'nde Stratejik Aktörler Olarak Rusya ve Türkiye

Dilshot RAKHMATOV**

Abstract

This paper examines the roles of Turkey and Russia as strategic actors in Syrian crisis and draw a light into theoretical debates on the issue. The two states with their efforts in Astana, Sochi and Ankara talks have made significant contribution to the lasting peace in the country. The initiatives of the two countries have saved many civilian lives. This prevented Syria from turning into the next Libya. In addition, Turkey's Open-Door Policy has prevented new humanitarian crisis.

Keywords: Turkey, Russia, Syrian Crisis, Military Intervention, Strategic Expectation

Öz

Bu makale, Türkiye ve Rusya'nın Suriye Krizi'nde rollerini stratejik boyutta incelemekte ve konuyla ilgili teorik tartışmalara ışık tutmaktadır. Zira her iki devletin de Astana, Soçi ve Ankara müzakerelerinde gösterdikleri çabalarla kalıcı barışın sağlanmasına yönelik sürece önemli etki yaptığı bilinmektedir. Bu ülkelerin inisiyatif alması, birçok sivilin hayatını kurtarmıştır. Bu da Suriye'nin Libya'ya dönüşmesini engellemiştir. Ayrıca Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası da yeni insani dramlar yaşanmasını engellemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Suriye Krizi, Askeri Müdahale, Stratejik Beklenti

---

* Received on: 30.07.2019 – Accepted on: 21.08.2019

** Master of International Relations, Ankara Yıldırım Beyazıt University, dilshot.rakhmatov@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8999-7959.

Introduction

Syrian crisis has been one of the most complicated humanitarian crises of our time being both internal, interstate and international issue with some non-state actors that tackled the norms of international relations, hindered the security and threat perceptions of many states. According to the United Nations Children's Fund (UNICEF)¹ in August 2018, Syrian crisis affected 13.1 million people, out of which 5.3 million are children. In addition, as of September 17, 2018 there were more than 5.6 million registered Syrian refugees according to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)², 2.5 million of them are refugee children. Cordesman and Nerguizian³ claim that presently Syria is disunited in chaos with no good prospects for stability and security. Diplomacy neither gives any hope for a permanent ceasefire, nor does it present any inclination towards feasible economic and political solution.

So far there has been different narratives of why the crisis emerged and why it escalated to today's levels in Syria. I will consider some of the narratives very briefly in the following paragraphs.

The literature written by Wieland⁴ and Lesch⁵ similarly concentrate on the personality of Assad in order to explain the uprisings due to his inability to carry out reforms. But these two aforementioned scholars do not emphasize the monarchical regime and power transfer from Hafez al-Assad to Bashar al-Assad.

---

1 "UNICEF Syria Crisis Situation Report-August 2018," *Relief Web*, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unicef-syria-crisis-situation-report-august-2018-humanitarian-results>, (Date of Accession: 10.02.2019).

2 "UNHCR Situation Syria Regional Refugee Response-February 2019", *Operational Portal Refugee Situations*, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>, (Date of Accession: 08.06.2019).

3 Anthony Cordesman-Aram Nerguizian, "The Case for and Against a Realist Strategy in Syria", *CSIS*, <https://www.csis.org/analysis/case-and-against-realist-strategy-syria>, (Date of Accession 07.02.2019).

4 Carsten Wieland, *Syria-a Decade of Lost Chances: Repression and Revolution from Damascus Spring to Arab Spring*, Cune Press, Seattle 2012, p. 104.

5 David Lesch, *Syria: The Fall of the House of Assad*, Yale University Press, New Haven 2013.

On the contrary, Burgat⁶ implies that the uprising happened due to authoritarian state that the uprising was a struggle against it. On the other hand, scholars like Seale⁷ and Balanche⁸ call the uprising a sectarian, pointing at the mutual kidnappings and killings between Sunni and Alawi societies of Homs and the latter arguing that the geography of the revolt shows a mobilization from Sunni populated regions with a small participation of Kurdish populations from other regions. Furthermore, Byman⁹ who concluded that Syrian crisis is a sectarian civil war in nature where Alawi-run state confronts with insurgency from Syrian Sunnis. Landis¹⁰ also calls Assad's regime a minority rule with his family on top. He claimed that regime used patronage to win the loyalty of different social groups by linking their interests to itself.

Unlike aforementioned rhetoric Gerges¹¹ asserts that the uprising erupted because of the socio-economic inequalities that made large portions of the population feel isolated. On the other hand, Abboud,¹² after examining the contemporary history of Syria and the revolt implementing a macro-level analysis concludes with two main factors for the uprising. First the lack of democracy and the second being growing inequalities. On a similar note Rafizadeh¹³ argued that neoliberal and economic liberalization policies that Assad undertook without simultaneous political reforms to reallocate the wealth dramatically worsened the

6 Francois Burgat, *al-Assad's Strategy: Divide to Survive: In No Spring for Syria* Discovery, Paris 2013, p. 32.

7 "Civil War in Syria must be Averted", *Gulf News*, <https://gulfnews.com/opinion/op-eds/civil-war-in-syria-must-be-averted-1.937023>, (Date of Accession 24.02.2019).

8 Fabrice Balanche, *Geography of the Syrian Revolt: Outre Terre*, 2011, https://scholar.google.com/scholar_url?url=https://www.cairn.info/load_pdf.php%3FID_ARTICLE%3D-OUTE_029_0437%26download%3D1&hl=en&sa=T&oi=ucasa&ct=ufr&ei=v3xzXa63I-J3KsQKB0K2ABA&scisig=AAGBfm0Mi8lvV2e0oX96Mu8Jugkg2d2PAw (Date of Accession 27.02.2019), p. 438.

9 Daniel Byman, *Sectarianism Afflicts the New Middle East*, *Survival* 56, 1, 2014, p. 83.

10 Joshua Landis, "The Syrian Uprising of 2011: Why the Asad Regime Is Likely to Survive to 2013", *Middle East Policy*, 19(1), 2012, p. 72-73.

11 Fawaz Gerges, *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 34.

12 Samer Abboud, *Syria's War Economy*, *Carnegie Middle East Center*, 2014, p. 23-24, <http://carnegie-mec.org/diwan/54131>, (Date of Accession 19.01.2019).

13 "In Syria, Follow the Money to Find the Roots of the Revolt", *The Daily Beast*, 2013, <http://www.thedailybeast.com/articles/2013/04/08/in-syria-follow-the-money-to-find-the-roots-of-the-revolt.html>, (Date of Accession 21.01.2019).

disparity line between the rich and the poor. Daher¹⁴ claimed the fact of having no instrument for the masses to communicate their complaints through government institutions, strikes and popular mobilization followed. Thus, he argues that socio-economic and political characteristics have brought about the circumstances that gave rise to the uprising.

Having looked at the rhetoric on endogenous factors I will now consider the scholars who have argued on the exogenous factors. Zizek¹⁵ described the uprising in Syria as a “pseudo struggle” which lacks the fundamental liberating opposition. He claims that the scene does not include any unifying coalition with democratic ideas, but rather is composed of complex ethnic and religious associations that are influenced by the interests of superpowers. Similar arguments are seen works of Ali¹⁶ and Zakaria¹⁷ who classified the uprising as a conspiracy carried out by external powers, as well as “a false spring” under the scenario of Libya. Last but not the least, Phillips¹⁸ opposes the idea of foreign conspiracy. However, he gives explanations on how several regional and international players from the beginning of uprising were playing a key role in empowering the regime and the opposition.

The crisis has attracted a big international involvement starting with US-led coalition, Iran, Saudi Arabia, Qatar, Gulf States, Russia, Turkey and Hezbollah¹⁹ as well as many non-state armed groups as Islamic State of Iraq and the Levant (Ad Dawlah al Islamiyah fil ash Sham/DEASH), al Nusra Front, Kurdish fighters and Syrian opposition groups. The current situation in Syria implies

---

14 Joseph Daher, *Révolution and Counter-Revolution in Syria, Origins and Developments*, Université de Lausanne, Faculté des Sciences Sociales et Politiques, Lausanne 2018, (PhD), 2018, p. 52.

15 “Syria is a Pseudo-Struggle”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentis-free/2013/sep/06/syria-pseudo-struggle-egypt> (Date of Accession 13.03.2019).

16 Ali Tariq, “What’s Really Going on in Syria?”, *Russia Today*, <https://www.youtube.com/watch?v=oZAdoLueRSY>, (Date of Accession: 10.02.2019).

17 Fareed Zakaria, “Obama Caves to Conventional Wisdom on Syria”, https://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-obama-caves-to-conventional-wisdom-on-syria/2014/07/10/6a60ad74-085c-11e4-a0dd-f2b22a257353_story.html, (Date of Accession: 10.02.2019).

18 Christopher Phillips, *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven 2016.

19 Daher, *op. cit.*, p. 372.

complicated security issue due to the division between extremist rebels, Arab rebels and DEASH fighters, Arabs and Kurds. Looking at the numbers of different groupings in Syria from a wide angle one can observe divisions in each of them which complicates the security issue.²⁰

Moreover, Alkaff and Yussof²¹ claim that international diplomacy failed to produce a resolution despite the efforts of the Gulf Cooperation Council (GCC), Arab League and the United Nations (UN). The work claims that the disunity among rebel groups is one of the reasons, along with the interests of foreign players, turned Syria into a ground where competition for dominance is constantly taking place. Disunity and infightings have severely weakened the oppositions' offensives against the regime. The disunity has even touched the Free Syrian Army (FSA) which has constantly failed to unite the opposition forces mainly due to two reasons. First, because of the growing number of opposition members. Second, the small groups breaking away from the main factions due to the ideological dissimilarity when it comes to the issue of Islamic governance.²²

Joseph Daher²³ similarly claims that there is a disunity amongst Syrian opposition groups, but he gives different explanation saying that before the uprising Syria was maintaining good ties both with the west and the east. The emergence of the uprisings and rapid militarization has made it unfeasible. Syria became dependent on support coming from Russia and Iran.

Most importantly, lack of common unified policy and commitment to the cause of ending the conflict amongst the "Friends of the Syrian People" have cultivated a ground where only difference of interests could occur and therefore cause divisions in the rebelling opposition groups. The emergence and expansion

20 Anthony Cordesman-Aram Nerguizian, "The Case for and Against a Realist Strategy in Syria", CSIS, <https://www.csis.org/analysis/case-and-against-realist-strategy-syria>, (Date of Accession 07.02.2019).

21 Syed Alkaff-NurulHuda Yussof, "An Overview of the Syrian Conflict", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 8(8), p. 10-11.

22 *Ibid.*

23 Daher, *op. cit.*, p. 183.

of DEASH made the Western coalition and some Arab countries of the region concentrate on fighting terrorism, similarly the growing power and expansion of Democratic Union Party (PYD) changed the priorities of Ankara towards Syria. Gulf Monarchies stopped their assistance to armed opposition groups after they multiple defeats by the pro-regime forces. Thus, all external actors had to increasingly concentrate on the priorities of their national interests.²⁴

Out of all foreign actors there are two most important players that are playing increasingly vital role on taking decisions in Syria one being a the North Atlantic Treaty Organization (NATO) member Turkey and the other Russia. Both of the players have stakes involved in the conflict which are of strategic importance.

Russia's initial official stance was as follows:²⁵

"Moscow is convinced that the situation in the country must be resolved by the Syrians themselves without outside interference through an inclusive dialogue, which is the only way to solve the crisis. It is important that this position found reflection in the statement."

Furthermore, Russia firmly stands on the point of territorial unity of Syria, although it sees communal power-sharing deal as in the case of Lebanon as a solution for stability.²⁶

As of September 2015, Russia stepped into Syria where DEASH and oppositions factions were having an advantage over the regime forces.²⁷ According to World Wide Threat Assessment (WWTA)²⁸ as well as Daher²⁹ Russia's intervention increasingly

---

24 Daher, *op. cit.*, p. 375.

25 "On the Security Council Presidential Statement on Syria (August 4, 2011)", *Russian Federation Ministry of Foreign Affairs*, http://www.mid.ru/en/maps/sy/-/asset_publisher/9fcjSOwMERcf/content/id/198418, (Date of Accession: 10.02.2019).

26 Dmitriy Trenin, "Putin's Plan for Syria", *Carnegie*, <https://carnegie.ru/2017/12/13/putin-s-plan-for-syria-pub-75001>, (Date of Accession 10.02.2019).

27 Current Context, "Syrian Civil War", <http://chssp.ucdavis.edu/current-context/syrian-war.pdf>, (Date of Accession 12.02.2019).

28 "World Wide Threat Assessment." 2018, *U.S. Intelligence Community*, <https://www.wilsoncenter.org/article/world-wide-threat-assessment>, (Date of Accession 10.02.2019).

29 Daher, *op. cit.*, p. 348.

shifted the balance of the war to the regime's favor which would otherwise turn into another Libya. However, it does not imply that the intervention can bring an end to the conflict.

Turkey initially has had similar stance towards the Syrian conflict according to the website of the Foreign Affairs Ministry of the Republic of Turkey:³⁰

"Since day one, Turkey has pursued a policy aimed at preserving Syria's territorial integrity and unity, ending the bloodshed and resolving the conflict through peaceful conclusion of the political transition that would satisfy the legitimate demands of the Syrian people."

However, there was one fundamental difference between the two's approaches being a political transition, in other words change of leadership.

Turkey has become as the country hosting the biggest number of refugees reaching to 4 million by August. Almost 3.6 million Syrian refugees live in Turkey, out of which 1.6 million are children refugees.³¹

In addition to that Turkey has carried out two military operations in Northern Syria: first being Euphrates Shield³² and the second Olive Branch.³³ The two operations turned out to be successful in removing the terrorist groupings and bringing security to the civilians living in Northern Syria.

This paper aims to understand the relationship between Russia and Turkey and examine how each of them are playing a strategic role in the Syrian crisis. The study tries to find out whether the

30 "Turkey's Approach to the Syrian Conflict", *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%9333syria.en.mfa>, (Date of Accession: 10.02.2019).

31 "Syria Crisis Situation Report-August 2018 Humanitarian Results-Syrian Arab Republic", *UNICEF*, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unicef-syria-crisis-situation-report-august-2018-humanitarian-results>, (Date of Accession: 10.02.2019).

32 "Fırat Kalkanı Harekatı'yla 1,5 Milyon Sivil Güvende", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/firat-kalkani-harekatıyla-1-5-milyon-sivil-iki-yildir-guvende/1237687>, (Date of Accession: 10.02.2019).

33 Oytun Orhan, "Zeytin Dalı Harekatı'nın Muhtemel Siyasi Sonuçları", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/zeytin-dali-harekatinin-muhtemel-siyasi-sonuclari/1097198>, (Date of Accession: 10.02.2019).

involvement of Russia and Turkey in Syrian Crisis over the past seven years has brought a positive impact trying to solve the crisis or it has had a negative impact which degraded the condition even more.

Glance at the Syrian Crisis & Mediation

The Syrian civil war that is approaching its ninth's year. It has taken more than a half million lives and forced more than half of the pre-war population of Syria to flee their homes in search of security.³⁴

The following paragraph will be divided chronologically to three phases of mediation by UN envoys briefly considering their approaches and factors for the failure.

First mediation mission under - Kofi Annan

Kofi Annan received his mandate as a Joint Special Representative for the United Nations and the League of Arab States (LAS) for Syria in February of 2012. Stopping the violence was a priority for Annan to be able to reach a solution.³⁵ Annan came up with a six-point peace plan on March 16, 2012. The plan was based on a plan given by LAS.

After the acceptance of six-point peace plan by United nations Security Council (UNSC) and Syrian government thanks to Russia's pressure, although a considerable level of cease-fire was achieved which lasted about six weeks before regime stopped withdrawals. Despite the fact that six-point plan was formally negotiated with the Syrian government, the demands of the regime were rejected. Following Russia's veto on the issue holding Syrian regime responsible of Houla massacre on May 25, the regime started to use heavy weaponry again which marked the end of six-point peace plan.³⁶

---

34 Angus McDowall, "Syrian Observatory Says War has Killed more than Half A Million", *Rueters*, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria/syrian-observatory-says-war-has-killed-more-than-half-a-million-idUSKCN1GO13M>, (Date of Accession: 10.02.2019).

35 Raymond Hinnebusch-Zartman William, *UN Mediation in the Syrian Crisis: from Kofi Annan to Lakhdar Brahimi*, *International Peace Institute*, New York 2016, p. 6.

36 Hinnebusch-William, *op. cit.*, p. 12.

On June 30, 2012 Annan brought together an Action Group for Syria including Permanent five as well as Turkey and Qatar (later known as the Geneva 1 Conference). With it the demands on the regime were increased. The final document had 12 clauses including mandate for regime change through negotiation, clearly depicting a multiparty government with constitutional reforms on Syrian state. Most importantly, the final report of Geneva Conference called for a transitional government which would have full executive powers including the agreement and approval of the government and the opposition.³⁷

Although the Geneva Communique was accepted by Assad under Russia's pressure, the opposition rejected it because Assad's removal was not a necessary precondition for lasting peace. After a long tussle between parties of Syrian Action Group, the UNSC resolution requiring the regime to implement the peace plan or face military sanctions was vetoed by Russia and China. The failure of passing the resolution at UNSC brought to the frustration of Kofi Annan who resigned on August 2, 2012, after which the violence from all sides escalated which turned Syria into a failed state.³⁸

Hinnebusch³⁹ points out the obstacles for peaceful resolution as Annan emphasized regime's rejection of the peace plan, the opposition's growing hard power campaign and lastly the absence of unity in the UNSC as reasons for the failure. However, the author criticizes this point by claiming that the six-point peace plan and most importantly Geneva Communique depended on an external pressure on Assad rather than giving it considerable reason to implement the plan. On the context of reasons for failure Lynch⁴⁰ pushed forward the idea that war in Syria was more prone to military campaign than to mediation. Moreover, Hinnebusch⁴¹ also claims that any of the parties should not put demands as a

37 "Final Communique Action Group for Syria", *UN Diplomacy*, <http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf>, (Date of Accession 09.03.2019).

38 Hinnebusch-William, *op. cit.*, p. 9.

39 Hinnebusch-William, *op. cit.*, p. 9-10.

40 March Lynch, "The Political Science of Syria's War", *POMEPS Briefings*, 22, (2013), <http://www.pensamientocritico.org/primera-epoca/promid0114.pdf>, (Date of Accession 29.01.2019).

41 Hinnebusch-William, *op. cit.*, p. 13.

precondition of talks what ought to be negotiated. Besides that, the author presents the miscalculation of West that the regime was close to fall and Annan's belief that the regime would have to implement his six-point plan as opposed to military intervention were the reasons behind failure. Interestingly, International Crisis Group,⁴² in a report had warned that Assad's regime almost had no interest in mediation due to its military might over opposition and used diplomatic negotiations to win time.

Second mediation mission under – Lakhdar Brahimi

Lakhdar Brahimi received the position of UN-LAS special envoy to Syrian on August 18, 2012.⁴³ An experienced special representative started his mission with inner circle communicating with parties inside Syria. His call was "there is no military solution to this devastating conflict" and the basis for only political solution is Geneva Communiqué. He had two meetings with Assad: the first seemed to go smooth with wishes of success, but when Brahimi, in the second meeting, has put forward the question of stepping down as a president - Assad changed his views on elected legitimate president and Brahimi was accused of being biased. In December 2012 National Coalition was considered legitimate in international arena but not in Syria.⁴⁴ But still he had little progress with the coalition due to its maximalist demands. Brahimi observed the opposition to be divided into hundreds of groups under the support of rivaling regional powers. Thus, he went for second circle strategy to try and persuade regional powers for leverage over the opposition. After seeing no success from the second circle he turned to outer circle strategy. Brahimi organized multiple meetings with US Deputy Secretary of State William Burns, and Russian Deputy Foreign Minister Mikhail Bogdanov (the meetings of 3Bs), but all the meetings came to a deadlock when the question touched upon the status of Assad. US claimed that Assad would not participate in transitional government to which Russia opposed.

---

42 "Now or Never: A Negotiated Transition for Syria, (5 March 2012)", *International Crisis Group*, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/now-or-never-negotiated-transition-syria>, (Date of Accession: 10.02.2019).

43 Muriel Asseburg et al., *Mission impossible? UN mediation in Libya, Syria and Yemen*, SWP Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, 2018, p. 10.

44 Hinnebusch-William, *op. cit.*, p. 13.

Only in January of 2014, Brahimi could organize a meeting with the regime and the opposition which came to be known Geneva II. The first round of talks merely resulted in government letting women and children leave the opposition-controlled regions of Homs. The government was not ready to make any concessions thus the second round of talks collapsed in the first thirty minutes and the conference was suspended. Brahimi concluded that the conflict was not ripe for negotiation that would produce a peaceful resolution and he admitted that he had no leverage to bring a solution. He also claimed that no Syrian party had belief in non-military solutions. Brahimi, most importantly asserted that Geneva II was a mistake, the government had to come due to Russian pressure but not ready for concessions, the opposition saw only Assad's removal as the solution to the whole conflict and parties still sought military solution on the ground. Remarkably Brahimi points out in an interview with Hinnebusch⁴⁵ that in the outer circle Western powers were not able to see the real conditions on the ground in Syria and Russia as an obstacle to removing Assad by external forces due to a possible scenario like in Libya contributed to the failure of the mediation. Brahimi believes that Russian assessment of the situation was more accurate but was mandated to bring out a condition where Assad would agree to resign.

Third mediation mission under – Staffan de Mistura

On July 10, 2014, Staffan de Mistura was assigned for the mission. Mistura started with efforts of setting up a ceasefire in most populated city Aleppo where both regime and the opposition were present. He carried out consultation both with regime and the opposition as well as different groups of the society to find out possible points of agreement. But only after Russian-American joint initiative in November of 2015, the international agreement on a political transition and a ceasefire was concluded in Vienna which created International Syria Support Group (ISSG) that comprise all actors as well as Iran. In December 2015, UNSC unanimously agreed on the Resolution number 2254 that confirmed "Syrian-led, Syrian-owned political transition to end

---

45

the conflict” with the help of ISSG’s transitional roadmap based on Geneva Communique clauses. It also assigned Mistura responsible for organizing talks between the regime and the opposition to come up with a comprehensive ceasefire and a monitoring mechanism. Mistura tried to start intra-Syrian talks which lasted two days but suspended due to violence. Although he was able to bring the parties together for the second round of talks in Geneva in March of 2016 to discuss forming of transitional government, the meeting collapsed right after the opening of intra-Syrian talks. September of 2016 was marked by the ending of cooperation between Russia and US when both exchanged accusations of bombing the regime and UN convoy. Thus, Moscow and Washington handed over their task of cease fire as the joint presidents of ISSG to the UN mission. 2017 saw a stalemate of the mediation process, Mistura could bring neither a ceasefire nor a political resolution to the war. Overall involvement of Mistura only enabled the UN to exercise its humanitarian role in specific cases of evaluations, the protection of civilians, aid convoys and ceasefires through diplomacy.⁴⁶

Three main factors blocked the success of UN mediation. First, International arena had an agreement on political resolution of the conflict in theory, however parties that are not directly involved in the conflict and non-state actors continued giving military aid to the parties in conflict. Thus, continuous intervention through different factions and violence never let a favorable mediation environment emerge at the scene. Second, although the conflicting parties from inside Syria welcomed UN’s mediation and attended the Geneva talks, it was merely a formality instead both parties had little interest in entering extensive talks therefore heavily depended on military force. Lastly, the difference of official positions in the UNSC blocked the possibility of using effective coercive measures.⁴⁷

Role of Turkey in the Syrian crisis

In order to grasp the rationale behind Turkey’s stance towards Syria and Assad it is important to look at the history of relations

---

46 Muriel Asseburg et al., *Mission impossible? UN mediation in Libya, Syria and Yemen*, SWP Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, 2018. p. 38.

47 Asseburg et al., *op. cit.*, p.43.

between these two neighboring states. Thus, the following section will be divided into crises points in historical relations of two countries and the policies of Turkey as well as military and humanitarian efforts undertaken by Turkey for seven years of war.

Dinc and Yetim⁴⁸ examine different periods of Turkey's foreign policy towards the Middle East, of which initial stages are characterized by disdain and neglect, the periods of Cold War are overwhelmed by enmity due to belonging to different strategic blocs and the period since Turgut Ozal or the end of Cold War can be said that Turkey started to give increasing importance to the region.

Turkey and Syria have had some territorial issues and disputes. For instance, in 1939, when Sandjak of Alexandretta, today's Hatay province of Turkey, was resolved in Turkey's favor, though it became a disputed border area for Damascus. Besides, 1957-58 crisis with Syria also dramatically damaged Turkey and Syria relations as well as the image of Turkey in Arab countries eyes. This can be seen in the behavior of Arab states supporting Greek Cypriots when Turkey got involved in Cyprus crisis. The following years due to the internal left and right divisions in the 1970s and the appearance of a more serious dispute with the Kurdistan Workers' Party (Partiya Karkerên Kurdistanê/PKK) in 1980s Turkey was weakened claim the authors. Thus, Turkey's secularists were convinced that the increasing PKK threat and Islamism hindered the creation and accomplishment of a state with secular and nationalist characteristics. Moreover, Turkey also believed that its immediate neighbors are supporting either PKK or Islamists to hinder Turkey's national security and therefore had unfriendly relations with them as well as with Syria.⁴⁹

In the middle of 1990s, due to its military ties with Israel, Turkey had confrontational relations with Syria, Iran and Iraq, which made the region more unsteady and conflict prone.⁵⁰

48 Cengiz Dinc-Mustafa Yetim, "Transformation of Turkish Foreign Policy toward the Middle East: From Non-Involvement to a Leading Role", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 11(1), 2012, <http://alternatives.yalova.edu.tr/article/view/5000150684>, (Date of Accession 12/02/2019), p. 69.

49 Dinc-Yetim, *op. cit.*, p. 72.

50 Kemal Kirisci et al., *A Neighborhood Rediscovered Turkey's Transatlantic Value in the Middle East*, Transatlantic Academy Paper Series, 2010, p. 17.

In 1996 because of tensions on PKK issue Turkey sent a memorandum charging Syria with aggression due to its support for the PKK and requiring it to end its support for the group and turn over Abdullah Ocalan. When Syria did not accept these requirements, all official contacts were stopped by Turkey in early 1996.⁵¹

In addition to that, Dinc and Yetim claim that Turkey's sensitivity on the Kurdish issue reached new heights in 1997 that it pursued tense and security-oriented relations with all the neighboring states. Out of all Iran and Syria were seen as the main threat to Turkey. Because Iranian territories were used by PKK to carry out attacks in Turkey and Syria supported PKK since Abdullah Ocalan have found a safe haven in Damascus, which consequently pushed Turkey to come closer with Israel in order to balance against these threats.

Despite that diplomatic dialogue was started but did not bring any success and 1998 became the most intense crisis in relations of the two states.⁵²

Only after considerable mediation efforts carried out by Egypt and Iran, Turkey and Syria reached an agreement called Adana agreement in 1998. As stated by the agreement Syria had to make most of the compromises. Later on, under Bulent Ecevit's government the foreign policy of Turkey was directed to make contacts with all neighboring regions that are not under western influence with the regionally based foreign policy.⁵³

Aras & Karakaya⁵⁴ claim that after 2000s a considerable softening of relations took place between Syria and Turkey. In regional terms the authors state that Turkey's interest in diminishing dependence on US in security matters, common issues concerning a Kurdish matter in both countries and Syria's struggle

---

51 Adam Szymański, "Turkish Policy Towards war in Syria", *TEKA of Political Science and International Relations*, 12(1), Institute of Political Science University of Warsaw, Warsaw 2017, p. 68.

52 Adam Szymański, "Turkish Policy Towards war in Syria", *TEKA of Political Science and International Relations*, 12(1), Institute of Political Science University of Warsaw, Warsaw, 2017, p. 68.

53 *Ibid.*

54 Bülent Aras-Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, 39(5), 2008, p. 504.

to find allies in the region to counterbalance US' pressure made it necessary to normalize relations. Despite all these obstacles, transformation of politics in Turkey and partially in Syria, helped both states to even reach free trade agreement in 2004 after some high officials' visits to Turkey and Syria as well as the mutual support of states in regional issues such as Israel and Palestine and Lebanon crisis. After AK Party acceded to power, with "zero problem with neighbors" strategy by Davutoglu Prime Minister Erdogan's first adviser, the bilateral relations between the two started to improve significantly that can be seen in the exports of Turkey to Syria between 2006 and 2010 which saw fourfold increase as well as the removal of visa regime between the two.

However, all the improvement and development of relations between Turkey and Syria has been put to test when an unexpected wave of Arab spring reached Syrian cities in 2011.

Turkey is one of the most affected states by the Syrian conflict since it shares over 800 km of border in its south-eastern border. Turkey has become the destination for the biggest number of refugees where almost 3.6 million Syrian refugees took shelter out of which 1.6 million are Syrian child refugees.⁵⁵ Initial stance of Turkey towards Syrian crises was to influence Assad in diplomatic ways to persuade for political reforms.⁵⁶ When it was clear that Assad did not keep promises for reforms, there was a meeting of Syrian rebels in Istanbul on September 11, 2011 with the idea of uniting all opposition factions under a single name. Subsequently Syrian National Council announced its establishment on October 2, 2011, Moreover, the group of Friends of Syrian People was created by the initiative of Turkey.⁵⁷ Erdogan and Davutoglu called Assad as an illegitimate leader and declared that he should step down for the conflict to end. Besides, Turkey has put much effort to bring the attention of different international organizations such as NATO

55 "Syria Crisis Situation Report-August 2018 Humanitarian Results - Syrian Arab Republic", UNICEF, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unicef-syria-crisis-situation-report-august-2018-humanitarian-results>, (Date of Accession 10.02.2019).

56 Imran Demir, *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*, Springer, Switzerland, 2017, p. 44.

57 Pınar Özden Cankara, "The Sunni Identity of Ak Party Governments in Syria and Egypt Policies", *International Journal of Turcologia*, 13(25), 2018, p. 58.

and UN to take measures against state violence in Syria.⁵⁸

On March 26, 2012 Turkey closed its Embassy in Damascus due to violence.⁵⁹ In June of 2012 Turkish jet was downed by the Syrian army after which Turkey warned Syria that the recurrence of similar behavior would mean military action against the regime.⁶⁰

Turkey has had multiple ambitions such as becoming an influential regional player in the Middle East,⁶¹ stopping intense mobilization and expansion of Kurdish factions in Syria,⁶² as well as it desired to have a more welcoming neighbor in political and economic terms as compared to Assad-led regime Syria stood for.⁶³

In toppling Assad's regime Turkey has sided with Gulf states: Saudi Arabia, Qatar and the most active international actors: US, France and the UK. It assisted opposition forces as well as started receiving the flow of refugees.⁶⁴

Turkey was blamed for its passive approach both in its border security and non-involvement with the international coalition against DEASH up until 2015 but following the bombing in Ankara in 2015 and three bombings in Istanbul in 2016 as well as international pressure have pushed Turkey to take more actions.⁶⁵ This can be seen in the statement in Foreign Affairs Ministry website of Turkey.⁶⁶

"DEASH poses a direct threat to the Turkish national security. Turkey, as an active member of the Global Coalition Against DEASH since its inception, is contributing to this campaign by its national means. Since July 24, 2015, the Turkish military, in line

---

58 Demir, *op. cit.*, p. 46.

59 Özden Cankara, *op. cit.*, p. 56.

60 Francesco D'Alema, "The Evolution of Turkey's Syria Policy", *Istituto Affari Internazionali*, 17(28), 2017, p. 7.

61 . "The Syrian Conflict: A Systems Conflict Analysis." *ARK Group*, Dubai UAE, 2016, p. 27.

62 Asli Okyay, "Turkey's Post-2011 Approach to its Syrian Border and Its Implications for Domestic Politics", *International Affairs*, 93(4), 2017, p. 840.

63 ARK Group, *op. cit.*, p. 27.

64 D'Alema, *loc. cit.*

65 Szymański, *op. cit.*, p. 73.

66 "Turkey's Approach to the Syrian Conflict" *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey%E2%80%9393syria.en.mfa>, (Date of Accession: 10.02.2019).

with Article 51 of the UN Charter on self-defense and the relevant UNSC resolutions, has targeted DEASH positions and responded to terrorist attacks originating from Syria in accordance with the rules of engagement.”

With the increasing threat coming from PKK and People's Protection Units (Yekîneyên Parastina Gel/YPG) as well as increasing tensions with United States of America (USA) over support for YPG, PYD and Syrian Democratic Forces (SDF), Turkey started to cooperate with Russia and Iran extensively which let it deal with the threats more pragmatically.⁶⁷ In summer of 2016, Turkey launched its operation “Euphrates Shield”, which marked the first extensive military operation into Syria, under the pretext of article 51 of UN charter on self-defense against DEASH and PKK affiliates YPG and PYD. It cleared around 2000 square kilometers reaching cities of Jarablus, Azaz, Mare, Dabiq and Al-bab.⁶⁸

According to Anadolu Agency (AA),⁶⁹ after operation Euphrates Shield 1.5 million people have been living under security for two years as well as the health, education and roads of transportation have seen much reconstruction and relaunch. The security of the region is being maintained by five thousand police from FSA who were trained with the help of Turkey.

On January 20, Turkey launched second operation called “Olive Branch” to eliminate the growing threat of YPG and PKK. YPG was used by US to fight DEASH. After the fall of many DEASH strongholds Turkey claimed that US' rhetoric “YPG is the only actor capable of fighting DEASH as no longer valid and only posed a threat for Turkey's territorial integrity as well as not welcomed by the locals in Afrin region.”⁷⁰

67 D'Alema, *op. cit.*, p. 13.

68 Daher, *op. cit.*, p. 327.

69 “Firat Kalkani Harekati'yla 1,5 Milyon Sivil Güvende”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/firat-kalkani-harekatiyla-1-5-milyon-sivil-iki-yildir-guvende/1237687>, (Date of Accession: 10.02.2019).

70 “Afrin Operation Proved YPG not Needed for Post-Daesh Stability, Experts Say SETA”, *SETA*, Istanbul 2012, <https://www.setav.org/en/afrin-operation-proved-ypg-not-needed-for-post-daesh-stability-experts-say/> (Date of Accession 25.03.2019).

As for the operation Olive Branch, Orhan,⁷¹ claims that the removal of YPG fighters from Afrin by Turkey has changed the balance of power in Syria and showed the military might of Turkey to other actors as well as YPG in other cities. It also earned Turkey a bigger say on the ground and on the mediation table with all the actors and regime. Orhan also points out prospects for the increase of military cooperation between Russia and Turkey in Syria.

Other than two military operations Turkey has engaged establishing and guaranteeing ceasefires together with Russia and Iran. On 20 December 2016 the foreign ministers of these countries issued a common declaration that set the roadmap for ceasefires in Syria. The declaration confirmed the fight against terrorism was the priority not the regime change and based on this the three actors were ready to support a peace deal. After the meeting a nationwide ceasefire entered into force in Syria, on 29th December 2016. Syrian peace talks in Astana in September 2017 talks produced four zones of de-escalation where observers were deployed starting with Idlib, Eastern Ghouta, Southern Syria and Northern rural Homs. Following Astana talks, Russia, Turkey and Iran started to have peace talks parallel to Geneva negotiations with Syrian National Dialogue Congress in Sochi in January 2018. Despite the absence of some oppositions new summit was held in April 2018, in Ankara by the three state leaders who reasserted their pledge to reaching a long-lasting ceasefire.⁷²

D'Alema,⁷³ counted four factors deriving from Syrian conflict that threatened the interests of Turkey the most. First, the rise of jihadist groups that threatened Turkey in its south-eastern borders. Second, the intensification of Kurdish forces in Syria particularly YPG meant a strategic catastrophe for Turkey due to the fact that it was supported by US against DEASH and it also altered its peace process with PKK which ended in 2013 and the policy of giving greater autonomy to Kurdish people living in Turkey, later SDF made the situation even more tense. Third, the refugee influx has financially exhausted Turkey and created socio-economic

---

71 Ortan, *loc. cit.*

72 Daher, *op. cit.*, p. 391.

73 D'Alema, *op. cit.*, p. 8-9.

problems. Lastly, Russia's direct involvement in Syrian since 2015 has changed the balance against the goals of removing Assad as well as the jet crisis ruined its relations with Russia resulting in economic sanctions and suspension of visa-free regime for Turkey.

Role of Russia in the Syrian Crisis

By diplomatic efforts and military intervention Russia has become one of the main actors in the Syrian war. Its military intervention resulted in saving Assad's regime.⁷⁴ Russia has made it clear from the beginning that it will veto any resolution that includes using UN Chapter VII against Syria.⁷⁵ From 2011 until 2015, Russian involvement was putting diplomatic pressure through UN to block any attempt to topple Assad's regime.⁷⁶

Special relationship between Russia and Syria head back to 1971, when Hafez al-Assad came to power after carrying out a coup d'état. It started with Syria's need for allies and weapons. The importance of Syria for the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) increased when it lost Egypt - its biggest ally. Although, Syria did not become a proxy for Soviets, neither accepted communist ideology, their bond was strong in military sphere. After Cold War ended, Russia-Syria partnership lost significance, but it was restarted when Russia's Putin and Syria's Bashar al-Assad came into office as presidents in 2000. After Russia ceased its operations in military bases in Vietnam and Cuba, Tartus became the only Russian military base left outside post-Soviet region. Besides, Syria supported Russia in its military intervention to Georgia in 2008.⁷⁷ In 2006 around 10.000 Syrian military officers who have been educated and trained at both Russian and Soviet academies as well as 2000 military Russian advisers were

---

74 Dmitriy Trenin, "Putin's Plan for Syria", *Carnegie*, <https://carnegie.ru/2017/12/13/putin-s-plan-for-syria-pub-75001>, (Date of Accession 10.02.2019).

75 Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with A Regime in Crisis", *International Affairs*, 89(4), 2013, p. 798.

76 Nikolay Kozhanov, "Russian Policy Across the Middle East: Motivations and Methods", *Chatham House*, 2018, p. 4.

77 Florence Gaub-Nicu Popescu, "Russia and Syria-The Odd Couple", *EU Institute for Security Studies*, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_Russia-Syria.pdf, (Date of Accession 20.02.2019).

in service in Syria.⁷⁸ On the contrary, Allison argued that Russia's criticism of Western-led interventions, the rhetoric of legality cannot explain its policy choices when it comes to Syrian crisis. Instead he states that Russian stance is based on the principle of sovereignty and territorial integrity. It also rejects the idea that state can be judged by the political legitimacy standards of western states. Thus, Allison reasserts the stance is largely influenced by the conflict in Libya. He emphasizes the importance of the historical close association of the Soviet Union and Syria as well as Syria being the only strong ally among other states in the region has influenced the current security and foreign policy attitude of Russia. Similarly, Charap⁷⁹ believes that Russian policy makers hold that series of humanitarian interventions by US that have brought to regime change in Kosovo, Afghanistan, Iraq and Libya constitute a threat to peace in the international system and to regime stability in autocratic states. Thus, Moscow disagrees that UNSC has any right to approve removal of elected governments. Charap reasserts that Russia opposes intervention into Syria due to concerns over the impact of US power, because it is convinced that interventions were aimed at regime change under the name of Responsibility to protect (R2P).

Unlike Allison and Charap, Gaub et al⁸⁰ give a different outlook at the reasons for Russian support for Assad, claiming that it has to do with Russia's recent history and similarities between the two. At their birth both Russia and Syria had lost big territories and found themselves to be multinational in demographic terms. Moreover, Russian elites agree that the fall of Soviet Union was the biggest catastrophe, while Syrians are always nostalgic about Arab Kingdom of Syria. Furthermore, both Russian and Syrian elites believe that the best type of governance to manage their multinational population is by the way of politically centralized governments which do not tolerate street protests, street political movements against its sovereignty. They also hold strong beliefs that revolutions in Egypt, Ukraine and removal of Qaddafi in

---

78 Allison, *op. cit.*, p. 802.

79 Samuel Charap, *Russia, Syria and the doctrine of intervention*, *Survival*, 55(1), 2013, p. 36.

80 Gaub-Popescu, *loc. cit.*

Libya have turned them into weak states. Indeed, they even share a perception that their states are threatened by Sunni Islamic extremism. In contrast,⁸¹ Allison claims that despite identity similarities and loyalty to a historical ally, the stakes for Russia are strategic and material. As for strategic interests Tartus as its only naval base in the Mediterranean, although much symbolic, Russia has plans to further upgrade and expand both Khmeimim and Tartus base to make it a permanent base that can be used for its nuclear ships too.⁸² This means continuous Russian naval military presence thanks to the contract signed for 49 years to operate in Khmeimim base,⁸³ which Russia has been using since its military intervention in 2015. Moreover, Russia has some solid arms trade with Syria. Russia has supplied up to 72 percent of arms to Syria between 2007 and 2011.⁸⁴

The cooperation between Russia and Syria jointly opposed UNSC resolution to intervene to Iraq in 2002 and 2003. Syria in its way expressed support to Russia's military intervention to Georgia.⁸⁵ In comparison to above said Katz⁸⁶ and Charap,⁸⁷ indicate Russian concerns over Assad's fall which might trigger opposition activities from its 20 million Muslim population in Caucasus. In the past Russia has an experience of fighting two wars with the Caucasus emirate. Katz⁸⁸ claims that Russia fears that the removal of Assad will mean a loss for Russia and a geopolitical gain for US.

A more interesting approach to viewing Russian involvement in Syrian crisis came from Souleimanov & Dzutsati⁸⁹ who divided

81 Allison, *op. cit.*, p. 803.

82 Trenin, *loc. cit.*

83 "Putin Signs Deal to Keep Base in Syria for Half a Century", *Independent* <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-syria-50-years-half-century-air-base-deal-putin-assad-regime-president-rebels-isis-a7863031.html>, (Date of Accession: 10.02.2019).

84 Allison, *loc. cit.*

85 Allison, *op. cit.*, p. 811.

86 Mark Katz, "Russia and the Conflict in Syria: Four Myths", *Middle East Policy*, 20(2), 2013, p. 43.

87 Samuel Charap, *Russia, Syria and the doctrine of intervention*, *Survival*, 55(1), 2013, p. 36.

88 Mark Katz, "Russia and the Conflict in Syria: Four Myths", *Middle East Policy*, 20(2), 2013, p. 38.

89 Emil Aslan Souleimanov-Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap?", *Middle East Policy*, 25(2), 2017, p. 42-50.

the period into three phases: first phase 2015-2016, second phase 2016-2017, third phase 2018. Initially Russia merely played a role of providing weapons and ammunitions to the regime in Syria. In the end of 2012, Russian military personnel have been positioned to operate the most sophisticated air-defense systems to make external intervention impossible. The authors claim that after Russian aggression in Crimea, it tried to break the international isolation by joining its efforts with the West to fight a common enemy which would be DEASH and rebels who are non-state actors. Authors refer to some observers who claimed that Russia's military intervention was meant to revert the attention international arena away from Crimea. In phase two, Moscow started considering its interests and increased its military presence by reinforcing its naval base Tartus and air base Khmeimim. It also started working closer with Iran and cleaned Syria's vital areas from opposition forces attacked DEASH with 10 to 30 percent of its airstrikes. In phase three, the rapprochement between Turkey and Russia was a big win for Putin. It is also claimed that the cooperation was more tactical in nature. So far, Russian organized peace talks have given little leverage upon ending the conflict, but Russia has shown its ability to engage with regional actors who hold different opinions and interests on the issue.

A more remarkable viewpoint has come to be considered in recent years by some scholar that started claiming that Russia is interested in Syria due to its geo-strategic location to play a significant role for oil and gas transit.⁹⁰ Szénási,⁹¹ in his work explicitly argues that the Syrian war is the war for future gas pipelines from Middle East to Europe. He claims that there are two multibillion-dollar pipeline projects that serve one end. But one is backed by the US and another by Russia. Russian backed pipeline is called Iran-Iraq-Syria reaching to European market. While US-backed gas pipeline project is projected to link Qatar, Saudi Arabi, Syria to Turkey and eventually Europe. The two pipeline projects intersect in Syria. The author argues that US' goal is to stop Europe's dependence on Russian gas. But Syria's Assad refused the US-

---

90 Allison, *op. cit.*, p. 813.

91 Endre Szénási, *Syria: Another Dirty Pipeline War*, Hungarian Ministry of Defence, Hungary, 2017, p. 188.

backed pipeline project saying that it would protect the interests of its ally - Russia. Therefore, he says US, Saudi Arabia and Qatar became biggest enemies of Assad. In 2012 Russia and its allies had memorandum on their pipeline project and in 2013 Syrian, Iranian and Iraqi leaders gathered to sign an initial agreement on the project. Furthermore, Maçães,⁹² Mammadov⁹³ and Costigan⁹⁴ hold more or less similar arguments when it comes to energy issues in the Syrian crisis.

Since the beginning Russia has used twelve vetoes on Syrian issues in UNSC. Four of the vetoes stopped investigation of chemical weapons use in seven-year war of Syria. Furthermore, many other vetoes were against UN resolutions calling for sanctions against Syria, condemning Syria for war crimes, sanctions for using heavy weapons, condemning human rights violations, referring Syrian crimes to the International Criminal Court (ICC) and halting the bombing of Aleppo since 2011.

Theoretical debates on the issue

There are multiple theories that were applied by the scholars to explain the involvement of both Russia and Turkey in the Syrian Crisis. This chapter will consider some of the works written on the issue. Salam Alsaadi⁹⁵ in his work used an integrated realist and constructivist approach to explain Russia's role and motives in Syria. He emphasizes the importance of ideational motives such as worldview of the international order and the agency as well as features of Putin regime. He found out that, Russia's military presence in Syria is led by multiple interconnected aspects that include the following: Putin regenerating legitimacy and winning the election at home, transformation of the international system,

92 Bruno Macaes, "Russia's New Energy Gamble", *The Cairo Review of Global Affairs*, <https://www.thecaireview.com/essays/russias-new-energy-gamble/>, (Date of Accession: 10.02.2019).

93 Rauf Mammadov, "Russia in the Middle East: Energy Forever?", *The Jamestown Foundation*, 9, 2018, p. 212.

94 Thomas Costigan, "Syria Conflict and Regional Pipeline Geo-Strategy", *Center for Counter Hegemonic Studies*, Ecuador 2017, p. 8.

95 Salam Alsaadi, "Russia's Military Involvement in Syria: An Integrated Realist and Constructivist Approach", *International Journal of Law, Humanities & Social Science*, 1(5), 2017. p. 88.

necessity to maximize military capabilities and economic profits, restoring its global power prestige. In contrast, Muharrem⁹⁶ has argued that Syrian crisis and International involvement can only be explained by realist perspective in the framework of great power politics. He has put forward two arguments claiming: first, the geopolitical tussle that erupted among US, Russia and China in Syria turned to a proxy war similar to the great game of Central Asia; second, this relationship alters the international system. The situation in short can be explained by Russia and China's stance as guards of the principle of non-intervention and state sovereignty of the Westphalian system against the American unilateral introduction of intervention law to the international system. His findings were that at the regional level there is a geopolitical competition between Russia and the US and an economic competition between the US and China. But at the global level all three countries are involved in great power politics struggle just as classical realism defines it. Thus, he claims the great power tussle between them is going to change the geopolitics both in the middle east and in the international arena. In addition, he points out a very useful observation saying that the Syrian conflict has reflected the proxy war developments between regional actors and between great powers. There is a proxy war between Iran and Turkey as well as Iran and Saudi Arabi. A bigger proxy war is being fought among great powers that are supporting regional allies. One can see two groupings: first group where Iran is supported by Russia and China; second group where US is supporting Saudi Arabia and Qatar. This whole scene is further complicated by sectarian conflicts. Thus, he concludes Syria became scene for global competition for influence and power.

Another work more similar to Alsaadi⁹⁷ has introduced a realist approach towards the issue. Afridi and Jibran,⁹⁸ have come up with an argument based on neorealist perspective that the fall of al-Assad threaten Russia's vital strategic and economic interests both

---

96 Muharrem Eksi, "The Syria Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2017. p. 106.

97 Alsaadi, *op. cit.*, p. 89.

98 Manzoor Khan Afridi-Ali Jibran, "Russian Response to Syrian Crisis: A Neorealist Perspective", *Strategic Studies*, 38(2), 2018, p. 57.

in Syria and in the international system. Pointing at the great power past of Russia and its experience of losing strategic and economic interest after the fall of Libyan regime Russia is fiercely protecting its military bases and presence, economic and energy interests by blocking the realization of Qatar gas pipeline in Syria.

Another interesting combination of theories can be seen in the work of Daoudy⁹⁹ who have introduced realist constructivism approach to analyze the rapprochement between Turkey and Syria and the collapse of relations in 2011, explaining why Turkey has chosen to side with the global narrative that called for regime change. She claims that the relations of the two reflect how connection between material factors and idea-driven elites set out foreign policy decisions. She clarifies that the change of identity of leaders in both states in 2000s and the change of international system structure from bipolar to unipolar have brought the two states to consider the benefits of cooperation. The author focuses on identity, context and policy factors. Thus, the ideas and values of both governments' elites were contradictory and firm to the level that they were ready to give up material gains when Syrian uprising erupted.

Dal Emel¹⁰⁰ examined Turkey's approach to Syria and reasons for its choices. The author has used normative International Relations theory referring to cosmopolitanism and communitarianism divide to explain Turkey's foreign policy choices. She claims that Turkey's call for regime change in Syria reflects ethical, value-based and cosmopolitan rhetoric. Ankara's true intention is communitarian trying to create a new community in its region that will be under Turkey's domination. However, she claims there was no global support for its cosmopolitan policies and ethical rhetoric. She also points out some transformation of Turkey's foreign policy towards commitment to global duties, obligations of human rights and international law.

---

99 Marwa Daoudy, "The Structure-Identity Nexus: Syria and Turkey's Collapse, *Cambridge Review of International Affairs*, 29(3), 2016, p. 1081.

100 Emel Dal, "A Normative Approach to Contemporary Turkish Foreign Policy: The Cosmopolitanism-Communitarianism Divide", *International Journal*, 70(3), 2015, p. 433.

Conclusion

Syrian conflict that has attracted the attention of a number of regional and global powers has entered its eighth year, having taken a half million people's lives, there still does not seem to be a political solution due to conflicting interests. Three UN mediation missions have failed to bring about a resolution to end the war and establish peace on the ground between the Syrian regime and the opposition. The issue the opposition and the regime could never agree on was the status of Assad and the opposition was demanding his removal as a precondition before starting the talks though it never had the power to remove him without external support. The literature is overwhelmed by claims that the opposition fragmented to an extent that UN mediators had a difficult time to even find a representative of the opposition that would be supported by at least the majority. Even though there were some resolutions and peace plans proposed to UNSC, Russia along with China vetoed all the efforts to put pressure on Syrian regime and had played the role of diplomatic shield for it. Thus, the roles and the rapprochement of the two states Russia and Turkey started to make significant difference when it comes to establishing ceasefires and putting pressure on Syria in negotiations. This can be seen in four de-escalation and ceasefire zones established and backed by Russia, Turkey and Iran. Russia itself is an important player since its military intervention that prevented the fall of Assad's regime. Turkey has taken the burden of more than three and a half million refugees since the beginning of the uprising by pursuing an open border policy. In fact, Turkey due to its humanitarian immigration policies has been the most affected by refugee influx, terrorist attacks and cross border fires originating from Syria. It should be recalled that Turkey in the beginning of the crisis has put much diplomatic effort to persuade Assad to make political reforms and stop the violence against its citizens but continuous use of force by the regime in spite of its promises for reforms changed the approach of Turkey. Turkey created a political opposition under the name Syrian National Council. Russia on the other hand has been playing an important role to block any scenario that would lead to another case similar to Libya with respect to its ally. In total it has used 12 vetoes to defend its ally. It has successfully

kept Syrian regime alive throughout eight years of crisis both politically and militarily engaging in the conflict. Considering military assistance of western states both to opposition and extremist groups that have no legitimacy in terms of International norms, Russia has supported a legitimate government based on the principles of territorial integrity and state sovereignty at Assad's invitation. Furthermore, bearing in mind US's unilateral interventions that brought regime change in Afghanistan, Iraq, and Libya and instabilities that followed; the roles of Russia and Turkey as well as their recent rapprochement has significantly helped to manage the war and let besieged Syrians out in multiple deals, negotiations and ceasefires. Turkey has taken care of refugees both coming from Syria and the ones returned by Europe facing various social difficulties in assimilating them. Russia on the other hand has served as a block to western intervention, forced regime change in Syria that would destabilize the whole Middle Eastern geo-politics. It also showed willingness and effort to bring peace in Syria in Astana, Sochi and recent Ankara talks with Turkey and Iran. There is no doubt that the two states will have a huge impact how security and peace will be reached, how phase of transitional government unfold as well as how the terms of regional power balance will be set. The rapprochement provides possibility for these two states to have a more or less negotiated common voice on the issue and act which would not be possible for Turkey alone or Russia being on its own.

References

“Afrin Operation Proved YPG not Needed For Post-Daesh Stability, Experts Say SETA”, *SETA*, <https://www.setav.org/en/afrin-operation-proved-ypg-not-needed-for-post-daesh-stability-experts-say/>, (Date of Accession: 25.03.2019).

“Civil War in Syria must be Averted”, *Gulf News*, <https://gulfnews.com/opinion/op-eds/civil-war-in-syria-must-be-averted-1.937023>, (Date of Accession: 24.02.2019).

“Final Communique Action Group for Syria”, *UN Diplomacy*, <http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf>, (Date of Accession: 09.03.2019).

“Fırat Kalkanı Harekatı'yla 1,5 Milyon Sivil Güvende”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/firat-kalkani-harekatiyla-1-5-milyon-sivil-iki-yildir-guvende/1237687>, (Date of Accession: 03.02.2019).

“In Syria, Follow the Money to Find the Roots of the Revolt”, *The Daily Beast*, 2013, <https://www.thedailybeast.com/in-syria-follow-the-money-to-find-the-roots-of-the-revolt>, (Date of Accession: 21.01.2019).

“Now or Never: A Negotiated Transition for Syria”, *International Crisis Group*, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/now-or-never-negotiated-transition-syria>. (Date of Accession: 10.02.2019).

“On the Security Council Presidential Statement on Syria”, *Russian Federation Ministry of Foreign Affairs*, http://www.mid.ru/en/maps/sy/-/asset_publisher/9fcjSOwMERcf/content/id/198418, (Date of Accession: 22.03.2019).

“Putin Signs Deal to Keep Base in Syria for Half a Century.” *The Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/russia-syria-50-years-half-century-air-base-deal-putin-assad-regime-president-rebels-isis-a7863031.html>. (Date of Accession: 25.02.2019).

“Situation Syria Regional Refugee Response”, *UNHCR*, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>, (Date of Accession: 29.03.2019).

“Syria Crisis Situation Report - August 2018 Humanitarian Results-Syrian Arab Republic”, *UNICEF*, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unicef-syria-crisis-situation-report-august-2018-humanitarian-results>, (Date of Accession: 10.02.2019).

“Syrian Civil War” *Current Context*, <http://chssp.ucdavis.edu/current-context/syrian-war.pdf>. (Date of Accession: 12.02.2019).

“The Syrian Conflict: A Systems Conflict Analysis”, *ARK Group*, p. 23-26.

“Turkey’s Approach to the Syrian Conflict”, *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, <http://www.mfa.gov.tr/relation-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa>, (Date of Accession: 19.03.2019).

“World Wide Threat Assessment”, *U.S. Intelligence Community*, <https://www.wilsoncenter.org/article/world-wide-threat-assessment> (Date of Accession: 27.02.2019).

AFRIDI, Manzoor Khan-Ali Jibrán. “Russian Response to Syrian Crisis: A Neorealist Perspective.” *Strategic Studies*, 38(2), 2018.

ALKAFF, Syed Huzaifah Bin Othman-Nurulhuda Binte Yussof, “An Overview of the Syrian Conflict” *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 8(8), 2016, p. 8-11.

ALLISON, Roy, “Russia and Syria: Explaining Alignment with A Regime in Crisis” *International Affairs* 89(4), 2013, p. 795-823.

ALSAADI, Salam, “Russia’s Military Involvement in Syria: An Integrated Realist and Constructivist Approach” *International Journal of Law, Humanities & Social Science*, 1(5), 2017, p. 87-89,

ARAS, Bülent-Rabia Karakaya Polat, “From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, *Security Dialogue*, 39(5), 2008, p. 495-515.

ARAS, Damla, "Turkish-Syrian Relations Go Downhill", *Middle East Quarterly* 19(2), 2012, p. 41.

ASSEBURG, Muriel et al, "Mission impossible? UN mediation in Libya, Syria and Yemen", *Social Science Open Access Repository*, 2018, p. 10-60.

BALANCHE, Fabrice, "Geography of the Syrian Revolt", *Outre Terre*, 3, 2011, p. 437-458

BURGAT, Francois, "1. al-Assad's Strategy: Divide to Survive. In No Spring for Syria", *Discovery*, 2013, p. 17-32.

BYMAN, Daniel, "Sectarianism Afflicts the New Middle East." *Survival*, 56(1), 2014, p. 79-100.

CANKARA, Pinar Özden, "The Sunni Identity of Ak Party Governments in Syria And Egypt Policies", *International Journal of Turcologia*, 13(25), 2018, p. 61-62.

CHARAP, Samuel, "Russia, Syria and the Doctrine of Intervention." *Survival*, 55(1), UK 2013, p. 35-41.

CORDESMAN, Anthony H.-Aram Nerguizian, "The Case For and Against a "Realist" Strategy in Syria", *Center for Strategic and International Studies*, <https://www.csis.org/analysis/case-and-against-realist-strategy-syria>, (Date of Accession: 07.02.2019).

COSTIGAN, Thomas, "Syria Conflict and Regional Pipeline Geo-Strategy", 2017, p. 2-5.

D'ALEMA, Francesco, "The Evolution of Turkey's Syria Policy", *Istituto Affari Internazionali*, <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/evolution-turkeys-syria-policy>, (Date of Accession: 15.02.2019).

DAHER, Joseph, *Révolution and Counter-Revolution in Syria, Origins and Developments*, Université de Lausanne, Faculté des Sciences Sociales et Politiques, Lausanne 2018, (PhD), 2018, p. 345-362.

DAOUDY, Marwa, "The Structure-Identity Nexus: Syria and Turkey's Collapse (2011)", *Cambridge Review of International Affairs* 29(3), 2016, p. 1074-1096.

DEMİR, Imran, "Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy", Springer 2017, p. 44-61.

DINC, Cengiz-Mustafa Yetim, "Transformation of Turkish Foreign Policy toward the Middle East: From Non-Involvement to A Leading Role" *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 11(1), 2012, p. 67-84.

EKŞİ, Muharrem, "The Syria Crisis As a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics" *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2017, p. 106-129.

Gaub, Florence-Nicu Popescu, "Russia and Syria-The Odd Couple" *EU Institute for Security Studies*, 4, 2013, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_Russia-Syria.pdf, (Date of Accession: 20.02.2019), p. 1-25.

GERGES, Fawaz A., (ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*, Cambridge University Press, Cambridge 2013, p. 1-36.

HINNEBUSCH, Raymond-I. William Zartman, "UN Mediation in the Syrian Crisis: from Kofi Annan to Lakhdar Brahimi", *International Peace Institute*, 2016, p. 6-18.

KATZ, Mark N., "Russia and the Conflict in Syria: Four Myths" *Middle East Policy*, 20(2), 2013, p. 38-46.

KIRIŞÇI, Kemal et all., "A Neighborhood Rediscovered Turkey's Transatlantic Value in the Middle East", *Transatlantic Academy Paper Series*, 2010, p. 1-30.

KOZHANOV, Nikolay. *Russian Policy across the Middle East: Motivations and Methods* Chatham House, 2018, p. 4.

LANDIS, Joshua, "The Syrian Uprising of 2011: Why the Asad Regime is Likely to Survive to 2013", *Middle East Policy*, 19(1), 2012, p. 72-84.

LESCH, David W., *Syria: The fall of the house of Assad*, Yale University Press, 2013, p. 87-93.

LYNCH, March, "The Political Science of Syria's War." *POMEPS Briefings* 22, 2013. <http://www.pensamientocritico.org/primer-epoca/promid0114.pdf>, (Date of Accession: 29.01.2019).

MACAES, Bruno, "Russia's New Energy Gamble", *The Cairo Review of Global Affairs*, <https://www.thecairoreview.com/essays/russias-new-energy-gamble/>, (Date of Accession 03.03.2019).

MAMMADOV, Rauf, "Russia in the Middle East: Energy Forever?" *Russia in the 2018*, <https://jamestown.org/program/russia-middle-east-energy-forever/>, (Date of Accession: 07.03.2019).

MCDOWALL, Angus, "Syrian Observatory Says War has Killed more than Half A Million", Andrew Roche, (ed.), *Reuters*, 12 (2018).

OKYAY, Asli S., "Turkey's Post-2011 Approach to Its Syrian Border and Its Implications for Domestic Politics", *International Affairs*, 93(4), 2017, p. 829-846.

ORHAN, Oytun, "Zeytin Dalı Harekatının Muhtemel Siyasi Sonuçları?" *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/zeytin-dali-harekatinin-muhtemel-siyasi-sonuclari/1097198>, (Date of Accession: 15.03.2019).

PARLAR DAL, Emel, "A Normative Approach to Contemporary Turkish Foreign Policy: The Cosmopolitanism–Communitarianism Divide." *International Journal* 70(3), 2015, p. 421-433.

PHILLIPS, Christopher, *The Battle for Syria: International Rivalry in the new Middle East*, Yale University Press, 2016, p. 313-327.

SAMER, Abboud, *Syria's War Economy*, Carnegie Endowment 9, 2014, <http://carnegie-mec.org/diwan/54131#comments>, (Date of Accession: 17.01.2019).

SOULEIMANOV, Emil Aslan-Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap?", *Middle East Policy*, 25(2) 2018, p. 42-50.

SZÉNÁSI, Endre, "Syria: Another Dirty Pipeline War", *Hungarian Ministry of Defence*, Hungary 2017, p. 188.

SZYMAŃSKI, Adam, "Turkish Policy Towards war in Syria", *TEKA of Political Science and International Relations*, 12(1), Institute of Political Science University of Warsaw, Warsaw, 2017, p. 64-81.

TARIQ, Ali, "What's Really Going on in Syria? Tariq Ali", *You Tube*, July 14, 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=oZAdoLueRSY>.

TRENIN, Dmitriy, "Putin's Plan for Syria", *Carnegie*, <https://carnegie.ru/2017/12/13/putin-s-plan-for-syria-pub-75001>, (Date of Accession: 14.02.19).

WIELAND, Carsten, "Syria: A Decade of Lost Chances: Repression and Revolution from Damascus Spring to Arab Spring", *Open Democracy*, 29(8), 2012, p. 139-143.

ZAKARIA, Fareed, "Obama Caves to Conventional Wisdom on Syria", https://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-obama-caves-to-conventional-wisdom-on-syria/2014/07/10/6a60ad74-085c-11e4-a0dd-f2b22a257353_story.html (Date of Accession: 17.02.2019).

ŽIŽEK, Slavoj, "Syria is a Pseudo-Struggle", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/06/syria-pseudo-struggle-egypt> (Date of Accession: 13.03.2019).

HAZAR İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ: HAZAR'DA BİR İŞBİRLİĞİ DENEMESİ PROJEKSİYONU*

Caspian Cooperation Organization: Projection of a Collaboration Trial in the Caspian Sea

Dinmuhammed AMETBEK**

Öz

12 Ağustos 2018 tarihinde Aktau Anlaşması'yla Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi denize kıyıdaş ülkelerin işbirliğini arttırmıştır. Bu durum, Hazar merkezli yeni bir bölgesel işbirliğini oluşmasına temel hazırlamaktadır. Makalede "Hazar İşbirliği Örgütü" adını verdiğimiz ve kıyıdaş ülkelerin üye olacağı bölgesel bir teşkilatın kurulma olasılığı tartışılmaktadır. Bu çerçevede deniz etrafında gelişmekte olan "Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru" ve "Orta Koridor" ticaret ve ulaştırma güzergahları göz önünde bulundurularak, Hazar ülkelerinin denize yönelik politikaları kıyaslanarak sonuca varılmaktadır. Makalede, böyle bir yeni teşkilatın kurulması halinde bütün kıyı ülkelerinin bu örgüte üye olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hazar Denizi, Kuzey-Güney, Doğu-Batı, Kıyıdaş Ülkeler, Ulaştırma.

Abstract

The determination of the legal status of the Caspian Sea with the Aktau Agreement on 12 August 2018 increases the cooperation of the coastal countries. This is the basis for a new regional cooperation in the Caspian region. The article discusses the possibility of establishing a regional organization of coastal states, which can be named as "Caspian Cooperation Organization". In this context, considering the trade and transportation routes such as "the International North-South Transport Corridor" and "the Middle Corridor" which are developing around the sea, the policies of the Caspian countries towards the sea are compared. According to the article, it is foreseen that all such coastal countries will be members of this organization when such a new organization is established.

Keywords: Caspian Sea, North-South, East-West, Coastal Countries, Transportation.

---

* Geliş Tarihi: 15.05.2019 – Kabul Tarihi: 20.05.2019

** Dr, ANKASAM Avrasya Çalışmaları Masası Başkanı, e-posta: dimash192@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4834-3681.

Giriş

Hazar Denizi, Avrasya kıtasındaki en büyük denizdir. Hazar Denizi'nin alanı yaklaşık 371.000 km², maksimum derinliği ise 1025 m'dir. Deniz Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan arasında paylaşılmaktadır. Denizin kıtanın merkezinde yerleşmesinden dolayı doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde gelişmekte olan ticaret ve ulaştırma hatları deniz üzerinden geçmektedir. Bundan ötürü denizin ekonomik potansiyeli oldukça yüksektir. Bu potansiyelin gerçekleşmesi için denizin hukuki statüsünün belirlenmesi gerekmektedir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorunu de mevzubahis denizin kıyı devletleri arasında nasıl bölüştürüleceği ve açık denize kıyısı olmayan devletlerin açık denize nasıl çıkacakları konularındaki anlaşmazlıklar şeklinde ifade edilmektedir.¹

Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla ortaya çıkan sorunun çözülmesi için Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkeler tarafından bir müzakere süreci başlatılmıştır. Aşkabat (2002), Tahran (2007), Bakü (2010) ve Astrahan (2014) zirvelerinden sonra da 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau Limanı'nda gerçekleşen zirvede Hazar Denizi'nin hukuki statüsü belirlenmiştir.

Söz konusu anlaşma, sadece Hazar'ın kıyıdaş ülkeler arasındaki paylaşım prensiplerini belirlemekle kalmayıp; aynı zamanda denizdeki askeri ve güvenlik, ulaştırma ve denizi ortak olarak kullanma prensiplerini belirlediği² için yeni bir bölgesel işbirliğinin oluşmasına da temel hazırlamaktadır. Makalede "Hazar İşbirliği Örgütü" (HIÖ) adını verdiğimiz ve kıyıdaş ülkelerin üye olacağı bölgesel bir teşkilatın kurulma olasılığı tartışılmaktadır. Bu çerçevede Hazar ülkelerinin denize yönelik politikaları kıyaslanarak sonuca varılmaktadır. Makalede Hazar

1 Mehmet Seyfettin Erol, "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", *Türkiyat Araştırmaları*, 1, 2004, s. 100; Uluslararası sorunlar arasında yer alan Hazar Sorunu'nun insani boyutuna ilişkin ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Haydar Çakmak, *Uluslararası İnsani Sorunlar*, Kripto, Ankara 2010, s. 86-94.

2 "Convention on the Legal Status of the Caspian Sea", *Kremlin*, <http://www.kremlin.ru/supplement/5328>, (Erişim Tarihi 19.11.2018).

Denizi etrafında gelişebilecek olası projeksiyonlar üzerine değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle denizdeki işbirliği formatı ve deniz üzerinden gelişmekte olan ticaret ve ulaştırma koridorları ele alınacaktır.

Hazar Denizi'ndeki İşbirliği Formatı

Aktau Anlaşması, yalnızca denizin hukuki statüsüyle ilgili sorunları zömmeyip; aynı zamanda bundan sonraki aşamada, işbirliğine devam edileceğinin de göstergesidir. Zaten söz konusu sorunun zm, bölge ülkelerinin birbirleriyle daha yakın işbirliği kurma gereksiniminin bir sonucudur. Hazar Denizi sorununun zm, SSCB'den miras kalan en önemli anlaşmazlıklardan birinin üzülmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda meseleni zm süreci, aynı Şekilde Sovyet döneminden miras kalan Çin ile Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır problemlerinin zmyle kıyaslanabilir. zlmediği takdirde her iki sorun da ciddi krizler, hatta çatışmalar doğurma risklerini barındırmaktadır. Çin'le yaşanan sınır sorununda Rusya ve Orta Asya lkelerinin müzakere ettiği taraf Pekin ynetimiydi. Hazar Denizi konusundaki en etin müzakereler ise eski Sovyet devletlerinin İran'la olan mzakereleriydi. Çünkü İran haricinde Hazar'a kıyısı olan ülkeler, kendi aralarındaki sorunların büyük çoğunluğunu zmşlerdi. Ancak Tahran yönetimi, meselenin kendi nerisi dışında zlmesinin çıkarlarına aykırı olduğunu ve zmszlğn daha rasyonel olduğunu dşunmektedir.

İki sorun arasında kıyaslama yapılmaya devam edilmesi halinde, ortaya konması gereken bir diğer husus; Çin ile eski Sovyet devletleri arasında var olan sınır sorununun zlmesinin, önceki adı Őangay Beşlisi olan Őangay İşbirliği rgt (ŞİÖ)'nn kurulmasının zeminini teşkil ettiğidir. Bu açıdan bakıldığında, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununun üzülmesi de aynı Şekilde yeni bir örgütün ortaya çıkmasına yardımcı olabilir. Konuyla ilgili olarak dönemin Kazakistan Dışışleri Bakanı Kayrat

Abdrahmanov şu tespiti yapmaktadır:³

“Biz Hazar Denizi bölgesini; barış ve güvenliği tesis etmek ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik, çevresel ve kültürel-insani kalkınma gerçekleştirmek için mükemmel fırsatların bulunduğu bir bölge olarak görüyoruz. Bu anlaşma, yakın gelecekte güçlendirmeyi ve genişletmeyi planladığımız çok taraflı işbirliğinin temelini oluşturacaktır.”

Söz konusu yaklaşım, denize komşu ülkelerin işbirliği yaptığı takdirde sadece bölgede değil; aynı zamanda küresel ölçekteki güvenlik konularına da olumlu olarak yansıtacağını göstermektedir. Üstelik bu işbirliğinin bölgenin ekonomik refaha ulaşma sürecine de önemli katkı sunacağı beklenmektedir. Bu bağlamda Kazak Bakan'ın aşağıdaki açıklamaları da oldukça dikkat çekicidir:⁴

“Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün çözümü, Hazar bölgesinin istikrarlı ve ekonomik kalkınmasının sağlanması, doğal kaynaklarının korunması ve çoğaltılması, benzersiz bir coğrafi yer olarak kullanılması bağlamında stratejik önem taşımaktadır. Özellikle Hazar Denizi'nde Kazakistan'ın ve komşularının, ulaşım ve transit potansiyelinin etkin bir şekilde kullanılması için yeni fırsatlar ortaya çıkacaktır.”

Bu son husus, Avrasya'nın ekonomik gelişmesi için önemlidir. Dolayısıyla Hazar Denizi üzerinden gerçekleşen veya gerçekleşmesi planlanan ticaret ve ulaştırma projelerine göz atmamız gerekmektedir.

Denizdeki Ulaştırma Projeleri

3 “Proyekt Konventsii o Pravovom Statuse Kaspiya soglasovan v Moskve”, *Vecherniy Bishkek*, <http://vb.kg/world/proekt-konventsii-o-pravovom-statuse-kaspiya-soglasovan-v-moskve.html>, (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

4 “Glavy MID Prikaspiyskikh Gosudarstv Soglasovali Proyekt Konventsii o Pravovom Statuse Kaspiya”, *Zona kz*, <https://zonakz.net/2017/12/05/glavy-mid-prikaspiyskikh-gosudarstv-soglasovali-proekt-konvencii-o-pravovom-statuse-kaspiya/>, (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

Genel olarak Hazar Denizi üzerinden kuzey-güney istikametinde ve doğu-batı istikametinde ulaştırma güzergâhları geliştirilmektedir. Bu projelere bütün kıyı ülkeleri katılmasına rağmen; bazı ülkeler, kuzey-güney yönündeki rotalara öncelik verirken; diğerleri de doğu-batı istikametindeki koridorlara önem vermektedir. Kuzey-güney istikametinde “Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru” akla gelirken; doğu-batı yönünde ise Yeni İpek Yolu projelerinin “Orta Koridoru” akla gelmektedir.

Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru, Hindistan’ı İran üzerinden Rusya’ya bağlamaktadır. Güzergâh, Süveyş Kanalı’na bir alternatif olarak sunulmaktadır.⁵ Bahsi geçen koridor, Süveyş güzergâhına göre maliyetleri ve geçen süreyi yarı yarıya indirmektedir. Bu projenin yasal dayanağı, 12 Eylül 2000 tarihinde 2. Uluslararası Avrasya Ulaştırma Konferansı sırasında Rusya, Hindistan ve İran tarafından St. Petersburg’da imzalanan “Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru Hükümetler Arası Anlaşma”dır. Anlaşmanın depoziter devleti, İran’dır. Projenin ilk güzergâhına göre, koridor Hindistan’ın Mumbai Limanı’ndan İran’ın Bender-Abbas Limanı’na, oradan da demir yoluyla İran’ın Hazar Denizi’ndeki limanlarına, daha sonra da Hazar Denizi üzerinden Rusya’nın Astrahan Limanı’na ve arkasından Rusya demiryollarıyla Baltık Denizi’ndeki Saint Petersburg’a ulaşmaktadır.⁶ Görüldüğü üzere, burada Hazar Denizi kilit bir role sahiptir.

Orta Koridor veya bir başka adıyla Doğu-Batı-Orta Koridoru, Türkiye’den başlayarak Kafkasya’ya ve buradan da Hazar Denizi’ni aşarak Türkmenistan ile Kazakistan’ı takiben Orta Asya ve ötesinde Çin’e ulaşan ve tarihi İpek Yolu’nun canlandırılmasını amaçlayan projedir. Orta Koridor, Türkiye’den başlayarak demiryolu ve karayolu bağlantılarıyla sırasıyla Gürcistan, Azerbaycan ve Hazar Denizi’ne; (Hazar geçişi kullanılarak) buradan da Türkmenistan-Özbekistan-Kırgızistan veya Kazakistan güzergâhını takip

5 “Russia, India And Iran to Cooperate on New Trade Route Alternative to Suez Canal”, *Chabahar Free Zone*, <http://en.cfzo.ir/ns/365/russia,-india-and-iran-to-cooperate-on-new-trade-route-alternative-to-suez-canal>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

6 “Mezhdunarodnyy transportnyy koridor «Sever – Yug»”, *Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mid.ru/foreign_policy/economic_diplomacy/ism_communication/-/asset_publisher/fajfwCb4PqDA/content/id/2510952, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

ederek Çin'e uzanmaktadır. Bu çerçevede, Bakü/Alat, Aktau/Kuryk ve Türkmenbaşı limanları Hazar geçişindeki multimodal taşımacılık için kullanılmaktadır.⁷ Gelinek noktada Orta Koridor, Pekin'in öncülük ettiği Kuşak-Yol Girişimi'nin bir güzergâhı olarak değerlendirilmektedir.⁸ Bu projede de Hazar Denizi önemli geçit haline gelmektedir.

Bu projeler halihazırda etkin olarak gelişmekte olan Rusya-İran işbirliği, Rusya-Azerbaycan-İran üçlü işbirliği formatı, Azerbaycan-Kazakistan Stratejik İşbirliği, Azerbaycan-Türkmenistan Stratejik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Türk Keneşi ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi ikili ve çok taraflı işbirliği formatında müzakere edilmektedir. Ancak denize kıyısı olan ülkelerin işbirliğini kurumsallaştıran herhangi bir örgüt bulunmamaktadır. Dolayısıyla burada olası bir Hazar İşbirliği Örgütü (HİÖ) oluşumunun mümkün olup olmadığının tartışılması gerekmektedir. Nitekim böyle bir teşkilat, denize kıyısı olan bütün ülkelerin çıkarlarına hizmet edecektir. Kaldı ki Aktau Anlaşması, olası örgütün hukuki temelini de oluşturmaktadır. Bu kapsamda Hazar'a kıyısı olan devletlerin olası tutumları teker teker incelenecektir.

Kazakistan

Avrasya kıtasının tam merkezinde yer alan Kazakistan'ın dış politika bağlamında kuzey-doğu-güney-batı olarak dört cephesi bulunmaktadır. Bir bakıma bu cephele Kazak dış politikasının dört yönünü oluşturmaktadır. Kuzey cephesi, Astana'nın Rusya'ya yönelik politikasının temelidir. Nazarbayev'in inisiyatifiyle başlatılan AEB projesini de Kazakistan'ın kuzey cephedeki girişimi olarak değerlendirebiliriz. Doğu istikamette Kazakistan, başta Çin olmak üzere Doğu Asya ülkeleriyle işbirliği geliştirmektedir. Yine Nazarbayev'in girişimiyle gerçekleşen Şanghay İşbirliği

7 "Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-taraflı-ulaştırma-politikasi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

8 "Joint Communique of the Leaders' Roundtable of the 2nd Belt and Road Forum for International Cooperation", *Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1658766.shtml, (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

Örgütü'nü (ŞİÖ)Astana'nın doğu cephesindeki politikasının ürünü olarak görebiliriz. Güney cephede Kazak dış politikasının amacı İslam Dünyası ülkeleriyle işbirliği geliştirmektir. Kazakistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki etkin tutumu bu politikasının bir parçasıdır. Aynı şekilde Kazakistan'ın İran Nükleer Krizi'nin aşılmasındaki tutumu da bununla açıklanabilir. Hatırlanacağı üzere, 2015 yılında Kapsamlı Ortak Eylemler Planı'yla (KOEP) sonuçlanan P5+1 ülkeleriyle İran'ın yürüttüğü müzakerelerin biri de Almatı'da geçmişti. Ancak güney cephede Astana'nın önceliği, Orta Asya ülkeleriyle ekonomik bütünleşme gerçekleştirmektir. Batı cephesinde ise Kazakistan'ın hedefi ABD ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmektir. Coğrafi olarak Güney Kafkasya ve Türkiye, Kazakistan için Batı'ya açılan kapı olarak değerlendirilmektedir. Kazak dış politikasının dört cephesi aynı zamanda ülkenin enerji kaynaklarının uluslararası sulara ulaştırma girişimleriyle de örtüşmektedir.

Dört cepheli Kazak dış politikası çerçevesinden bakıldığında, Hazar Denizi'nin özel statüsü söz konusudur. Çünkü burada Kazakistan'ın kuzey, güney ve batı cephesindeki Rusya, İran ve Azerbaycan bir araya gelmektedir. Ayrıca burada Avrasya kıtasında kuzey-güney istikametinde gelişmekte olan "Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru" ve doğu-batı istikametinde gelişmekte olan "Orta Koridor" birbiriyle kesilmektedir. Dolayısıyla genel olarak ekonomi ağırlıklı dış politika anlayışını benimseyen Kazakistan için Hazar Denizi stratejik öneme sahiptir. Burada ilk önce Astana'nın denizdeki bölgesel işbirliğini ve daha sonra Kazakistan-Azerbaycan ilişkileri, Kazakistan-İran ilişkileri ve Kazakistan-Rusya ilişkilerine ayrı ayrı değinmemiz gerekmektedir.

Kazakistan'ın Hazar Denizi'ne en uzun kıyısı olan bölge devleti olarak denizin hukuki statüsüyle ilgili ve denizdeki sınırlarla ilgili ikili sorunların çözümü bağlamında en çok çaba sarf eden ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin denize kıyısı 2320 km'dir. Kazak dış politikasının genel felsefesine uygun olarak burada da Kazakistan çatışmayı değil; işbirliğini tercih etmektedir. 12 Ağustos 2018 tarihinde Aktau şehrinde Hazar Denizi Hukuki Statüsü Anlaşması'nın imzalanmasından önce, Kazakistan ortay

hat prensibine göre Rusya, Azerbaycan ve Türkmenistan'la sınır sorunlarını çözmüş bulunmaktaydı. Bu bakımdan "ortay hat" prensibinin anlaşmanın temeli olarak kabul edilmesi, aslında Kazakistan'ın tutumunun diğerleri tarafından kabul edildiğinin göstergesidir.

Kazakistan sınır güvenliği açısından Aktau Anlaşması, ülke sınırlarının tescillendiğinin bir ifadesidir. Böylece Kazakistan bütün komşularıyla kara ve deniz sınırlarını belirlemiştir. Bu çerçevede ancak güvenli sınırlar oluştuğu takdirde, ikili ve bölgesel işbirliğinin geliştiğinin altını çizmemizde yarar vardır. Sınırların net olarak belirlendiği ve sorunların ortadan kalktığı durumda, ülkeler arasında güven duygusu oluşabilir. Nitekim bugün ŞİÖ olarak geçen teşkilatın temelinde eski Sovyet ülkelerinin Çin'le ortak sınır sorununu çözmesi yatmaktadır. Bu bakımdan Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununun çözülmesi Hazar etrafındaki bölgesel işbirliğine ivme kazandırabilir. Hatta yeni bir uluslararası teşkilatın doğuşunun bir sinyali de olabilir. Bu kapsamda Kazakistan'ın Azerbaycan, Rusya ve İran ile ikili ilişkilerine daha yakından bakmamız gerekmektedir.

Kazakistan-Azerbaycan ilişkilerini Türk Dünyası'nın ana damarı olarak tanımlayabiliriz. Bu bakımdan Hazar Denizi, Türk Dünyası'nı batı ve doğu olarak ikiye bölmektedir. Doğuda Orta Asya, daha orijinal adıyla Türkistan bulunurken; batıda Güney Kafkasya ve Türkiye bulunmaktadır. Şu aşamada Türk Dünyası bütünleşme süreci, Kazakistan-Azerbaycan-Türkiye ekseninde gelişmektedir. Dolayısıyla Kazakistan-Azerbaycan ilişkileri ne kadar iyi olursa, Türk Dünyası da o kadar güçlü olur. Bu açıdan Hazar Denizi aslında Kazakistan açısından Türk Dünyası bağlamında ele alınmaktadır. Nitekim 2011 yılında Kazakistan Dışişleri Bakanlığı'nda "Orta Asya, Güney Kafkasya ve Türkiye Dairesi"nin kurulması da bu anlayışı yansıtmaktadır.⁹ Kazakistan için Bakü, ülkenin enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılması olanağıyla değerlendirilmektedir. Aynı şekilde Ktau-Bakü hattı, Türk Dünyası'nın transit potansiyelini

9 "QR SIM Kurulumu", *Qazaqstan Respwblikasınıñ Sırtqı İster Ministrliğı*, <http://www.mfa.kz/kz/content-view/organizatsionnaya-struktura-mid/>, (Erişim Tarihi: 03.02.2012).

gerçekleştirme açısından önemlidir.¹⁰ Bu çerçevede Nursultan Nazarbayev'in 3 Eylül 2018 tarihinde Bişkek'te düzenlenen Türk Keneşi¹¹ 6. Zirvesi'nde yaptığı konuşma dikkat çekicidir:¹²

"Ülkemiz, Batı ile Doğu'yu, Kuzey ve Güney'i birbirine bağlamaktadır. Aktau'da kabul edilen Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konvansiyonu, bölgemizin transit potansiyelinin daha da gelişmesine katkıda bulunacaktır. Bu nedenle Türk Keneşi, Ulaştırma ve Denizcilik Bakanlıklarının toplantısı çerçevesinde tarif politikasını ve idari prosedürleri basitleştirmek için aktif olarak çalışmalıdır."

Bu açıklama Kazakistan'ın Hazar politikasının Türk Dünyası çerçevesinde ele alındığının en belirgin göstergesidir. Ayrıca Türk Keneşi'nin "Kardeş Liman" projesi de dikkate değerdir. Üye ülke Ulaştırma Bakanlıkları arasında bir "Ortak İşbirliği Protokolü" ile Bakü, Aktau ve Samsun limanları arasında "Kardeş Liman" ilişkisi tesis eden bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Kardeş Liman" ilişkisinin ilk toplantısı, 17-18 Nisan 2014 tarihlerinde Samsun limanının ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Toplantıda artan Doğu-Batı ticareti çerçevesinde kardeş limanlar üzerinden geçecek yük miktarının artırılması hususunda görüş alışverişinde bulunulmuştur.¹³

Bu bağlamda Hazar Denizi'ndeki ticaret ve ulaştırma yollarını da göz önünde bulundurduğumuzda, burada Türk Dünyası ülkelerinin Hazar üzerinden doğu-batı istikametinde geliştirmekte olduğu ulaştırma hattı, Çin ile Avrupa arasında

10 Darhan Hıdıralı, "Kazakistan'ın Hazar Politikaları", Okan Yeşilot, der., *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, Yeditepe, İstanbul 2014, s. 271.

11 Türk Keneşi hakkında detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), s. 15-32.

12 "Qazaqstan Prezidenti Türki Tildes Memleketterdiñ Intumaqtastıq Keñesiniñ VI Sammitine Qatıstı", *Akorda*, 3 Eylül 2018, http://www.akorda.kz/kz/events/international_community/foreign_visits/kazakistan-prezidenti-turki-tildes-memleketterdin-yntymaktastyk-kenesinin-vi-sammitine-katysty#8, (Erişim Tarihi: 04.09.2018).

13 "Gümrük ve Ulaştırma İşbirliği", *Türk Keneşi*, <http://www.turkkon.org/tr-TR/gumruk-ve-ulasirma-isbirligi/3/33/33/36>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

Rusya üzerinden geçen kuzey hattı ve İran üzerinden geçen güney hattıyla rekabet halindedir. Bunun anlamı da Türk Dünyası'nın jeo-ekonomik ve dolayısıyla jeopolitik anlamda Rusya ve İran'la rekabet halinde olduğudur. Bu Yeni İpek Yolu politikalarında Çin, Rusya'ya bağımlılığını azaltmak amacıyla Türk Dünyası'ndan geçen ulaştırma ve ticaret güzergâhına öncelik vermektedir. Her ne kadar İran, Pekin açısından önemli bir ülkeyse de Tahran'ın Washington'la gergin ilişkileri çok fazla risk barındırmaktadır. Türk Dünyası ülkeleri ise Moskova-Washington-Pekin üçgeninde daha dengeli politika izlemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Çin Devlet Başkanı Şi Cinqing'in "Kuşak-Yol Girişimi" projesini, 2013 yılında Nur-Sultan'da açıklaması da sembolik bakımdan önemlidir. Bu kapsamda Rusya, İran ve Hindistan'ın geliştirmekte olduğu "Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru"nu, bahsi geçen ülkelerin Çin'e karşı yürüttüğü girişim olarak değerlendirebiliriz. Bu denklemleri göz önünde bulundurduğumuzda, Türk Dünyası için özellikle Pekin ile Moskova arasındaki dengenin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Kazakistan ile Rusya'nın Hazar üzerinden tesis ettiği işbirliği de dikkat çekicidir. Kazakistan kendi petrolünü 2001 yılında tamamlanan ve Rusya topraklarından geçerek Karadeniz'e ulaşan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu üzerinden ihraç etmektedir. Dolayısıyla Kazakistan'ın Hazar politikasında Rusya öncelikli bir konuma sahiptir. Kazakistan, Hazar politikasında Rusya'nın çıkarlarına dikkat ederek, dengeleri korumaya çalışmaktadır.¹⁴ Bu kapsamda Kazak dış politikası, mümkün olduğunca Rusya'yı işbirliği denklemleri içinde tutmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda 2007 yılında St. Petersburg'daki uluslararası foruma katılan Kazakistan Birinci Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Orta Asya'nın enerji ihracatında güçlü bir yeni rota oluşturulabilmesi için Hazar Denizi'nden Karadeniz'e uzanan 1000 km'lik bir kanal açılmasını önermişti.¹⁵ Halihazırda Karadeniz ile Hazar Denizi arasında Don-Volga (İtil) Kanalı hizmet vermektedir. Bu kanaldan zaman zaman uluslararası gemilerin geçmesine izin

14 Zhanat Momyunkulov, "Rusya'nın Hazar Bölgesi Enerji Politikasında Kazakistan", Okan Yeşilot, der., *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, Yeditepe, İstanbul 2014, s. 152.

15 "Hazar'dan Karadeniz'e Kanal Açalım", *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/hazar-dan-karadeniz-e-kanal-acalim-6684727>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

verilmektedir.¹⁶ Ancak kanalın uluslararası gemilere hizmet verebilmesi için yeni yatırımlar yapılması gerekmektedir. Bu noktada ise Rusya'nın işbirliğine ihtiyaç vardır. Sonuçta burası Rusya'nın iç suları sayılmaktadır.

Kazakistan-İran ilişkilerine gelince, Cumhurbaşkanı Nazarbayev 1997 yılında kaleme aldığı “*Yüzyıllar Kavşağında*” isimli kitabında bulunan “Hazarlı Komşu” başlıklı bölümünde, İran'ın Kazakistan açısından önemini şöyle anlatmaktadır:¹⁷

“Bizim için İran, stratejik önemi büyük olan bir dış politika ortağıdır. Birincisi İran, Hazar kıyısındaki bir devlettir. Bu denizi ve altındaki kaynaklar meselesini İran'ın katkısı olmadan çözemeyiz. İkincisi, dünya pazarına doğrudan ulaşabileceğimiz yol, bu ülke üzerinden geçmektedir. Üçüncü olarak, bu ülke İslam Dünyası'ndaki ekonomik ve siyasi gelişmelerinin çözümünde büyük önem taşıyan ağırlıklı bir devlettir.”

2006 yılında ise ABD'li yetkililerle görüşmesinde Nazarbayev, Kazakistan'ın İran'la dostane ilişkilerine dikkat çekerek benzer bir açıklama yapmıştır.¹⁸

“İran, sadece bölgesel değil; küresel politikada da önemli bir ülkedir. Bu ülke ihmal edilemez. Onunla ortak dil bulmak ve uzlaşmak daha yararlı olur. Bölgedeki boru hatları sistemleri, özellikle Hazar çevresindeki boru hatları sistemi ve denizin hukuksal statüsü büyük ölçüde İran'a bağlıdır. Doğalgaz rezervlerinde İran dünyada ilk üçe girer ve bundan dolayı da İran, Rusya'yla iyi ilişkiler kurar. Zaten Rusya bu bölgeden doğalgaz alarak daha sonra Avrupa'ya ihraç etmeyi amaçlamaktadır.”

16 “Rossiya Razreshila İranskim Sudam Proyti po Volgo-Donskomu Kanalu”, *Взгляд*, <https://vz.ru/news/2017/9/22/888171.html>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

17 Nursultan Nazarbayev, *Yüzyıllar Kavşağında*, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara 2012, s. 259.

18 Kasım-Jomart Tokayev, *Svet i ten'*, Astana 2007, s. 227.

Söz konusu açıklama, Kazakistan için İran ile Rusya arasındaki işbirliğinin önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü iki ülke arasında yaşanacak herhangi bir kriz, kıtanın içinde yer alan Kazakistan'ı olumsuz etkileyecektir. Bu bağlamda Kazakistan'ın İran ile AEB arasındaki serbest ticaret anlaşmasının en çok destekleyen ülkelerin biri olduğu hatırlanmalıdır. Mevzubahis işbirliği içinde Hazar Denizi üzerinden yapılan taşımacılığa da önemli rol biçilmektedir.

Sonuç olarak Kazakistan, HİÖ'yü destekleyecektir. İlk olarak, güvenlik bağlamında bu örgüt sayesinde Kazakistan batı sınırlarını pekiştirmiş ve batısındaki güvenliği sağlamış olacaktır. Burada Hazar Havzası'nın bölgesel ve küresel çatışmalara gebe olduğuna dikkat çekilmesi gerekiyor. Olası çatışmalar, doğrudan Kazakistan'ın güvenliğini tehdit edecektir. Bölgesel güvenlik bağlamında Hazar'daki olası Azerbaycan-İran, Türkmenistan-İran hatta her ne kadar uzak ihtimal olsa da İran-Rusya anlaşmazlığı veya Kafkasya'daki Azerbaycan-Ermenistan çatışması, tüm bölgeyi istikrarsızlaştırabilir. Dolayısıyla Kazakistan açısından bahse konu ülkelerin bir örgüt etrafında işbirliği geliştirmeleri ve ekonomik olarak bütünleşmeleri büyük önem taşımaktadır. Küresel güvenlik bağlamındaysa İran'ın ABD ve İsrail'le olan gerginliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, iki devletin doğrudan İran'a saldırması ya da ABD'nin bölgedeki Arap müttefiklerinin İran'ı hedef almaları her zaman olasılık dahilindedir. İran'ın sıcak savaşa çekilmesi, Hazar bölgesinin güvenliği için büyük bir tehdittir. Bu çerçevede ifade edilen olasılıkları engellemek adına, İran-Rusya arasındaki yakın işbirliğinin gelişmesi ve daha da önemlisi ilişkilerin örgüt formatında kurumsallaşması, Kazakistan için önem arz etmektedir. Bu bakımdan Rusya, Astana açısından güven sağlayıcı aktör olarak değerlendirilmektedir.

İkincisi, Astana'ya göre Hazar Denizi'nin uluslararası ulaşım hizmet etmesi gerekmektedir. Kazakistan, doğu-batı ve güney-kuzey istikametinde gelişmekte olan ticaret yollarını, ekonomik kalkınmasının temel sacayakları olarak görmektedir. Özellikle Çin ile Avrupa arasında gelişen Yeni İpek Yolu projeleri bağlamında Astana'nın önem verdiği güzergâh; Çin-Orta Asya-Hazar-Kafkasya

Hattı'nda gelişmekte olan "Orta Koridor" güzergâhıdır. Söz konusu güzergâh, Rusya topraklarından geçen kuzey hattını ve İran'dan geçen güney hattını dengelemektedir. Ayrıca Çin'in öncülüğündeki doğu-batı ticaret yolları, Rusya-İran-Hindistan tarafından geliştirilen kuzey-güney ulaşım koridoruyla Hazar Denizi'nde kesişmektedir. Diğer bir ifadeyle, Kazakistan ve Azerbaycan, Hazar'da doğu-batı ulaşımını desteklerken; Rusya ve İran da kuzey-güney ulaşımını geliştirmektedir. Dolayısıyla Kazakistan-Azerbaycan arasındaki işbirliğinin Rusya-İran tarafından ekonomik tehdit olarak algılanmaması için de işbirliklerinin bölgesel bir örgüt çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Üçüncüsü, Kazakistan'ın uluslararası arenadaki olumlu imajının geliştirilmesine önem verdiği bilinmektedir.¹⁹ 2010 yılındaki Astana AGİT zirvesi, CICA, 2017 Astana EXPO ve Suriye Krizi'yle ilgili Astana Süreci de dahil olmak üzere, pek çok uluslararası zirve ve konferanslar, bu amaca hizmet etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Söz konusu girişimlere ek olarak Kazakistan'ın Hazar İşbirliği Örgütü (HİÖ)'nü önermesi ve desteklemesi durumunda Kazakistan bölgesel ve küresel güvenliğe katkıda bulunmuş ve kendisinin olumlu imajını güçlendirmiş olacaktır.

Rusya

Rusya'nın olası bir HİÖ'yle ilgili tepkisinin olumlu olacağı söylenebilir. Zaten Moskova'nın kendi projelerini bölgesel işbirliği üzerinden gerçekleştirdiği görülmektedir. Net olarak ifade edilmesi halinde, asıl olarak bölgede düzen kurucu aktörün Rusya olduğu söylenmelidir. Ancak Rusya, Moskova merkezli oluşumlardan ziyade çok taraflı işbirliğinin daha faydalı olduğu kanaatinde. Bu bağlamda Astana Süreci çerçevesindeki Rusya, Türkiye ve İran işbirliği hatırlanabilir. Dolayısıyla Moskova, Hazar etrafındaki yeni bir teşkilatı destekleyecektir. Hatta kurulacak mevzubahis örgüt sayesinde, Rusya iki hedefine de ulaşmış olacaktır.

---

19 "Foreign Policy Concept for 2014-2020 Republic of Kazakhstan", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan*, <http://mfa.gov.kz/index.php/en/foreign-policy/foreign-policy-concept-for-2014-2020-republic-of-kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 20.01.2017).

Birincisi, Moskova, Hazar bölgesini kontrol altına alacaktır. Bilindiği üzere denizdeki en güçlü donanma, Rus Donanması'dır. Rusya için İran ve Azerbaycan'la bir örgüt içerisinde bulunmak oldukça önemlidir. Kafkasya jeopolitiği bağlamında düşünecek olursak, Ermenistan zaten Rusya'nın kontrolü altındadır. Yeni örgüt çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'ne üye olmayan Azerbaycan da Moskova merkezli oluşuma üye olacaktır. Böylece Rusya, Güney Kafkasya'daki varlığını güçlendirmiş olacaktır.

İkinci olarak Ortadoğu bağlamında düşünüldüğünde, Rusya'nın Suriye'deki varlığına paralel bir biçimde yeni örgüt, Moskova'nın elini güçlendirmiş olacaktır. Çünkü Rusya, sadece Kafkasya'ya değil; aynı zamanda güneyde İran ve güney batıda da Suriye'ye nüfuz edebilecek konuma gelecektir. Diğer bir ifadeyle Rusya, Suriye üzerinden Akdeniz'deki varlığını güçlendirirken İran üzerinden Basra ve çevresine açılma imkanını elde etmektedir.²⁰ Böylece Rusların "güneye veya sıcak sulara inme" ülküsü de gerçekleşmiş olacaktır.

Bu iki başlık kapsamında Rusya'nın Hazar politikasını incelediğimizde Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nin²¹ ve 12 Mayıs 2014 tarihinde kurulan "Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya İşleri Bakanlığı"nın önemli görev üstlendiği anlaşılmaktadır. Bölgenin ekonomik olarak diğer devletlerle ilişkileri, bu bakanlık tarafından koordine edilmektedir.²² Bölgenin coğrafi konumundan dolayı bölge İran ile Dağıstan üzerinden ilişki kurmaktadır. Dağıstan'ın Mohaçkale Limanı, Hazar Denizi üzerinden İran'la ticaret geliştirirken; Derbent Geçidi ve ötesinde Azerbaycan üzerinden de kara taşımacılığını geliştirmektedir. Kuzey Kafkasya İşleri Birinci Bakan Yardımcısı Odes Baysultanov'un ifadesine göre, bir

20 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 265-266.

21 "Severo-Kavkazskiy Federal'nyy Okrug", *Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi Vekili Web Sitesi*, <http://www.skfo.gov.ru/district/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

22 "O Ministerstve", *Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya İşleri Bakanlığı*, <http://minkavkaz.gov.ru/ministry/about/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

ulaştırma ve lojistik merkezi de inşa edilmektedir:²³

“2015 yılında Rusya’dan İran’a 300 bin tondan fazla tahıl sevk edildi. Son üç yılda ise Mahaçkale limanından yaklaşık 1 milyon ton İran çimentosu teslim edildi. Şu anda Mahaçkale Limanı’nın kargo terminallerinin transit kapasitesi yıllık 10,9 milyon ton olup; sıvı yük - 7 milyon, kuru yük - 3,4 milyon, tahıl terminali - 500 bin tondur. Bu kapasite, hacmin artışıyla yeterli olmayacak.”

Söz konusu ulaştırma ve lojistik merkezi sadece Kuzey Kafkasya’nın değil bütün Rusya’nın bölgeye açılan kapısı olacaktır. Bu konuda Odes Baysultanov şunları belirtmektedir:²⁴

“Bu proje bölgesel veya ilçe düzeyinde değildir. Rusya’nın Asya-Arap bölgesi ülkeleriyle dış ekonomik ilişkilerinin temeli olacaktır. Mallar sadece Dağıstan’dan değil; komşu cumhuriyetlerden de geçecek. Bu nedenle zamanla bölgesel bakanlıklar ve diğer konuların bakanlıkları çalışmaya dahil edilmelidir. Buna ek olarak Mahaçkale, Rusya Federasyonu’nun Hazar Denizi’ndeki tek donmayan limanıdır. Bu liman, 12 bin tonluk bir hacme sahip gemileri alabilen tek limanıdır.”

Kuzey Kafkasya İşleri Bakanı Lev Kuznetsov, kurulmakta olan Hazar merkezinin Türkiye ve Akdeniz güzergahlarıyla rekabet edeceğine değinerek Rusya ile İran arasında imzalanması beklenen “Yeşil Koridor” ve “Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru”nun öneminden bahsetmiştir.²⁵ Bu haberlere

23 “V Dagestane Postroyat Mnogoprofil’nyy Transportno-Logisticheskij Tsentr”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2197/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

24 “Odes Baysultanov: Kaspiyskiy Khab Stanet Oporoy Vneshneekonomicheskikh Svyazey Rossii So Stranami Aziatsko-Arabskogo Regiona”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/2340/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

25 “Lev Kuznetsov: Nam Predstoit Opredelit, Smozhet li Kaspiyskiy Khab Sozdat Konkurentosposobnyy Al’ternativu Turetskim i Sredizemnomorskim Marshrutam”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/2357/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

bakıldığında, 2016 itibarıyla İran'ın uluslararası ekonomik yaptırımlardan kurtulmasının Kuzey Kafkasya bölgesine canlılık getirdiği ifade edilebilir. Kuzey Kafkasya Bakanlığı yetkilileri, bölgenin coğrafi konumunu ekonomik gelire çevirmeye çalışmaktadır. Nitekim Kuzey Kafkasya Bakanı'na göre, "İran'daki ambargonun kaldırılmasından sonra Hazar Denizi, başta Hindistan ve Çin'e olmak üzere, yurtdışına kargo taşımacılığının gelişmesiyle birlikte yeni transit potansiyeliyle ortaya çıkmıştır."²⁶

Kuzey Kafkasya Bakanlığı'nın basın servisine göre, İran ile Kuzey Kafkasya arasındaki ilişkiler "çok önemli bir gelişme aşamasındadır":²⁷

"Şu anda, İran yatırım şirketi Hamrahiyan Grubu ile Dağıstan'da iki ortak girişimin kurulmasına ilişkin belgeler imzalandı. Buların biri et ve süt ürünlerinin işlenmesi için büyük bir hayvancılık kompleksi ve diğeri de tarım ürünlerinin geçici olarak depolanması ve işlenmesi için depolara sahip bir lojistik merkezdir. İran tarafı, Kuzey Kafkasya'nın balneolojik kaynaklarına da ilgi duyduğunu ifade ediyor. Kuzey Kafkasya Bakanlığı'na göre, 2015 yılında genel olarak, Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi ile İran arasındaki toplam ticaret hacmi yaklaşık 104 milyon dolardı."

Anlaşılan İran şirketleri, 2016 itibarıyla Kuzey Kafkasya bölgesine yatırım yapmaya başlamışlardır. Aynı dönemde Kuzey Kafkasya bölgesi, İran'a et ihracatını da gündeme getirmektedir. Örneğin Çin'e tavuk etini ihraç eden Çeçenistan'ın Cayna Fabrikası'na Kuzey Kafkasya Bakanlığı, İran ve diğer Müslüman ülkelere de tavuk eti ihracatı konusunun araştırılması gerektiği

26 "Interv'yu Ministra L'va Kuznetsova: U Kavkaza Yest' Vozmozhnost' Nayti Svoyu Nishu v Novoy Ekonomicheskoy Paradigme", *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2913/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

27 "Kaspiyskiy Khab Dast Stimul Dlya Razvitiya Rossiysko-İranskikh Torgovykh Otnosheniy", *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2519/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

talimatını vermiştir.²⁸

Kuzey Kafkasya'nın buğday potansiyelinin de yüksek olduğu bilinmektedir. 2015 yılında Mohaçkale Limanı üzerinden İran'a 300 bin ton un gönderilmiştir. Bu rakam, 2016 yılında da artmıştır.²⁹ Dolayısıyla 2016 itibarıyla bölge cumhuriyetleri, İran'a buğday ya da un ihracatı konusu üzerinde çalışmaktadır.

Örneğin İnguşetya'nın Karabulak şehrinde bulunan ve yılda 312 bin ton un üretebilen "Saturn-1" öğütme tesisi İran'a un ihracatını planlamaktadır.³⁰

2016 yılının sonuna doğru bir yandan Kuzey Kafkasya'nın İran ile işbirliği geliştirme kararlılığı ve diğer yandan da İran'ın bölgeye açılma politikası, ikili ilişkileri yeni bir düzeye taşıma gereksinimini doğurmuştur. Tüm bu anlatılanlar doğrultusunda Kuzey Kafkasya Bakanı şu tespiti yapmaktadır:³¹

"Özellikle, Hazar, Rusya-İran ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinde kilit projelerden biri haline gelebilir. Ülkeler arasındaki ticaret hacmi geçen yıla göre %70 arttı. Aynı zamanda, 13 yeni anlaşmanın imzalanmasıyla ilgili çalışmalar devam etmekte; yakın bir gelecekte, yaklaşık 70 spesifik projenin bulunduğu sanayi alanında bir yol haritası hazırlanacaktır."

2016 itibarıyla İran-Rusya Ticaret ve Ekonomi İşbirliği

28 "Chechenskaya Ptitsefabrika Budet Postavlyat' v Kitay Kurinye Nozhki", *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2608/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

29 "Oleg Khatsayev Obsudil s Poslom Islamskoy Respubliki Iran v Rossii Mekhdi Sanai Vozmozhnost' Provedeniya Mezhdunarodnoy Konferentsii na Severnom Kavkaze", *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/3253/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

30 "Pervyy Zamestitel' Ministra RF po Delam Severnogo Kavkaza Odes Baysultanov i Zamestitel' Ministra RF po Delam Severnogo Kavkaza Andrey Reznikov Posetili s Rabochim Vizitom Respubliku Ingushetiya", *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/2747/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

31 "Kaspiyskiy Klaster Krayne Vazhen Dlya Mezhdunarodnogo Pozitsionirovaniya Rossii", *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/3377/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

Komisyonun işi de ivme kazanmıştır. Bu gelişmelere bakıldığında Rusya, daha çok İran'la işbirliği geliştirme peşindedir. Daha geniş perspektiften bakıldığında Moskova'nın önceliği, "Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru"dur. Koridorunun hedeflerimi göz önünde bulundurduğumuzda, İran ile AEB arasındaki işbirliğinin bu hedeflerle örtüştüğünü görmekteyiz. Hatırlanacağı üzere, 17 Mayıs 2018 tarihinde İran ve Çin, AEB ile üç yıl sürecek olan bir serbest ticaret anlaşması imzalamışlardır.³²

Rusya açısından bakıldığında İran'ın AEB ile yaptığı serbest ticaret anlaşması ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Zira bu anlaşma, 2015 yılından bu yana tarafların gündemindedir.³³ Ne var ki, İran'ın başta Rusya olmak üzere AEB ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerine bakıldığında; birlik üyelerinin hiçbirinin İran'ın ilk 10 ticaret ortağı arasında bulunmadığı görülmektedir. Tahran'ın önemli ticaret ortakları olarak Çin ve Hindistan gibi Asya ülkeleriyle İtalya ve Türkiye gibi Avrupa ülkeleri öne çıkmaktadır. AEB ülkeleri ile İran'ın ticaret hacminin az olmasının sebebi ise Rusya ve Kazakistan gibi birlik üyelerinin ekonomilerinin aynı İran ekonomisi gibi, petrol ve doğalgaz ihracatına bağlı olmasıdır. Bu sorunu aşmak için Rusya ile İran "petrol karşılığında mal" yoluyla ticaret yapmaktadır. Dolayısıyla Rusya, İran'dan petrol almakta ve aldığı petrolü Avrupa'ya satmaktadır. Bunun karşılığında İran, Rusya'dan ihtiyacı olan malları almaktadır. Söz konusu ticarete Kuzey-Güney Ulaştırma Koridorunun ve dolayısıyla Hazar Denizi'nin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.

Sonuç olarak, Rusya için olası bir HİÖ, son derece önemli olacaktır. Moskova bu teşkilat üzerinden Hazar Denizi'ndeki nüfuzunu pekiştirebilir. Burada Rusya ile İran arasındaki işbirliğinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tahran'ı yanına çeken Moskova, kendisinin stratejik hedefi olan Basra Körfezi'ne açılma hedefine de yaklaşacaktır. Her ne kadar şu aşamada ütopyik olarak görülse de İran üzerinden geçmesi ve Hazar Denizi'ni Basra ve

32 "YEAES i Iran Podpisali Vremennoye Soglasheniye O Zone Svobodnoy Torgovli", *Imperiya News*, <http://www.imperianews.ru/details/d6d58fa0-9859-e811-80ef-020c5d00406e>, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

33 "Iran Seeks Trade Agreement with Eurasian Union", *Asbarez*, <http://asbarez.com/131589/iran-seeks-trade-agreement-with-eurasian-union/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Umman körfezleriyle bağlaması planlanan kanalın Moskova-Tahran işbirliği sayesinde uzun vadede de olsa gerçekleşeceği öngörülebilir.³⁴ Dolayısıyla HİÖ, Rusya'nın çıkarlarına hizmet edecektir.

İran

Hazar Denizi hukuki statüsü sorununun çözülmesi, asıl olarak Tahran'ın bu çerçevede ileri sürdüğü tezden taviz vermesiyle birlikte, sorunla ilişkili olan diğer devletlerin desteklediği ortay hat tutumuna onay verdiğini gözler önüne sermektedir. Diğer bir ifadeyle Hazar'a tüm kıyıdaş devletler, söz konusu denizi ortay hat prensibine göre paylaşma esasını kabul etmiş bulunmaktadır.³⁵ İran'ın konuyla ilişkili olarak bu zamana kadar gösterdiği Hazar'ın göl olarak tanımlanması ve ortak paylaşım ilkesinin benimsenmesini³⁶ içeren yaklaşımdan vazgeçmesi, sergilediği uzlaşıyla daha büyük ölçüde kâr elde edeceği anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda İran'ın bölgesel işbirliğine eskiye nazaran fazlasıyla önem vereceğini öngörmek mümkündür.

Öte yandan İran'ın Hazar ülkeleriyle ticareti azdır. İran'ın en çok ticaret yaptığı ülkeler sırasıyla şunlardır: Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Kore, Türkiye, Hindistan, Japonya, Almanya, İtalya, Brezilya, Rusya.³⁷ Buna göre İran, Hazar ülkelerinden sadece Rusya'yla ciddi seviyede ticaret yapmaktadır. Ancak Rusya'yla yapılan ticaret, İran'ın genel yurtdışı ticaretinin sadece %2'sini oluşturmaktadır. Son dönemlerde Tahran, bu durumu düzeltmek için belli girişimler gerçekleştirmektedir.

İran'ın Hazar Denizi ülkeleriyle ticaret hacminin düşük olması

34 "Iran's \$10Bln Mega Canal Could be Game Changer in Global Trade Routes", *Sputnik*, <https://sputniknews.com/middleeast/201604091037748591-trans-iran-canal-prospects-analysis/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2019).

35 "Iran i Turkmeniya soglasilis' podelit' Kaspiy posle 20-letnego spora", *Fergana News*, <https://www.fergananews.com/news/27446>, (Erişim Tarihi: 07.12.2017).

36 Doğancaz Başaran, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, Ekim 2017, s. 237.

37 "Iran", *OECD*, <http://atlas.media.mit.edu/tr/profile/country/irn/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2017).

birkaç sebeple açıklanabilir. İlk olarak Rusya hariç denize kıyısı olan ülkelerin nüfusu çok azdır. Rusya'nın nüfusu 145 milyon iken; Kazakistan'ın nüfusu 18 milyondur. Azerbaycan 9 milyon ve Türkmenistan da 5,5 milyon nüfusa sahiptir. Rusya ve İran hariç Hazar Denizi ülkeleri, toplam nüfusu 33 milyon civarında nüfusa sahiptir. Üstelik Kazakistan nüfusunun büyük çoğunluğu, ülkenin güney doğusunda yaşamaktadır. Ülkenin Hazar'la sınırı olan batı illerinde ise nüfus yoğunluğu azdır. Bu durumdan dolayı Hazar ülkeleri, İran ürünleri için çekici bir pazar oluşturmamaktadır.

İkinci sebep de bütün Hazar ülkelerinin ekonomisinin en etkin sektörünün petrol ve doğal gaz olmasıdır. Bu bağlamda aslında beş ülke birbirine rakip sayılmaktadır. Bu ülkelerin dış ticaretlerindeki en önemli kalem enerjidir. Dolayısıyla Hazar ülkelerinin birbirine satacağı ve birbirinin zaruri bir şekilde ihtiyaç duyduğu ürün yoktur. Ancak İran'ın petrol ve doğal gaz yatakları ülkenin güneyinde bulunması Kazakistan ve Türkmenistan'a İran'ın kuzey illerine petrol ve doğal gaz tedarik etme imkânı vermektedir.

Tüm bu durumları göz önünde bulunduran İran, Hazar Denizi'ndeki ticaret etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Üstelik İran'ın tarım, ilaç, kimya, bio-teknoloji gibi sektörlerinin diğer ülkelere göre gelişmiş olması; İran'ın Hazar Denizi'nde ekonomik güce dönüşmesine sağlam temel oluşturmaktadır. Ayrıca İran'ın Hazar kıyısında üretim yapabilecek irili ufaklı çok sayıda yerleşim merkezi bulunmaktadır. Kıyaslayacak olursak, Hazar kıyısında Azerbaycan'ın 13 liman şehri, Rusya'nın 6 şehri, Kazakistan ve Türkmenistan'ın üçer şehir limanı bulunurken; İran'ın 27 şehri bulunmaktadır.³⁸ Bunların en büyükleri Anzali, Nevşahr (Noushahr) ve Amirabad limanlarıdır.³⁹ İran'ın Hazar limanları arasında en modern yeni açılan Astara'dır. Aynı zamanda, Tahran, üç yeni liman tesislerinin (Çemhale, Kiyâşehr ve Çabukser) inşaatı için planları duyurmuş bulunmaktadır.⁴⁰ Söz konusu limanlar İran'ı

38 Artur Priymak, "Naskol'ko Vyigrayet Dagestan ot «Torgovogo Dzhikhada» Irana v Rossiyu?", *Eurasia Daily*, <https://riss.ru/smi/27773/>, (Erişim Tarihi: 19.10.2017).

39 "Iranian Ports", *Ports and Maritime Organization of Minierty of Roads and Urban Development of Iran*, <http://www.pmo.ir/en/portsandterminals/iranianports>, (Erişim Tarihi: 27.10.2017).

40 "Kavkaz İdet v ob'yatiya Irana", *Kavpolit*, http://kavpolit.com/articles/kavkaz_idet_v_objatija_irana-29704/, (Erişim Tarihi: 27.10.2017).

Hazar denizinde ekonomi, ticaret ve turizm açısından daha etkili hale getirmektedir.

Bundan ötürü, olası bir HİÖ kurumsallaşmasına karşı, İran'ın tepkisinin nasıl olacağı ele alındığında, iki seçenikle karşılaşılmaktadır. Birincisi, Tahran'ın böyle bir oluşumu kendi güvenliği açısından yararlı bulacağıdır. Diğer bir ifadeyle İran, Rusya'yla aynı oluşumda yer alarak güvenliğini garanti altına almış olacaktır. Öte yandan yeni örgütle birlikte Tahran, Hazar bölgesindeki etkisini arttıracaktır. ŞİÖ'yü değerlendiren Rus bilim adamı Dmitri Trenin: "ŞİÖ demek; Çin, Orta Asya'dadır demektir."⁴¹ Aynı düşünceyle İran'ın da üye olduğu bir HİÖ demek, İran'ın Avrasya'da var olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen oluşum, Suriye'de devam eden Rusya-İran işbirliğine de temel oluşturacaktır. Halihazırda İran'ın Kuzey Kafkasya'da yer alan Dağıstan ve Çeçenistan gibi Rusya Federasyonu cumhuriyetleriyle ilişkilerinin ivme kazandığı gözlemlenmektedir.

İkincisi, İran'ın üzerinde durduğumuz olası örgüt sayesinde, Avrasya'daki ekonomik nüfuzunu arttırabilecek olmasıdır. Günümüzde İran, Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru projesi kapsamında merkezi güç olma iddiasındadır. Bahsi geçen koridor üzerinden Rusya'yla ekonomik işbirliğini geliştirmektedir. Aynı zamanda diğer kıyıdaş ülkeler olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'la EİT çerçevesinde ekonomik ilişkilerini güçlendirmektedir. Bu bağlamda HİÖ, gerçekleştirilecek olan işbirlikleri üzerinde kurumsal bir yapı oluşturmuş olacaktır. Hazar'a kıyısı olan ülkeler bağlamında, İran'ın denizde en üretici ekonomiye sahip olduğu açıktır.

Yeni örgüt, İran mallarının kolayca diğer kıyıdaş ülkelere girmesine olanak sağlayacaktır. Her ne kadar uzak ihtimal olarak görülse de yakın dönem içerisinde İran ve AEB arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmasının ardından, iki taraf arasındaki ticaretin beklentinin üzerine çıkmasıyla, uzun vadede İran'ı AEB üyesi olarak görmek şaşırtıcı olmayacaktır. İran'ın AEB'ye

---

41 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Eugene Rumer, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, *Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing*, Routledge, London-New York 2015.

tam üye adaylığını, birliğin siyasal kimliğinden arınmasını ve Moskova merkezli kimliğini değiştirmesini isteyen Kazakistan'ın destekleyeceği söylenebilmektedir. İran'ın AEB'yle olan yakın ilişkileri, Azerbaycan'ın da yeni oluşacak örgüte üye olma olasılığını güçlendirecektir. AEB sınırının Arap Denizi'ne ulaşması, örgütün çekiciliğini ve dolayısıyla Moskova'nın Ortadoğu ve Hazar bölgesi üzerindeki nüfuzunu arttıracaktır.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi, etrafındaki iddialı projelerin de yeniden gündeme gelmesini mümkün kılacaktır. Söz konusu projelerden biri, Nazarbayev'in 2007 yılında önerdiği Hazar ile Karadeniz arasındaki "Avrasya Kanalı", diğeryse 19. yüzyıldan bu yana Rusya ile İran arasında tartışılan "Hazar Denizi-Basra Körfezi Kanalı"dır.⁴² Tahran'ın ikinci proje üzerine ciddi olarak çalışmaya başlaması halinde, kanalı stratejik olarak değerlendiren sadece Rusya⁴³ değil; uluslararası sulara çıkışı bulunmayan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi zengin ülkelerin desteğini alacaktır. Aynı şekilde Orta Asya'nın içerisinde kalan Özbekistan'ın da projeye destek vereceği söylenebilmektedir. Tüm bunlarla birlikte Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru üzerinden Avrupa'ya mal gönderen Hindistan, Endonezya ve Malezya'nın da bahse konu olan projeye yatırım yapması beklenmektedir.

Tüm bu durumlar ışığında HİÖ'nün kurulması ve İran'ın söz konusu örgüte üye olması durumunda, Tahran'ın Avrasya bölgesindeki nüfuzunun artacağı öne sürülebilir. Denizdeki ulaşım ve turizmin artmasıyla, İran'ın sahip olduğu Hazar limanları ve dinlenme tesislerinin, karakteristik açıdan dindar olarak tanımlanan Kuzey Kafkasya ve Batı Kazakistan halkı için bir alternatif olması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle, İran'ın Hazar kıyıları turizm merkezi haline dönüşebilecektir. Özetle Hazar sorununun çözülmesi, bölgesel işbirliğini arttıracaktır. 2018 yılında yüksek olasılıkla kurulması beklenen Hazar İşbirliği Örgütü, İran'ın bir yandan Avrasya'ya açılmasını sağlarken diğer yandan

42 "Kanal v Obkhod Bosfora", *RuAN*, <http://новости-россии.ru-an.info/новости/канал-каспий-персидский-залив-естественный-выход-для-россии-и-ирана/>, (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

43 "Rossiya Obojdet Bosfor Cherez Iran", *Interpolit*, http://interpolit.ru/blog/rossija_obojet_bosfor_cherez_iran/2016-04-09-6809, (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

uluslararası politikada stratejik öneminin artmasını sağlayacaktır.

Azerbaycan

Jeopolitik ve jeo-ekonomik değeri artmakta olan Bakü, günümüz konjonktüründe İran-Azerbaycan-Rusya işbirliği formatından dolayı olası bir bölgesel örgütü destekleyecektir. Diğer kıyıdaş ülkeler olan Kazakistan ve Türkmenistan'la stratejik ortaklar olan Azerbaycan, ticaret yolları bağlamında hem kuzey-güney ticaret ve ulaşım yollarını hem de doğu-batı güzergahlarını desteklemektedir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Çin'den gelen Yeni İpek Yolu'nun Kafkasya uzantısıdır. Aynı şekilde Azerbaycan'ın Astara-Reşt Demiryolu Hattı'nı tamamlamaya çalışması, Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'na önem verdiğinin göstergesidir.

Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru bağlamında Azerbaycan, Tahran-Moskova arasında merkezi konuma sahiptir.⁴⁴ Bu projede Azerbaycan hem Rusya hem de İran'la ortak kara sınırı olan tek ülke⁴⁵ olduğu için stratejik bir konumdadır. Bu çerçevede Bakü'nün girişimleriyle 2016 yılından itibaren devlet başkanları düzeyinde üçlü zirveler düzenlenmeye başlanmıştır. Söz konusu zirveler kapsamında İlham Aliyev, Vladimir Putin ve Hasan Ruhani, 2016 yılında Bakü'de ve 2017 yılında Tahran'da bir araya gelmişlerdir. Bu koridorun Azerbaycan topraklarından geçmesi için çaba sarf eden Bakü yönetimi, İran-Azerbaycan demiryollarına yatırım yapmaktadır. Bu kapsamda İran'ın Astara-Reşt Demiryolu, Azerbaycan tarafından finanse edilmek suretiyle geliştirilmektedir. Bu sebeplerden ötürü Azerbaycan-İran ilişkileri hayati bir öneme sahiptir.

2017 yılının Nisan ayında İran-Azerbaycan arasındaki demiryolu inşaatı tamamlanmış ve faaliyete açılmıştır. Kısacası Azerbaycan-İran ilişkileri, Kuzey-Güney Koridoru bağlamında

---

44 Thomas Liles, "Azerbaijan and Iran Find Common Cause", *Transition Online* <http://www.tol.org/client/article/24587-azerbaijan-and-iran-find-common-cause.html>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

45 "Prezidenty Azerbaydzhana, Irana i Rossii Vystupili s Sovmestnymi Zayavleniyami Dlya Pressy, *Trend*, <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2815826.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2017).

kritik bir öneme sahiptir. Azerbaycan'ın bu projeye katılması hem Moskova hem de Tahran açısından çok olumlu karşılanmaktadır. Zira her iki ülke açısından da bakıldığında, Türkiye'yle yakın işbirliği içerisinde olan Azerbaycan'ın jeopolitik denge açısından Moskova-Tahran hattına çekilmesi gerekmektedir. Bakü yönetimi, İran, Rusya ve Türkiye'yle ilişkilerini "üçlü işbirliği formatı" adı verilen oluşumla dengelemeye çalışmaktadır. Bir başka ifadeyle Bakü, İran-Azerbaycan-Rusya, İran-Azerbaycan-Türkiye ve Rusya-Azerbaycan-Türkiye üçlü işbirliği formatlarını eş zamanlı olarak yürütmektedir. Azerbaycan'ın Türkiye'nin yanında Rusya ve İran'la ekonomik ilişkilerini güçlendirmesi onun Ermenistan'a karşı konumunu güçlendirmektedir.

"Orta Koridor" bağlamında da Azerbaycan merkezi konuma sahiptir. Azerbaycan, Orta Asya'nın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşması için önemli ülkeyken; aynı şekilde Türkiye'nin Orta Asya ve ötesinde Çin'e ulaşması için de kilit ülkedir. Bakü açısından söz konusu iki koridorun birbirini dengelediği anlaşılmaktadır. Orta Koridor Azerbaycan'ın Rusya ve İran nüfuzunda kalmasını engellemektedir. Burada hiç kuşkusuz Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun Azerbaycan'ın büyük bir başarısı olduğu ortadadır. Bu hat üzerinden Türkiye de Kuzey-Güney Koridoru'na dahil olmaktadır.

Sonuç olarak Bakü, tıpkı Kazakistan gibi ulaşım ve jeo-ekonomik konulara öncelik vermektedir. Çünkü ekonomik etkinlik jeopolitik nüfuza dönüşmektedir. Azerbaycan, bir yandan Kazakistan ve Türkmenistan mallarına bir geçit sunarken; diğer taraftan da İran ve Rusya açısından da vazgeçilmez ülke olma iddiasındadır. Azerbaycan dış politikasında Hazar Denizi bağlamındaki diğer bir önemli husus, Türk Dünyası boyutudur. Türkmenistan'ın da olası örgüte "gözlemci" üyeliği varsayıldığında, bu kapsamda yer alacak beş üyenin üçü Türk devleti olacaktır. Hiç şüphesiz bu durum, Azerbaycan'ın elini güçlendirecektir.

Türkmenistan

Türkmenistan 12 Aralık 1995 tarihinde Daimî Tarafsızlık

Statüsü'nü seçmiştir.⁴⁶ Türkmenistan bu bakımdan dünyadaki sayılı ülkelerden birisidir. Bu durum, Türkmenistan'ın Hazar politikasını da etkilemektedir. Aslında Türkmen dış politikası da ekonomi merkezlidir. Tarafsızlık statüsüyle siyasal baskı ve entrikalardan kurtulan Aşkabat, bütün gücünü ekonomisinin gelişmesi; daha doğrusu enerji kaynaklarını uluslararası piyasaya ihraç etmek için harcamaktadır. Bu bakımdan Hazar ülkeleri, Türkmenistan için önemli bir ortaktır.

Türkmenistan, İran'ı Orta Asya'yla karadan bağlayan tek ülkedir. Aralarında 1000 kilometrelik ortak sınır mevcuttur. Orta Asya'dan gelen bütün kara ve demiryolları buradan geçmektedir. Dolayısıyla Türkmenistan, İran için stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla mevzubahis ülke, Orta Asya'nın İran'a karadan açılan kapısıdır. Tüm bu nedenlerden dolayı İran-Türkmenistan ilişkileri, en başından itibaren iyimser bir havada başlamış; İran, Türkmenistan'ı tanıyan ilk devlet olmuştur.

İran'ın Aşkabat için önemi Türkmen doğalgaz ve petrolünün uluslararası piyasalara sunulması noktasında öne çıkmaktadır. İki ülke arasında, özellikle ekonomi alanındaki işbirliği göze çarpmaktadır. Aslında Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü, Aşkabat'ı jeopolitik oyunlardan uzak tutmaktadır. Örneğin Türkmenistan, ABD'nin İran'a baskısından bu statü üzerinden korunmaktadır.

Azerbaycan, Aşkabat için Hazar Denizi üzerinden enerji kaynaklarını Batı'ya ulaştırmak için önemlidir. Bu bağlamda iki kardeş ülkenin 2017 yılında ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine arttırmıştır. Stratejik işbirliği protokolünde, Hazar bölgesinden dünya ve Avrupa pazarlarına enerji nakli için işbirliğini genişletmek ve "Afganistan-Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Transit Ulaşım Projesi"nin tamamlanması için gerekli

---

46 Mehmet Seyfettin Erol, "Yeni Büyük Oyun'da Türkiye-Türkmenistan İlişkileri ve "Türkmen Hattı", *Yeni Türkiye*, 54, Türk Dünyası Özel Sayısı, s. 1836.

desteğin verilmesine vurgu yapılmaktadır.⁴⁷ Aktau Anlaşması'yla denizin hukuki statüsünün belirlenmesinden sonra bu ilişkilere ivme kazandırması da manidardır.⁴⁸ 20 Nisan 2019 tarihinde Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Üçlü Enerji Bakanları toplantısının ardından ülkelerin enerji bakanları arasında işbirliği anlaşmaları imzalaması⁴⁹ ise Hazar Denizi'ndeki işbirliğinin önemine dikkat çekmektedir.

Kazakistan Aşkabat'ın hem Rusya'ya hem de Çin'e açıldığı kapısıdır. Moskova ve Pekin yönünde giden Türkmen doğalgaz boru hatları Kazak topraklarından geçmektedir. Diğer taraftan Kazakistan da Türkmenistan üzerinde İran ve ötesinde Basra Körfezi'ne ulaşmaktadır. Bundan dolayı iki ülke arasında yakın işbirliği gelişmektedir. 2017 yılında ikili ilişkilerin seviyesi stratejik ortaklığı yükseltmiştir.⁵⁰

Rusya da Türkmenistan için önemli ortak olarak değerlendirmektedir. 2000'li yıllardan başlayarak Batı'yla ve Türkiye'yle yapılan gaz anlaşmalarıyla bu talepleri karşılamakta zorlanmaya başlayan Rusya, Türkmenistan'la yakınlaşmaya başlamıştır. Türkmenistan da dünya pazarına açılmanın yolunun Rusya'yla mümkün olacağı gerçeğinden hareketle, söz konusu yakınlaşmayı devam ettirme eğilimine girmiştir. 2 Ekim 2017 tarihinde Putin'in Aşkabat ziyaretiyle, Türkmenistan ile Rusya arasında "Stratejik İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında Rusya'nın Türkmenistan için hala vazgeçilmez bir ortak olduğu görülmekte; ancak bunun yanında Rusya'nın da Türkmenistan'dan vazgeçmeye niyetli olmadığı ilişkilerin

47 "Türkmenistan ve Azerbaycan Liderleri, Stratejik İşbirliği Anlaşması İmzaladı", *TRT AVAZ*, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/turkmenistan-ve-azerbaycan-liderleri-stratejik-isbirligi-anlasmasi-imzaladi/598b12cc01a30a122855f70d>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

48 "Türkmenistan ile Azerbaycan 20'den Fazla Anlaşma İmzaladı", *Anavatan Türkmenistan*, 22 Kasım 2018, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=MjE0MQ==, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

49 "Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Enerji İşbirliğini Geliştiriyor", *Enerji Günlüğü*, <https://www.enerjigunlugu.net/turkiye-azerbaycan-turkmenistan-enerji-isbirligini-gelistiriyor-32087h.htm>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

50 "Türkmenistan ile Kazakistan ilişkileri ivme kazandı", *Anavatan Türkmenistan*, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=NjMw, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

gelişiminden anlaşılmaktadır.⁵¹

Bu durumu göz önünde bulundurduğumuzda, Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsüne rağmen olası bir bölgesel örgüte üye olacağını tahmin edebiliriz. Nitekim böylesi bir teşkilat daha çok denizdeki ekonomik işbirliğine odaklanacaktır. Bu bağlamda Aşkabat'ın 12 Ağustos 2019 tarihinde; yani Aktau Anlaşması'nın imzalandığı günün yıldönümünde düzenlenmesi planlanan "Hazar Ekonomik Forumu"na öncülük etmesi,⁵² Türkmenistan'ın denizdeki işbirliği konusundaki etkin tutumunu ortaya koymaktadır. Eğer bu forum beklenildiği düzeyde gerçekleştirilebilirse, o zaman söz konusu forum, HİÖ'ye giden yolda önemli bir adım olacaktır. Sonuç itibarıyla, Türkmenistan'ın Hazar ülkeleriyle hem enerji hem de ticaret bağlamında işbirliğine devam edeceğini belirtmek gerekmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, bütün kıyı ülkeleri Hazar Denizi'ni güvenli bir deniz haline getirmeye çalışacaktır. Buradaki önemli konu, denizi bir bölgesel işbirliği fırsatına çevirebilmektedir. Bundan dolayı olası HİÖ'nün oluşması durumunda, bütün kıyıdaş ülkeler, potansiyel bölgesel örgütü destekleyecektir.

Uluslararası sulara çıkışı olmayan Kazakistan ve Türkmenistan'ın denizin ulaştırma alanında etkin kullanılması için çalıştığı anlaşılmaktadır. Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirleyen anlaşmanın Aktau Limanı'nda imzalanması, Kazakistan'ın tutumunu gözler önüne sermektedir. 12 Ağustos 2019 tarihinde Türkmenistan'da düzenlenmesi beklenen Hazar Ekonomik Forumu ise Aşkabat'ın işbirliği yönündeki iradesini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Zira iki ülke de doğu-batı istikametinde gelişen Orta Koridoru desteklemektedirler.

51 Faruk Aydın, "Türkmenistan'ın Dış Politikası", *Stratejik Ortak*, <https://www.stratejikortak.com/2018/02/turkmenistanin-dis-politikasi.html>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

52 "General information on the First Caspian Economic Forum", *First Caspian Economic Forum*, <https://cefavaza2019.gov.tm/information?i=general-information-on-the-first-caspian-economic-forum>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

Denizde hem ekonomik hem askeri olarak güçlü olan Rusya ve İran denizde oluşacak olası bir bölgesel örgüt üzerinden diğer kıyı devletlerin bölge dışı aktörlerle askeri işbirliğini engellemek istemektedirler. Örneğin Azerbaycan veya Kazakistan'ın denizde ABD veya Çin'in askeri varlığına izin vermesi Moskova ve Tahran tarafından tehdit olarak algılanacaktır. Bundan dolayı Aktau Anlaşması'nda "Hazar Denizi'ndeki taraflara ait olmayan silahlı kuvvetlerin varlığına izin verilmemesi" prensibi kabul edilmiştir.

Ekonomik olarak, Rusya ve İran, kuzey-güney yönünde gelişen Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'nu destekleyen iki ülkedir. Jeopolitik olarak değerlendirildiğinde bu rota, Orta Koridor'la rekabet etmektedir. Dolayısıyla Moskova ve Tahran, diğer kıyı ülkelerini de bu koridora dahil etmeye çalışmaktadır. Bunun için de kurumsal bir yapıya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Rusya ve İran'ın bölgesel bir örgütün kurulmasını destekleyeceği öngörülebilir.

Bakü, hem Orta Koridor hem de Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'ndan faydalanmaktadır. Azerbaycan, her iki koridorun kilit ülkesidir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, söz konusu ülke bir yandan İran ve Rusya arasında ve diğer yandan da Türkiye ile Orta Asya arasında yer almaktadır. Bundan dolayı Bakü için denizdeki işbirliği oldukça önemlidir.

Örgütün kurulduğu ve başarılı bir şekilde çalışmaya başladığı varsayımı üzerinden bir projeksiyon yapılması halinde, diğer bir soru ise örgütün genişlemesiyle ilgili olacaktır. Teşkilatın genişlemesine karar verilmesi halinde, HİÖ'ye Orta Asya'dan Özbekistan ve Afganistan, Kafkasya'dan da Ermenistan ve Gürcistan dahil olabilir. Bu noktada Rusya ve İran nüfuzlarının artması için örgütün genişlemesini destekleyebilir. Kazakistan da belli ölçüde bu iki devletin yanında olacaktır. Ancak Azerbaycan örgüte Ermenistan'ın girmesini veto edebilir. Karşı öneri olarak Azerbaycan ve doğal olarak Kazakistan; Türkiye ve Gürcistan'ın üyeliklerini destekleyebilirler. Daha geniş bir açıdan bakıldığında Rusya da İran'ın bölgede güçlenmesini engellemek adına Türkiye'nin üyeliğini destekleyebilir. Ancak burada son sözü Tahran'ın söylemesi ihtimali yüksektir. Eğer İran, kuzeyindeki

Türk varlığını tehdit olarak görmeyi bırakırsa, o zaman Türkiye'nin olası yeni örgütte yer almasına onay verebilir. Daha da önemlisi Türkiye de örgüte üye olursa; Moskova, ŞİÖ'nün dışında kalan İran ve Türkiye'yle olan ilişkilerini derinleştirme fırsatını elde edebilir. Zaten ŞİÖ'de gittikçe artmakta olan Çin ağırlığı, Rus kamuoyunda da sıkça tartışılmaktadır.

Türkiye'nin bu olası yeni örgüte üye olması, Suriye bağlamında gelişmekte olan İran-Rusya-Türkiye işbirliğini de daha kalıcı bir hale getirecektir. Diğer bir ifadeyle, Ankara-Moskova-Tahran işbirliği, böylesi bir örgüt üzerinden kurumsallaşabilir. Üstelik Hazar etrafında gelişecek böylesi bir oluşum Karabağ Sorunu gibi bölgesel krizlerin çözümü için de önemli bir platforma dönüşebilir.

Kaynakça

“Chechenskaya Ptitsefabrika Budet Postavlyat’ v Kitay Kurinye Nozhki”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2608/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Convention on the Legal Status of the Caspian Sea”, *Kremlin*, <http://www.kremlin.ru/supplement/5328>, (Erişim Tarihi 19.11.2018).

“Foreign Policy Concept for 2014 – 2020 Republic of Kazakhstan”, *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan*, <http://mfa.gov.kz/index.php/en/foreign-policy/foreign-policy-concept-for-2014-2020-republic-of-kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 20.01.2017).

“General Information on the First Caspian Economic Forum”, *First Caspian Economic Forum*, <https://cefavaza2019.gov.tm/information?i=general-information-on-the-first-caspian-economic-forum>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

“Glavy MID Prikaspiyskikh Gosudarstv Soglasovali Proyeht Konventsii o Pravovom Statuse Kaspiya”, *Zona kz*, <https://zonakz.net/2017/12/05/glavy-mid-prikaspijskix-gosudarstv-soglasovali-proekt-konvencii-o-pravovom-statuse-kaspiya/>, (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

“Gümrük ve Ulaştırma İşbirliği”, *Türk Keneşi*, <http://www.turkkon.org/tr-TR/gumruk-ve-ulastirma-isbirligi/3/33/33/36>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

“Hazar’dan Karadeniz’e Kanal Açalım”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/hazar-dan-karadeniz-e-kanal-acalim-6684727>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

“Interv’yu Ministra L’va Kuznetsova: U Kavkaza Yest’ Vozmozhnost’ Nayti Svoyu Nishu v Novoy Ekonomicheskoy Paradigme”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2913/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Iran i Turkmeniya Soglasilis’ Podelit’ Kaspiy Posle 20-Letnego Spora”, *Fergana News*, <https://www.fergananews.com/news/27446>, (Erişim Tarihi: 07.12.2017).

“Iran Seeks Trade Agreement with Eurasian Union”, *Asbarez*, <http://asbarez.com/131589/iran-seeks-trade-agreement-with-eurasian-union/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

“Iran”, *OEC*, <http://atlas.media.mit.edu/tr/profile/country/irn/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2017).

“Iranian Ports”, *Ports and Maritime Organization of Minierty of Roads and Urban Development of Iran*, <http://www.pmo.ir/en/portsandterminals/iranianports>, (Erişim Tarihi: 27.10.2017).

“Iran’s \$10Bln Mega Canal Could be Game Changer in Global Trade Routes”, *Sputnik*, <https://sputniknews.com/middleeast/201604091037748591-trans-iran-canal-prospects-analysis/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2019).

“Joint Communique of the Leaders’ Roundtable of the 2nd Belt and Road Forum for International Cooperation”, *Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1658766.shtml, (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

“Kanal v obkhod Bosfora”, *RuAN*, <http://новости-россии.ru-an.info/новости/канал-каспий-персидский-залив-естественный-выход-для-россии-и-ирана/>, (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

“Kaspiyskiy Khab Dast Stimul Dlya Razvitiya Rossiysko-İranskikh Torgovykh Otnosheniy”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2519/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Kaspiyskiy Klaster Krayne Vazhen Dlya Mezhdunarodnogo Pozitsionirovaniya Rossii”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/3377/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Kavkaz Idet v Ob”yatiya Irana”, *Kavpolit*, http://kavpolit.com/articles/kavkaz_idet_v_objatija_irana-29704/, (Erişim Tarihi: 27.10.2017).

“Lev Kuznetsov: Nam Predstoit Opredelit’, Smozhet Li Kaspiyskiy Khab Sozdat’ Konkurentosposobnuyu Al’ternativu Turetskim i Sredizemnomorskim Marshrutam”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/2357/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Mezhdunarodnyy Transportnyy Koridor «Sever – Yug»”, *Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı*, http://www.mid.ru/foreign_policy/economic_diplomacy/ism_communication/-/asset_publisher/fajfwCb4PqDA/content/id/2510952, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

“O Ministerstve”, *Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya İşleri Bakanlığı*, <http://minkavkaz.gov.ru/ministry/about/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Odes Baysultanov: Kaspiyskiy Khab Stanet Oporoy Vneshneekonomicheskikh Svyazey Rossii so Stranami Aziatsko-Arabskogo Regiona”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/2340/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Oleg Khatsayev Obsudil s Poslom Islamskoy Respubliki Iran v Rossii Mekhdi Sanai Vozmozhnost’ Provedeniya Mezhdunarodnoy Konferentsii na Severnom Kavkaze”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/3253/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Pervyy Zamestitel’ Ministra RF po Delam Severnogo Kavkaza Odes Baysultanov i Zamestitel’ Ministra RF po Delam Severnogo Kavkaza Andrey Reznikov Posetili s Rabochim Vizitom Respubliku Ingushetiya”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/news/2747/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Prezidenty Azerbaydzhana, Irana i Rossii Vystupili s Sovmestnymi Zayavleniyami Dlya Pressy, *Trend*, <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2815826.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2017).

“Proyekt Konventsii o Pravovom Statuse Kaspiya Soglasovan v Moskve”, *Vecherniy Bishkek*, <http://vb.kg/world/proekt-konventsii-o-pravovom-statuse-kaspiya-soglasovan-v-moskve.html>, (Erişim Tarihi: 06.12.2017).

“Qazaqstan Prezidenti Türki Tildes Memleketterdiñ Intumaqtastıq Keñesiniñ Vı Sammitine Qatıstı”, *Akorda*, http://www.akorda.kz/kz/events/international_community/foreign_visits/kazakistan-prezidenti-turki-tildes-memleketterdin-yntymaktastyk-kenesinin-vi-sammitine-katysty#8, (Erişim Tarihi: 04.09.2018).

“QR SIM qurılımı”, *Qazaqstan Respwblikasınıñ Sırtqı Ister Ministrliği*, <http://www.mfa.kz/kz/content-view/organizatsionnaya-struktura-mid>, (Erişim Tarihi: 3.02.2012).

“Rossiya Obojdet Bosfor Cherez Iran”, *Interpolit*, http://interpolit.ru/blog/rossiya_obojet_bosfor_cherez_iran/2016-04-09-6809, (Erişim Tarihi: 11.12.2017).

“Rossiya Razreshila Iranskim Sudam Proyti po Volgo-Donskomu Kanalu”, *Взгляд*, <https://vz.ru/news/2017/9/22/888171.html>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

“Russia, India and Iran to Cooperate on New Trade Route Alternative to Suez Canal”, *Chabahar Free Zone*, <http://en.cfzo.ir/ns/365/russia,-india-and-iran-to-cooperate-on-new-trade-route-alternative-to-suez-canal>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

“Severo-Kavkazskiy Federal’nyy Okrug”, *Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi Vekili Web Sitesi*, <http://www.skfo.gov.ru/district/>, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“Türkiye’nin Çok Tarafli Ulaştırma Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulasirma-politikasi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 10.05.2019).

“Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Enerji İşbirliğini Geliştiriyor”, *Enerji Günlüğü*, <https://www.enerjigunlugu.net/turkiye-azerbaycan-turkmenistan-enerji-isbirligini-gelistiriyor-32087h.htm>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

“Türkmenistan ile Azerbaycan 20’den Fazla Anlaşma İmzaladı”, *Anavatan Türkmenistan*, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=MjE0MQ==, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

“Türkmenistan ile Kazakistan İlişkileri İvme Kazandı”, *Anavatan Türkmenistan*, http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=NjMw, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

“Türkmenistan ve Azerbaycan Liderleri, Stratejik İşbirliği Anlaşması İmzaladı”, *TRT AVAZ*, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkmenistan-ve-azerbaycan-liderleri-stratejik-isbirligi-anlasmasi-imzaladi/598b12cc01a30a122855f70d>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

“V Dagestane Postroyat Mnogoprofil’nyy Transportno-Logisticheskiy Tsentr”, *Kuzey Kafkasya Bakanlığı*, http://minkavkaz.gov.ru/press-center/media/2197/?sphrase_id=2861, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

“YEAES i Iran Podpisali Vremennoye Soglasheniye o Zone Svobodnoy Torgovli”, *Imperiya News*, <http://www.imperiyanews.ru/details/d6d58fa0-9859-e811-80ef-020c5d00406e>, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

AYDIN, Faruk, “Türkmenistan’ın Dış Politikası”, *Stratejik Ortak*, <https://www.stratejikortak.com/2018/02/turkmenistanin-dis-politikasi.html>, (Erişim Tarihi: 14.05.2019).

BAŞARAN, Doğan, “Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran’ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), İran Özel Sayısı, Ekim 2017, s. 220-244.

ÇAKMAK, Haydar, *Uluslararası İnsani Sorunlar*, Kripto, Ankara 2010.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 251-274.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, “Türk Dünyası’nda

İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan”, *Türk Dnyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), s. 15-32

EROL, Mehmet Seyfettin, “Orta Asya’da Gvenlik Sorunları”, *Türkiyat Araştırmaları*, 1, 2004, s. 85-112.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Yeni Büyük Oyun’da Türkiye-Türkmenistan İlişkileri ve “Türkmen Hattı”, *Yeni Türkiye*, 54, Türk Dnyası Özel Sayısı, s. 1834-1836.

HIDIRALİ, Darhan, “Kazakistan’ın Hazar Politikaları”, Okan Yeşilot, der., *Hazar’dan Karadeniz’e Stratejik Bakış*, Yeditepe, İstanbul 2014, s. 265-272.

LİLES, Thomas, “Azerbaijan And Iran Find Common Cause”, *Transition Online*, <http://www.tol.org/client/article/24587-azerbaijan-and-iran-find-common-cause.html>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

MOMYNKULOV, Zhanat, “Rusya’nın Hazar Bölgesi Enerji Politikasında Kazakistan”, Okan Yeşilot, der., *Hazar’dan Karadeniz’e Stratejik Bakış*, Yeditepe, İstanbul 2014, s. 152-162.

NAZARBAYEV, Nursultan, *Yüzyıllar Kavışağında*, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara 2012.

PRIYMAK, Artur, “Naskol’ko Vyigrayet Dagestan ot «Torgovogo Dzhikhada» Irana v Rossiyu?”, *Eurasia Daily*, <https://riss.ru/smi/27773/>, (Erişim Tarihi: 19.10.2017).

RUMER Eugene, vd., *Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing*, Routledge, London-New York 2015.

TOKAYEV, Kasım-Jomart, *Svet i ten’*, Astana 2007.

Structured Abstract

The determination of the legal status of the Caspian Sea with the Aktau Agreement on 12 August 2018 increases the cooperation of the coastal countries. This agreement not only identifies the status of the Caspian Sea but also sets the basis for the formation of a new regional cooperation as it determines the principles of military, security, economic and transportation cooperation of the coastal states. The article discusses the possibility of establishing a regional organization, which can be called as “the Caspian Cooperation Organization” (the CCO). Within this framework, the policies of the Caspian countries towards the sea are compared. The article attempts to evaluate the possible projections around the Caspian Sea.

The solution to the Caspian Sea problem is the resolution of one of the most important disputes inherited from the Soviet Union. In this context, the solution process of the problem can be compared with the resolution of the border problem between China, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Unless it is solved, both problems are at risk of serious crises or even conflicts. On the border issue with China, the side negotiated by Russia and Central Asia was Beijing. In this case, the toughest negotiations on the Caspian Sea took place between the former Soviet states and Iran. Because the countries along the Caspian coast, except Iran, had solved the vast majority of their problems concerning the use of the sea.

If the two issues are compared, the solution to the border problem between China and the former Soviet states became the foundation of the Shanghai Five, and then of the Shanghai Cooperation Organization (SCO). From this point of view, solving the problem of the legal status of the Caspian Sea can also help the emergence of a new organization. In this regard, the transportation projects in the Caspian Sea should be analyzed.

In general, transportation routes are developed in the north-south direction and in the east-west direction over the Caspian Sea. Although all coastal countries participate in these projects,

some countries prioritize routes in the north-south direction, while others give priority to corridors in the east-west direction. In the north-south direction, “the International North-South Transportation Corridor” comes to mind, while in the east-west direction “the Middle Corridor” did so.

These projects are currently actively discussed within Russia-Iran cooperation, Russia-Azerbaijan-Iran trilateral cooperation format, Azerbaijan-Kazakhstan Strategic Cooperation, Azerbaijan-Turkmenistan Strategic Cooperation, Economic Cooperation Organization (ECO), Turkic Council and Eurasian Economic Union (AEB) multilateral cooperation formats. However, there is no organization institutionalizing the cooperation of coastal countries. Therefore, it is necessary to discuss possible ways of establishing a Caspian Cooperation Organization. In this context, the possible attitudes of the Caspian states will be examined one by one.

Kazakhstan will support the CCO. First of all, thanks to this organization in the context of security, Kazakhstan will consolidate its western borders and provide security to its west. It is important to note that the Caspian region is full of regional and global conflicts, which directly threaten the security of Kazakhstan. Secondly, according to Nur-Sultan, the Caspian Sea should be utilized for the sake of international transportation. Kazakhstan sees developing trade routes in the east-west and south-north direction as the main pillars of economic development. In particular, the Middle Corridor is part of China-Central Asia-Caspian-Caucasus line. This route balances the north-south corridor. In addition, China-led east-west trade routes intersect in the Caspian Sea with the north-south transportation corridor developed by Russia-Iran-India. In other words, Kazakhstan and Azerbaijan support east-west transportation in the Caspian; while Russia and Iran are developing north-south transportation. In this context, cooperation in the sea is important as it mitigate the competition of the routs.

It can be said that Russia’s reaction to a possible Caspian Cooperation Organization would be positive. It is seen that Moscow already realized its own projects through regional cooperation. There is no doubt that Russia is significant actor in the region.

However, Russia believes that multilateral cooperation is more beneficial than Moscow-centered organizations. In this context, the case of the Astana Process framework where Russia, Turkey and Iran are cooperating may be given as a reference. Thus, Moscow will support a new organization around the Caspian. In fact, thanks to the new organization to be established, Russia will increase its influence in the region.

Considering the US economic sanction on Iran, Tehran is trying to diversify its trade partners. In this regard, Iran is attempting to increase the trade efficiency in the Caspian Sea. Moreover, Iran's agriculture, medicine, chemistry, bio-technology sectors have developed more than other Caspian countries. This is a solid basis for Iran to transform itself into an economic power in the Caspian Sea. There are also many large and small settlements in Iran that can produce manufactural products. To compare, in the Caspian coast there are 13 port cities of Azerbaijan, 6 cities of Russia, two of Kazakhstan and Turkmenistan, while there are 27 cities of Iran. The largest of them are Anzali, Noushahr and Amirabad ports. The most modern of the Caspian ports of Iran is Astara. At the same time, Tehran has announced plans for the construction of three new port facilities (Çemhale, Kiyasehr and Çabukser). These ports make Iran more effective in terms of economy, trade and tourism in the Caspian Sea. Therefore, Tehran will realize this economic potential through the CCO.

Azerbaijan is a key country in the Caspian Sea. With its geopolitical and geo-economic value increasing, Baku will support a possible Caspian Cooperation Organization due to the Iran-Azerbaijan-Russia cooperation format in today's conjuncture. Azerbaijan, which is a strategic partner with other coastal countries, Kazakhstan and Turkmenistan, supports both north-south and east-west routes in terms of trade and transportation routes. Baku-Tbilisi-Kars railway is the Caucasus extension of the New Silk Road from China. Likewise, Azerbaijan's attempt to complete the Astara-Rasht railway line is an indication that it attaches importance to the North-South Transport Corridor.

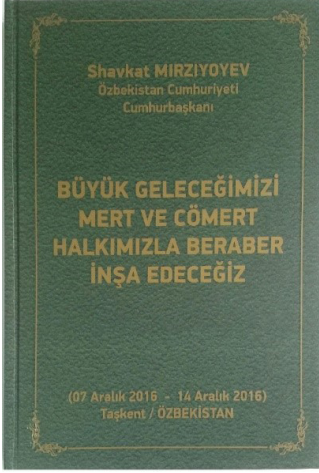
Despite the neutrality status of Turkmenistan, we can predict that it will become a member of a Caspian organization. As a matter of fact, this organization will focus on economic cooperation in the sea. In this context, the Caspian Economic Forum, which is planned to be organized on August 12, 2019 on the anniversary of the signing of the Aktau Agreement in Avaza, Turkmenistan, reveals Ashgabat's effective attitude towards sea cooperation. If this forum can be realized at the expected level, then this forum will be an important step on the road to the CCO. As a result, it should be noted that Turkmenistan will continue to cooperate with the Caspian countries in terms of both energy and trade.

**SHAVKAT MİRZİYOYEV, BÜYÜK GELECEĞİMİZİ MERT VE CÖMERT
HALKIMIZLA BERABER İNŞA EDECEĞİZ, HAZIRLAYANLAR:
AHMET YILMAZ-TURAJON RAUF, UAMIF, ANKARA 2016, 273 S.***

Shavkat Mirziyoyev, We Will Build Our Great Future Together with Our Courageous and Noble People, Eds. Ahmet Yılmaz-Turajon Rauf, UAMIF, Ankara 2016, 273 pgs.

Kadir Ertaç ÇELİK**

Ahmet Yılmaz ve Turajon Rauf tarafından hazırlanan “Büyük Geleceğimizi Mert ve Cömert Halkımızla İnşa Edeceğiz” başlıklı kitap, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in 7 Aralık 2016 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası’nın 24. yıldönümü vesilesiyle düzenlenen törendeki konuşması ile 14 Aralık 2016 tarihinde Âli Meclis Kamaraları Ortak Oturumu’nda Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı görevini Devralma Töreni’ndeki konuşmalarını içermektedir. Bu

konuşmalarda Mirziyoyev’in Özbekistan’ın yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle başlatılan reform süreci ve ülkenin dışa açılma stratejisinde üstleneceği sorumluluklardan bahsedilmektedir. Diğer bir ifadeyle bahsi geçen konuşmalar, Özbekistan’ın yeni dönemde izleyeceği politikalara ışık tutmaktadır.

7 Aralık 2016 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası’nın 24. yıldönümü vesilesiyle düzenlenen törendeki “Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Çıkarlarının (Haklarının) Teminatı, Ülkenin Büyümesinin ve Halkın Refahının Güvencesidir” başlıklı konuşmasında Mirziyoyev, Temel Kanun’un özelliklerini anlatmıştır.

8 Aralık 1992 tarihinde bağımsız Özbekistan Anayasası’nın kabul edilmesinin ülke için mühim bir tarihsel olay olduğunu belirten Mirziyoyev, Özbekistan’ın ilk Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un sürece katkısını şöyle ifade etmektedir:

* Geliş Tarihi: 15.05.2019 – Kabul Tarihi: 05.09.2019

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler, e-posta: kadir.celik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7856-9411.

“İslam Abduganiyeviç’in kavramsal özelliğe sahip derin düşünceleri ve görüşleri, halkımızın bilincini ve düşüncesini, dünyaya bakış açısını ve genel olarak tüm hayatını kökten değiştiren bu önemli siyasi belgenin oluşturulmasında sağlam bir temel görevini üstlenmiştir.

Yüksek Konsey’de milletvekili olarak Temel Kanun’umuzun geliştirilmesi ve kabul edilmesi sürecinde, nasıl doğrudan doğruya bir görev aldığımı her zaman gururla hatırlarım. Anayasamızın karmaşık oluşturulma sürecinde yaşanan ateşli tartışmaları hâlâ hatırlıyorum.

Gerçekten de son derece zor olan 90’lı yıllarda, İslam Abduganiyeviç Kerimov gibi geniş stratejik düşünce yapısına sahip, ileri görüşlü ve büyük bir siyasetçinin Temel Kanun’umuzun taslak çalışmalarına öncülük etmesi, hayati önem taşımaktaydı.”

Mirziyoyev, millî mevzuat sisteminin oluşturulmasında anayasanın önemli bir rol oynadığını belirterek anayasanın ülkenin kalkınmasının, savunma kapasitesinin güçlendirilmesinin ve yürütülen etkin reformların uygulanmasının yasal dayanağı haline geldiğini söylemektedir. Mirziyoyev’e göre, son yapılan Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimleri’ne halkın yoğun bir şekilde katılım sağlaması da bunun kanıtıdır.

Gerçekten de Özbekistan’da düzenlenen seçimlerde, Özbek halkının yüksek katılım sağladığı görülmüştür. Ayrıca ülkedeki seçim sürecini 46 devlet ve 5 farklı uluslararası örgütü temsilen 600’e yakın gözlemcinin takip ettiğinin altını çizmek gerekir. Bu seçimlere ilk defa 32 ülkeden 200 gözlemciden oluşan AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu’nun tüm misyonu da katılmıştır.

Konuşmasında Mirziyoyev, geçen dönemde 400’e yakın yasayla birlikte diğer yasal düzenlemelerin kabul edildiğini söylemiştir. Bununla birlikte yasaların doğrudan etkisi konusunda da yapılacak daha çok işin olduğunu belirtmiştir.

Mirziyoyev'e göre yasaların etkisi yeterince hissedilmemekte, toplumsal ilişkilerin doğrudan düzenlenmesindeki rolü düşük kalmaktadır. Dolayısıyla bu yöndeki çalışmaları yürütürken; toplumsal ilişkileri doğrudan düzenleyen mevzuatın özenle hazırlanması ve idar ynetmenliklerin ciddi oranda azaltılması gerektiğini belirtmektedir.

Mill mevzuatla ilgili eksikliklerin giderilmesi hususunda Mirziyoyev iki meseleye önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

- Çıkarılan yeni yasaların ve kararnemelerin içeriğini halka anlatacak etkili bir mekanizmanın kurulması,
- Hukukun üstünlüğünü sağlamak için toplumda hukuk kültürünün arttırılması ve vatandaşlarda hukuka saygı ruhunun geliştirilmesidir.

Mirziyoyev'in üzerinde durduğu diğer bir konu ise ülkedeki insan haklarının sağlanmasıyla ilgilidir. Mirziyoyev, insan haklarının sağlanması konusunun ilgi alanının merkezinde olmaya devam edeceğini ifade etmektedir. Bunun için de yargı bağımsızlığının önemine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda zbek lider, yargıçların görev süresini arttırmak suretiyle adil bir şekilde mahkeme kararı verebilecek, kalifiye yargı çalışanlarından oluşacak bir ekip kurulması gerektiğini düşünmektedir.

Ayrıca Mirziyoyev, 2016 yılının Özbekistan'ın Birinci Cumhurbaşkanı Kerimov'un girişimiyle "Sağlıklı Anne ve ocuk Yılı" olarak ilan edildiğini hatırlatarak ülkedeki sosyal koruma meselelerine değinmiştir. Sosyal koruma alanında devlet programının onaylandığını ve bu alanda çok sayıda etkinlik gerçekleştirildiğini belirten Mirziyoyev, anne ve çocuğun korunması başta olmak üzere aile kurumunun güçlendirilmesi amacıyla yapılacak hukuki düzenlemelerin önemini vurgulamıştır.

Mirziyoyev, anayasada tanımlanan en önemli amacın halkın çıkarlarının korunması olduğunu vurgulayarak insanlarla konuşmak, halkla i içe olmak, halkın endişelerini, umutlarını,

özlemlerini, hayatî sorunlarını ve ihtiyaçlarını iyi bilmek gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Mirziyoyev'in seçim öncesi yaptığı toplantılarda halkın arasında bulunarak insanlarla dürüstçe iletişim kurduğunu hatırlatmak gerekir.

Mirziyoyev'e göre her düzeydeki yöneticiler, "Halk, devlet organları için değil; devlet organları halk için hizmet etmeli" diyerek hareket etmelidir. Bu düşüncesi sebebiyle Özbek Lider, 2017 yılını, "Halkla Diyalog ve İnsanların Çıkarlarının Korunması Yılı" olarak ilan etmeyi önermiştir.

Kitabın ikinci bölümünde ise Mirziyoyev'in 14 Aralık 2016 tarihinde Âli Meclis Kamaraları Ortak Oturumu'nda Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Görevini Devralma Töreni'nde yaptığı "Serbest ve Müreffeh, Demokratik Özbekistan Devletini Birlikte İnşa Edeceğiz" başlıklı konuşması yer almaktadır. Konuşmasına seçim sürecinde kendisini destekleyen tüm insanlara teşekkür ederek başlayan Mirziyoyev duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

"Bugün, bu yüce kürsüden ülkemizde yaşayan tüm halk ve azınlıkları temsil eden yurttaşlarıma, onurlu gazilerimize, saygıdeğer hanımlara ve ülkemizin geleceğini temsil eden gençlerimize teşekkür etmek istiyorum. Çalışkan ve yüreği merhamet dolu yüce halkımın karşısında baş eğmeyi kendime borç biliyorum.

Halkım ve ülkem tarafından şahsıma gösterilen bu güven, benim için ifade edilemeyecek derecede onur ve aynı zamanda büyük sorumluluk anlamı taşımaktadır.

Sizleri temin ederim ki halkımın dünyada hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bu güvenini boşa çıkarmamak için tüm gücümü, imkânlarımı, bilgi ve deneyimlerimi ortaya koyarak ömrümün sonuna kadar asil halkımın yolunda feda edeceğim."

Konuşması sırasında Mirziyoyev, altı görevden bahsetmiştir:

- Bunlardan ilki, ülkenin Birinci Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un başlattığı siyasi, ekonomik ve sosyal reformların tutarlı bir şekilde devam ettirilmesidir.
- İkincisi ise ülkedeki mevcut milletlerarası anlayışın ve barış atmosferinin korunmasıdır.
- Üçüncüsü de adaletin güncel hayata yansıtılarak sağlamlaştırılmasıdır. Bu konunun başta devlet kurum ve kuruluşlarının yönetici kadro ve personellerinin, yargı sisteminin, savcılarının, içişleri ve denetim kurumlarının ve Âli Meclis İnsan Hakları temsilcilerinin temel ilkesi haline gelmesi gerekmektedir.
- Dördüncüsü ise ülke ekonomisinin istikrarlı şekilde büyümesini sağlamaktır. Öncelikle ekonominin yeniden yapılanması ve serbest piyasaya entegrasyon kapsamında yürütölen çalışmaların genişletilmesi ve tüm alan ve sektörlerde başlatılan yapısal değişim çalışmalarının hız kazanması gerekmektedir.
- Beşincisi de gerçekteştirilen ekonomik reform ve toplumsal değişimlerin halkın refahına olan etkisine göre değerlendirilmesidir.
- Altıncısı ise halkla olan ikili ilişkilerin sürekli hale getirilmesi, halkın taleplerinin dikkate alınmasıdır.

Bahsi geçen görevlerin yerine getirilmesine ilişkin Mirziyoyev, anayasanın ilgili maddelerine atıfta bulunarak devletin yasama ve yürütme organları tarafından üstlenmesi gereken sorumluklardan bahsetmiştir. Ülkede ekonomik ve sosyal reformların uygulanması konusunda Özbekistan Anayasası'nın 98. maddesi uyarınca Bakanlar Kurulu başta olmak üzere hükümetin her üyesinin sorumlu olduğunu vurgulayan Özbekistan Cumhurbaşkanı, şu hedeflere dikkat çekmektedir:

- Ekonomideki büyüme hızının korunması, gelecek dönemlerde makroekonomik istikrarın ve millî para biriminin güçlendirilmesinin sağlanması.
- Ekonomik ve sosyal bakımdan gelişimi yavaş ilerleyen şehir ve ilçeler başta olmak üzere ülkenin farklı bölgelerinde bulunan şehir, ilçe, mahalle ve köylerin geliştirilmesi.
- Halkın gelir düzeyini yükselterek yaşam kalitesini artırmak

Yürütme organlarına ilişkin sorumlulukların ardından Mirziyoyev, anayasanın 78. maddesine atıfta bulunarak ülkenin yasama organı olan Âli Meclis tarafından ele alınması gereken aşağıdaki meselelere değinmektedir:

- Parlamenter ve toplumsal denetim mekanizmalarının oluşturulması amacıyla şehirlerdeki ve ilçelerdeki gerçek durumların incelenmesi ve ilgili yöneticiler tarafından hazırlanan raporların milletvekillerince dinlenmesine ilişkin koşulların belirlenmesi ve uygulamaya koyulması
- “Parlamenter Denetim Kanunu”nun pratikte tüm alanlarda uygulanmasına ilişkin gözlemcilik yapmak ve aynı zamanda bu alanda lider ülkelerin deneyimlerini incelemek ve uygulamaya koymak
- Yasalarda öngörülen taleplerin yerine getirilmemesine ihtimaline karşı gerekli yasal tedbirlerin alınması

Yukarıdaki meselelerin gerçekleştirilmesi için Mirziyoyev, dünya ülkelerinde uygulanan deneyimlerin derinlemesine şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Son olarak Mirziyoyev, ilerleyen süreçte ülkenin dış politikasının nasıl şekilleneceği konusuna da değinerek komşu ülkeler başta olmak üzere yabancı ülkeler ve uluslararası enstitülerle yürütülecek ikili ilişkilerin karşılıklı güven ve ortak çıkarların öncelenmesi hassasiyetine dayanacağını vurgulamıştır.

**HAŞİM TÜRKER, YENİ SOĞUK SAVAŞA DOĞRU: YÜKSELEN ÇİN,
ABD VE NATO, CİNİUS YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 451 S.***

*Haşim Türker, Towards a New Cold War: Rising China, USA and
NATO, Cinius Publishing, İstanbul, 2019, 451 p.*

Burcu Ermeydan**

**Yeni Soğuk Savaşa Doğru:
Yükselen Çin, ABD ve NATO**
Dr. Haşim Türker

Daha önce NATO ve Avrupa Birliği üzerine çalışmaları bulunan, emekli yarbay Dr. Haşim Türker, bu kitabında, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve NATO üçlü ilişkisi ve bunun muhtemel sonuçlarının neler olabileceğine odaklanmıştır. Yazara göre, Soğuk Savaş sonrası hem uluslararası sistemde hem de güvenlik anlayışındaki değişim, 2000'lerin sonundan itibaren özellikle Çin'in yükselişi ile önemli bir kırılma yaşamıştır. Bunun sonucu olarak Soğuk Savaş bitiminden itibaren sistemde hegemon güç olan

ABD'nin dış politikasının eksenini de Asya-Pasifik'e kaymıştır. Yazar NATO'yu ABD dış politika yapımcıları dış politika yapımında araç olarak kullandığı örgüt olarak değerlendirdiği için, kitapta, yeni güvenlik anlayışı tartışmaları ışığında, ABD-Çin arasındaki gerginliğin uluslararası sisteme ve NATO'nun buna karşı temel tutumunun ne olacağı sorusuna odaklanılmıştır.

Dört ana bölümden oluşan kitabın birinci bölümü çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesini belirginleştirmek amacı ile uluslararası ilişkiler teorilerine ve güvenlik kavramının değişimleri ele alan iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk kısımda realizm, idealizm, eleştirel teori ve hegemonik istikrar teorilerinin tarihsel gelişimi, ana savları ve uluslararası ilişkiler disiplini içindeki

* Geliş Tarihi: 12.03.2019 – Kabul Tarihi: 14.07.2019.

** Arş. Gör., Doktora Adayı, Kadir Has Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler,
e-posta: bermeydan@gmail.com.

yerlerine değindikten sonra, yazar, uluslararası sistemi anlamak için en uygun teorinin realizm olduğunu söylemektedir. Çünkü yazara göre, uluslararası sistemde devletler her ne kadar idealist söylemler kullansalar da hareketlerini şekillendiren ana unsur devletlerin çıkarlarıdır.

Birinci bölümün ikinci kısmında, Soğuk Savaş sonrası dönemde “savunma” kavramının yerini “güvenlik” kavramına bırakmasının neden ve sonuçlarına ve bunun uluslararası sisteme etkisine değinilmiştir. Yazara göre, özellikle 1990 sonrası dönem için, “güvenlik” kavramının sübjektifleşmesinden kaynaklı olarak neyin tehdit olarak algılanacağı ve algılanan tehdide karşı nasıl bir yöntemle yaklaşılacağı hususunda hegemon gücün tutumu etkilidir. Buna göre uluslararası güvenlik denildiğinde öne çıkan husus, tehditleri tanımlayan, dolayısıyla güvenliği belirleyen aktörlerin tutumu ve güvenlik yönetişimin nasıl yapılacağıdır. Dr. Türker, günümüz güvenlik yönetişiminde devletlere ek olarak belirleyici rol oynayan devlet dışı veya devletlerarası örgütler gibi aktörlerin de varlığının altını çizerek, kitapta incelediği NATO’nun günümüz güvenlik yönetişimindeki rolünün ve NATO’nun yükselen Çin’e karşı tutumunun incelenmesinin gerekliliğini dile getirmektedir.

Bu bakış açısından da temellenerek, kitabın ikinci bölümünde, NATO’nun kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte geçirdiği değişimler, tarihsel çerçevede özetlenmiştir. Özellikle 1990 sonrası dönemde NATO’nun bir savunma örgütü olmanın yanında, bir güvenlik örgütüne dönüşme süreci ve bunu hazırlayan stratejik adım ve kırılma noktalarına değinilmiştir. Bu bölümde genel olarak NATO’nun Soğuk Savaşın bitişi ve 11 Eylül gibi önemli kırılma noktalarında sonra değişen stratejik tutumu ve attığı adımlardaki değişimler, NATO’nun ilan ettiği stratejik planlar ve gerçekleştirdiği önemli zirveler sonucunda alınan kararlar üzerinden anlatılmıştır. Ziyadesiyle betimsel olan bu bölümde yazar, NATO’nun 1990 sonrası belirlediği stratejik tutumun çerçevesi ve daha önceki bölümde bahsi geçen güvenlik yönetişimi düzlemindeki yerini resmetmektedir. Buna göre, NATO sadece bölgesel bir savunma işbirliği örgütü olmanın yanında, dünyanın farklı yerlerinde operasyonlar yapabilecek, hamleleri ile belirleyici rol oynayabilecek bir güvenlik örgütüne dönüşme eğilimindedir.

Kitabın üçüncü bölümü Soğuk Savaş döneminde ABD'nin dış politikasında NATO ve Asya-Pasifik'in önemine odaklanmıştır. Üç alt başlıktan oluşan bölümde Soğuk Savaş sonrası ABD'nin uluslararası sistemdeki lider konumu, Clinton döneminden Trump dönemine kadar ABD dış politikasındaki değişimler ve yönelimler özetlenmiştir. Bu bölüm, özellikle Obama dönemi ile birlikte Asya-Pasifik'in ABD dış politikasında odak noktası haline gelişini nedenlerini ve kırılma noktalarını tarihsel çerçeveden bakarak okuyucuya sunmaktadır. Bu bölümünde, Çin dış politikasının genel stratejisine de yer verilmiştir. Buna göre, Çin ekonomik ve stratejik ağırlık merkezinin Asya Pasifik'e kaydığına bilincinde olarak gerek askeri gerek diplomatik alanda kendini geliştirerek, kendi çıkarlarını koruma, kendisine karşı gelebilecek olası tehditlerin önüne geçme ve özellikle bölgesinde kendini sağlama alacak stratejiler geliştirme hedefindedir. Bu tutumun karşılık ise ABD, Çin'in bölgeyi tek başına etki altına almasına karşı bir duruş sergilemekte. Bu tutumda da iki ülke arasındaki gerginliğin temel nedeni olmaktadır. Sonuçta, bu gerginlik bölgedeki önemli stratejik sorunlar olan Kuzey Kore'nin nükleer silah kapasitesi, Tayvan'ın statüsü ve Doğu ve Güney Çin Denizi'nde yetki alanı tartışmaları gibi ABD-Çin ilişkilerini şekillendiren ana sorunlara yansımakta ve bölgeyi önemli bir gerilim merkezi yapmaktadır.

Kitabın sonuç bölümünü de içeren dördüncü ve son bölümde ise NATO'nun bir güvenlik örgütü olarak uluslararası siyasette izleyeceği tutum ve bu tutumu şekillendireceği öngörülen Avrupalı üye ülkelerin fikirleri özetlenmiştir. İkinci kısımda NATO'nun Çin'e yönelik politikaları ve Çin'in NATO'ya karşı tutumuna dair değerlendirmeler sunulmuştur. Bunun yanında Çin'in Asya-Pasifik bölgesindeki devletlerle olan ilişkilerine ve bu devletlerin NATO ile ilişki ve NATO'dan beklentilerine yer verilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise çalışmanın çıkarımları özetlenmiştir.

Çalışmanın kurulu olduğu iki ana iddia vardır. 1) Soğuk Savaş sonrası dönemde, NATO büyük strateji geliştirememiş ve ABD'nin geliştirdiği büyük stratejinin bir parçası olmuştur. 2) ABD dış politikasında odağının özellikle 2010'lu yıllar itibarı ile Asya-Pasifik'e kayması sonucunda, NATO Avro-Atlantik alanın dışına

kayarak, Asya-Pasifik bölgesinde de manevra yapabilecek bir güvenlik örgütüne dönüşmüştür. Kitapta yazar, NATO'nun Çin'in etki alanı içindeki Asya-Pasifik bölgesinde etkili rol oynamayı tercih etmesi durumunda bunun Çin'in tutumuna ve yazarın "serin savaş" olarak tanımladığı ABD-Çin gerilimine etkilerinin olabileceğini iddia etmiştir. Bu nedenle yazar, kitabı bu eksenle şekillenen bir dizi senaryonun sonuçlarının neler olabileceğine dair varsayımları ile bitirmektedir. NATO'yu genel olarak ABD dış politikasına eklemli olarak strateji belirleyen bir örgüt olarak almasından dolayı da, uluslararası sistemin gebe olduğu muhtemel gerilimlerin de NATO'nun tutumundan ziyade, ABD'li ve Çin'li liderlerin tutumu ile şekilleneceği savunmaktadır.

Kitap genel olarak ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikasındaki değişimin sonucunda Asya-Pasifik'in artan önemine ve bunun NATO'ya yansımalarının olacağı savına dayanmaktadır. Bu nedenle, kitapta ABD-NATO-Çin üçlü ilişkisi içinde, ABD-NATO ikilisinin Çin'e karşı tavır, tutum ve muhtemel stratejilerine daha çok odaklandığı için, Çin'in perspektifi etraflıca sunulmamıştır. Özellikle 1990 sonrası ABD dış politikasında ve NATO'nun kurumsal tutumundaki değişimler konusunda detaylı bilgiler sunan çalışma, Çin dış politikasına ABD dış politikası kadar derin şekilde değerlendirilmemiştir. Çin dış politikasının önemli konularından olan Tayvan sorunu, Güney Çin Denizi egemenlik alanı tartışmaları ve Kuzey Kore'nin nükleer kapasitesi gibi konulara değinilmiş olsa da, Çin dış politikasının 1990'lardan bu yana yaşanan değişimler oldukça yüzeysel değerlendirilmiştir. Bunun nedeninin kitabın ABD'yi hegemon olarak kabul eden ve onun dış politika stratejisini odağında Çin'e ve NATO'ya karşı tutumunu odakta tutan teorik bakış açısı olduğu söylenebilir.

Bunlara ek olarak, NATO her ne kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli değişimler yaşamış olsa da coğrafi bakımdan NATO'nun ABD dış politikasının odak noktasının Asya-Pasifik'e kaymasının nasıl etkileneceği hususunda en öncelikle cevaplanması gereken konu Avrupalı NATO üyesi ülkelerinin buna ne kadar hazır ve istekli olduklarıdır. Kitap, bu hususa oldukça yüzeysel değinmiş olması, analizin bu açıdan eksik kalmasına neden olmuştur. Kaldı ki

özellikle 2013 sonrası Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında, başta Orta Asya olmak üzere, Avrupa'ya kadar yayılan geniş bir coğrafi bölge "Çin'in yükselişinden etkilenecek duruma gelmiştir. Bu da kaçınılmaz olarak, Çin ve ABD arası gerilimin Asya-Pasifik ile sınırlı kalmayacak, NATO'nun kapsadığı coğrafi alanına çok daha yakın bölgelere taşınabilme ihtimalini doğurmaktadır. Bu coğrafi etki Avrupa Birliği üye ülkeleri de dâhil olmak üzere, Rusya ve Türkiye gibi diğer önemli aktörleri de denklemin parçası haline getirmektedir. Kitabın belki de dikkate değer en büyük eksikliği bu hususlara neredeyse hiç değinilmemiş olmasıdır.

Kısaca, sadece ABD-NATO-Çin üçlü ilişkisine odaklanan bu kitap, Çin bakış açısını etraflıca incelemek isteyen okuyucular için eksik noktalar bırakacak olsa da, bu üçlü ilişkinin ABD-NATO etkileşiminde nasıl şekillendiğini öğrenmek isteyen araştırmacılar için fikir vericidir.